

## MIRCEA BERINDEI PARAVANUL VENETIAN

MIRCEABERINDEI, membru al Uniunii Scriitorilor, s-a născut la București, în 1914, unde a și murit, în anul 2000. Absolvent al Facultății de Drept (1934) și al celei de Litere și Filosofie (1937) din București, a lucrat în cadrul Ministerului Afacerilor Străine al României din octombrie 1938 până în noiembrie 1947, când, în urma măsurilor de restructurare dispuse de Ana Pauker, a fost eliminat, împreună cu imensa majoritate a colegilor săi de breasla, de pe scena politică. Din 1951, lucrează la Institutul de Mecanică Aplicată al Academiei R.P.R., apoi la Academia R.P.R., la Institutul de Istorie a Artei al Academiei R.S.R. și, până în 1974, la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu” al Academiei de științe Sociale și Politice.

OPERA: Nicomahos. Dialog despre înțelepciune și fericire, cu prefată de Alexandru Philippide, Editura Albatros, București, 1970; Marcel Proust (monografie), cu prefată de Alexandru Philippide, Editura Albatros, București, 1971; Fabian. Dialog despre vocație și desăvârșire, Editura Albatros, 1972; Shakespeare, Aforisme și cugetări, ediție îngrijită de Mircea Berindei, Editura Albatros, București, 1973; Rănisi balsamuri. Gânduri de-o viață, Editura Coresi SRL, București, 1991. A colaborat la revistele Gorjul, Convorbiri literare, România literară, Revista de istorie și teorie literară etc., precum și la emisiunile radiofonice „Atlas cultural”, „Portrete și evocări literare”, „Caietele verii”.

### Cuvânt înainte

Mircea Berindei s-a născut la 9/22 ianuarie 1914, într-o casă de pe Calea Moșilor din București, ca unic fiu al familiei Berindei: tatăl, Ioan (1873 – 1937), ofițer de carieră, participă la primul război mondial și primește, pentru merite deosebite, Ordinul militar „Mihai Viteazul” (la 27 decembrie 1916), precum și numeroase alte decorații și medalii (Medalia pentru Bărbăție și Credință clasa I, Crucea comemorativă a Războiului 1916 – 1918, Medalia „Victoria” a Marelui Război pentru Civilizație 1916 – 1921, Medalia Ferdinand I cu spade pe panglică etc.). Mama, Marioara (1883 – 1977), născută Alexandrescu, a fost președinta Comitetului Filialei Târgu Mureș a

Societății pentru Ocrotirea Orfanilor din Război și primește, la rândul ei, Crucea „Meritul Sanitar” clasa 1.

Tânărul Berindei studiază la Liceul „Alexandru Papiu Ilarian” din Târgu Mureș – unde fusese mutat, ca ofițer, tatăl său – și obține, la examenul de bacalaureat din 15 iulie 1931, „nota medie EXCEPȚIONAL”. Urmează apoi cursurile Facultății de Drept din București. La 3 decembrie 1934, „comisiunea examinatoare constată că dl Berindei Mircea a trecut examenul de licență cu «patru bile albe și una roșie»”. Tânărul Berindei, puternic atras de studiile umaniste, se înscrie, în continuare, la Facultatea de Litere și Filosofie, al cărei licențiat devine în 1937. Este elevul Marietei Sadova la Conservatorul de Artă Dramatică din București, la, de asemenea, lecții de desen și pictură.

În tot acest timp, studiază cu asiduitate și învață, cu scrupulozitatea care-l va caracteriza întreaga viață, limbi străine, devenind bun cunoscător de franceză (veche și modernă), engleză (veche și modernă), germană și latină.

Citește mereu – cu elanul tânărului îndrăgostit de cunoaștere –, e nelipsit din sălile de concert și din cele de teatru, edificându-și o cultură umanistă vastă și devenind un rafinat cunoscător al filosofiei și literaturii universale, al artelor plastice, un mare meloman. Este, pe deplin, reprezentantul generației sale, crescută și formată în dinamica istorică a Unirii din 1918, generația programelor și a proiectelor febrile ale începuturilor, cu visele și aspirațiile ei specifice.

Debutază în 1929, la doar cincisprezece ani, cu poezii ce vând lumina tiparului în revista Gorjul. Fată de mulți dintre colegii săi de generație însă, Mircea Berindei, deși scrie fără întrerupere, e parcimonios în privința publicării, căci nu se grăbește să se afirme – mai ales nu cu orice preț. Mare admirator al clasicismului – trăsătură accentuată, poate, de dimensiunea uneori peremptoriu livrescă a gândirii sale artistice –, preocuparea sa de căpetenie este, dintotdeauna și pregnant, cizelarea expresiei, căutarea esenței, rigoare care, privită din exterior, poate părea că-l proiectează – ca în Paludes de Gide – într-un fel de impas, în realitate, vocatia sa de scriitor câștigă relief pe măsura maturizării ca artist și ca intelectual, dar într-un joc asumat de refuzuri și continue reevaluări ale operei pe care o scrie.

La 16 iunie 1937, susține un examen de admitere la Ministerul Afacerilor Străine (cu traducerea în limba franceză a unui articol

dintr-un ziar românesc și redactarea lucrării însemnătatea zilei de 10 Mai), în urma căruia devine, cu începere de la 1 octombrie 1938, funcționar diplomatic în cadrul acestui minister (Decizia ministerială nr. 57995/3 octombrie 1938, semnată de M.D. Comnen). În continuare, susține, în iunie 1939, un examen de atașat (Les dispositions des Traités de paix de 1919 – 1920 relatives à la Roumanie;

Mijloacele de rezolvare pasnică a diferendelor internaționale, Poziția României în conflictul cu U.R.S.S.; Les droits de la Roumanie sur la Transylvanie). Îndeplinește, timp de aproape zece ani, diferite misiuni în țară și în străinătate. La 20 iulie 1942, este numit la Legatia României de la Helsinki, în locul lui Dinu Cantemir (care contractase, din cauza climei nordice, o boală gravă de plămâni, fiind transferat la Lisabona). Rechemat în țară la 15 august 1945, Mircea Berindei lucrează, de la 3 decembrie, la Direcția Afacerilor Politice, apoi, de la 11 iulie 1946, la Diviziunea Cabinetului și Cifrului. La 29 martie 1947, Ministerul Afacerilor Externe cerea acordul Consiliului de Miniștri pentru ca M. Berindei să fie trimis la Copenhaga. Cererea a fost respinsă, în România băteau deja vânturi potrivnice. O carieră diplomatică despre care avem toate motivele să credem că ar fi putut fi strălucită este, la 15 noiembrie 1947, curmată brutal: la acea dată, la conducerea ministerului se afla Ana Pauker, care a dispus severe măsuri de restructurare, întreaga pleiadă a vechii diplomații românești fiind, într-o perioadă de câteva luni, practic eliminată de pe scena politică. Mulți colegi ai lui M. Berindei aflați în străinătate au hotărât, în împrejurările date, să rămână dincolo de hotarele țării și să mănânce pâinea exilului.

Cu începere din acel întunecat noiembrie 1947, fostul diplomat este pe punctul de a rămâne, pur și simplu, muritor de foame. Timp de trei ani și jumătate, până în 1951, e nevoit să trăiască din expediente, în primul rând din traduceri, care însă – pentru că autorul lor nu avea drept de semnătură – apar sub alte nume. Sunt ani de cumpănă, în care doar devotamentul câtorva prieteni adevărați – Lucia Demetrius, mai cu seamă – îl ajută să depășească loviturile sortii.

La 1 iunie 1951, experiența pe care o avea în arta desenului și, nu în ultimul rând, uriașa sa cultură îl ajută pe M. Berindei să se angajeze la Institutul de Mecanică Aplicată „Traian Vuia” al Academiei Republicii Populare Române, unde, timp de paisprezece ani, este, pe rând, desenator, șef al secției administrative, bibliotecar-sef,

traducător. Se transferă în iulie 1965, la Academia R.P.R., ca „organizator științific principal”, iar la 1 martie 1966 devine secretar științific al Secției de literatură și artă. În februarie 1970, este încadrat în funcția de cercetător științific la Institutul de Istorie a Artei al Academiei R.S.R., apoi, la scurt timp, la 1 iulie 1970, trece, cu aceeași funcție, la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu” al Academiei de Științe Sociale și Politice, unde lucrează până la 1 februarie 1974, când se pensionează.

De la debutul din 1929 în revista Gorjul, Mircea Berin-dei continuă să publice în diferite periodice ale epocii interbelice – de pildă, Convorbiri literare –, iar, mai târziu, este prezent în România literară, Revista de istorie și teorie literară cu articole de istorie literară. Devine colaborator permanent al Radiodifuziunii Române, la emisiunile „Atlas cultural”, „Portrete și evocări literare”, „Caietele verii”, în cadrul cărora își citește eseurile, foarte bine primite de publicul ascultător: Repere finlandeze, Legendele antice și faima Greciei, Henri Dunant, Românce contribuind la prestigiul Franței, Pierre Teilhard de Chardin, Dostoievski, Alma Mahler, Charles-Adolphe Cantacuzino, Vasile Demetrius, Chamfort, Legenda Graalului, Dante Alighieri, Cu scriitorii prin București, Camille Claudel, Lucia Demetrius, Palatul Mogosoia, Alienor de Aquitania, Imagini dintr-un București mai vechi, Marcel Proust și „Vederea Delftului”, Despre atracția insulelor mici, Compostela, localitate sacră, Romanul Candide de Voltaire, mereu în actualitate etc.

Aparținând, așadar, tipului de artist clasic, cu o structură echilibrată, iubitor al ordinii și măsurii, Mircea Berindei a publicat relativ puține cărți, scrise însă, toate, sub semnul rigorismului amintit, ce-și avea ca model mari autori ai lumii. Iubirea lui necondiționată și autentică pentru acest tip de spiritualitate s-a dovedit, în cele din urmă – în spațiul creației artistice agresate de impunerea patului procustian al cenzurii ce a caracterizat a doua jumătate a secolului al XX-lea –, și o modalitate – fragilă, dar salvatoare – de rezistență spirituală. Refugiul clasicizant în lumea ideală a Cythereii lăuntrice s-a hrănit, la el, cu bucurie și voluptate, din cadențe și inflexiuni platonice: dialogul va fi cu obstinație ales ca model prestigios pentru propria sa creație literară.

În 1970, îi apare, la Editura Albatros, Nicomahos. Dialog despre înțelepciune și fericire prefațată de Alexandru Philippide, care afirmă

că „lucrarea dă dovadă de o calitate care este mai rară decât s-ar putea crede, și anume aceea de a fi bine scrisă”. Primită deosebit de favorabil din partea criticii de specialitate și a publicului cititor, cartea s-a epuizat încă din primele săptămâni de la apariție. Nicomahos reia problema aristotelică a moralei, într-un registru emoționant, de poem dramatic: este, de fapt, romanul existenței patetice a unui tânăr care, frământat de marile probleme ale spiritului uman, realizează, cu ajutorul semenilor săi, un ideal moral prin sacrificiul de sine, fcticomahos al lui Mircea Berindei este o lecție de înțelepciune, o faptă bună, o carte de autentic talent literar”, afirma serban Cioculescu, iar Dana Du-mitriu remarca, în recenzia sa din România literară (18 iunie 1970): „Construcția sobră și convențională a cărții menține, prin intensitatea demonstrației și prin vioiciunea dialogului, interesul cititorului și, totodată, încântă printr-un limbaj rafinat, neostentativ filosofic și neostentativ pitoresc”. Despre aceeași lucrare, George Muntean scria în Contemporanul din 25 septembrie 1970: „tâșnită dintr-o neliniște similară la punctul de plecare cu cea din eseurile lui Dan Botta sau din Dialogul interior al lui Mihai Sora, cartea lui Mircea Berindei se realizează într-un chip aparte și profund original. Aceasta face ca debutul târziu al autorului să echivaleze cu o veritabilă consacrare”.

Din același univers valoric face parte și Fabian. Dialog despre vocație și desăvârșire (Editura Albatros, 1972), lucrare ce „întregește profilul de eseist și etician flexibil al lui Mircea Berindei” (George Muntean, România literară m. 3 din 18 ianuarie 1973).

Sub semnul mării admirații față de creația proustiană, el scrie și publică, tot la Editura Albatros, monografia Marcel Proust (1971). În prefată, Al. Philippide afirmă că „Mircea Berindei, cu o răbdare ingenioasă, cu ascuțit fler critic, a izbutit să pună la îndemâna cititorului o călăuză sigura și inteligentă prin labirintul lui Proust, stabilind puncte de vedere noi și originale”. Nicolae Balotă scrie în România literară din 14 octombrie 1971: „Cu multă fructe, biograful și exegetul folosește datele directe ale relatărilor, corespondenței, diverselor documente și pe cele, indirecte, ale operei, pentru a reconstitui timpul – cu dublul sens al existenței lui Proust și al propriei sale retrospective în imaginar. Cartea e scrisă cu multă elegantă, și autorul ei – din stirpea vechilor moraliști, cum a dovedit-o și în volumul său Nicomahos – știe să stârnească o coardă patetică”. În

Revista de istorie și teorie literară w. 1/1971, Marian Vasile scrie despre aceeași lucrare: „Mircea Berindei face ca neliniștea căutătorilor să se convertească în acțiunea morală închinată omului. Concluzie mai presantă pentru vremea noastră, când avântul civilizației aruncă în desuetudine (într-un mod nefericit) problema etică, problema de fond a existenței”.

Tot la Editura Albatros, Berindei publică, în 1973, un volum de extrase din literatura dramatică a lui William Shakespeare, precedate de un amplu studiu introductiv: Shakespeare. Aforisme și cugetări, rod al aprofundatelor sale lecturi din creația marelui autor elizabetan.

Intervențiile cenzurii în textele pe care le-a publicat înainte de 1989 au fost resimțite dureros de autor, care a fost obligat să le accepte – sub forma unor adaosuri maligne sau a unor eliminări cu scop „igienizant-ideologic” – doar pentru a-și putea vedea operele publicate.

În 1991, apare, la Editura Coresi, un amplu volum, purtând titlul Răni și balsamuri. Gânduri de-o viață, despre care criticul Victoria Dimitriu va spune: „Este cartea unui moralist în sensul clasic, și niciunul dintre cele trei aspecte – reflexiv, normativ și practic – nu lipsește.

[...] în ce privește semnificația apariției unei asemenea cărți în atare moment, timpul e singurul care o poate stabili cu adevărat. E poate o întâmplare. Sau, poate, semnul unei schimbări. Să ne amintim că asemenea cărți cu idealuri nu numai estetice, ci și etice apar în Franța secolului al XVII-lea într-un anume ceas. Prima jumătate a veacului, spune Paul Morand, fusese o epocă fără morală și frâne, în care scandalul nu avea nicio însemnătate și nicio urmare, iar gloria individului era totul. Din 1650, începe perioada unui colbertism sever, cu inspectori de finanțe janseniști, de mare rigoare morală, iar un scandal poate acum să ucidă, în acest context, toată lumea cultivată redactează maxime. Schimbând tot ce e de schimbat, în cele două clipe din istorie, putem oare spera că Răni și balsamuri e semnul de început al unei perioade de reconstrucție?”

Sub semnul acelorași criterii de valoare se află și alte lucrări ale scriitorului, rămase, deocamdată, în manuscris: volumul de eseuri Arta de a trăi frumos, romanul Jurnalul lui Teofil, piesa Fedra.

Viața și cariera sa l-au pus în legătură cu un foarte mare număr de personalități românești și străine ale vremii, multe dintre acestea

imortalizate în prezentele pagini cu caracter memorialistic. Obsedat de stricăciunile ireparabile pe care le provoacă timpul, Mircea Berindei recompune în volumul Paravanul venețian – prin ample prim-planuri sau abile jocuri de clarobscururi – chipuri de prieteni și cunoscuți, personalități istorice sau doar figuri pitorești, lumini și penumbre ale unei lumi apuse: rari nantes in gurgite vasto... Chiar dacă reduse la fragment, fiecare parte conține și evocă întregul ce a pulsat odinioară de viață. Așa cum ni se transmit aici, prin pana lui Mircea Berindei, ele sunt, într-un fel, private de neesențial și încântă sufletul cititorului ca acele seducătoare historische Aufnahmen recuperatoare de interpretări muzicale de demult. Nae Ionescu, Mircea Eliade, Liviu Rebreanu, Martha și Anton Bibescu, Alexandru Philippide, Emil Botta, Lucia Demetrius, Curzio Malaparte, Sergiu Celibida-che, Dinu Lipatti, pianiștii scandinavi Erik Tawaststjerna și Timo Mikkilä, celebri în epocă, pictorii Lucia Demetriade-Bă-lăcescu, Magdalena Rădulescu, Nicolae Dărăscu, Lucian Gri-gorescu, sculptorul Boris Caragea, actrița Nineta Gusti, apoi Nicolae Iorga, profesorul universitar Istrate Micescu, ministrul Franței la București Jacques Truelle, primul-ministru I. Gh. Duca, Georges Duca, monseniorul Vladimir Ghika, celebra doamnă Kollontay, ambasadoarea sovietică la Stoc-kholm – sunt doar câteva dintre personalitățile evocate în prezenta lucrare, pe care Mircea Berindei le-a cunoscut îndeaproape sau în preajma căroră a trăit. Alte mari nume ale vieții spirituale românești – violonista Lola Bobescu, pianistul Alexandru Demetriad, balerinii Floria Capsali și Mi-tiță Dumitrescu, muzicianul Constantin Silvestri, Zoe Dumitrescu-Busulenga etc. –, repere importante în viața scriitorului, au fost zugrăvite în alte pagini ale sale.

Portretele și amintirile de fată – din care nu lipsește anecdoticul „bine temperat” – recuperează valoroase clipe de istorie, redată cu prospețimea și strălucirea unui „stil excelent” (cum l-a caracterizat Al. Philippide).

Foarte plăcute la lectură, aceste pagini, caracterizate prin cantitatea impresionantă de inedit, sunt integrate de Editura Humanitas memoriei istorice și literare a publicului cititor, foarte deschis spre literatura memorialistică și cu deosebire către cea care prezintă epoca dintre cele două războaie mondiale.

În ultimii douăzeci și trei de ani de viață (între dispariția mamei sale, în 1977, și propria lui moarte, în 2000), Mircea Berindei a trăit

foarte retras, într-o garsonieră din strada Sfinții Apostoli din București, în imediata apropiere a vechii bisericii cu același nume. Selectând cu severitatea stoicului lucrurile din intimitatea sa, el nu le-a reținut – fidel idealurilor austere de viață formulate în propriile pagini –, decât pe cele de care avea absolută nevoie, în centrul acestui mic cămin auster, dar frumos, într-o vitrină vieneza – din care l-au privit, până în ultima clipă, cu surâsurile lor sepia, umbrele trecutului – a adunat (pe vremea când lucra la Academie și i se oferise posibilitatea să cumpere splendide ediții Pleiade) câteva zeci de volume, toate din categoria acelor pe care, dacă ar fi pus să aleagă, omul le-ar lua bucuros cu sine pe insula pustie a singurătății sale.

Mulțumim, pe această cale, tuturor celor cu ajutorul cărora prezentul volum a putut să vadă lumina tiparului în forma actuală: conf. dr. Francisca Băltăceanu; Vasile Bene; Carmen Grigoraș, de la Ambasada Finlandei în România; dr. ing. Vasile-Tudor Huncker; prof. univ. dr. ing. Dan Ionescu; arh. princ. Nicolae Alexandru Nicolescu și diplomat Mariana Stoian de la Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe al României.

S. SKULTETY

Iunie 2004

Paravanul venețian

Ne trec uneori prin viață celebrități, dar fără să aibă asupra noastră vreun efect stăruitor. Le strângem mâna într-o seară, la aniversarea unei cunoștințe comune, sau le cunoaștem întâmplător, în tren, și le sorbim de pe buze, între două stații de cale ferată, cugetări admirabile, pentru ca apoi să le pierdem din vedere pentru totdeauna. Sau locuiesc, tot întâmplător, în aceeași vilă cu noi în răstimpul unei vacante la mare și se leagă între noi și ele o vagă și precară prietenie de sezon. Uneori, copilărim sau suntem colegi de școală cu o viitoare celebritate, de care timpul apoi ne separa. Se poate chiar să ne înrudit cu o mare personalitate și să nu-i acordăm o prea mare încredere tocmai din cauza asta.

Nu e destul ca hazardul să ne aducă în prezenta unor oameni deosebiți pentru ca aceștia să aibă o înrâurire specială asupra noastră. Sau poate numai una minoră și meschină, de vanitate, întâmplarea trebuie să ni-i pună în fața la momentul potrivit, adică tocmai atunci

când avem nevoie de o prezentă ca a lor ca de o hrană spirituală, pentru a profita de exemplul sau de luminile lor, și asta cu condiția ca ei să fie dispuși să ne vorbească și să ne asculte, ceea ce rareori e cazul.

Ni se întâmplă, mai degrabă, să fim influențați de oameni care nu au jucat niciun rol pe scena istoriei, dar care, în ochii noștri, au strălucit la un moment dat, poate nu atât prin vreun merit deosebit al lor, cât prin valoarea pe care imaginația noastră le-a acordat-o. Luăm uneori o sticlă drept diamant, și strălucirea ei ne încântă. Pentru fiecare dintre noi, dacă ne gândim bine, oamenii care au însemnat ceva, operele ce ne-au tulburat nu au fost totdeauna oameni și opere înscrise cu litere de foc pe cerul eternității. Datorăm unei fâpturi rămase necunoscute acea mare iubire care ne-a inspirat o poezie memorabilă sau subiectul unui roman pe care l-am scris și a fost bine primit de public, așa cum datorăm unei cărți mediocre citite în adolescență revelația frumosului artistic și nevoia de a face noi înșine literatură.

Pentru fiecare dintre noi, capodopere sunt lucrările care ne fascinează, la fiecare vârstă altele, pentru fiecare sensibilitate altele, pentru fiecare grad de cultură altele, și nu neapărat Hamlet, Gioconda sau Simfonia a IX-a. La vremea când descoperim frumosul artistic sau frumusețea morală, nu avem în aceeași măsură o judecată de-ajuns de matură pentru a nu cădea victime unor revoltătoare erori de gust sau de prețuire a caracterului omenesc, iar în virtutea unor aprecieri naive, unele pânze modest pictate, unele melodrame, unii impostori ce fac obiectul admirației noastre exaltate pot trezi în noi adevăratul fior al artei sau setea după desăvârșire, ce nu ne vor mai părăsi toată viața.

În anii copilăriei, la Târgu Mureș, mergeam adesea, împreună cu părintii mei, la o prietenă a lor, profesoară de desen la Liceul de fete „Unirea”. Doamna Eugenia Nicolau locuia pe aceeași stradă cu noi, ceea ce înlesnea frecvența vizitelor reciproce. Era văduvă, liniștită, discretă, delicată și ocupa două camere mobilate în casa doamnelor Deák, ce mi se păreau bătrâne poate pentru că eu aveam, pe vremea când le-am cunoscut, vreo zece sau doisprezece ani. Poate că tot din cauza asta doamna Nicolau mi-a lăsat amintirea uneia dintre acele femei, parcă din ce în ce mai rar întâlnite, fără frumusețe, fără vârstă, blajine, îngrijite, darnice, îngăduitoare, născute parcă să fie buni.

Casa în care locuia era sărăcăcioasă pe dinafară, joasă, cu trei ferestre la stradă, sub un acoperiș înalt de țiglă, ce aveam impresia că

avea să cadă într-o bună zi peste fațada galbenă și jupuită. O adevărată casă de țară, o cenușăreasă tolerată parcă cu dispreț de celelalte case din jur, arătoase mai toate, era aceea în care doamna profesoară Eugenia Ni-colau și-a trăit ultimii cincisprezece ani ai vieții. După aspectul acesta exterior, oricine și-ar fi putut închipui un interior pe măsura, adică lipsit de orice strălucire. Dar nu era deloc așa, și cel ce intra pentru prima oară în casa scundă cu trei ferestre la stradă a doamnelor Deák avea de ce să rămână surprins. Se pătrundea, prin curte, într-o primă încăpere ce servea în principiu de sufragerie, iar în realitate drept cameră de trecere, pentru că acolo niciodată nu lua masa nimeni. Odaia părea neschimbată din veacul al XIX-lea, când s-ar părea că fusese locuită de oameni cu multă dare de mână, pentru că pe mobila bine lustruită, din lemn de culoarea mierii, se aflau așezate în cea mai perfectă armonie tăvi și ceainice, zahărnite și potire, toate de argint, iar în vitrină cristale, porțelanuri, tacâmuri, acestea din urmă în cutiile lor dublate cu mătase vișinie, toate de mare preț. La dreapta, ușile dădeau spre camerele doamnelor Deák, iar la stânga, către stradă, spre odăile ocupate de doamna Nicolau. Salonasul acesteia era primitiv, mobilat cu o canapea și cu două fotolii joase, în jurul unei măsute ovale, și cu o comodă pe care tronau sfesnice de argint, câteva fotografii în rame vechi de catifea și de bronz, precum și alte obiecte, printre care un măr de piatră așa de bine imitat, încât ori de câte ori îl priveam îmi lăsa gura apă, mie, căruia merele nu-mi spuneau pe atunci mare lucru. Tot acolo, într-un colț al salonasului, își instala doamna Nicolau sevaletul, când picta. Pe pereți, avea câteva pânze lucrate de ea în ulei, printre care un profil de femeie pictat în senina manieră academică și cât se poate de potrivit cu ambianta aceluia interior ce inspira vizitatorului liniște lăuntrică, pace sufletească, odihnindu-i cugetul. Căci tavanele joase, penumbra, luciul suprafețelor totdeauna bine șterse de praf, simetria, bunul-gust al lucrurilor de preț ce parcă se vor neatinse invită la calm și la spiritualitate. La moartea ei, doamna Nicolau mi-a dăruit acel portret de femeie pe care îl păstrez la loc de cinste și-l privesc ca altădată, în copilărie, cu plăcere și cu pietate. A rămas unul dintre puținele lucruri admirate de mine cu zeci de ani în urmă care nu și-au pierdut odată cu trecerea timpului puterea de seducție.

Salonasul doamnei Nicolau mirosea uneori, când intram, a vopsele. Mirosul acesta îmi plăcea, pentru că-mi vestea de la usă că,

Înainte de sosirea mea acolo, avusese loc o tainică oficiere a creației artistice. Doamna Nicolau pictase între timp ceva, se născuse între timp un tablou din nimic și-l căutam cu emoție. Descopeream îndată, pe sevalet, o pânză pe care era zugrăvit, de pildă, un vas cu albăstrele. Recunoșteam cu uimire vasul, care ședea de obicei pe comodă, precum și colțul mesei ovale, ba chiar și o bucată din fata de masă pe care se afla parcă din întâmplare o carte, da, almanahul Lumea ilustrată pe anul în curs, același pe care doamna Nicolau mi-l dăruise, ca de obicei, îndată după apariția lui. Recunoșteam tot ce vedeam pe pânză, și asemănarea dintre obiectele pictate și cele reale îmi producea o senzație de uimire și de fericire necunoscută până atunci. Simțeam nevoia să fac și eu ceva de acest fel, eventual să copiez reproducerile din almanahul Lumea ilustrată, și, pentru ca doream așa de mult să desenez și să pictez, mi-au fost cumpărate cele necesare și m-am apucat de lucru.

Dar tot pe strada noastră, pe stefan cel Mare, mai locuia o altă prietenă a părinților mei, tot profesoară la liceul de fete, ca și doamna Nicolau, dar, spre deosebire de aceasta din urmă, cu care era bună prietenă, domnișoara Carp era profesoară de lucru și era obsedată, așa spune, nu doar de câteva preocupări artistice, ci de tot ce era artă. Domnișoara Valentina Carp citea cărți bune, stimulată, desigur, de prezenta în familie a domnului G. Ibrăileanu, cumnatul ei, asculta muzică, dansa uneori „dansuri de caracter”, pirograva, își croia rochiile, broda, se îmbrăca într-un stil care-i era propriu și cânta la pian. Era tânără, slabă, foarte slabă, negricioa

18

să la chip, vioaie, plină de imaginație. Doamna Nicolau se mulțumea să picteze flori, nuduri, portrete, și toate astea din când în când, foarte rar, iar lucrul ei progresa foarte încet, în ceea ce făcea, puneă multă conștiinciozitate și răbdare. Domnișoara Carp, în schimb, era foarte abilă. Lucra repede. De pildă, în câteva minute picta în ulei un adorabil cap de câine pe fundul unei farfurioare de pământ ars. Odaia ei de culcare era plină cu astfel de capete de câini de toate rasele. Dar ce nu era în odaia ei de culcare – și în cea de primire, mai ales!

Avea, pe divanul jos, acoperit cu un covor persan, pe care dormea noaptea, puzderie de perne cu fete lucrate de ea cu acul, pe etamină, sau pictate tot de ea, pe catifea, cu motive orientale. De altfel,

Orientul romantic era prezent cu insistență și în camera de primire. Se afla acolo, între altele, o măsuță de lemn hexagonală, foarte joasă, pirogravată tot de ea și tot cu motive orientale. (Pirogravura era la modă pe vremea aceea.) Pe măsuță, erau înghesuite artistic, ca pe un tablou reprezentând o „natură statică”, o narghilea, un colier de chihlimbar, un mic album cu vederi de la Constantinopol, alături de câteva pliante cu ilustrate din Paris, Roma și Veneția, pe unde călătorise domnișoara Carp, o boate à musique<sup>1</sup> – pe care, uneori, la cererea mea, o întorcea cu cheia, ca să ascult o succesiune de sunete grațios modulate –, precum și fotografii mici, în rame pirogravate.

Domnișoara Carp a achiziționat într-o bună zi un patefon His Master's Voice, cu câteva discuri foarte diferite ca gen: Pastorală, Kreutzer, habanera din Carmen, Valencia lui José Padilla și pe Maurice Chevalier cântând Elle avait de tout petits tétons, Valentine. Mi-aduc aminte că într-o seară s-a îmbrăcat într-o rochie albă cu multe volane, și-a pus în păr un pieptene înalt și, cu o floare roșie în gură, ne-a dansat habanera după muzica lui Bizet. Musafirii făceau haz, iar eu eram în extaz. Mie mi-a dat, o bună bucată de vreme

1 Cutie muzicală (lb. fr.) (n.ed.).

19

și fără prea mult profit, lecții de pian. După ce s-a măritat și s-a mutat cu soțul ei într-o casă mai mare, s-au înmulțit pernele brodate, scaunele pirogravate, capetele de câine pe farfurioarele de pământ ars, iar pentru că între timp devenisem ceva mai mare, biblioteca ei a devenit pentru mine un izvor nesecat de cărți pentru lectură. Domnișoara Carp era o ființă cu totul neobișnuită pentru mine. Aveam impresia că nu trăia decât pentru ca să fabrice obiecte frumoase, și-i priveam cu admirație degetele subțiri care cântau la pian, pictau, brodau, teseau cât era ziua de mare, cu aceeași abilitate.

Într-o zi, intrând în odaia ei de primire, am descoperit pe neașteptate ceva nou, ceva care m-a încântat mai mult decât orice văzusem până atunci și decât orice aveam să văd mult timp după aceea: un paravan enorm, pe ale cărui șase fete domnișoara Carp pictase în mare taină, ca să ne facă „o surpriză”, spunea ea, șase peisaje venețiene, inspirându-se de pe câteva dintre ilustratele din albumele ei. Vederile mărunte, pe care le știam de pe cărțile poștale, erau reproduse de ea, în ulei, pe suprafețe mari. Aveam impresia că mă aflui eu însumi la Veneția. Palatele roz și verzi se înălțau în fața mea,

impresionante, uriașe și se răsfrângeau în apă; „Puntea suspinelor” mă înfiora așa cum o vedeam atunci, cenușie, suspendată între două fațade sumbre; de pe un alt panou, mă înveselea, în schimb, un pod ușor, aruncat peste un canal îngust, precum și o piață largă, plină de mișcare și de lumină, animată de oameni în veșminte multicolore și de porumbei în zbor. Mi s-a explicat pe larg povestea „Punții suspinelor”, simbolul leului înaripat din vecinătatea Palatului ducal, mi s-a vorbit despre statuia ecvestră a lui Bartolomeo Colleoni, sculptată de Verrocchio, despre la d'Oro, iar rezonanta sonoră a numelor, noi pentru mine, ce însoțeau peisajele pictate îmi sporea încântarea pentru tot ce vedeam: Canal grande, Ponte dei sospiri, Ponte di Rialto, la d Oro, Piazza San-Marco, Palazzo ducale...

Zile de-a rândul veneam să admir paravanul venețian și lui îi datorez dorința mea, vie și azi, de a vedea Veneția, pre

20

cum și de a crea la rândul meu ceva la fel de spectaculos, de fascinant. Paravanul venețian a fost, pe vremea aceea, tot ce-mi imaginam mai frumos pe lume, de dragul căruia viața merita să fie trăită. A fost botezul meu artistic, marele meu extaz, în fața lui mi-am jurat să trăiesc pentru frumos, pentru artă, pentru creație.

Dar, după foarte mulți ani, întâmplător, la București, vizitând-o pe fosta domnișoară Carp, care se mutase cu soțul ei, ca și noi, în Capitală, am rugat-o să-mi arate paravanul ca-re-mi însuflețise copilăria. Paravanul? Aproape că uitase de el și se minuna că-mi aminteam eu! De mult nu-l mai ținea în casă. Paravanele nu mai erau la modă, și apoi acela, o biată pictură a ei de tinerețe, o spoială, făcută după cărți poștale, cum de putuse să-mi placă? Voiam neapărat să-l revăd?

Ne-am suit împreună în pod și l-am găsit, strâns, înghesuit între două cufere, plin de praf, jupuit, cu pânza găurită pe alocuri. Nici urmă din ce iubisem! Aveam în fața ochilor șase panouri mari, modest zugrăvite de o amatoare însuflețită, dar nu o capodoperă care să determine pe cineva să-și închine viața artei. și totuși, așa se întâmplase. Lui îi datorez prima și cea mai covârșitoare contemplație artistică a vieții mele, lui, paravanului acela venețian!

De câte ori, de atunci, nu-mi amintesc de el, revăzând cu indiferență, și chiar cu uimire, fapteuri altădată îndrăgite... Privindu-le, mă întreb cum de le-am putut iubi... și-mi spun cu tristețe: „Iată pentru

cine am vrut să-mi curm viața!" și tot de paravanul acela mi-aduc aminte când recitesc un roman îndrăgit în adolescență, și care acum mi se pare naiv, sau o poezie care m-a emoționat cândva, și pe care azi o găsesc siropoasă. „Iată, îmi spun mai departe, romanele care m-au făcut să iubesc literatura și poeziile pe care aș fi dorit să le fi scris eu însumi! Ce maculatură!" și totuși, fără extazurile puternice pe care mi le-au trezit în copilărie, aș fi apucat pe alt drum. De aceea rămân recunoscător primelor mele exaltări derizorii, căci e mai puțin important cui datorăm primele noastre simțăminte puternice, decât faptul că le-am avut și au trezit în noi bucuria vieții.

21

Mămăita

Numai Camil, soțul ei, îi spunea „Mathilde”. Ceilalți, adică cei șapte copii ai ei, precum și nepotii, ginerii, nurorile, prietenii și cunoștințele acestora din urma nu îi spuneau altfel decât „maman”, „mamaia” sau „mămăita”. Până și slujnica, Măria (a șaptea, a opta sau a douăzecea, pentru că Măriile se succedau cu destulă repeziciune în casa cu multe încăperi de pe Stradela Sfântului Atanasie din Iași), folosea același apelativ când vorbea cu alții despre ea. Una dintre Măriile acestea mi-aduc aminte că a întors de la usă niște musafiri veniți pe neanuntate la una dintre fiicele Mathildei, declarându-le că „nu e nimeni acasă; doar eu și mămăita”. Crezând că e vorba de mama femeii de serviciu, vizitatorii au plecat. Da, toată lumea care o cunoștea îi spunea astfel, în afară, firește, de părintii, de frații și de sora ei, dar, când am cunoscut-o eu, prin anul 1922 pare-mi-se, părinti nu mai avea de mult, iar frații și sora erau ca și cum n-ar fi fost. Va fi vorba de asta ceva mai departe.

Mămăita mi se părea bătrână pe atunci, pentru că eu eram copil, iar ea corpulentă, ușor încăruntită, îmbrăcată invariabil în rochii de culoare închisă, cu mâneci lungi, și mai ales pentru că era mama matusii mele, sotia fratelui mamii. În realitate, cred că era ceva mai tânără decât sunt eu azi, adică o femeie în puterea vârstei, scundă, rotofee, cu trăsături orientale, oachesă, energică, bună gospodină și, la ocazii, veselă foarte. Era de o delicatețe desăvârșită în relațiile ei cu toată lumea, în afară de slujnice, pe care le muștraluia, întrebun

22

tând în acest scop un vocabular convenabil, e drept, dar care era un fel de esperanto pentru fetele de la țară angajate să gătească, să

măture în casă și să servească la masă. Acestea nu rezistau prea mult cicălelilor și neîncetatei supravegheri a mămăitei și-și căutau repede alți stăpâni, dacă nu erau concediate mai înainte pentru incapacitate.

În zorii zilei următoare celei în care noua viitoare victimă se prezentase la serviciu, mamaia o aștepta îmbrăcată în una dintre rochiile ei negre, cenușii sau maronii, totdeauna strâmte, bine închise în jurul gâtului ei scurt, împodobite cu un guleras foarte îngust făcut dintr-o umbră de dantelă albă, de pichet sau de voal ori dintr-o dungulită de blana, după sezon. Corsetul înalt în care era ferecată o făcea să stea teapănă pe marginea unui scaun, în mijlocul odăii – canoanele bunei creșteri din lumea și din epoca ei interzicând unei persoane bine educate să se așeze pe toată suprafața scaunului și să se rezeme cu spatele de spătarul acestuia – astfel încât părea, în imobilitatea ei, asemenea unui idol al neîndurării în fața căruia se afla îngenuncheată ultima Mărie, cu o cârpă de praf în mână. După ce o privea pentru un răstimp cu o neîncredere apriorică și o lăsa să-și facă încălzirea ștergând colbul de pe dusumea, mămăita îi dădea startul, și proba de îndemânare începea. Fata trebuia să se ridice și să culeagă în fața stăpânei praful de pe mobile. Ca o balerină debutantă, slujnica pornea prin cameră cu cârpa de praf într-o mână, iar, în cealaltă, cuplumeaul-ul ce-i fusese încredințat în momentul startului, se strecura printre scaune în papucii de pâslă ce i se împrumutaseră ocazional, mângâia ușor suprafața lucie a mesei din mijloc, apoi pe aceea a măsutelor de prin colțuri, se apleca, se ridica, se întorcea, schița involuntar un arabesc, apoi o piruetă, în timp ce mămăita urmărea cu o privire exigentă și expertă coregrafia noii sale angajate și intervenea din când în când, ca un adevărat maestru de balet al dereticatului, într-un original dialect franco-moldav:

1 Pământul de pene mari (lb. fr.) (n.ed.).

23

— Apleacă-te, mata, te rog, mai multisor, ca să ajungi cu cârpa cât mai au fond\*, sub crivat. Ridică descend du /rY3-ul. De ce te uiți la mine, mă chere4! și nu izbi scaunul de masă, te rog! Acum, șterge și lavaboul. Pentru bagdadie avem o perie cu coadă. Ți-am spus să cureți lavaboul. N-auzi ce-ți vorbesc? Lasă prostirea. Ești cam entetecă. Nu pricep de ce eviți să ștergi lavaboul!

— Care bou, cucoană?

— Cum „care bou”? Ești de-a dreptul exorbitantă. Ai început să

mă embetezi<sup>6</sup>. Și pun pari<sup>6</sup> cu mata că sub crivat n-ai măturat până la perete. Ah, sortez ma chère, ești impossible, mă parole d'honneur\*!

Noua slujnică nu avea de unde să știe că mamăita își făcuse educația la Paris, chez des dames augustines<sup>9</sup>, cum îi plăcea ei să spună, numai că, și să fi știut acest lucru, tot nu i-ar fi servit la nimic.

Mamaia nu numai că asista neînduplecată la dereticatul odăilor, exprimându-și pretențiile și nemulțumirea într-un limbaj care le zăpăcea pe biete fete venite să-și câștige o pâine la oraș, dar de-a lungul întregii zile, până seara târziu, descoperirea mereu câte ceva ce trebuia neapărat făcut de către ele, astfel încât slujnicele nu aveau niciun moment de răgaz. Asta nu pentru că ar fi fost nevoie să se spetească cineva muncind, că doar nu era acea casă nici internat, și nici cazarmă, ci numai pentru că în concepția etico-gos-podărească a mămăitei o servitoare trebuia să aibă totdeauna ceva de făcut, pentru că inactivitatea e un rău sfâtuitor.

2 În adânc, în spate (lb. fr.) (n.ed.).

3 Covoras (pe care se puneau picioarele la coborârea din pat) (lb. fr.) (n.ed.).

4 Draga mea (lb. fr.) (n.ed.).

5 Încăpătânată (lb. fr.) (n.ed.).

6 Mă plictisești (franțuzism, cf. embeter) (n.ed.). 1 Pariu (lb. fr.) (n.ed.).

8 Du-te, draga mea, (ești) imposibilă, pe cuvânt de onoare (lb. fr.) (n.ed.).

9 La călugărițele din Ordinul Sfântului Augustin (lb. fr.) (n.ed.).

decreta ea, fără alte explicații, dar clătînând din cap, ca și cum ar fi vrut să spună: „știu eu de CO sunt în stare fetele aistea când n-au ce face. Le e gândul la prostii”.

Papaia, soțul mămăitei, bărbat chipeș, cu barba bine îngrijită, era „secretar” la Primăria din Iași, prețuit și respectat pentru marea amabilitate cu care primea, asculta și-i satisfăcea pe toți solicitanții, ca și pentru corectitudinea și spiritul său obiectiv. Acasă îi plăcea, când l-am cunoscut eu, să stea lungit pe pat, în iatac, cu o carte în mână, în vreme ce mamaia cu fetele ei, băietii, ginerii, nurorile, nepotii, madam Corjescu, Marieta Vârnăv, Lilica Tereuzescu și alți musafiri statornici se foiau câtăva vreme prin celelalte odăi, vorbeau tare, se mai sfădeau câteva clipe din te miri ce, după care se așezau la câte o masă sau două de cărți, și în casa se așternea, până seara târziu, tăcerea.

Părintii mei și cu mine veneam la Iași o dată pe an, de Crăciun, iar cei de-acolo ne întorceau vizita, rămânând la noi, la Târgu Mureș, câteva săptămâni, uneori o lună încheiată. Erau, aceste întâlniri, perioade de veselie generală. Toată lumea era pusă pe glume, pe petrecere, pe plimbări cu trăsura afară din oraș, la o mică stațiune de bai curative din vecinătate, la pădure, sau la Mureș, unde ne scăldam la apusul soarelui – toate astea vara, când veneau cei de la Iași la noi – și pe mese copioase, joc de cărți și preumblări cu sania, iarna, când mergeam noi la ei.

Abia după ce m-am făcut mai mare am început să aflu câte ceva din viața mămăitei și să înțeleg că tinerețea ei fusese ieșita din comun.

Mult mai târziu însă, pe când mămăita se apropia de nouăzeci de ani, iar eu trecusem de treizeci, am avut prilejul să aflu din gura ei, într-o după-amiază în care toată lumea era plecată de acasă, povestea întâmplărilor ciudate pe care le

Trebuie să i se dea de lucru! (lb. fr.) (n.ed.).

25

trăise cu mulți ani în urmă, un adevărat basm de dragoste și de ură, din care nu au lipsit nici superstițiile, nici cruzimea. Mă aflu în iatacul mămăitei și priveam o miniatură agățată la căpătâiul divanului ei. Mămăita ședea culcată, cu mâinile cruce sub cap. Era aproape la fel de corpolentă ca altădată, îi pierise însă energia, dormita adesea în timpul zilei, dar pe pergamentul fetei privirea își păstrase încă întunecata strălucire din trecut.

— Te uiți la miniatura ceea? E portretul mamei mele, făcut de ea pe porțelan.

Din ovalul ramei înguste de bronz, ușor învechit de ani, mă privea cu răceală o femeie tânără, palidă, cu buze înguste și cu ochi la fel de negri ca zulufii ce-i gădilau urechile. O rochie foarte decoltată abia îi acoperea sânii mici, sub care talia apărea îngustă și nefiresc de înaltă, într-o mână ținea fără gratie un trandafir roșu.

— Picta foarte frumos, dar nu-mi dau seama dacă era frumoasă.

— Avea talent, dar frumoasă nu era. Era neagră la față, numai piele și os, aprigă, vicleană, avară și foarte răzbunătoare.

— Vai, mămăită! Cum poți vorbi așa despre mama mătăle?

— Ai să înțelegi dacă ți-oi povesti. M-am așezat pe un scaun lângă divanul ei.

— Povestește-mi, mămăită. Te rog frumos!

— Mă mere<sup>11</sup> era născută Negruzzi. O chema Hélène Negruzzi înainte de a se mărita cu tatăl meu, Costachi Ghica. A avut cu bărbatul ei încă o fată, în afară de mine, și trei băieți. Pe mine, nu m-a iubit niciodată.

— De ce?

— Nu prea ne potriveam. De altfel, mama mea spunea totdeauna că i-ar fi plăcut să aibă numai băieți. Pe frații mei îi iubea, îi alinta, le îndeplinea toate gusturile. Pe mine, m-a

11 Mama mea (lb. fr.) (n.ed.).

26

trimis la Paris, chez les dames augustines, adică la călugărite comme on dit<sup>n</sup>, ca să fiu cât mai departe de ea. Dar să vezi mata ce s-o-ntâmplat. Era la Iași pe atunci, pe la 1880 pare-mi-se, sau mai înainte, un tânăr avocat de origine franceză, pe nume Camil, tare distins și cu educație aleasă, înrudit pare-se cu vestitul medic din veacul trecut, Frantois-Joseph Gali, cel cu frenologia, știi mata, care a stârnit mare vâlvă, pare-se, pe vremuri. Camil aista era bărbat frumos, cultivat, avea o voce tare plăcută, și femeilor le cam sucise capul. Era poftit peste tot, ă des mouts, ă des sauteriers, partout<sup>13</sup>. Printre damele din societate care îl admirau era și mama mea. Ar fi dorit ea să-l aibă în toate zilele în salonul ei, dar asta ar fi bătut la ochi, pentru că mama mea era foarte cunoscută în Iași. În fiecare după-amiază, când era vremea bună, mama mea iese să se plimbe, îmbrăcată elegant, cobora treptele peronului, în curte, unde o așteptau patru albanezi din serviciul ei, cu turban pe cap, și-i făceau plecăciune. Erau slugile ei credincioase.

— Gorilele dumneaei.

— Ce spui? Nu, dragă, erau albanezi veritables<sup>14</sup>. Familia tatălui meu era tot de neam albanez. Ei știau și ne erau foarte devotați. Era vorba ca fratele meu Albert să devină rege al Albaniei, dar nu s-a putut. Dar asta e alta istorie. Mama scotea dintr-o pungă de piele niște bumbi mari din diamant, culbeci le spunea, și îi pune pe palmă. Apoi, întindea mâna spre albanezii aistia, fără să-i privească, fără să spună o vorbă. Ei luau bumbii și-i prindeau de turbane, apoi alergau cu pași mici unul după altul, deschideau poarta pe care iese dreaptă și aspră mama mea, o ajutau să urce în caleasca, îi acopereau picioarele cu o blană scumpă, ușoară și moale ca o mătase, după care alergau din nou și se instalau repede – mamii mele nu-i plăcea să aștepte după slugi –

doi pe

12 Cum se spune (lb. fr.) (n.ed.).

13 La recepții, la serate dansante, peste tot (lb. fr.) (n.ed.).

14 Adevărați (lb. fr.) (n.ed.).

27

capra caleștii și doi în spatele ei, în picioare. Caleasca pornea spre Copou, caii negri săltau în trap elegant, culbecii străluceau ca niște luceferi pe frunțile albanezilor, iar mama mea stătea dreaptă, nemișcată în mijlocul trăsurii. Tot la-siul știa că a ieșit prințesa Elenco Ghica la plimbare. Întâlnind-o, bărbații din lumea ei ridicau jobenul, iar ea binevoia să le răspundă la salut, clătinând din cap cu un aer nemulțumit, ca și cum salutul lor ar fi tulburat-o din visare. La înapoiere, mama cobora din caleasca, ajutată de cei patru albanezi, se oprea apoi în fața ușii de la intrare, întindea în lături brațul drept, tot fără să privească decât înainte, deschidea palma înmănușată, iar albanezii depuneau acolo culbecii cu diamante mari cât ochiul. Ei bine, fiindcă era așa de cunoscută în oraș, mama mea nu se putea expune commerages<sup>15</sup>-elor, aducându-l prea des pe tânărul Camil la soareurile<sup>16</sup> ei, deși ar fi putut-o face, fiindcă el era sfătuitorul familiei în tot felul de chestiuni ce priveau administrarea averii părinților mei. Dar, vezi mata, când te știi, comme on dit, cu musca pe căciulă, ai impresia că toată lumea se ocupă doar de tine. Mama mea se înamorasese de-a binelea, și o fimee înamorată se proteste adesea. Pe de-o parte, se-ngrijește să nu-i afle lumea taina, iar pe de alta se dă de gol. Își acopere fundul și se descopere în fată. Să vezi mata ce i-o trecut prin minte. M-a chemat de la Paris! zicea că i s-o făcut dor de mine și că se află aici quelqu'un de tres cultivate<sup>17</sup> ce mi-ar putea completa învățătura în târgul leșilor tot așa de bine ca chez les dames augustines, care o costau o avere. Așa că m-am înapoiat în țară și, spre surprinderea mea, m-am trezit cu un preceptor abia mai vârstnic decât mine, tare plăcut la chip și tres agreable<sup>18</sup>, care a început să mă viziteze zilnic spre a-mi vorbi despre l'histoire de la France și a

15 Bârfe (lb. fr.) (n.ed.).

16 Cf. fr. soirée „serată” în ed.).

17 Cineva foarte instruit (lb. fr.) (n.ed.).

18 Foarte plăcut (lb. fr.) (n.ed.).

19 Istoria Franței (lb. fr.) (n.ed.).

28

citi cu mine din Corneille și din Racine, și din alte celea. jvlama mea era nelipsită de la lecțiunile aistea, lua ceaiul cu noi, se întreținea prietenește cu Camil. făceau haz amândoi de lucruri pe care nu le înțelegeam, iar eu tăceam cu ochii în jos, înciudată pe mama mea, care se ținea mereu după noi. poar la plecare îmi îngăduia să-l conduc până la ușă. Azi așa, mâine așa, până ce, dintr-o privire, dintr-o strângere de mâna mai îndelungă, dintr-o șoaptă, am înțeles că tânărul Camil prinsese drag de mine. Eu barem, cred că mă amoresasem de el din prima zi. Mă roseam când se uita la mine, devenisem de la o vreme tare distrată și năzuroasă, plângeam fără rost, iar pe mama nu o mai puteam suferi. Nu știam să mă prefac. Crescusem la călugărite, eram copilă și Camil aista era primul bărbat de care mă îndrăgostisem. Mama a înțeles. De teamă să nu i-l iau pe Camil, s-a gândit să mă mărite cât mai repede cu altul. Mi-a găsit un mire arătos, de familie mare, dar plin de datorii și tare stricat, pare-se. I-a fâgăduit că-mi va da de zestre o mosie sau două, nu mai țin minte, numai să mă ia de nevastă. Tânărul a fost de acord, cu toate că avea o legătură veche de dragoste. S-au îndeplinit formalitățile și a venit ziua nunții. Dar între timp nici Camil al meu nu șezuse cu mâinile în sân. Îi fâgăduise celuilalt că-i plăteste îndată datoriile de la baccara, dacă se învoies-te să renunțe la mine. Acela era membru la Jockey, unde nu se admiteau întârzieri când era vorba de așa-zisele „datorii de onoare”, făcute acolo, la masa de cărți a clubului. Nu mai țin minte cât și când i-a plătit, e mult de-atunci, dar afla mata că m-am cununat totuși cu acela. A trebuit. Numai că, după ce am ieșit din biserică și am plecat în cupea cu mirele meu în obișnuita plimbare după nuntă, la un colț de stradă, unde aștepta Camil în altă cupea. m-am dat jos și m-am urcat la aista. Soțul pe care îl abandonam mi-a sărutat mâna, mi-a urat galant călătorie buna și și-a văzut de drum. A preferat să scape de datorii fără mine, decât să se aleagă cu mosii, dar și cu mine. Eu am fugit cu Camil la Botoșani, unde aveam

29

rude care ne-au ajutat ăjoindre les deux bouts<sup>20</sup> până ce Ca-mil și-a făcut o situație. Am cerut divorțul de celălalt, a fost un întreg scandal mondain<sup>21</sup>}, și m-am măritat cu Camil. L-am obținut pe aista, dar în schimb am pierdut-o pe mama. Îți imaginezi mata suferința, desperarea, mânia mamei mele, care era pe atunci o femeie între două vârste, îndrăgostită foc de un bărbat chipeș mai tânăr decât ea, când s-a văzut abandonată de aista, pentru a fugi cu cine? Cu fata ei! Mă ura

de moarte. E explicabil și te rog să mă crezi mata că am înțeles-o, că am plâns-o, que toute mă vie ai eu des re-mords<sup>22</sup> pentru că mi-am clădit fericirea pe durerea ei. Aș fi dorit să-i cer iertare, să încerc s-o-mpac, dar nu se putea. Cred că m-ar fi strâns de gât dacă i-aș fi ieșit în cale. Noroc că nu trăiam pe-un loc. și totuși, ce nu mi-a făcut! Ce n-a încercat, ca să se răzbune!

— Povestește-mi, mămăitâ!

— Să vezi. În iatacul meu de fată, în crivatul meu a culcat o păpusă cu capul de ceară, pe care cineva, probablement une sorciere<sup>23</sup>, s-a străduit să-l facă să semene cât de cât cu al meu, poate după descrițiile mamei mele, pentru că n-aveam în casă portret, în fiecă seară, mama intra în odaia mea, pe întuneric, și împlânta în pieptul de călți al păpușii o andrea. Spera ca gestul aista, repetat neîntrerupt de ea acolo, la Iași, avea să-mi atragă moartea la Botoșani, unde însă eram fericită alături de Camil și așteptam un copil. Văzând că procedeul cu păpusa nu dă rezultat, mama mea a încercat un altul. Mi-a trimis prin cineva o epistolă și o boccea. „Dragă Mathilde, scria ea cam în felul aista, să uităm trecutul și să ne împăcăm, îți trimit zestrea ce ți se cuvine, în speranța că-ți va fi de folos”. Am sărutat scrisoarea, plângând de bucurie. Am desfăcut bocceaua, și ce crezi mata că

20 Să facem fată cu greu cheltuielilor gospodăriei (lb. fr.) (n.ed.).

21 Monden, din lumea bună (lb. fr.) (n.ed.).

22 Că toată viața mea am avut remușcări (lb. fr.) (n.ed.).

23 Probabil, o vrăjitoare (lb. fr.) (n.ed.).

30

era înăuntru? Scufa, cămasă albă, giulgiu, pernă, adică o garnitură completă pentru înmormântare! A mai trecut un timp de la aiaștă glumă sinistră ce trebuia să-mi aducă moartea, jfli s-a născut și al doilea copil, și iată că într-o bună zi mama apare pe neașteptate la Botoșani și dă ochii cu mine, zicându-mi că a venit să-mi vadă copiii. Am primit-o cu emoție mare, dar și cu teamă, pentru că nu mai aveam confiență în ea. Într-o seară, m-am dus cu Camil la un bal. Am lăsat copiii în grija mîncăi și am rugat-o să nu-i abandoneze nicio minută. Când ne-am întors noaptea, mama, care era ascunsă în dosul ușii de la intrare, pe întuneric, a împlântat un cuțit în mine. De data asta, nu a mai avut încredere în vrăji și a procedat fără înconjur. Dar nici acum n-a avut noroc, pentru că lama cuțitului a alunecat de-a lungul balenelor de la corset, sfâșiindu-mi doar rochia și lăsându-mi ca

souve-nir o zgârietură. Asta a fost ultima ei încercare de a mă suprima. Au mai trecut alți câțiva ani. Mi-a murit tatăl. Nu mi-a îngăduit să vin la înmormântare. Atunci am făcut și eu ce-am putut. Ai să vezi.

Mamăita făcu o pauză. Se ridică cu greu de pe divanul pe care șezuse culcată până atunci, își șterse fruntea cu o batistă, se uită la ceasul deșteptător de pe măsuta de noapte și clătină ușor, nemulțumită, din cap.

— Ai obosit, mămăită!

— Nu, dar am uitat să-mi iau doctoriile.

Înghiți cu puțină apă dintr-o cescută câteva pastile albe, apoi se întinse din nou, cu capul pe perne.

— Matale aud că-ți place să scrii. Poate că ai să pui într-o zi pe hârtie și povestea mea. Iată. Când n-oi mai fi, să rămână după mine... Dar să-ți spun și ce s-a petrecut la înmormântarea tatălui meu.

— Te ascult, mămăită.

— Cortegiul funebru trecea pe strada Lăpusneanu. Mai întâi, dricul în care se afla sicriul tatălui meu, apoi un altul, care ducea florile și coroanele, în urma lor, veneau cupeurile, și după ele lumea pe jos. Mama mea se afla, bineînte

31

Ies, în prima cupea, chiar în spatele carului cu flori. Zări deodată în vârful acesteia o coroană foarte mare făcută din trandafiri artificiali, roșii toți, și-și aminti, probabil, că învățasem la damele augustine să fac asemenea flori, pentru că altcum n-ar fi întreat-o pe sora mea, de-alături, dacă știe cine le-a trimis. „Sunt de la Mathilde”, i-a răspuns sora mea. Într-adevăr, erau de la mine. După ce m-am întors de la Paris, mă obișnuisem să-mi umplu ceasurile goale cu îndeletnicirea aias-ta, așa cum alții și le umplu făcând pasiente. Aveam o lada plină. „Cum și-a îngăduit?” a întreat, furioasa, mama mea, și a poruncit ca pe dată să fie oprit în loc dricul și să fie coborâtă coroana mea de roze roșii. A deschis apoi portiera cupelei, s-a dat jos în mijlocul străzii și, sub ochii mulțimii adunate acolo ca să vadă ce se întâmplă, mama și-a ridicat poalele rochiei lungi și negre, de doliu mare, și mi-a călcat florile în picioare. A făcut apoi semn ciocilor să pornească convoiul, s-a urcat înapoi în cupea și a închis portiera, trântind-o cu zgomot. Iacă! A fost ultimul ei acces de folie furie<sup>24</sup> împotriva mea. Adică nu! Ca să nu-mi lase nicio moștenire, și-a împărțit o bună parte din avere băieților ei și surorii mele, iar ceea ce i-a mai rămas – și era încă

destul de mult, fiindcă mama mea nu era prea darnică din fire – a început să risipească nebunește, pentru ca după moartea ei să nu mai rămână nimic altora. De la o vreme, am auzit că începuse să se plângă că a sărăcit. Se prefăcea, pentru că trăia mai departe tot pe picior mare, așa cum apucase. Știi mata vorba cu năravul din fire. „Dacă ai sărăcit, cocoană Elenco, a întrebat-o o dată cineva, nu mai țin minte cine, de ce nu-ți vinzi culbecii ceia, că ai scoate bani frumoși pe ei... Cu ei sau fără ei, mata rămâi aceeași!” Noblesse oblige! 25 i-a răspuns mama, răspicat. Asta a fost Elenco Ghi-ca. Trufasă, neînduplecată până în ultimul moment. Nu m-a iubit, nu am iubit-o, dar i-am admirat energia, autoritatea

24 Nebunie furioasă (lb. fr.) (n.ed.).

25 Noblețea te obligă (lb. fr.) (n.ed.).

32

u care a știut să se facă ascultată și temută de cei din jurul ei. A făcut în viața ce-a vrut, avere a avut mai mult decât i-a trebuit, dar fericită n-a fost. A vrut să mă distrugă, ea, cea tare, dar din păcate am distrus-o eu, cea slabă. Am născut opt copii, dintre care, iacă, trăiesc șapte, și trăiesc bine. Camil mi-a fost un soț bun, un admirable tovarăș de drum, până la moarte. Avere n-am avut, am trăit din leafa lui Camil, dar am știut să ne chivernisim bine. Am avut casă deschisă, am sărbătorit la Iași cincizeci de ani de căsătorie, și acum, mulțumită copiilor mei care au grijă de mine, mă bucur de o bătrânețe liniștită. Pe frații și pe sora mea nu i-am mai văzut niciodată. Sora mea trăiește la Constanta. Aud că o duce greu cu sănătatea și că, singură fiind, a încăput pe mâini străine, care o îngrijesc ca vai de om și o storc de ultimele giuvaieruri. Frații mei au avut vieți agitate, căutând mai ales iubire, aventură și glorie. Unul a murit devreme, ceilalți doi mai târziu, dar amândoi în același an. Primul dintre aceștia și-a lăsat averea celuiilalt, iar aista, într-o seară, simțindu-se rău, și-a scris testamentul, dar n-a apucat să-l semneze și a murit aplecat peste el, la masa de scris. Așa că o parte din avutul lui mi-a revenit mie, ca sora. Bineînțeles că familia lui s-a împotrivit, așa că ne-am judecat și, fiindcă procesul era interminabil<sup>26</sup>, am căzut la învoială cu urmașii lui.

— Și astfel te-ai văzut dintr-odată plină de bani.

— Așa e. Dar ce-am luat de la fratele meu răposat am dat cu împrumut bancherului Rosenthal, de la Iași, cu dobândă bună, firește. Numai că a venit curând legea conversiunii, care-i ierta pe datornici, și

am pierdut cu o mână ce luasem cu cealaltă. Cam asta e tot.

26 Fără sfârșit (lb. fr.) (n.ed.).

33

Clara

Urmam aceeași facultate. Pe lângă asta, ne și înrudeam. Mamele noastre coborau, pe pante diferite, din aproape legendarul Iancu Jianu. Pe noi doi, vorbind despre asta, nu ne impresiona atât vajnicul strămos comun, cât descoperirea rudeniei, care, oricât era ea de îndepărtată, ne cimenta totuși amicitia.

Clara, căci despre ea e vorba, era cu totul altfel decât toate celelalte fete pe care le cunoscusem până la ea. Venisem de curând în Capitală, din frumosul oraș transilvănean unde-mi făcusem liceul, și eram avid să cunosc lume interesantă, să mă cultiv și să scriu. Studențimea adunată din toate ungherele țării mă atrăgea, dar mă și intimida. Aveam complexe de inferioritate ale adolescentului picat din provincie într-o lume ce-i era străină și de-asta mă simțeam măgulit de prietenia pe care mi-o arăta Clara, de a cărei superioritate intelectuală îmi dădusem seama din clipa în care o cunoscusem.

Era una dintre acele fete hrănite până la saturație cu literatură și cu poezie, cu muzică și cu filosofie și care, mai ales când fac cunoștință cu cineva, se simt obligate să-i tină o prelegere. Pentru că o ascultam cu interes și cu plăcere, Clara profita de orice prilej spre a-mi transmite, ca un dascăl discipolului său, cât mai mult din tot ce știa. Dar ceea ce mă atrăgea poate mai mult decât considerațiile ei originale cu privire la Elegiile lui Rilke sau la Tetralogie, la Golem

34

lui Gustav Meyrink<sup>1</sup> sau la expresionismul german, cu care Clara îmi îmbogătea cunoștințele, era, la începutul prieteniei noastre mai ales, marea ei frumusețe. Trăsăturile fetei ei îmi păreau că exprimă uimitor de limpede generozitatea sufletească și hotărârea ce o caracterizau. Arcul sprâncenelor îi era viguros desenat, avea ochii mari, nasul statuiilor grecești, dintii îi străluceau sănătoși îndărătul buzelor cărnoase, mâna îi era puternică, degetele îi erau lungi, trupul perfect, cu umeri lați și șolduri înguste, ca de înotătoare. Clara îmi părea o ființă perfectă și, fiindcă îmi îngăduia, o urmam ca o umbră. Devenisem pe nesimțite pajul ei. Îi făceam mici comisioane, o așteptam dimineața în stația de tramvai unde cobora pentru a merge la Universitate și intram în sală împreună, îi cumpăram bilet la

spectacolele mai deosebite, în special la concerte, îi căutam la anticari cărțile de care avea nevoie și eram mândru, când i le găseam, că i-am putut fi de folos. Bucuria ce-i lumina fata sau sărutarea fugară cu care îmi pecetluia obrazul erau marea mea răsplată. După-amiaza sau seara, după cină, eram din ce în ce mai des la ea acasă. Părintii ei îmi arătau o binevoitoare indiferență. Pe tatăl ei, fost căpitan de vapor, îl vedeam rareori. Pe mama Clarei însă, o găseam de fiecare dată cufundată într-un jilț enorm, adesea cu un cățel în brațe. Jilțul era cuibul în care mama prietenei mele își făcea siesta, în care citea, în jurul căruia se grupau oaspeții și la picioarele căruia își lipăia laptele cățelul, în odaia ei luminoasă și vastă, ghemuită pe divanul vârat în colțul dintre doi pereți, rezemată de perne decorative, cu cărți împrejur, cu discuri pe jos, cu scrumieră și tigări ieftine pe scăunasl rotund, turcesc, ce-i servea drept noptieră, cu o cească de cafea întoarsă în far

1 Gustav Meyrink (1868 – 1932), scriitor austriac, celebru autor de literatură fantastică și de ficțiune: Golem (1914), Noaptea Walpurgiei (1917), îngerul de la fereastra dinspre apus (1917) etc. (n.ed.).

35

furioara ei, într-o dezordine încântătoare, mă aștepta Clara, în unele zile, puneă în funcțiune patefonul, pe covor, în mijlocul odăii, iar noi ne așezam pe jos, lângă el, cu perne la spate, cu discuri, tigări și cărți alături. Clara mă silea atunci să ascult ore întregi simfonii și concerte, atrăgându-mi atenția asupra temelor și variațiunilor lor, fredonându-le în pas cu orchestra, ca să-mi intre mai bine în cap, sau tulburată de frumusețea unora, clătinându-și capul într-o parte și în alta, legănându-și grațios mâna în concordantă cu ritmul ori privindu-mă cu ochi înlăcrimați și întrebători când muzica devenea deznădăjduită și întrebătoare.

Am aflat, cu timpul, de la alți colegi că înaintea mea Clara avusese alți paji și alte confidente care îi făceau comisioane și care-i sorbeau ideile. Avusese alți discipoli cărora le pusese la patefon Cavalcada walkiriilor și alături de care lăcrimase ascultând Drumul spre Montsalvat, mai înainte de a mă cunoaște pe mine. Am aflat, de asemenea, că unii dintre aleșii ei rezistaseră mai mult, alții mai puțin presiunii intelectuale la care îi supunea Clara, și asta în funcție de pregătirea lor aperceptivă, de sensibilitatea lor, de curiozitatea

intelectuală sau de snobismul literar ori artistic propriu fiecăruia. Colegii care-mi spuneau toate astea mă lăsau să înțeleg că sunt, la rândul meu, o victimă a Clarei și mă întrebau în glumă cât voi mai rezista, cât timp voi mai putea s-o suport. Nu mă credeau când le mărturiseam că pe mine Clara mă obosește, dar mă atrage. Nu luam în seamă remarcă-le lor necuviincioase. Continuam să o vizitez aproape zilnic. De fiecare dată, plecam de la ea fascinat, dar și intoxicat de muzica și de poezie, bine hrănit sufletește, dar și sătul de a o fi ascultat vorbindu-mi ore în șir despre ce-i plăcea ei, fără să se întrebe dacă mă interesează sau nu, dar a doua zi reveneam și mă lăsam din nou prins în mreje. Examenele la filosofie le pregăteam împreună. Clara parcurgea materia singură, pentru a mi-o putea explica apoi mie. Asta era singura și strania ei voluptate. ședeam amândoi pe divanul ei, cu

36

perne la spate, eu o priveam și o ascultam, iar ea îmi desena pe caiet scheme după scheme, în mintea ei, sistemele filosofice se desfășeau în ramuri, iar ramurile în rămurele, gândirea cea mai profundă era despicață de ea în idei limpezi, din care izvorau alte idei limpezi, pe care mi le nota cu creionul pe maculator, umplând pagini după pagini cu săgeți trase viguros cu creionul în sus și în jos, având în vârful lor cuvintele-cheie, scrise apăsător, bărbătește, destinate să-mi rămână mie în memorie și să-mi ajute la examen să deschid cu ele sertarul mintal în care se afla înghesuită istoria doctrinelor filosofice. Criticismul kantian devenea lesne de înțeles pentru oricine i-ar fi consultat schemele, iar voluntarismul german – un joc de copii. Filosofia greacă creștea armonios pe ramurile trasate de creionul ei, pornind de jos, de la școala din Milet, și se ridica, devenind un adevărat arbore, pe ale cărui crengi sta scris, în ordine suprapusă: Parmenide, Socrate, Platon, Aristot. Clara avea o mare vocație pedagogică. M-a învățat să gândesc limpede, să iubesc precizia, să discern ideea adevărată de vorbăria goală, să nu-mi pierd vremea cu literatura îmbâcsită a spiritelor confuze, pe care mulți o socotesc profundă pentru că nu o înțeleg. Tot de la ea am învățat să prețuiesc în artă, în poezie, în muzică, în viață reținerea demnă a unei sensibilități excesive, turnarea acesteia în forme limpezi, marmoreene, diamantine. Clara detesta literatura bocitoarelor, vâicăreala lăutărească, pictura siropoasă, distingea harul de abilitate, cultura adevărată de spoiala grandilocventă, capodoperele de imposturile îndrăznețe ce-i zăpăcesc

pe cei neavizați.

Clarei îi plăcea să fie liberă, să nu depindă de nimeni, de familie în primul rând. În privința asta, avea unele manifestări copilărești, adevărate teribilisme cu care nu eram totdeauna de acord și care totuși mă dădeau gata. Într-o zi, de pildă, m-a anunțat că s-a logodit. „Ca să scap de-acasă”, mi-a explicat ea, adăugând: „Fii pe pace, nu-l iubesc”, ca și cum aș fi putut-o disprețui închipuindu-mi că a căzut, la rândul ei, victima acelei slăbiciuni omenești ce ni se părea

37

sublimă când era vorba de Isolda sau de Anna Karenina, dar deprimant de vulgară când îi înrobea pe cei din jurul nostru, în ce privește iubirea, îi dădeam amândoi dreptate lui Schopenhauer. Citeam cu milă și cu dezgust rubrica faptelor diverse de pe ultima pagină a ziarelor, care relata otrăvirea cu mangal a vreunei biete croitorese sărace și gravide, părăsite de un seducător necunoscut. „E cu mult mai în vârstă decât mine”, a continuat Clara vorbindu-mi de logodnicul ei, „nu-i plac nici muzica, și nici poezia, pentru că nu le înțelege. Cum aș putea iubi un asemenea om? în schimb, pare cumsecade, câștigă bine și mi-a făgăduit că are să mă lase să mă duc la concerte, să-mi cumpăr câte discuri poftesc, să-mi comand cărți în străinătate, în sfârșit, să fac tot ce-mi place. Nu mai pot suporta cenzura familiei”. Mereu: „Unde ai stat până la ora asta? Iar ai cheltuit bani pe discuri? Mai lasă cititul și mai ieși și tu în lume, că cu cititul n-ai să te mai măriti niciodată!” etc.

După vreo câteva săptămâni, într-o dimineață de început de primăvară însorită și caldă, Clara îmi sopți, în bancă, în vreme ce Tudor Vianu își ținea cursul de estetică: „Sunt fericită! După ce ieșim, te invit la cofetărie”. „Dar ce s-a întâmplat? Spune-mi acum”. „Nu pot, pentru că Vianu se uită la noi. Îți spun afară”. Mi-a explicat în drum spre cofetărie ce se întâmplase chiar în ajun: „Ieri, trebuia să ne întâlnim la stația de la Universitate. Stătuse ploaia. Era pe la prânz. Când am coborât din tramvai, el mi-a ieșit înaintea cu un buchetel de violete între degetele înmănușate. Eu aveam, ca de obicei, nu știu câte cărți și o sacosă în mâini. Mi-a întins florile, le-am apucat, dar le-am scăpat pe jos, într-o băltoacă. M-am aplecat să le ridic. știi ce-a făcut? N-ai să ghicești, pentru că ție nu ți-ar trece niciodată prin cap așa ceva. Apus talpa piciorului pe ele și mi-a spus: „Nu te apleca! Nu vezi ca s-au murdărit de noroi? Lasă-le dracului, că-ți cumpăr eu altele!” „Omul

avea cele mai bune intenții”, i-am spus Clarei. „N-a vrut să te apleci ca să ridici de jos niște biete flori murdare”. „Nu-i tine parte! Tu n-ai fi făcut asta.

38

sunt sigură. Un om care calcă azi în picioare o floare, mâine mă va călca pe mine în picioare, împreună cu tot ce mi-e drag, și asta cu o inocentă nepăsare, îmi va sparge discurile, îmi va lua de pe masă notele muzicale ca să facă din ele pungi rezistente pentru fructe, și, dacă aş protesta, mi-ar răspunde liniștit: «Calmează-te, dragă! Îți cumpăr altele.» Apoi, îmi va șterge lacrimile de pe obraji cu o hârtie de o sută de lei”.

În altă zi, era să n-o recunosc, își vopsise părul. și-l făcuse roșu. „Da, mi l-am vopsit și știu că nu-mi șade bine”, mi-a spus „Și ce mai scandal acasă! Dar tu ai să mă înțelegi. Puteam să mi-l fac și verde, oricum, pentru că m-am plictisit să mă văd în oglinda mereu aceeași. M-am plictisit de mine însămi, și asta e foarte grav. Trebuia să iau o măsură, fie ea oricât de exterioară, de superficială. Să știi de la mine: din când în când, trebuie neapărat să schimbăm ceva în felul nostru de a fi, de a trăi, în idealurile noastre, în jurul nostru, dacă nu vrem să devenim neurastenici”.

Alta dată, iarna, spre sfârșitul lui ianuarie – era ziua mea de naștere –, ne-am întâlnit în stația de tramvai unde șoseaua Mihai Bravu taie șoseaua lancelui. Nu mai știu unde trebuia să mergem. Am urcat în tramvai la clasa întâi, în urma ei, am luat bilete și ne-am așezat alături, pe o banchetă liberă. Eram înghețați. Totuși, Clara și-a scos fularul de lână din jurul gâtului, precum și căciula, și-a trecut degetele prin păr, apoi și-a întors capul spre mine și a început să-mi recite, încet, în ureche: *Mon enfant, mă soeur, songe à la dou-ceur...2* Mi-a spus astfel *L'Invitation au voyage* a lui Baude-laire de la un capăt la altul. „Ai spus-o foarte frumos, Clara, dar ce ți-a venit, așa, deodată?” „Nu e azi ziua ta?” m-a întrebat, zâmbindu-mi tandru. „E darul meu de ziua ta! Mi-ai spus o dată că-ți place mult poezia asta și am învățat-o as-tă-noapte pe dinafară ca să-ți fac o surpriză”. În realitate, îi

2 *Mon enfant, mă soeur, /Songe à la douceur /D aller lâ-bas vi-vre ensemble!* „Soră, bine-ar fi / De-am porni-ntr-o zi / împreună-n pribegie! (trad. rom. de Virgil Teodorescu) (n. ed!

39

spusesem că-mi place deosebit de mult *Le voyage*, și

mulțumeam cerului pentru fericita confuzie. Altfel, ar fi fost în stare să învețe pe dinafară *Le voyage*, adică mai bine de o sută și patruzeci de versuri.

Războiul ne-a separat. Eu am plecat pentru vreo câțiva ani în străinătate și, întorcându-mă, am aflat că între timp scrisese și publicase un volum de nuvele pentru care primise premiul „scriitorilor tineri”. Am alergat s-o revăd, și, felicitând-o, i-am cerut un exemplar. A scos din bibliotecă un volum și, spre marea mea uimire, a rupt din el câteva pagini pe care mi le-a întins, spunându-mi: „Citește numai nuvela asta. Restul nu e cine știe ce”. Exemplarul amputat a fost azvârlit cu nepăsare în cosul de hârtii. Nuvela i-o păstrez într-un dosar, și o recitesc uneori. E făcută numai din nuanțe subtile și e, într-adevăr, foarte frumoasă.

S-a apucat, apoi, să facă regie de teatru. M-a poftit la spectacolul de sfârșit de an al institutului, pentru că pusese în scenă momentul dramatic al portretelor, din *Hamlet*. Regina era instalată în mijlocul scenei, pe un fotoliu aurit. În părți, pe pedestale aurite și ele, ardeau lumânări în sfesnice de bronz. O perdea cenușie de catifea acoperea întregul fundal, în rest, scena era goală. Tânărul *Hamlet*, interpretat de Ion Omescu, își rostea cunoscutele-i imprecatii, rotindu-se în jurul fotoliului-tron pe care stătea regina. I le striga când în urechea dreaptă, când în spate, când în cea stângă, când în față, prinzându-i între degete medalionul de la gât pe care era pictat portretul actualului ei soț și alăturându-l de medalionul de la gâtul lui, reprezentându-i tatăl, fostul ei soț. Îngenunchea la picioarele ei, se ridica brusc în față-i, o jigneă fără milă, o implora bezmetic, îi argumenta lucid, oco-lind-o mereu, ametind-o nu numai cu vorbe, când dure, când pasionate, când nebunești, dar și cu acel cerc magic pe ca-re-l înscria în jurul ei. Vorbele lui dobândeau astfel forța unor formule vrăjitorești a căror victimă cădea, până la urmă, el însuși. Niciodată nu am văzut o mai tulburătoare scenă a portretelor.

40

Dar Clara a abandonat regia de teatru, așa cum a abandonat literatura, filosofia, așa cum s-a lăsat pe rând de tot ce a început în viață, cu un succes răsunător totdeauna, dintr-o mare nevoie lăuntrică de a alerga după ceva nou, de a porni mereu pe o nouă cale, spre mai sus, spre desăvârșire, în ultima vreme, Clara s-a retras în umbră, închinându-și viața familiei, copiilor ei, pentru că, îndată după război,

Clara s-a căsătorit. Probabil că și-a găsit în copiii ei discipolii ideali pentru a-și satisface copleșitoarea vocație didactică și educativă. Căci natura pare să o fi înzestrat cu toate harurile numai pentru a le distribui altora.

Balcic 1936

Plecasem în vara aceea la Balcic cu două geamantane, dintre care unul greu, plin cu cărți. Plănuiam să-mi redactez acolo, între mare și cer, teza de licență în filosofie. Mir-cea Eliade îmi împrumutase o seamă de lucrări cu privire la epoca și la opera lui Giordano Bruno, despre care tot el îmi dăduse ideea să scriu. Numai că toată documentația pe care cu generozitate mi-o oferise era în italienește, iar eu nu știam italienește, iar descifrarea textelor cu ajutorul dicționarului îmi lua, mai ales la început, mai mult timp decât studierea ideilor filosofice formulate de Bruno. Eram însă foarte tânăr și-mi plăcea să buchisesc texte filosofice, nu dintr-o pasiune firească unora pentru erudiție, ci din nevoia mea, poate naivă, de a găsi pe undeva Adevărul.

Eram într-un autobuz cam hodorogit. Mă apropiam de Balcic, înaintând pe o sosea prăfuită. Mă simțeam obosit și transpirat, iar peisajul pe care-l vedeam prin ferestrele vehiculului mi se părea banal, ars de soare, făcut din mult ses, presărat cu răzlete lanuri de floarea-soarelui și cu pâlcuri de case sărăcăcioase. De la o vreme, deși continuam să mă uit pe fereastră, nu mai priveam la nimic. Gândul ostenit mi-era fărâmitat, inconsistent, vagabond, ca în momentele ce precedă somnul. Deodată însă, la stânga mea, departe, în continuarea sesului, dincolo de câțiva arbori opăriti de arsită, o ciudată pată violetă, prelungă și insolită, mi-a atras atenția. Nu-mi dădeam seama ce putea fi. O acoperea uneori un șir de case scunde, de cretă, apoi pata violetă se zărea din nou.

42

Incredibilă, bătând în albastru; dispărea iarăși la o cotitură a autobuzului și reapărea, strălucitoare în lumina amiezii, stranie ca o iluzie optică, trezind în vehiculul aglomerat de prezente turistice și localnice o forfota veselă. Nu știu dacă am simțit sau dacă am auzit de la alții într-o anumită clipă revelatoare că dunga aceea violetă era marea, dar mi-aduc aminte că momentul descoperirii a fost un moment de extaz. Am tresărit, mi s-a pus un nod în gât și m-am simțit cuprins de o mare fericire. Vedeam marea! Ne apropiam de ea, o

vedeam tot mai bine, smâltuită, ireală, marea spre care ne îndreptam noi, cei din autobuz, unii venind de departe, nedormiți și nemâncați, atrași de ineditul ei, de inexplicabila ei fascinație, ca de un Partenon sau de o Giocondă.

Mai văzusem marea, cu ani în urmă, în copilărie, dar în treacăt și pe neașteptate, coborând dintr-un tren. Fusesem atras atunci nu de prezenta ei neverosimilă, ca acum – pentru că în copilărie întâlneam la fiecare pas ceva nou și surprinzător –, ci de tărmlul ei albicios, plin de scoici. Ochii mei de copil descopereau nu atât marea, cât o sumedenie de mici obiecte neînțelese, un fel de jucării de forme bizare, ce mă încântau. Jucării ce nu costau nimic, din care puteam lua cu mine câte voiam. Așa ceva nu-mi închipuisem până atunci că poate să existe. Culegeam scoici de sub sinele de tren sau le călcam în picioare, auzind cum se strivesc sub minuscula mea încălțăminte și parându-mi rău ca, fără să vreau, le distruseam. Pe cele culese le vâram în buzunare și apoi, acasă, le priveam descumpănit, pentru că nu știam ce să fac cu ele. Nu eram în stare să născocesc niciun joc de unul singur cu aceste cochilii asemănătoare unor turbane orientale, sau unor farfurioare, sau unor bănuți albi și striati, sau unor nasturi, înșiram capacele scoicilor pe masă, după mărime și după formă, dar nimic nu se lega. Până la urmă, după ce m-am săturat de ele, le-am pus într-o cutie și le-am uitat în camera de hotel în care locuisem cu părintii până în ziua când am pornit spre un alt capăt de țară. Tata se întorsese din războiul abia terminat, și unitatea lui militară era

43

mereu în căutarea unei garnizoane stabile, împlinisem: ani când, în sfârșit, ne-am fixat pentru o mai lungă durată la Târgu Mureș. fi/ (

Acum, după vreo saisprezece ani, revedeam marea – sau, mai bine zis, o vedeam pentru prima oară, pentru ca ochii mei de copil n-o înregistraseră. Copiii sunt atenți îndeosebi la lucrurile mărunte; marile suprafețe atrag atenția oamenilor maturi. Spiritul infantil e propriu analizei, sinteza fiind apanajul minților evolute. Romancierii fini analiști au păstrat în ei ceva din copilul care au fost cândva. Proust, de pildă. Oamenii maturi, care și-au pierdut copilăria, nu mai scriu versuri, nici romane, nici critică literară, nici eseuri, nimic din toate astea, pentru că a scrie literatură sau despre literatură, sau a face artă denota, în scriitor sau în analist, totuși, o stăruitoare urmă a copilăriei. Geniile sunt și ele adesea acele uimitoare inteligente care nu și-au uitat

pe deplin preocupările copilăriei, iar oamenii care și le-au uitat cu totul devin cu timpul, de multe ori, anosti, posaci, banali, plictisitori.

Balcicul mi se părea ireal, ca un decor de teatru pentru un basm oriental. Poate că numai la Stockholm, mai târziu, aveam să mai trăiesc un sentiment asemănător de uimire fericită, de exaltare, de topire într-un mediu oniric devenit realitate. La Balcic mi se părea că trăiesc în lumea celor o mie și una de nopți sau la Biskra văzută de André Gide. Eram descătusat de orice obligații, eliberat de orice griji, scutit de orice disciplină, înotam cât voiam, ședeam la soare cât voiam, mâncam când se nimerea, întârziem seara prin cafenele slab luminate, printre târgoveți și sezoniști, printre localnici români, turci și bulgari. Hoinăream la voia întâmplării cât era ziua de mare, purtam o cămasă pe care soarele a decolorat-o cu repeziciune, pantaloni din pânză de sac și espadrile care s-au găurit la vârf. Banii pe care-i aveam de-acasă erau cam puțini, dar viața era ieftină și mă străduiam să-ntind cât mai mult de ei, pentru a-mi prelungi cât puteam șederea. Dimineața, porneam uneori cu barca de-a lungul tărmlui abrupt, trecând în revistă colinele pleșuve de care erau agățate câteva vile semețe și pitorești, de pil

44

A% cuibul de vulturi al domnului de Faucigny-Lucinge sau casa Storck, în chip de templu antic.

Alteori, urcam în cimitirul tătărăsc, suspendat deasupra mării ca în poemul lui Paul Valéry, rătăceam printre pietrele piezișe ce străjuiau morții locului, însoțit uneori de câțiva copii de prin împrejurimi, care cântau, vociferau și făceau tot felul de pozne ca să le arunc vreo câțiva gologani. Turcoaicele în salvări își ofereau manufactura pe la colțuri de drum: brătări orientale, tesături, salbe, vase de aramă, recomandându-le cu un singur cuvânt: „Antica!”

Spre seară, vizitatorii Balcicului se strâneau în cafeneaua lui Mahmut. Acolo poposeau pictorii de la lucru, cu sevaletele strânse și cu pânzele care, după ani, aveau să devină celebre.

Între timp, îmi mai scriam și teza de licență, instalat confortabil pe veranda casei unde locuiam. Lucrarea avansa și eram mulțumit. De singurătate nu mă puteam plânge. Venise odată cu mine la Balcic bunul meu prieten Alexandru Ba-ciu, pe arunci student la istorie, dar însetat de literatură, căreia avea mai târziu să i se devoteze, i-am întâlnit pe verii mei Tanta și Camil Gali, l-am cunoscut pe pictorul

Iorgulescu-Yor1 – pe care surzenia îl îndepărta de pe atunci de lume și care avea să se sinucidă după vreo câțiva ani –, m-am împrietenit cu dansatoarea Iris Barbura2, cu Sergiu Celibidache, pe atunci tânăr pianist, cu Lucia Demetrius, proaspăt încununată cu două prestigioase premii literare pentru primul ei roman, Tinerețe – și trăiam zile însoțite de fericire.

Lucia Demetrius era foarte tânără și la fel de timidă ca mine. Avea ochi mari, încercănati și calzi, soarele îi aurise trupul delicat, astfel încât îmi plăcea s-o asemuiesc cu o statueta de Tanagra. Pasiunea amândurora pentru poemele lui

1 Petre Iorgulescu Vor (1890 – 1939), pictor român (n.ed.).

2 Iris Barbura, reprezentantă de seamă a dansului modern românesc, în 1940 – 1941, a avut la București un studio de dans modern. S-a sinucis la începutul anilor '50. (n.ed.).

45

Apollinaire a stat la baza prieteniei noastre, pe care anii aveau s-o cimenteze pentru totdeauna. Pe terasa vilei Krepler, unde ea locuia cu o prietenă, pe plaja îngustă, pe coclauri și pe ulitele în pantă ale Balcicului spuneam amândoi „în cor” versuri la nesfârșit. și unul, și altul aveam bani puțini, așa că adesea luam masa împreună în birturi ieftine, populare, ca să apucăm la mare începutul lui septembrie.

Balcicul era paradisul pictorilor, îi întâlneam la tot pasul. Lucia Demetriade-Bălăcescu3, de pildă, era pretutindeni. O întâlneam zilnic, îi recunoșteam de departe bereta așezată pe ceafă, bretonul dat pe ochi, sau, înainte de a o vedea, îi auzeam glasul. Apărea apoi de după colțul unei ulite, înarmată cu sevaletul, cu scăunelul pliant și cu pânzele, însoțită de câțiva confrati, șchiopătând, vorbind tare, vorbind mereu. Dărăscu4 și Lucian Grigorescuă pictau marea, colinele albicioase, cimitirul tătăresc, casele scunde cu olane roșii, așezate unele în spinarea altora, înconjuțați adesea de privitori anonimi care n-aveau altă treabă decât să-i vadă cum pictează, în vreme ce turcoaicele în salvări treceau legănat pe lângă ei și cântând:

Saka maka derken har a kiz...6

3 Lucia Demetriade-Bălăcescu (1895 – 1979), artist plastic român. Ia lecții cu pictorita Louise Silberling, apoi, la Academia de Arte Frumoase din București, cu Ipolit Strâmbu, Petre Serafim, Eustatiu Stoenescu, Gheorghe Petrascu. În 1921, frecventează la Paris Academia Modernă, apoi Academia Ranson. Este membră fondatoare a Grupului

„Criterion” (n.ed.).

4 Nicolae Dărcăscu (1883 – 1959), artist plastic român. Studiază la Academia de Arte Frumoase din București cu G.D. Mirea și Ipolit Strâmbu. Din 1906, e student, la Paris, la Academia Julien, apoi la școala Națională de Arte Frumoase (n.ed.).

5 Lucian Grigorescu (1894 – 1965), artist plastic român, în anii 1912 – 1915 și 1918 – 1920, este audient la Academia de Arte Frumoase din București, în 1925, frecventează, la Paris, Academiile La Grande Chaumiere și Ranson (n.ed.).

6 Glumind de una, de alta, apare și fata cea oachesă (Ib. turcă) (n.ed.).

46

Tot ce n-avea alt nume era acolo kara kiz: o amuletă, o mică brodată, așa cum în Finlanda asemenea mărunțisuri erau denumite kalevale. Seara, la restaurantul lui Ka-ra Miti, un cobzar bătrân și răgusit, căruia în altă parte, în orice altă localitate, nimeni nu i-ar fi dat atenție, distra publicul venit să mănânce pilaf cu midii, cântând din gură și zângănind din strune un cuplet pescuit de la cine știe ce vechi spectacol de revistă. Acolo, lumea făcea haz de cântecul lui nesărat, pentru că lumea devenise copilăroasă în acel rai al inocentei.

Pentru că la Balcic se picta după fiecare colț de ulicioară, mi-am adus aminte că în adolescență pictasem și eu, și am reînceput. Anii care au urmat, neîncrederea în mine și un simțământ al zădărniceii ce-și pune pecetea pe realizările ce-mi păreau mediocre m-au făcut să distrug acuarelele mângălite sub semnul Balcicului. Doar prietenul Dinu Canta-cuzino a mai salvat vreo două, înnobilându-le cu ramă și geam și făcându-le cinstea să le atârne pe un perete, la el în casă. O invincibilă manie a distrugerii m-a determinat de-a lungul vieții să rup, treptat, tot ce am pictat, ce-am desenat și, în buna parte, ce-am scris în diferite răstimpuri. Mereu nemulțumit de mine, m-am îndărătnicit să șterg cu înverșunare urmele trecutului, pentru că mi se păreau sordide, departe de idealul de perfecțiune pe care l-am urmărit – zadarnic. Dacă ar fi fost posibil să ard la fel de lesne și povestea vieții mele irosite, aș fi făcut-o bucuros și cu deosebită râvnă, dar, ciudată contradicție lăuntrică, pentru a mă apuca apoi să o rescriu, așa cum fac acum.

În vara aceea, la Balcic, urcam într-o zi, pe la amiază, cu Lucia Demetrius și cu Cella Voinescu – prietena cu care Lucia locuia în vila

Krepler –, agale, venind de la plajă și ne îndreptam spre casele noastre, cu soarele pe cap, osteniți, însetați și flămânzi, înveșmântați ca vai de lume, când, de

47

odată, ne apăru în față, tăindu-ne drumul, odihnit și elegant ca totdeauna, profesorul nostru de logică de la Universitate, domnul Nae Ionescu. Ne zâmbea binevoitor, condescendent, ușor ironic. Am fi preferat să intrăm câteșitrei în pământ, dar nu se putea. Ne înfățisam celui mai contradictoriu dintre dascălii noștri în cea mai lamentabilă postură. Părul le cădea fetelor în ochi, baticurile peste piept le erau strânse cam la întâmplare, sorturile le erau ude, eu purtam cămasa mea decolorată, liliachie, de care nu știu de ce nu mă despărteam, pantalonii din pânză de sac mi-erău mototoliti, espadrilele găurite în vârful Nae Ionescu ne lăsa să-i admirăm cămasa albă de in eșarfa de mătase înnodată în jurul gâtului pe sub gulerul cămășii, pantalonii bleumarin proaspăt călcați, pantofii de pânză, din import, desigur, și ne măsura nemilos pe fiecare, de sus până jos.

Aveam pentru el, în ce mă privește, un fel de respect amestecat cu teamă: mă copleșeau inteligența lui neobișnuită și, mai ales, necunoscutul din el, pentru că persoana îi era învăluită într-un mister de nepătruns. Se făceau cu privire la el cele mai bizare afirmații, cu atât mai bizare, cu cât se băteau cap în cap. Mă atrăgea și, în același timp, mă incomoda. Era dintre oamenii pe care eram tentat să-i văd, să-i aud vorbind, dar de la distanță.

Continua să ne arunce pe sub sprâncenele stufoase ce-i încununau arcadele, nu priviri, ci vâpăi. Ne zâmbea cum zâmbea probabil copiilor slujnicei sale veniți să-l felicite de Anul Nou, și totuși, când începu să vorbească cu noi, să ne întrebe când am venit și cum ne distrăm, glasul lui n-a mai avut nimic din ironia privirii. Poate că nici nu ne privise ironic, poate că mă înșelasem; nu mai știam ce să cred. Apoi, ne strânse mâna prietenește, spunându-ne, spre surprinderea și spre groaza noastră:

— Dacă vă face plăcere, vă rog să veniți azi după-amiază la mine. Pe la orele șase e bine? Știți unde locuiesc?

Dacă știam unde locuiește? Cine nu știa unde locuiește Nae Ionescu, la Balcic? Un automobil mare, negru, cum erau

48

În București, păzea intrarea vilei Popovici-Lupa, unde adăsta el,

și i-l știa toată lumea. Gurile rele pretindeau că automobilul acela ar fi un dar pe care i-l oferise șeful unui stat străin, dar despre asta nimeni nu avea nicio dovadă. L-am lăsat totuși să ne spună unde locuiește, prefăcându-ne foarte atenți:

— Stau foarte aproape de aici. Dacă urcați încă puțin și cotiti pe prima ulicioară la dreapta, vedeți o vilă mare, albă, cu niște stâlpi groși de piatră la intrare și cu o poartă de fier forjat. Aveți să nimeriti, desigur.

L-am asigurat că aveam să nimerim, i-am mulțumit, ne-a strâns iar mâna – cam prea energic, spuneau fetele – și ne-a lăsat descumpăniți în drum. Ne simțeam importanți, măguliti de invitația neașteptată a profesorului, dar și stingheriti. Eram scosi din anonim, dar și din ritmul obișnuit al vieții noastre de până atunci, purtată cam la voia fermecătoare a întâmplării. Fetele începură să se întrebe cum aveau să se îmbrace, dacă mai aveau timp să se spele pe cap și să-și calce o bluză sau o fustă, iar eu îmi spuneam că, înainte de toate, trebuie să-mi cos espadrilele cât mai artistic. Mă consola doar gândul că n-am fost poftit numai eu singur. Cu Lucia de o parte și cu Cella de cealaltă, avea să-mi fie mai ușor să fac față situației.

Pe drum, fetele îmi povestiră pătaniile lor în legătură cu Nae Ionescu. Fuseseră amândouă studentele lui, cu puțini ani înaintea mea. La un examen, cât timp” a șezut pe scaun la catedră, în fața lui Nae Ionescu, Cella Voinescu, fără să-și dea seama, a bătut tactul cu pantoful pe piciorul lui. Abia la sfârșit, după ce a ascultat-o, Nae și l-a retras discret de sub al ei. Pe Lucia „a frecat-o” la examen, sperind-o cu privirea lui de hipnotizator.

Eu aveam proaspăt în minte cursul lui de logică a colectivelor, pe care îl urmasem conștiincios. Îl ținuse la Universitate în fața unei săli de fiecare dată arhipline. și la cursurile lui Iorga se îmbulzea lumea din afara Facultății de Istorie, dar nu era așa de pitorească precum cea care alerga să-l audă

vorbind pe Nae. În primele bănci, își făceau loc femei frumoase, dintre care, unele, actrițe cunoscute. Tot în fată luau loc bărbați între două vârste, cu figuri autoritare de oameni sus-puși. Dintre ei, unii erau figuri proeminente ale unor partide politice, iar despre alții mi se spusese că erau mari industriasi sau ziariști. Ne mai atrăgeau atenția unii tineri necunoscuți, palizi, tăcuti, cu ceva aspru în privire, și câțiva

călugări bărbosi, cu fete emaciate.

Nae dădea buzna în sală, se așeza repede pe un scaun la catedră, ca la cafenea, picior peste picior, cu brațul drept adus peste rezemătoare. Era trecut de patruzeci de ani, chipeș, totdeauna foarte bine îmbrăcat, de la gât nu-i lipsea cravata-pa-pillon, iar de la buzunarul de a piept batista albă, pe jumătate afară. Părea ca disprețuiește morga universitară a confrăților săi, ceremonioși la cursuri, preferând acesteia tonul amical, lipsit de emfază. Se străduia să se exprime cât se poate de firesc, mai ales când era vorba de lucrurile cele mai puțin firești. „Vă vorbesc despre Dumnezeu așa cum v-aș vorbi despre brânză”, ne-a spus o dată. Dacă pretindea în felul acesta foarte prozaic, anume ales, că nu are nicio îndoială cu privire la existența divinității, părea că are, în schimb, una în privința filosofiei, căci ne spunea, între altele, că filosofia e absolută, dar subiectivă, pe când știința e relativă, dar obiectivă. Dacă orice sistem filosofic bine încheiat e absolut, adică inatacabil din punctul de vedere al celui ce l-a formulat, rămâne însă valabil numai pentru aceasta, în schimb, știința, deși ne oferă numai adevăruri relative, e obiectivă, aceeași pentru toată lumea, până la descoperirea unor noi fenomene, care să ducă la noi adevăruri.

În timpul prelegerii, Nae Ionescu își rotea privirile vulturești asupra sălii și le fixa uneori temporar asupra câte unei persoane, căreia părea atunci că i se adresează în mod special, măgulind-o și intimidând-o. Doamnele din banca întâi, înveșmântate în rochii sobre împodobite cu câte o floare sau cu un giuvaier, îl priveau insistent, prefăcându-se, une

50

atente, și în realitate lăsându-se tulburate de virilitatea are-i dubla scăpărătoarea inteligenta.

fsfumai la cursurile de drept civil ale lui Istrate Mices-cil7, sau ale lui Iorga, mai văzusem, cum spuneam, o atare afluentă de public extrauniversitar.

Istrate Micescu își ținea prelegerile seara, de la opt la nouă pe programul anunțat afară, dar de la nouă la zece, și chiar după zece, în realitate. Totdeauna în întârziere, dădea buzna în sala arhiplină, tot ca Nae Ionescu, dar nu singur, ca acela, ci însoțit de Floru Andronic, stenograful său. Alerga spre catedră, strecurându-se prin spațiul dintre marginea băncilor și perete, ca pe un fel de culoar foarte îngust. Urca

pe estradă, rămânea în picioare și începea să ne vorbească pe tonul persuasiv cu care își susținea strălucitele lui procese. Impresionanta lui cultură clasică, ideile neașteptate, întorsăturile savante de frază, parantezele amuzante ofereau celor de față un spectacol magistral. Uscat, pleșuv, cu o bărbuță ascuțită și roșie, Micescu avea un „ceva” mefistofelic în figură, pe care timbrul vocii, privirea rece și neobișnuită lui inteligentă nu făceau decât să mi-l confirme. Și Nae Ionescu îmi părea demonic, dar numai în privire și în cutezanta gândirii, pe când Micescu în întreaga lui înfățișare. Femeile erau puternic atrase în aceeași măsură de unul, ca și de celălalt. După ani și ani, mi-a rămas în urechi nealterat timbrul vocii lui Istrate Micescu, autoritar și aspru. Parcă îl aud spunându-ne:

— În dreptul roman, sotia fugară putea fi adusă înapoi, la domiciliu, manu militari, ceea ce dumneavoastră nu trebuie să traduceți „la brațul unui ofițer”.

Eu stăteam totdeauna în prima bancă, în al doilea loc de la marginea din dreapta. Lângă mine, capul de bancă era locul

7 Istrate Micescu, profesor universitar la Facultatea de Drept din București, om politic și avocat celebru, s-a născut în 1881. A fost ministru al afacerilor străine în 1937 – 1938 în guvernul Goga-Cuza și ministru de justiție în 1939. A murit în închisoarea de la Aiud, în 1953 (n.ed.).

51...”

colegei mele Olga Ionescu. Era deosebit de frumoasă. La unul dintre concursurile de frumusețe la modă pe atunci în toată lumea, fusese declarată „miss București”, și fotografia îi apăruse în toate revistele ilustrate. Era o studentă serioasă și foarte sânguincioasă. Lua notițe, făcea lucrări de seminar, iar de la cursuri nu lipsea niciodată. Venea totdeauna frumos îmbrăcată și mi-aduc aminte că purta pălării mari, care îi veneau deosebit de bine. Borurile largi îi umbreau privirea și linia fină a nasului scurt, lăsându-i în lumină doar buzele, în colțul cărora o alunită dădea chipului nu știu ce farmec picant. Avea un zâmbet bun, de copil și o voce moale, mângâietoare. La cursuri, lua notițe pe jumătăți de coală, pe care și le așeza în ordine, pe banca, înainte de începutul orei de curs. Mai multe creioane bine ascuțite erau de asemenea pregătite din vreme.

Într-una din seri, când Istrate Micescu a pătruns în sală pe neașteptate, ca de obicei, iar noi ne-am ridicat în picioare, colegei mele

Olga Ionescu i-au căzut pe jos jumătățile de coală pe care urma să-și facă însemnările. Micescu, care tocmai trecea pe lângă banca noastră, spre catedră, s-a aplecat, galant, să i le ridice. Stenograful, care venea în urma lui, văzând că maestrul se apleacă, s-a repezit pentru a-l scuti de efort și a ridicat el hârtiile căzute. Micescu s-a oprit atunci în fața colegei mele, îmbujorată la față și stingherită, deci și mai fermecătoare ca de obicei, spunându-i pe obișnuitul lui ton de pledoarie, cu degetul îndreptat spre stenograf:

— Domnișoară, eu am pus intenția, iar dumnealui numai agilitatea!

Un an mai târziu, Olga Ionescu devenea pare-mi-se a patra soție a marelui Istrate Micescu, dar căsătoria n-a durat.

Îmi aminteam de toate astea în drum spre casă, după ce mă despărțisem de fete, pe care urma să trec să le iau de la vila Krepler, după-amiaza, înainte de ora șase. Între timp, m-am ferechezuit atât cât am putut, prietenele mele de asemenea, astfel încât, cu câteva minute după ora fixată apă

52

aff> în fața porții de fier forjat a casei unde locuia profesorul Nae Ionescu, de-ajuns de prezentabili după părerea noastră.

La poartă, ne aștepta dansatoarea Iris Barbura cătărată pe unul dintre cei doi stâlpi de piatră de la intrare. Purta o haină viu colorată, cu motive turcești, confecționată de ea ca pentru un dans oriental, și părea un păun odihnindu-se pe marginea aceluia stâlp ce străjuia poarta sau un duh bun dintr-un basm persan. La Balcic, ca în Renaștere, fiecare se putea îmbrăca oricum, după posibilități și după cum îl tăia capul. Nimeni n-avea nimic de zis. Tot astfel, fiecare se așeza unde poftea și nu-l deranja nimeni. Unul picta în curtea unei case străine, juna actrița Nineta Gusti se odihnea rezemată de un parapet ridicat de-a lungul străzii, iar tânărul sculptor Boris Caragea îl imita într-o zi pe Tarzan, vociferând fioros din vârful unui copac. Așa că nu ne-au mirat salvarii lui Iris, salbele și brățările ei zăngănitore, papucii roșii cu vârf ascuțit, brodați cu fir de aur. Părul îi cădea în bucle largi pe umeri și, în pași de dans, ne-a condus în hol, unde era umbră, ordine, lux, atmosferă odihnitoare. Eu locuiam într-o odăită curată, dar foarte modestă, la Cadrie Ibrahim, o turcoaică bătrână cu care mă înțelegeam prin semne, pentru că nu știa românește. O vedeam rar, în curte, așezată pe vine în fața unui foc de vreascuri, cu un ibric în mână,

pregătindu-și cafeaua. Obișnuit cu sărăcia casei mele, mi se părea că interiorul vilei unde locuia Nae e un decor de teatru. În jurul unei mese dreptunghiulare, joase, erau mai multe fotolii largi în huse de creton, pe jos pardoseala era din piatră bine lustruită, acoperită pe alocuri cu câteva covorase orientale de rugăciune, iar prin colțuri, în mari vase burtoase de aramă, dormitau dălii de toate culorile. Pe pereți, icoane vechi, pictate pe sticlă, și câteva acuarele luminoase, cu multă mare și mult cer apos.

8

8 Boris Caragea (n. 1906, Balcic) studiază la școala de Arte Frumoase din București, ca elev al lui Oscar Han și al lui Dimitrie Paciurea (n. ed).

53

Nae Ionescu s-a ridicat din fotoliu, ne-a ieșit înainte, ne-a strâns voinicește mâna, apoi ne-a luat pe după umeri ca pe niște copii, ne-a împins usurel înainte, ne-a prezentat doamnei Popovici-Lupa, maestră de balet, precum și unui musafir necunoscut nouă, un bărbat între două vârste, îmbrăcat orășenește – deci în trecere la Balcic – și căruia îi lipsea un braț. Nae Ionescu i se adresa vorbindu-i nemțește. Pe Cella și pe mine ne-a prezentat străinului recomandându-ne drept „doi eminienți studenți ai săi”, iar pe Lucia Demetrius – poate pentru că avea ochi mari, visători, și, intimidată, părea mai degrabă o elevă de școală cuminte și stângace decât o remarcabilă scriitoare – Nae Ionescu a prezentat-o domnului fără un braț, spunându-i pe tonul cu care i-ar fi semnalat o uimitoare curiozitate:

— Dieses Ding hat ein Roman geschrieben! 9

Nu mai țin minte din acea după-amiază decât că noi trei abia am deschis gura, mai ales că se vorbea mai mult în nemțește, și că am fost bucuroși în clipa când ne-am văzut din nou pe stradă, pe ulita prăfuită, străjuită de ziduri scunde de piatră, de case mici și albe, de curți înflorate cu dălii și, ici-colo, de smochini. Am luat fetele de braț și, în tactul pașilor noștri ce coborau spre cafeneaua lui Mahmut, m-am apucat să spun versuri. Imediat, Lucia, cu o rafinată știință a declamației, a început să recite voios, o dată cu mine:

Te souviens-tu des banlieues et du troupeau plaintif des paysages Les cyprès projetaient sous la lune leurs ombres... w și astfel, ne-am apropiat de cafeneaua mângâiată de arbori înalți și stufosi a lui „J. S. Mahmut”, cum era scris pe firmă.

— Trăiască Johann Sebastian Mahmut! am exclamat eu, și am intrat toți trei, râzând copilăreste, amețiți de libertatea recâștigată.

9 Această fetiscană a scris un roman! (lb. germ.) (n.ed.).

10 De-a urbei margini ți-amintești? De tânguitoarea turmă de priveliști? / Sub clar de lună, chiparosii își tănuiau năluca (fragment din poezia *Le voyageur* de G. Apollinaire) (n.ed.).

54

A două zi după vizita noastră la Nae Ionescu, mi-a că-întâmplător în mână un ziar. Întâmplător, pentru că la un prea răsfoiam ziarele. Privirile mi-au alunecat, între altele, pe o notiță care-i informa pe cititori că a fost eliberat din închisoare Bruno Zeletzky, fost reprezentant al Uzinelor Škoda în România. Urmărisem mersul „afacerii Škoda” pentru că un bun prieten al familiei mele, generalul Sică Popescu, ofițer de valoare și de o probitate ireprosabilă, se sinucisese numai pentru că numele său, până atunci fără pată, fusese amestecat în acea afacere iscată de mari nereguli în unele comenzi de armament făcute în străinătate. Reținusem, de asemenea, că Bruno Zeletzky, cel care reprezentase la noi Uzinele Škoda, nu avea un braț. Mă întrebam dacă nu cumva el era străinul fără braț pe care îl cunoscusem la Nae și cu care acesta vorbea nemțește.

În aceeași zi, trecând prin fata vilei unde locuia profesorul, am avut impresia că fusese între timp părăsită. Oricum, imensul autoturism negru nu mai era în fața porții de fier forjat.

Singurul dintre cei pe care îi vedeam zilnic și care nu se contaminase de juvenila noastră euforie era Sergiu Celibidache. Pe plajă, dormita izolat și, în imobilitatea lui, părea statuia de bronz a unui zeu antic. La restaurant sau, spre seară, pe terasa vilei Krepler, unde ne adunam de obicei, Sergiu nu prea lua parte la conversația noastră. Rostea uneori o ironie tăioasă la adresa vreuneia dintre fete sau enunța vreo remarcă neașteptată, care ne descumpănea. Aveam impresia că se consideră superior nouă tuturor a și că doar ne acceptă în jurul lui, disprețuindu-ne. E drept că nu-i puteam găsi niciun cusur. Era tânăr, foarte bine făcut, serios, avea o inteligentă pătrunzătoare, știa să se facă respectat și cânta, se pare, foarte bine la pian. Studia, în afara muzicii, matematicile și filosofia, dar cu niciunul dintre noi nu discuta nici muzică, nici matematici, nici filosofie.

55

O dată, după dejun, fiindcă aflaseră că undeva, la primărie,

pare-mi-se, s-ar afla abandonat într-o încăpere goală un pian, fetele au început să-l roage pe Sergiu să le cânte ceva. Sergiu se lăsa greu. I se părea probabil că ar fi înjositor să se așeze în fața unui pian, desigur dezacordat, ca să „cânte ceva” unor nepricepuți și că ar fi de-a dreptul o blasfemie să execute, de pildă, Sonata lunii după dejunul de la Mah-mut, la primăria din Balcic, pe un pian nenorocit, pentru câteva fete și pentru mine, care poate că habar n-aveam cum începe măcar Sonata. Cam așa trebuie să fi gândit Sergiu, din moment ce se împotriva cu strânsnicie. Până la urmă, mai mult târât de fete decât de bunăvoie, Celibidache s-a lăsat dus la casa arătoasă din mijlocul Balcicului, unde se afla pianul. Am intrat cu toții, și cineva de-acolo ne-a condus cu multă bunăvoință în odaia unde se afla într-adevăr instrumentul enorm și negru, ca un elefant închis singur într-o cuscă goală. Ne-am apropiat, Sergiu s-a așezat pe scaunul din fata pianului și a ridicat capacul prăfuit care acoperea claviatura. Aceasta, ca o gură uriașă larg deschisă, rânjea la noi cu șirul ei lung de dinți, lați, egali, gălbejiți. Ne părea ostilă. Parcă am fi trezit cu larva noastră, din somn, un monstru apocaliptic.

— Hai, Sergiule, ce mai aștepți? Cântă-ne ceva!

— Ce vreți să vă cânt?

— Orice! Ce vrei tu. N-are importanță, spuse una dintre fete, ca să nu aibă aerul că, după ce l-a adus cu sila, mai are și pretenția să-i cânte ceva anume. Lui Sergiu însă acest „orice” cred că nu i-a plăcut. Când iubești muzica și când cunoști muzica nu ți-e indiferent ce vei asculta. Ai lucrări care-ți plac mai mult decât altele și, când ți se ivește ocazia, știi și spui ce ai vrea să asculți. Nu cred că mă înșel zicând că în ăst fel cugeta Sergiu, căci, după ce-și plimbă degetele pe clape și bătu câteva acorduri puternice în claviatură, se opri și ne întrebă brusc:

— Ei? Ce-am cântat? Cum? Nu recunoașteți? Niciunul dintre voi nu știe ce-am cântat? Habar n-aveți de muzică. N-are rost să-mi pierd vremea cu voi. Plecați acasă!

56

Teza mea de licență avansa, în mintea mea, peisajul marin plin de soare al Balcicului se îngemăna cu cel italian din Cinquecento, în care-și purta destinul personajul central al lucrării mele. Vedeam, în lumina Balcicului, lumina Notei, orășelul culcat la picioarele Neapolelui, în care Giordano Bruno „a văzut lumina zilei”, cum se spune, la 1548. Descriindu-i copilăria singuratică și interiorizată, mi-o

descriam pe-a mea. Măslinii, coarna, mirtul și rozmarinul, coroana castanilor, plopii și ulmii creșteau o dată cu el, viețuiau o dată cu el și, împreună cu vegetatia, tot universul se răsfrângea în el, așa cum în primii ani ai existenței mele florile pe care le descopeream, mușcatele, zambilele, panselele, păpădiile, traista-ciobanului, regina-noptii mă fascinau la fel ca propriile mele mâini, de pildă, la care priveam îndelung, cu aceeași uimire, minunându-mă de alcătuirea lor, la fel de minuțios gândită ca a florilor. În firea plină de contradicții și de neliniștite întrebări a Noianului mi-o regăseam pe-a mea. Aceleași căutări și aceeași pendulare între credință și îndoială, între hedonism și austeritate, îl urmăream pe Bruno în nesfârșitele lui peregrinări: de la mănăstirea San Domeni-co Maggiore din Neapole, la Roma, de aici la Chambéry, apoi la Geneva, printre calvinisti, la Lyon, la Toulouse, la Paris, unde l-a încântat pe Henric III, de la Paris la Londra și din nou la Paris, după aceea la Wittenberg, la Praga, la Braunschweig-Wolfenbutel și, în sfârșit, la Veneția. Treizeci de ani de peregrinări, un vraf de scrieri semănate prin toate marile orașe ale Europei, după care vreo opt ani de temniță și, ca încheiere, moartea sine sanguinis effusione<sup>11</sup>, adică rugul.

În primele zile ale lui septembrie, terminam o primă redactare a tezei, avântată, prolixă, interminabilă, scrisă noaptea în acordurile lirice ale mării. Pusesem înăuntru tot ce

11 Fără vărsare de sânge (Ib. lat.) (n.ed.).

57

știam, pentru că eram începător în ale scrisului și nu destul de înțelept pentru a-mi da seama că într-o lucrare trebuie să pui tot ce trebuie, nu tot ce știi. Oricum, aveam să o rescriu acasă, într-o caligrafie spirituală mai reținută, mai științifică, ce avea să-mi atragă felicitările profesorului meu P.P. Negulescu, în timp ce-mi restituia teza notată cu „foarte bine” și-mi întindea o mână ca de cauciuc vârată într-o mânăsă de ată.

Dar, ca să revin la acel paradiziac Balcic 1936, trebuie să spun că a venit și sfârșitul vacanței, ziua cea de pe urma la mare, prefigurând-o pe cea de pe urmă a vieții. Totul în jurul meu mi se părea altfel, totul se îmbogățise cu noi prestigii, dar se și detașase de mine, cel care plecam. Peisajul, pe care încă nu-l părăsisem, își întorsese fata de la mine spre cei ce-și continuau existența acolo. Priveam pentru ultima oară, în drum spre autobuz, fațadele caselor și aveam impresia că atunci le

vedeam întâi, îi invidiam pe localnici, pe care nimic nu-i silea să plece de-acolo, așa cum, într-o zi, în inevitabila dies irae<sup>1</sup>, îi voi invidia poate pe cei care rămân, precum și lucrurile din jurul meu pe care n-am să le mai văd niciodată.

Pe cele două prietene ale mele de la Balcic aveam să le revăd la București. Ne-am dat întâlnire într-o cofetărie. Le așteptam în ziua fixată, cu inima strânsă. Mă întrebam cum vor arăta. Le văzusem numai în costume ușoare de plajă, bronzate, jupuite, mai mult nepieptănate, mai mult pe jumătate goale. Știam cum le arată degetele de la picioare, dar nu și cum vor arăta picioarele lor în pantofi.

Pe când mă gândeam la toate astea, două domnișoare micuțe, foarte elegante, cu pălărioare împodobite cu voaletă și pene, aplecate pe un ochi, cu zulufi ce le încadrau de minune obrajii rumeni, îmi surâdeau la câțiva pași de mine. Erau ele, firește, Cella și Lucia, în noua lor ipostază, de care mă temusem. Purtau rochii de mătase înfiorată, pantofi cu tocuri subțiri și surâdeau cu o grație rafinată, pe care nu le-o bănuiam. Mă temusem că voi fi decepționat de mai puțin, și mă simțeam încurcat de prea mult. Mă temusem că voi

Ziua măniei (ziua Judecării de Apoi) (n.ed.).

58

Întâlni la cofetărie două cenușărese intelectuale, și aveam în fața două domnite care mă stânjeneau. Cu cele de la Balcic mă simțisem în largul meu; cu cele de la București, mi-a trebuit câțva timp până să mă obișnuiesc.

Cella locuia cu părintii într-un apartament somptuos de pe bulevardul Lascăr Catargiu, iar Lucia, tot cu părintii, într-o vilă pe o stradă cu nume parcă destinat să adăpostească poeți: Vârful cu Dor. Acolo l-am cunoscut pe tatăl Luciei, scriitorul Vasile Demetrius.

Eram insuportabil de timid în fața primului poet în casa căruia eram primit și mă mulțumeam, ca un modest donator ghemuit într-un colț de tablou flamand, să privesc îndelung, în tăcere, cu un respect ce aducea a teamă, spre alesul zeilor, hărăzit de aceștia să facă din neliniștile muritorilor cântare.

Nu înțelegeam cum de putea fi un poet, chiar numai în aparentă, om ca toți oamenii. Pe Poet mi-l închipuiam tânăr, visător, cu plete pe umeri, singuratic, stând cu condeiul în mână la masă, printre cărți și hârtii, dincolo de fereastra odăii sale deschizându-se un crâng înflorit sau un mic golf între stânci, cu o plajă îngustă și sălbatică, pe care se

revarsă convulsiv, zi și noapte, marea. Dar primul poet în casa căruia intram era cu totul diferit de cel al imaginației mele romantioase. Domnul Demetrius avea părul bogat, pieptănat spre spate, încăruntit ușor, ca și mustața. Era îmbrăcat fără căutare, era amabil, vorbea puțin, îmi adresa, eventual, mucalit, o remarcă cu haz ca să-mi risipească sfiala, povestea ce i se întâmplase în dimineața aceea, dacă era ceva de povestit, își mai făcea de lucru o clipă-două prin odaie, căutând ceva într-un sertar al scrinului sau în dulapul cu cărți, apoi trecea pe nesimțite în altă cameră, spre a-și vedea de ale sale și, poate, spre a nu ne incomoda pe noi, „copiii”, prin prezenta lui, pentru că era discret și delicat.

Domnul Demetrius era poet, dar nu lăsa să se vadă. Îi descopeream cultura și neliniștile nu ascultându-l vorbind, ci numai citindu-l. Nu știu să fi jignit vreodată pe cineva.

59

așa cum nu știu să fi lingușit vreodată. Nu a căutat în viață să se impună prin emfază, nu a calomniat și nu și-a plecat fruntea nici măcar în fața Absolutului, deși a căutat să-i surprindă misterul. A trăit modest, nu s-a plâns și nu s-a lăudat. și-a ascuns inerentele griji sau decepții îndărătul unui zâmbet sau al unei ușoare ironii. A încurajat talentul altora fără invidie, a ajutat, a stimulat, a îmbărbătat. Atâta delicatețe și atâta discreție îmi amintesc de gingăsia cu care Mozart își învăluia amărăciunea și-mi spun că sunt semnele adevăratei înțelepciuni. Numai că am înțeles toate astea, din păcate, mult prea târziu, retrospectiv, gândindu-mă și de data asta la V. De-metrius, ca și la alți oameni de valoare asemenea lui, cu dor și cu pietate, după ce nu mai erau, regretând că am profitat așa de puțin de prezenta lor.

De multe ori în viață, îi înțelegem mult prea târziu pe cei pe care-i iubim, și am dori să sorbim de pe buzele lor tot ce nu au cutezat, din sfială, să ne spună când erau printre noi – dar nu se mai poate, pentru că ei nu mai viețuiesc decât în noi, în amintirea noastră, în dorul nostru după ei. Gândul că atâtea și atâtea întrebări, suferințe, dorințe, idealuri ale lor au rămas pe veci neîmpărtășite numai și numai pentru că din delicatețe n-au fost rostite ne înfioară adeseori insomniile și ne întrețin remușcările.

Pe vremea aceea însă nu aveam nici insomnii, și nici re-muscări. Mi-era doar dor de mare. Așa cum îndrăgostiții vad în unele figuri necunoscute ce le ies în cale ceva din trăsăturile iubitei, eu vedeam

Balcicul în orice citeam legat de mare. Astfel, pentru mine, de pildă, localitatea maritimă estivală normandă, denumită de Proust, în romanul lui, Balbec, a fost și va rămâne multă vreme pentru mine un fel de Balcic bel-le-époque; i

Romanul unui roman (I)

Aveam douăzeci și trei de ani, terminasem un roman și, cu manuscrisul la subsuoară, alergam spre casa joasă și veche ca un conac de țară, înconjurată din toate părțile de ierburi hirsute și de copaci, unde mă aștepta Eliza. Veneam acolo, în casa aceea care plutea ca o navă abandonată pe o mare de verdeată, în fiecare după-amiază, devreme, la ceasurile două. Eliza avea masină de scris, cam mare și demodată, și mi-o pusese la dispoziție ca să-mi dactilografiez la ea, în două exemplare, manuscrisul. Alături de mine, pe un scaun, îmi dicta, în felul acesta, ne vedeam, lua cunoștință de ce scrisesem, iar eu îmi treceam pe curat proza lirică și cam naiva în care-mi cântasem adolescența. Aveam deci toate motivele să fiu fericit.

Pe Eliza o cunoscusem cu vreo patru ani în urmă, la București, în casa unor vechi prieteni ai părinților mei, unde venise să-și petreacă sărbătorile de sfârșit de an. Vreme de vreo două săptămâni, cât a ținut vacanța, ne-am văzut zilnic la tradiționalele ospete ce nu conteneau la prânz și seara până după Anul Nou. Eliza avea pe atunci treizeci și unu de ani și se despărțise de curând de bărbatul ei. Fiindcă se simțea străină în orașul ei de provincie, unde avea impresia că lumea o arată cu degetul pentru că era femeie tânără și divorțată, venise în Capitală la rude, dar și aici se simțea stingheră printre oameni necunoscuți. E drept că nici nu se

Anul 1937 (n.ed.).

61

silea să participe cât de cât la buna dispoziție generală. La rândul meu, eram timid, prea puțin sociabil, pripăsit printre prieteni de-ai părinților mei și cu care nu aveam nimic comun sufletește. Din fericire pentru amândoi, în ziua în care ne-am cunoscut gazdele ne-au așezat la masă alături. Am început să vorbim de una, de alta, și am descoperit cu uimire și cu încântare că aveam preocupări comune. Ca și mie, Elizei îi plăcea să citească, fugea de petrecerile zgomotoase pentru că le găsea vulgare, aprecia liniștea și singurătatea. Reținuse din lecturi unele fraze, unele idei pe care mi le spunea încet, firește dacă exista o legătură între acestea și cele ce vorbisem mai înainte; mi

le șoptea cu o voce ușor cântată, într-un dulce grai moldovenesc, ca să nu le audă comesenii care debitau anecdote și râdeau zgomotos. Ne-ar fi disprețuit, era sigură de asta, pentru că la ospete oamenii sunt pusi pe ironii și pe zeflema. Noroc ca nimeni nu se ocupa de noi, așa cum nici noi nu ne ocupam de ceilalți.

În zilele următoare, ne-am întâlnit din nou, în alte case, dar cam cu aceeași lume, pentru că rudele ei, precum și prietenii lor, printre care și părintii mei, se simțeau bine împreună și se poșteau de sărbători unii pe alții, la dejun și la cină. Eliza și cu mine eram mereu alături la masă, mereu alături după aceea, seara dansam uneori împreună sau ascultam muzică, dacă descopeream, la unii sau la alții, un patefon cu discuri care ne plăceau, Pastorală, de pildă, Sonata Kreutzer sau Cântecul desperat al biete Solveig. Dar parcă nimic nu ne făcea mai multă plăcere decât să stăm de vorbă într-un colț, neauziti de nimeni. Eliza îmi vorbea despre femeile din literatură, despre cele din romanele lui Romain Rolland sau Dostoievski, de exemplu despre Arma Karenina, despre Iri-na din Fum sau despre cele, la modă pe-atunci, din cărțile lui Maurice Baring. Vadea o pronunțată preferință pentru femeile din literatură care dădeau dovadă de independentă, de îndrăzneală, de trufie. Le admira pe cele care aveau curajul sentimentelor lor cu riscul de a scandaliza societatea în care trăiau, care disprețuiau îngustele prejudecăți burghe

62

ze care înfruntau gura lumii spre a-și păstra un iubit sau spre a trăi după bunul lor plac. Vorbind despre ele, se înflăcăra, glasul ei căpăta vigoare, ochii mari și încercănati îi străluceau, abia atunci devenea ea însăși – parcă, la rândul ei, una dintre acele femei curajoase și pasionate din romane. De-atunci, pe Anna Karenina, pe cealaltă Arma, din *Le buisson ardent*, pe Maman Colibri, pe Nastasia Filipovna nu mi le-am mai putut închipui decât asemenea Elizei: slabe, înalte, cu păr auriu și bogat, cu fata prelungă și trasă, cu mâini puternice, cu zâmbet trist, tăcute și stângace, pătimase și violente.

Am avut atunci prilejul să ascult împreună cu ea, de mai multe ori, mai ales Sonata Kreutzer, astfel încât de la o vreme a devenit „sonata noastră”, a simțămintelor noastre nedeslușite, într-o seară, am mers cu ai noștri la Operă. Se cânta Manon în versiunea lui Massenet. ședeam în lojă în spatele ei. Se întorcea uneori spre mine și schimbam câte un zâmbet atunci când ceea ce se petrecea pe scenă sau ce se

cânta avea legătură cu ceea ce discutasem noi în vreuna dintre zilele precedente. Altădată, tot împreună cu familiile noastre, am întârziat o noapte întreagă într-un bar, „La Visoiu”. Era pentru prima oară că intram într-un local de noapte. Ce insipide mi-au apărut atunci, fată de un local de noapte, ceaiurile dansante la care fusesem poftit de-atâtea ori! Câtă bună dispoziție, cât zgomot, câtă agitație aici, unde semiîntunericul, jazzul, alcoolurile tari, trupurile înlănțuite în dans, înghesuiala tulburau simțurile și ameteau rațiunea! Ne-am așezat la o masă, și apoi i-am lăsat pe ai noștri să privească și să comenteze ce priveau, iar noi doi, Eliza și cu mine, am plecat să dansăm pe un patruleter devenit minuscul pentru zecile de perechi care se loveau unele de altele, transpirate și fericite. Deasupra capetelor noastre, un glob enorm făcut din mici oglinzi multicolore se rotea fără întrerupere, binecuvântând întunericul din sală cu pâlpâiri portocalii, roșii sau verzi.

Am fost în noaptea aceea, amândoi, flămânzi după dans. Transpirați, călcați pe pantofi, izbiti de alții, am dansat tot

63

timpul, am dansat orice și oricum sau, mai bine zis, ne-am frecat unii de alții, fără nici măcar să păstrăm de multe ori ritmul muzicii.

A doua zi, Eliza s-a întors în orășelul ei moldovenesc. Curând, am primit o scrisoare de la ea. I-am răspuns imediat. Mi-a scris din nou, și astfel s-a înfiripat între noi o susținută și primejdioasă corespondență. Primejdioasă, pentru că scrisorile noastre au început să semene tot mai mult cu acel tip de literatură în care lesne devenim patetici, lesne ne înflăcăram, declarăm că simțim ceea ce nu prea simțim și, încetul cu încetul, ajungem să credem că încercăm într-adevăr sentimente pe care de la început pretindem că le avem.

Singurătatea la care se întorsese și existența ei monotonă o făceau pe Eliza să-și amintească cu nostalgie și cu exaltare de cele două săptămâni petrecute la București. Rândurile ei erau din ce în ce mai înflăcărate. Retrăia în amănunt filmul amicitiei noastre nevinovate și a început să-mi vorbească despre tot ce simțise atunci și nu îndrăznise să-mi spună, îmi scria, între altele, că, pentru a-mi mai vedea un anumit zâmbet pe care se pare că l-aș fi avut pentru ea, la Operă, când îi ajutam să-și încălze sosenii, ar fi în stare să vină pe jos la București, sau că în seara de la „Visoiu” ar fi fost de ajuns să facă un gest imperceptibil spre a-mi atinge buzele, dar că nu l-a făcut, și că să știu

că „aiasta se cheamă virtute”. Iată cum, dintr-o prietenie caldă, abia născută, corespondenta a făcut o mare iubire, o iubire absurdă, pentru că era lipsită de finalitate, o iubire făcută din amintirea câtorva zâmbete, a câtorva dansuri, a câtorva discuri ascultate împreună, a câtorva seri de conversație cu subiect aproape exclusiv livresc și atâta tot. Imaginația Elizei preschimbase o camaraderie adevărată într-o dragoste inconsistentă.

În ce mă privește, am fost surprins și flatat, dar mai ales stânjenit. Intrasem fără să vreau într-un joc inutil.

În timp ce corespondam cu ea, căutând, din delicatețe, să nu o dezamăgesc, am aflat de la rudele ei că s-a remăritat. Vestea mi se părea incredibilă. Am întrebat-o dacă zvonul

64

ce-mi parvenise era adevărat. Da, așa era, mi-a răspuns Eliza. Într-adevăr se căsătorise, dar nu cutezase să-mi spună. O făcuse pentru tatăl ei, foarte bolnav, care voia să o vadă „la casa ei”, și în același timp pentru actualul ei soț, pe care îl știa nefericit, pentru că o iubea și nu primea din partea ei decât o amabilă indiferență. I-am scris atunci o scrisoare lungă, jignitoare și ridicolă. Cu ce drept? Cu dreptul pe care ni-l arogam singuri atunci când orgoliul ne este călcat în picioare. N-o iubeam, dar îmi plăcea să mă știu iubit de o femeie superioară, cu opt ani mai mare decât mine, deși dragostea ei mă incomoda, iar acum, când o știam în brațele altuia, eram gelos din vanitate. După răspunsul ei tandru și rezonabil la scrisoarea mea ofensatoare („cum poți să compari iazul tulbure cu limpedele izvor de munte?” etc.), am încetat să-i mai scriu.

După vreo patru ani, am mers cu părintii mei la rudele noastre din orașul unde trăia Eliza. Îmi făceam armata și-mi luasem un concediu în zilele arămii ale unui domol septembrie. Eram la masă, când slujnica unchiului meu la care locuiam mi-a remis un bilet în văzul tuturor. Era de la ea. Îmi scria ca a aflat de venirea mea acolo, că nu înțelege să fiu la câțiva pași de casa ei și să nu mă vadă, că puțin îi pasă de ce vor crede alții despre ea în cazul când biletul acesta ar cădea pe mâini străine, că are curajul sentimentelor ei și că mă roagă să vin în după-amiaza aceleiași zile la ea. Părintii și rudele mele așteptau să termin de citit biletul spre a afla cine mi l-a trimis. Am izbutit în câteva cuvinte să prezint lucrurile sub aspect onorabil, și după dejun am plecat la Eliza. Am dibuit strada unde locuia, am

pătruns în curtea invadată de ierburi și ne-am revăzut. Revederea a fost, bineînțeles, penibilă. Convențională, forțată, jenantă, într-una din zilele care au urmat l-am cunoscut pe soțul ei, profesor, de-o vârstă cu ea, simplu, discret, amabil. Am făcut după aceea câteva plimbări în trei pe dealurile ce împrejmuesc orășelul, iar seara am întârziat de câteva ori tot împreună prin pitorești grădini de vară. Din vorbă în vorbă, am aflat că sunt

65

posesorii unei mașini de scris, și nu m-am lăsat prea mult rugat s-o folosesc. Așa am început să vin în fiecare după-amiază cu manuscrisul sub braț, pentru a-l dactilografia. Eliza s-a oferit să-mi dicteze. Mă primea acum ca pe o veche cunoștință, parcă lipsită pentru ea de o prea mare importantă. Soțul ei mă întâmpina fugitiv, apoi pleca la cursuri sau „după treburi”. Mașina de scris ne scutea de obligația de a ne vorbi, și pentru asta o binecuvântam. Nu mai eram stângaci în prezenta Elizei, eram bucuros că-mi citește cu prilejul acesta romanul, așteptam răbdător să mi-l laude și până atunci mi-l transcriam pe curat la masină. Aveam astfel toate motivele de a trăi zile de euforie.

Scriam la o măsuță instalată în acest scop pe mica terasă a casei, în fața ușii de la intrare, terasă mărginită de două coloane albe, ce sprijineau antablamentul terminat printr-un mic fronton. Grădina se întindea în jurul nostru, vastă, pă-răginită, sălbatică, fosnitoare, în după-amiaza despre care vreau să povestesc, un vânt moale pusese totul în mișcare, totul căpătase parcă viață, în timp ce scriam pe terasă, nori negri, de furtună, începuseră să se adune deasupra târgului, venind dindărătul colinelor ce-l împrejmuesc și, o dată cu vântul care se porni cu putere, începură să cadă primii stropi mari de ploaie. Am intrat atunci repede în casă, eu ducând enorma masină de scris, Eliza salvând manuscrisul de ploaia care cădea acum pieziș, dezlântuită, și am continuat să lucrăm în salonul ei spatios, la o măsuță de lemn aurit. Prin ferestrele înalte, încadrate de perdele grele și lungi, vedeam zigzagurile apocaliptice ale fulgerelor, îmi simțeam trupul încărcat cu electricitate parca, agitat, neliniștit, degetele greșeau literele, așa că scriam împiedicat, dar nu în silă, dimpotrivă, dornic să scriu cât mai mult, să-mi termin de copiat manuscrisul, să discut despre el cu Eliza, pe care, la rândul ei, o simțeam tulburată. Pe alocuri, nu-mi înțelegea scrisul și-mi dicta un cuvânt în locul altuia. Parcă nu mai avea răbdare să stea locului. Tresărea auzind tunetele. S-a ridicat deodată de pe

scaun, a trecut în altă cameră și s-a întors cu o

66

broboadă pe care și-a pus-o pe umeri. S-a așezat din nou lângă mine și a reluat lectura manuscrisului, dar cu o voce care-i tremura. Citea prost. Gresea mereu cuvintele. La un moment dat, mi-a trântit caietul pe masă, a bolborosit ceva, s-a sculat de pe scaun și s-a dus să aprindă lumina, adică puzderia de becuri ascunse în inima trandafirilor de sticlă ai candelabrului plin de ciucuri din mijlocul tavanului. S-a reasezat apoi, tăcută, îmbufnată, și a reluat dictarea, modulându-și cu o silită grijă vocea după cerințele virgulelor, a punctelor, a semnelor de întrebare.

Pentru că eram prea fericit că am prilejul să-mi dactilografiez romanul, fie și foarte încet, pentru că scriam la mașina de scris doar cu un deget sau cel mult cu două, nu-mi trecea prin minte s-o întreb pe Eliza dacă nu cumva se plictisise sau dacă nu obosise dictându-mi de mai multe ceasuri și dacă nu cumva era de acord să facem o pauză, să fumăm câte o țigară. Facem adeseori greșeala de a crede că ceea ce ne face nouă plăcere îi face în egala măsură și altuia și, fără să vrem, îl chinuim, supunându-l delectării noastre. Credeam că enervarea mută a Elizei e datorată furtunii, fulgerelor, tunetelor și vântului puternic. Nu mă gândeam că preocuparea mea, concentrată în exclusivitate asupra romanului, avea darul s-o irite. Ochii mei urmăreau claviatura mașinii de scris, iar spre ea nu se ridicau niciodată. Pasiunea, fie ea și cea mai castă, cum e, de pildă, pasiunea scrisului, poate face din noi niște monștri de egoism, dacă nu ne supraveghem. Nu numai că uităm de alte treburi, de îndatoriri, de sănătate, dar îi și contrariem pe cei din preajma noastră, aservindu-i sau neglijându-i. Iar când ceea ce scriem nu ne mulțumește, ne revărsăm nemulțumirea asupra lor.

Ajunsesem în după-amiaza aceea la capitolul în care apărea Clara, colega mea de facultate, pe care o găseam într-atât de deosebită, încât nu mă putusem abține să nu-i consacru pagini encomiastice. Scriam despre Clara că era tulburător de frumoasă și de serioasă în același timp. O idealizam, fără să-mi dau seama că fac din ea un personaj nefiresc și fac

67

tice. Arătam că avea ceva maiestuos și demonic în privirea-i albastră și că mi-o închipuiam foarte bine interpretând pe o scenă lirică rolul Venerei din Tannhäuser, înveșmântată într-o tunică albă,

scurtă, și întinsă pe un pat acoperit cu blănuri rare. Mai adăugam că ar fi fost destul să privească pe cineva într-un anumit fel, pentru ca acela să-și piardă cumpătul, iar ea să obțină de la el orice.

— Ai iubit-o cumva pe femeia aiasta? m-a întrebat pe neașteptate Eliza, cu dispreț în glas, după ce mi-a dictat fraza în care pomeneam despre pierderea cumpătului.

Se opri din citit și mă privea cu ochii ei încercănati larg deschiși, zâmbindu-mi ă la Mona Lisa. Mi se părea că mă învinuiește de prost gust. Elizei îi plăceau femeile adevărate, simple, senzuale și spiritualizate, lipsite de prejudecăți, dar și demne, iar nu pseudo-Venere wagneriene, care își modelau înfățișarea după aceea a starurilor de cinema la modă pe acea vreme.

— N-are nicio importanță, i-am răspuns, contrariat că ceea ce crezusem, în infatuarea mea, că o va impresiona era tocmai ceea ce o dezamăgise. Despre ea însăși, pe care o zugrăvisem de asemenea în roman, nu-mi spusese nimic. Poate că nu se recunoscuse sau poate pentru că nu-i plăcuse cum o văzusem, ca pe o doamnă Bovary livrescă și romantioasă, influențată de romanele de dragoste citite, ca Don Quijote de romanele cavaleresti, și antrenată, ca acesta din urmă, în aventura nobilă și sentimentală, dar ușor ridicolă a imaginației ei. Clara, dimpotrivă, apărea lucidă și voluntară, frumoasă, savantă și castă, un Pico della Mirandola feminin, o Regină din Saba, decorativă, perspicace și imaculată.

— Ba are importanță dacă ai iubit-o sau nu, pentru că altfel nu te-aș fi întrebat. și am să-ți spun de ce. Nu pricep cum ți-a venit în minte să faci dintr-o femeiuscă frivolă un personaj pe care să-l admiri și să-l supui admirației cititorului. Numai dacă ai fi fost îndrăgostit de ea ai fi putut-o transfigura cu atâta inconștientă.

68

Începusem să mă întreb dacă nu cumva Eliza era geloasa pe Clara și dacă nu ar fi vrut ca numai imaginea ei să domine întregul roman.

— Ce te face să crezi că era frivola?

— Mata singur spui că poftea acasă la ea băietii cu care se încuia în odaie ceasuri întregi. N-ai să mă faci să cred că citeau împreună Visul Maicii Domnului!

— Se „închidea”, nu se „încuia”. E o deosebire pe care n-ai sesizat-o.

— Mă rog...

— Iar în roman arăt destul de limpede că citeau, învătau pentru examene, ascultau muzică.

— Asta să o crezi mata, după ce mai spui că, îndată ce se sătura de unul, își aducea în casă pe-un altul.

— Clara căuta un om ideal: inteligent, cult, receptiv, căruia să-i transmită valori intelectuale. Căuta un suflet înfrățit cu al ei, cu un grad de sensibilitate artistică la fel de înalt.

— Și te-a găsit pe mata!

— Eliza, te rog! Tocmai partea proastă era că nu întâlnea pe nimeni pe măsura ei. După ce-și dădea seama că s-a înșelat cu un om, renunța la el. Asta am vrut să arăt în carte: drama artistului însingurat nu printr-o predispoziție a lui, condamnabilă poate, spre solitudine, ci din neșansa de a nu găsi mediul sau omul receptiv, croit dintr-o stofă ca a lui, care să aibă aceeași nevoie de a primi pe care o are el, artistul, de a dăru și de a se dăru. Artistul are o enormă nevoie de comunicare și, pentru că de multe ori nu are norocul să găsească pe cineva care să vibreze la fel cu el, scrie, pictează, face muzică izolându-se, dar asta pentru a împărtăși necunoscuților ceea ce are de spus.

— Din ceea ce scrii mata despre Clara aiasta, reiese mai degrabă că era sau că este o mare smintită, o exaltată. și apoi, să mă ierți, dar e greu de crezut că există în realitate o astfel de femeie, și frumoasă, și devreme acasă...

— Și totuși, există, oricât de ciudat ți-ar părea acest lucru.

— Poate numai în închipuirea matală. Perfecțiunea există, da, dar numai în artă, nu și în viață. Dar ca o femeie să

69

fie perfectă într-un roman nu înseamnă că trebuie să fie frumoasă, deșteaptă foc, cultă cum nu se mai poate, blândă și bună, fără cusur. Dacă e așa în carte înseamnă că e imperfectă, pentru că e nefirească. O eroină de roman e perfectă când e reală, când ai impresia că e ruptă din viață, cum se spune.

În timp ce-și dezvoltă teoria despre perfecțiune, improvizată și nu lipsită de contradicții, am scos din mașina de scris pagina începută și am rupt-o ostentativ. N-a protestat, dar am simțit că gestul acesta a iritat-o. Îmi tremura mâna cu care aranjam într-o cutie prelungă creioanele, guma cea aspră, o lamă de ras, o periută, niște agrafe, pentru că nu mă mai puteam stăpâni. Eliza își terminase ideea, se uita

la mine și, pentru a-mi dovedi că e de acord să întrerupem lucrul, îmi întinse husa neagră, scorojită, de mușama cu care înveleam la plecare edificiul mașinii de scris. Apoi, se ridică în picioare. Mă întrebam dacă nu cumva avea de gând să mă concedieze mai înainte ca eu să-mi iau rămas-bun. Preferam să ne certăm decât să plec.

— Ceea ce mă interesează, reluai eu discuția, străduindu-mă să mă calmez și să împac lucrurile, este dacă personajul cu numele de Clara este prezentat în așa fel încât cititorul să fie încredințat că e vorba de o persoană care ar putea foarte bine să existe în realitate, cu atât mai mult cu cât te asigur că există. Altfel n-aș fi scris despre ea.

— Ei bine, îmi răspunse răspicat Eliza, aplecându-se spre mine și rezemându-se cu amândouă mâinile de marginile măsutei aurite pe care mașina de scris zăcea acum ca un sicriu de copil învelit în negru, ei bine, află mata că romanul aista pe care l-ai scris e o prostie. Nu face nici două parale. E păcat de timpul pe care ți-l pierzi bătându-l la masină.

Îi pierise de pe fată zâmbetul de Giocondă. Locul i-l luase un rictus abia perceptibil, îmi vorbea cu o răutate pe care i-o bănuisem de mult, dar pe care n-aș fi crezut că o va îndrepta vreodată asupra mea. Poate că avea dreptate și că romanul meu nu făcea doi bani, dar mi-o spunea cu o cruzime și cu o plăcere de a mă tortura care mă făceau să cred –

70

și mai ales, să sper – că aprecierea ei e subiectivă, deci îndoielnică.

Stăteam fată în fată în mijlocul salonului, pentru că, auzindu-i verdictul, mă ridicasem în picioare ca tras de un resort. Deasupra noastră, zâmbeau rozele candelabrului, împodobite cu inutile colane de sticlă. Afară, ploaia lovea puternic geamurile, iar arborii se agitau cu un șuierat dureros. Părea ca plutim pe o mare înfuriată. Eliza mă privea cu ură. Mâinile ei mari deveniseră gheare ce strângeau convulsiv în jurul pieptului, ca pe o pradă strangulată, marginile broboadei de pe umeri. Ieșisem din țarcul dintre măsuta pe care scrisesem și scaun, făcusem câțiva pași prin odaie și mă oprisem în fața ei. O priveam cu uimire. Mă întrebam unde era femeia cu fruntea largă, frumos boltită și cu un zâmbet nu lipsit de mister cu care ascultasem altădată, la Opera, Mă-non. Ne suis-jeplus Manon? N'est-cepas mă voix? 2 își întorsese atunci spre mine fata tulburată de emoție, îmi

venea să-i spun acum: „Nu mai ești Manon! Nu e vocea ta!”, dar am tăcut. Unde era femeia cu care dansasem o noapte întreagă într-un bar, aproape pe întuneric și până la epuizare, așa cum nu am mai dansat de atunci cu nimeni, niciodată? Aveam în fața un alt trup, zgribulit sub broboada ca-re-l înfășură. Unde era femeia alături de care ascultasem în noaptea de Anul Nou, pe discuri, Sonata Kreutzer, fumând în tăcere, privindu-ne din când în când în ochi, zâmbindu-ne cu înțeleș și lăsând muzica să exprime ceea ce simțeam atunci unul pentru celălalt? Unde era femeia care-mi spunea într-o scrisoare că, pentru a-mi mai vedea o dată zâmbetul pe care pretindea că l-aș fi avut pentru ea la Operă într-un anumit moment, ar fi în stare să vină pe jos la București? Aveam impresia că e gata să mă dea afară din casă. Îi priveam degetele care de atâtea ori, altădată, îmi strânseseră protector și îndrăznet mâna și care acum îi erau încovoiate pe piept și strangulau cu răutate marginile broboadei. Oare una din

Nu mai sunt Manon? Nu e vocea mea? (lb. fr.) (n.ed.).

71

tre' aceste mâini fusese cea care îmi scrisese că în noaptea când dansasem împreună ar fi fost de ajuns să facă un mic gest spre a-mi atinge buzele? și degetele astea, ca de vrăjitoare, ce-ar mânui cu dibăcie licorile afrodisiace, otrava sau cuțitul, erau oare aceleași care ținuseră între falangele lor condeiul și-mi scriseseră atâtea și atâtea scrisori de iubire? Mi se părea cu neputință. Aveam să constat abia mai târziu ca din intimitatea cea mai profundă se naște înstrăinarea cea mai profundă și uneori chiar ura, dar cum de se întâmplă astfel n-aveam să înțeleg niciodată. De ce mi-arăta acum atâta dispreț, atâta înverșunare? Pentru că era geloasă pe Clara, pe care o tămâiam infinit mai mult decât pe ea în nefericitul meu roman? Sau pentru că acum mă vedea îndrăgostit de manuscrisul meu și nepăsător față de ea? Sau, pentru că nu mă mai iubea, coborâsem în ochii ei tot atât de jos pe cât de sus mă înălțase în imaginația ei iubirea. și asta aveam să constat mai târziu că se întâmplă uneori, după ce sentimentul puternic se stinge. Dar oare glasul care-mi vorbise altădată cu gratie despre Irina, din Fum, era același care-mi striga acum în fată, cu un timbru spart:

— Ești odios! Cum am putut să mă amănesc crezându-te, ani în sir, altfel decât toți ceilalți? Ești vanitos. Ai fi fost încântat să descopăr în mata un geniu literar. Numai scrisul matale te preocupă cu adevărat. Vii aici în fiecare după-amiază nu ca să mă vezi pe mine, ci ca să-ți bați la

masină romanul. Când încep să-ți spun ceva, îmi tai vorba, pentru că ești grăbit să-ți vezi „opera” dactilografiată. Din scrisorile mele, ai făcut material de roman. Crezi că nu le-am recunoscut? Am tăcut din delicatețe și pentru a te avea lângă mine chiar și așa: dezinteresat de mine și preocupat numai de vocatia scriitoricească pe care crezi că o ai. Dacă eu nu aș fi cine sunt, poate că nici nu mi-ai fi făcut cinstea de a mă pune în roman. Dar așa, vei putea spune cu trufie oricui te-ar întreba: „Cine e, de fapt, Eliza?”, „E fata lui Cutare! M-a adorat ca pe un idol!” Să știi că mie nu-mi pasă de părerea altora. N-ai decât să arăți cui vrei scrisorile mele. Află mata că scuip

72

ce opinia lumii întregi cu privire la mine. Nu sunt ipocrită. fiu fac Pe femeia superioară, dar nici nu alerg noaptea în patul bărbaților și nici nu mă închid cu ei în odaie, ca eroinele din romanul matale. Dacă am curajul sentimentelor mele e pentru că am avut curajul să mă respect, și acelaia care m-aș fi dăruit cu bucurie nu i-am acordat decât o singură favoare: un zâmbet. Așa că întoarce-te la Clara aceea a matale și faceți împreună tot ce vă place, ascultând în același timp muzică de Bach.

Mi-a deschis ușa salonului, ce dădea în sălita de la intrare. Mi-am strâns în grabă manuscrisul, încurcând ordinea filelor, dar asta nu mai avea importantă, pentru că manuscrisul nu mai avea pentru mine nicio valoare. Dacă în căminul din salonul Elizei ar fi ars focul, mi l-aș fi azvârlit acolo cu nepăsare sau poate chiar cu un simțământ de ușurare.

Afară, ploaia stătuse între timp, iar cerul se limpezise. Soarele încă mai dăinuia pe cer, pregătindu-se să apună, își trimitea în sălita raze lungi și oblice. Era atât de neașteptat de frumos afară, natura era atât de dincolo de măruntele noastre gâlcevi, încât în mine se născu năvalnic dorința de a mă vedea plecat cât mai repede și cât mai departe. Mi-era peste puțină și teribil de lene să mă disculp. Ce să-i spun? Că nu o iubisem niciodată? Că simulasem uneori iubirea din delicatețe? Dar poate că o iubisem fără să-mi dau seama, de pildă în serile când ascultam împreună Sonata Kreutzer, când privirea și zâmbetul ei trist îmi produceau o nemaiîntâlnită fericire. Sau în seara de la „Visoiu”. Ce să-i spun? Că într-adevăr fusesem flatat de faptul că se îndrăgostise de mine, care aveam pe atunci douăzeci și trei de ani, iar ea treizeci și unu, și pe lângă asta nu era oricine? Că avea dreptate

să mă acuze de trufie într-o oarecare măsură? Nu ar fi avut niciun rost să mă justific din moment ce nu voiam s-o câștig. Prea durase mult această horă a situațiilor ambigue!

Am ieșit din casă cu capul plecat și cu romanul sub braț. În urma mea, am auzit-o pe Eliza, strigându-mi din ușă:

73

— Și azvârle-ți romanul în prima gură de canal, ori dă-i foc. Nici de hârtie de împachetat nu e bun. Nu mai scrie. Nu ai pic de talent. S-o știi de la mine!

Imprecatiile ei mă însoțiseră până la poartă. Traversasem cărarea deschisă printre valurile de bălării ca Moise, Marea Roșie.

Apoi, ușa de la intrare s-a trântit ca un punct în urma unei fraze. De-atunci, n-am mai văzut-o pe Eliza niciodată. Casa ei albă ce plutea ca o navă pe o mare de verdeată mi s-a spus că ar fi fost avariata de cutremure și apoi demolată. Pe locul ei, se pare că s-ar fi ridicat un imobil cu mai multe etaje. La temelie, a rămas îngropată pe veci cearta noastră ridicolă.

Bărbatul ei a trecut o dată prin București și mi-a telefonat pentru a mă întreba de sănătate. Curând după aceea, mi-a apărut în librării prima carte și le-am trimis-o, cu o afectuoasă închinare pe prima pagină. Mi-au răspuns, ca unui vechi și drag prieten, mulțumindu-mi, și astfel am reluat corespondența întreruptă cu vreo treizeci de ani în urmă. Scrisorile de-acum ale Elizei erau la fel de pline de melancolie precum cele de altădată, la fel de amicale, dar fără acea exaltare de-atunci, care stricase totul. Rămăsese la fel de dezarmată în fața vieții, la fel de supărată pe oameni (toți răi, toți misei), ca odinioară, în tinerețe, în ultima scrisoare, îmi spunea că nu se simte bine cu sănătatea, că are probabil ceva la splină, dar că nu se arată la medici, pentru că „medicii sunt niște șarlatani, care nu știu nimic”. Am auzit că a murit la câteva zile după aceea.

Un schimb de scrisori

Pe scriitoarea Martha Bibescu am cunoscut-o spre sfârșitul anului 1940. Lucram pe atunci la Direcția protocolului din Ministerul nostru de Externe, îi sosise prin curier diplomatic o scrisoare din partea fostului principe moștenitor al Germaniei, care trăia în Olanda. O asemenea misivă particulară a Kronprinz-ului, fiu al fostului Kaiser Wilhelm II, transmisă în plin război, prin curier diplomatic, de-a lungul unei Europe supravegheate de nazisti și adresată unei personalități

așa de bine cunoscute în lumea internațională cum era principesa Bibescu, tulburase întrucâtva liniștea personalului de resort al ministerului, astfel încât am fost insistent rugat să i-o înmânez personal și, bineînțeles, cu cea mai desăvârșită discreție.

Eram emoționat și încântat de prilejul neașteptat ce mi se oferea de a o cunoaște. Citisem câteva dintre cărțile ei, auzisem din belșug vorbindu-se despre ea de bine – și, mai ales, nu prea de bine după ce publicase în presa străină un articol despre regina Măria, pe care unii îl socoteau cam nedelicat. Citisem însemnările elogioase ale lordului Thomson cu privire la ea, știam că Marcel Proust o cunoscuse la balul dat de ziarul L’Intransigeant după ce prima ei carte fusese premiată de Academia Franceză și că fusese fascinat de marea ei frumusețe, ca și de smaraldele pe care le purta la gât – dar nu o văzusem niciodată. O consideram mai degrabă un personaj de legendă decât o faptură în carne și în oase, pentru că făcea parte din lumea lecturilor mele, dar nu și din

75

lumea pe care o frecventam. De aceea, nu aș fi crezut în ruptul capului că voi avea vreodată prilejul să o cunosc.

I-am telefonat la Spitalul Elias unde mi se spusese că se află la căpătâiul soțului ei, cunoscutul aviator George-Valentin Bibescu, pe care avea să-l piardă după câteva luni. I-am auzit prin receptor vocea, rostind un prelung „alloo”, ca un diapazon vibrând îndelung o dulce notă muzicală. I-am spus că aș dori s-o întâlnesc spre a-i remite o scrisoare, iar a doua zi mă aflam pe o terasă a Spitalului Elias, cu misiva Kronprinz-ului în servietă. Așteptam să se deschidă ușa de sticlă dinspre coridorul pe unde venisem și să-mi apară în față o zână. Am fost însă descumpănit văzând că se apropie de mine o doamnă între două vârste, cu trăsături obișnuite și obosite, cu părul încăruntit strâns într-un fileu, purtând o jachetă gri, tricotată de mână. Avea ochii cenușii verzui, mari, încercănati, nasul scurt, fin, aristocratic, buzele palide, fără fard. Când a început să-mi vorbească i-am recunoscut glasul de la telefon, cald și cântat. I-am remis plicul. Mi-a mulțumit, adăugând că mă va pofti într-una din zile să iau ceaiul la palatul de la Mogosoaia, bineînțeles dacă starea sănătății soțului ei îi va permite să părăsească pentru câteva ceasuri spitalul. Aveam destulă experiență mondenă pentru a ști că „lumea bună” obișnuiește să se achite de anumite servicii printr-o invitație vagă la ceai sau la dejun, care de

multe ori rămâne fără urmare. Așa că am îngăimat o mulțumire confuză, potrivită cu amabila ei invitație.

După câteva zile, puține la număr, în loc de invitație concretă la ceai, principesa Bibescu îmi telefona ca să mă roage să expediez, tot prin curier diplomatic, răspunsul ei la misiva fostului print moștenitor al Germaniei. Bucuros că-i pot face acest mic serviciu, am asigurat-o că scrisoarea pe care mi-o va trimite va pleca cu primul curier. După câteva ceasuri, portarul ministerului mă anunța că cineva mă pofteste jos. Mă aștepta chiar ea, într-o masină mare, neagră. A scos capul prin ferestruica portierei. Am tresărit. Aveam în fața mea un alt chip decât cel de la Spitalul Elias. Purta o pălărie

76

cu boruri mari, fata îi era acum fardată, întinerită, ochii luminoși, de culoarea apelor tulburi, iar buzele, delicat înroșite\* descriau, în timp ce-mi vorbea, arabescuri, unduin-ju-se în ușoare surâsuri de o tulburătoare grătie.

Mi-a întins o mână lung înmănușată în negru, între ale cărei degete ținea scrisoarea, închisă într-un plic însângerat, cu o pecete de ceară roșie, purtând, alăturate, stema Bibestilor și a Mavrocordaților.

Am alergat apoi într-un suflet la direcția unde se strângea în saci corespondenta destinată curierilor diplomatici. Pe neașteptate, șeful serviciului, care supraveghea expedierea corespondentei, mi-a luat scrisoarea din mână și, fluturându-mi-o prin fața ochilor, mi-a vorbit cam astfel:

— Cum îți închipui dumneata că vom putea trimite prin curier diplomatic o scrisoare particulară închisă, bine sigilată, fără a-i cunoaște conținutul? și adresată cui?! și de la cine?! Nici mai mult nici mai puțin decât fostului print moștenitor al Germaniei, și din partea scriitoarei române de limbă franceză Martha Bibescu, despre care toată lumea știe că are rude și prieteni în înalta aristocrație britanică (vărul soțului ei – știi doar – e ginerele lordului Asquith, fost prim-ministru al Angliei) și are vechi legături cu atâtea și atâtea mari personalități politice de pretutindeni! și dumneata ai fi de acord ca noi să-i patronăm cu ochii închiși corespondenta, când Führerul taie și spânzură în jurul nostru...

șeful serviciului îmi dădu scrisoarea înapoi.

— Bine, i-am spus eu, încurcat și necăjit, privind plicul și adresa trasată de mâna femeii de care mă simțeam acum legat ca printr-o

vrajă, dar nu-mi pot închipui că fiica unui fost ministru de externe român nu are dreptul să folosească curierul diplomatic când nu poate, din motive bine întemeiate, să-și expedieze scrisorile altfel. Cred că ea știe mai bine decât oricare altul ce se cade și ce nu se cade să scrie.

— Ei, nu sunt chiar așa de sigur ca dumneata în privința asta. Ești încă prea tânăr ca să știi ce de gafe pot face femeile, mai ales cele foarte inteligente și de neam mare, care

77

cred că, fiind femei, fiind deștepte și având un nume ilustru, le este îngăduit să spună în gura mare tot ce le trece prin minte, pentru a uimi și a scandaliza pe timorații burghezi ce li se ploconesc până la pământ, îmi dau seama că-ți va fi greu să-i restitui principesei Bibescu scrisoarea, dar n-am ce-ți face, nu te supăra, n-o putem expedia...

Tăcu și, privindu-mi mutra care exprima desigur o mișcătoare dezolare, îmi păru că se gândește totuși la o soluție. Așa și era. Îmi spuse, privind plicul cu care-mi făceam vânt, pentru că-mi simțeam tâmpile asudate:

— Poate că... am putea expedia scrisoarea dacă i-am cunoaște conținutul...

Găsise soluția – care însă mie mi se părea mai inacceptabilă chiar și decât refuzul.

— Bine, i-am răspuns deznădăjduit, dar nu avem dreptul să-i deschidem corespondenta. Ar fi, din partea noastră, o necuviință!

— Firește! Nu însă dacă ne-ar da încuviințarea semnatara ei.

Mă întrebam dacă nu cumva voia să afle conținutul misivei numai pentru a-mi dovedi că e exploziv, că are, așadar, dreptate și că am da de bucluc dacă ar intercepta-o emisarii Reich-ului. Sau poate că voia într-adevăr să mă scoată din încurcătură și să mă pună la adăpost de orice riscuri. Fapt e că mi-a spus pe un ton blând, bătându-mă pe umăr:

— Telefonează-i principesei Bibescu și cere-i consimțământul.

— Îmi vine foarte greu, i-am spus, tânguindu-mă.

— Dacă n-are nimic de ascuns, va fi de acord. Nu se poate ca tocmai ea, fiica lui Jean Lahovary, șef al Partidului Conservator de altădată, să nu te înțeleagă. Cred că ți-am vorbit destul de limpede – așa cum nu ai nevoie să-i vorbești dumneata ei, la telefon, ca să priceapă.

— Vă repet că-mi va fi foarte greu.

— Îți va fi și mai greu să i-o restitui.

78

Avea dreptate, și acest ultim argument al lui m-a decis sL-i telefonez la Elias, pentru a-i îngăima dificultatea. Mi-a răspuns cu glasul muzical ce-mi devenise oarecum familiar:

— Dacă așa se obișnuiește, vă rog să deschideți scrisoarea. Va voi trimite un alt plic, precum și sigiliul.

M-am întors alt om la șeful serviciului și, de fată cu vreo câțiva colaboratori ai lui, pe care o legitimă curiozitate îi strânsese în cabinetul unde sacii cu corespondență așteptau cu gurile căscate să primească ultimele mesaje, am deschis scrisoarea Marthei Bibescu adresată prințului Wilhelm.

— Citește-o dumneata, mi-a spus șeful, instalându-se comod în fotoliu și aprinzându-și o țigară.

— Cher ami, je vous ecris enfrançais, la langue que nous aimons tous les deux. Nothing îs changed! 1

Așa începea scrisoarea. Ce scria mai departe nu-mi amintesc, în afară de rândurile finale, între altele, îi scria Kron-prinz-ului despre durerea pe care o încerca până la sfârșiere, în toată ființa ei, în urma recentului Diktat de la Viena, care ne amputase țara. Compara trupul României cu acela al zeitei Isis și nădăjduia că, așa cum trupul acesteia din urmă, după ce fusese sfârtecat, și-a redobândit, prin voința zeilor, integritatea, tot așa și trupul țării noastre și-o va regăsi cu voia lui Dumnezeu.

— Heureusement – termina ea – que les dieux ont mis dans les âmes des mortels les esperances aveugles! 2

Scrisoarea a plecat prin curier diplomatic chiar în ziua aceea, iar după alte câteva zile îmi sorbeam ceaiul, spre seară, împreună cu principesa, la Mogosoia.

1 Dragă prietene, vă scriu în franceză, limba pe care o iubim amândoi. Nu s-a schimbat nimic! (lb. fr, engl.) (n.ed.).

2 Din fericire, zeii au pus în sufletele muritorilor nădejtile oarbe (lb. fr.) (n.ed.).

79

seherazada

— Portretul acestei femei îngândurate, cu ochi mari și melancolici, o reprezintă pe Joitica, prima sotie a lui vodă Gheorghe Bibescu. A avut o soartă tristă. S-a măritat tânără, dar, după câțiva ani

de căsnicie fericită, s-a îmbolnăvit de o maladie incurabilă pe atunci, pe care medicii timpului o numeau „nebunie circulară”. Ca Ofelia în momentele ei de criză, Joitica Doamna se înveșmânta în alb, își despletea părul și-și încununa fruntea cu gingașe coronite făcute din flori. Străbătea, astfel împodobită, sălile reci ale palatului domnesc, cântând romante lăutărești lascive și triste, răsând sau plângând fără motiv aparent. Semăna pe dusele flori adunate din grădină sau le dăruia, una câte una, grațios, paznicilor. Apoi, se liniștea, dar, după o bucată de vreme, „nebunia circulară” o prindea din nou în iureșul ei și o purta pe coridoarele pustii, pe scările de piatră ce duceau spre grădină, pe alei, sub clar de lună.

Martha Bibescu tăcu, lăsându-ne parcă timpul necesar ca să deplângem între noi, oaspeții ei, destinul Joiticei sau ca să admirăm în voie tabloul în care nefericita Doamnă a țării își rezema obrazul prelung pe degetele ușor îndoite ale mâinii, cotul pe o masă, alături de câteva flori, probabil din acelea care-i însoțeau în răstimpurile de rătăcire a minții plimbările și cântul.

Înveșmântată într-o rochie neagră și lungă, Martha Bibescu păși mai departe, spre un alt tablou din salonul pardosit cu mozaic de aur al Palatului de la Mogosoia pe care-l

80

locuia. Ocoli vasele de aramă așezate pe jos, rotunde și plate ca niște farfurii mari, unde pluteau dălii de toate culorile, trecu pe lângă o măsută orientală cu încrustatii de sidex și se strecură pe lângă jilțurile adânci, îmbrăcate în mătase aurie. Mersul îi era punctat ca de un ciudat alfabet Morse, pe care l-ar fi bătut cu tocurele pe pardoseala sonoră. Amfitrioanei îi plăcea să-și arate oaspeților palatul, pe care îl restauraseră nu cu mulți ani în urmă arhitecții și mesterii după indicațiile ei. Îl împodobise apoi cu artă și cu migală, pentru a-l face să evoce epoca brâncovenească, cu fastul ei, precum și scurta domnie a lui Gheorghe Bibescu, legăturile dintre Curțile europene și cea valahă, dintre Napoleon Bonaparte și neamul Bibescilor.

Soarele amiezii incendia terasa cu fata spre lac și, prin ușile larg deschise, razele lui pătrundeau înăuntru și se înălțau pe zidurile interioare, luminând acum chipul – pictat în culori ce păreau proaspete – al unei alte domnite ce ne privea încântată de sine din cadrul ei de bronz stins.

— Este Maritica Doamna, începu Martha Bibescu, arătându-ne

portretul acelei femei tinere și zâmbitoare și întorcându-și spre noi fata de împărăteasă bizantină stilizată de dresurile Elizabetei Arden. Apoi, tăcu, așteptând ca musafirii să-și strângă în jurul ei rândurile.

— Este cea de-a doua sotie a lui Gheorghe Bibescu. O vedeți înfățișată de pictorul Carol Popp de Szathmâry, un mare iubitor al pământului și al poporului românesc și un deosebit om de gust. Are prezentat-o aici în costum târânesc, dar constelată de bijuterii inestimabile, începu ea prezentarea portretului, cu acel timbru de flaut cu inflexiuni de orgă în care-și turna frazele, preschimbându-le în incantație, întocmai ca seherazada din basmul celor o mie și una de nopți, cu care-mi plăcea s-o asemui când o ascultasem povestind.

— Priviți, de pildă, continuă ea, această triplă salbă făcută din monede mari de aur, sau diadema care-i susține marama, sau cataramele făcute din nestemate, cu care-i este

81

prinsă cingătoarea. Suportă o adevărată povară de giuvaieruri cu zâmbetul cel mai senin pe buze.

— Mai fascinantă mi se pare privirea doamnei din portret decât bijuteriile pe care le poartă cu ostentație. As renunța bucuros la ele de dragul ochilor acestei prințese, glumi galant domnul Bora Scoppa, ministrul Italiei la București. Domnul Jacques Truelle, ministrul Franței la București, și el de fată, își rezemă mâna de umărul meu, ostentiv poate de îndelungată poziție ortostatică la care-l obligase vizitarea palatului, reluată de data asta pentru ministrul Italiei, care venea la Mogosoaia pentru prima dată, sau incomodat de proteza ce-i înlocuia piciorul pierdut în primul război mondial. Mă privi, bulbucându-și spre mine, prin ochelari, ochii miopi și albaștri, și-mi spuse încet și retoric:

— Zădărnicia zădărniciilor. Totul e zădărnicie, nu-i așa, tinere filosof?

Secretara lui, mică de statură, negricioasă, pieptănată cu o cărare pe mijlocul capului, care-i împărtea simetric podoaba capilară strânsă cu un coc la ceafă, privea cu încântare tabloul. Ochii săgalnici ai Mariticăi Doamna, protejați de arcadele înalte ale sprâncenelor, păreau că ne aruncă tuturor poznase ocheade. Indiferentă la obiectul admirației celorlalți, juna și foarte picanta Angelica Dobrineti, despre care „lumea bună” spunea că ar fi o urmașă a întemeietorilor Padovei, își refăcea conturul buzelor, privindu-se în oglinjoara unui încântător

necessaire de sîdef pe care erau încrustate mici pietre sclipitoare de-a lungul unui chenar, în schimb, foarte atent la explicațiile seherazadei era pere Jean, un tânăr preot catolic ce traducea corespondenta latinească a lui vodă Brâncoveanu cu Regele-Soare; surâdea șters și binevoitor. În spatele micului convoi, fiica și ginerele amfitrioanei ne însoțeau tăcuti, cu gândul aiurea. Era probabil pentru a mia oară că auzeau aceleași explicații, rostite de principesă cu aceleași inflexiuni de glas și cu o spontaneitate bine simulată, mereu altor și altor vizitatori ai palatului „de prin

82

măvară”, cum și-l denumise întemeietorul lui, voievodul patriot, decapitat la Stambul.

— Joitica Doamna, continuă seherazada, adică cea din tabloul de adineauri, a mai rămas în preajma soțului ei, bolnava în răstimpuri, îngrijită de călugăritele de la mănăstirea Pasărea, dar soțul ei, Gheorghe Bibescu, după ce a ajuns Domn al țării, n-a mai îngăduit multă vreme preumblările nocturne prin palat ale consoartei sale, care continua să împartă flori străjerilor îngânând romante, și a trimis-o la Viena, iar de-acolo la Paris, ca să-și doftoricească în străinătate, cât mai departe de țară, „nebunia circulară”. Abia a așteptat s-o vadă plecată, ca s-o instaleze în palat pe această Măritica, pe care o vedeți acum, îmbrăcată în catrințe și înmuiată în aur. Era o Văcărească înrudită după mamă cu Vodă și căsătorită de mai mulți ani cu Costachi Ghica, frate cu foștii voievozi Grigore și Alexandru Ghica. Avea și patru copii, dar nici aceștia, și nici bărbatul ei n-au izbutit s-o împiedice să ceară divorțul pentru a deveni cea de-a doua soție a lui Gheorghe Bibescu. Maritica era o mare ambițioasă, agitată, sclavă a tuturor vanităților ce pot încolți, din trufie, în imaginația unei femei și, pe deasupra, mai era și nestăpânită. A știut să sucească rău de tot capul domnitorului, care, la rându-i, a cerut să fie despărțit de Joitica, soția sa, născută Mavrocordat, cea mai bogată, dar și cea mai nefericită dintre boieroaicele de-atunci. Numai că această dorință a lui Vodă s-a izbit de opoziția mitropolitului, dat fiind că legile bisericești, pe vremea aceea atotputernice în țară, interziceau soțului să se separe de o soție bolnavă, indiferent dacă soțul în chestiune era Vodă sau ciubotar. La asta s-au mai adăugat intrigile diplomaților străini, precum și gura lumii, astfel că s-a iscat un mare scandal. Unii țineau partea lui Vodă, dar cei mai numeroși pe-a bieteii Joitica, cea cu „nebunia circulară”. În

cele din urmă, Vodă a obținut divorțul, și Maritica a devenit Doamna țării. Din păcate pentru ea, gloria pentru care luptase din răspuțeri n-a ținut mult. După vreo doi ani și jumătate de la căsătoria ei cu Gheorghe Bibescu, revolu

83

tia de la 1848 l-a silit pe acesta să renunțe la tron și să părăsească țara. Maritica s-a stins la doisprezece ani după aceea, la Paris, răpusă de cancer. Bibescu a mai trăit alți doisprezece ani, pentru ca, tot la Paris, să moară izbit cu capul de grilajul Palatului Tuileries, în urma unui ridicol accident de trăsură. Dar vreau să revin la Maritica și la caracterul ei dificil și să vă povestesc o mică întâmplare. Ajunsă Doamnă a țării Românești, nu a putut trece cu vederea jignirile pe care i le aduseseră boieroaicele din cetatea Bucureștilor, pe vremea când se străduia din răspuțeri să se despartă de Costachi Ghica, soțul ei. Drept pedeapsă pentru cât sânge rău îi făcuseră clevetirile lor, Maritica Doamna nu a vrut în ruptul capului să le primească la Curte. O dată însă, a trebuit totuși să se plece rugăminților soțului ei, vodă Bibescu, și a acceptat strâmbând din nas să primească pe vreo câteva dintre cele pe care le știa că „vorbiseră”. Le-a lăsat să-și vâre capul prin ușa întredeschisă, sfioase, apoi să intre una câte una în vasta încăpere, unde ea ședea întinsă pe un divan, și să se îngheșuie în prag, ploconindu-se cu ipocrită smerenie, dar necutezând să se apropie.

— Măria ta, au venit cocoanele să ți se închine! anunță slujitorul ei de taină, după datină.

— Lui să i se închine! strigă furioasă Maritica, zvârlindu-și papucul din picior spre ele.

seherazada tăcu și trecurăm mai departe. Se opri în fața unei coloane de piatră, care susținea o arcadă.

— Iată, sculptată pe acest capitel, acvila bizantină bicefală, reprezentând simbolic Europa divizată bisericește după anul 1054, precum și Imperiul Roman, despicat, și el, încă de mult în două.

— Povestește, te rog, interveni ministrul Franței la București, întâmplarea cu micul print obișnuit să vadă vulturi numai pe stema familiei sale.

— Da, a fost uimit la prima lui vânătoare, și dezamăgit totodată, constatând că vulturii împușcați de la picioarele lui nu aveau decât un singur cap.

84

— Sotia mea, ne spuse rîzînd ministrul Italiei, m-a întrebato dată în ce continent trăiește licornul de pe stema Angliei

— Nu e adevărat! protestă ea, adresîndu-se ministrului Italiei. Ți-am povestit că am întrebato-o pe mama cînd eram mică. Mă faci să roșesc.

— Nu trebuie să roșiți, doamnă, îi spuse domnul Jacques Truelle. Vă mărturisesc sincer că, în ce mă privește, nu am știut niciodată prea bine unde e limita dintre real și fantastic. și nici nu am vrut să știu. Viața mi-ar deveni prozaică dacă aș ști cu siguranță, de pildă, că nu există nici elfi, nici salamandre, nici troli, nici strigoi, decît în închipuirea teosofilor și în a vrăjitoarelor din Salem.

— Fiica mea era la școală, își aminti seherazada, și tot îl mai aștepta pe Moș Crăciun.

— Mă prefăceam, îi răspunse aceasta, ca să-ți fac plăcere. Țineai așa de mult la cînduirea mea!

Trecurăm rîzînd pragul camerei învecinate, unul după altul, după sex, rang și vîrstă, eu încheind convoiul, prin deschizătura unei uși înguste și joase. Noua încăpere, de dimensiuni modeste, pătrată, fusese destinată de amfitrioană amintirii lui Constantin Brîncoveanu și epocii lui. Pe pereți, atîrnau, în rame vechi, portrete de mari demnitari ai țării Românești, ce ne priveau din cadrele lor, cu căutături bănuitoare, dacă nu chiar haine, în ochi, li se citea nesiguranța vremurilor în care trăiseră, cînd gloria se obținea în schimbul multor pungi cu galbeni și se pierdea o dată cu capul, cînd prietenii erau la fel de nesigure ca jurămintele femeilor, iar viața celor mari se desfășura într-o perpetuă suspiciune. Purtau mantii grele, brodate cu ample motive florale și tivite cu blană, iar pe cap potcapuri înalte, sferice unele, iar altele împodobite cu pene și cu pietre prețioase. Veșmintele lor aminteau risipa de stofe scumpe și de odoare a seraiurilor, iar lungimea bărbilor le certifica demnitatea. Prin colțuri, vegheau, zugrăviti pe lemn ros de care, sfinți trași la fată, întunecați și afumați, cu priviri morocînoase și triste, în contrast cu magnificența bo

Ierilor bine hrăniti și somptuos îmbrăcați, sfinții din icoane evocau descărnata spiritualitate a celor care, dezamăgiti de fîgăduielile veacului, așteptau de la viața lor lăuntrică ceea ce lumea exterioară le refuzase. Pe pereții odăii, se înfruntau astfel două

concepții de existență diametral opuse, născute, una, din vanitate, iar, cealaltă, din neîncredere, ambele firești mai ales în vremuri de cruzime și de incertitudine. Pe mese, erau întinse cusături brodate cu fir de aur și de argint, luceau sfesnice arâmi, înverzite de vreme, și zăceau, aruncate acolo ca din întâmplare, biblii vechi, legate în metal scump, în sedef sau în lemn sculptat, narghilele, iatagane, cădelnițe, mătânii de chihlimbar, cutiute filigranate pentru giuvaieruri și câte alte mărunțisuri de preț. Pe jos, erau așternute covorase de rugăciune roase de genunchii credincioșilor mahomedani, iar în mijlocul odăii, pe un sevalet, trona un portret în ulei al lui vodă Brâncoveanu. La stânga, pe un perete, un tablou uriaș îl înfățișa pe contemporanul voievodului român, pe regele Franței Ludovic XIV copil, culcat pe catifele încrețite, încâperea avea ceva din strălucirea metalică și policromă a unei biserici grecești, dar și din aceea îmbâcsită cu obiecte disperate, eteroclite, neașteptate și încântătoare a unui bazar din Stambul.

— Priviți această icoană, rosti seherazada, punându-și arătătorul terminat cu scoica sedefie a unghiei pe pieptul decolorat al unui sfânt uscătiv. A suferit de-a lungul veacurilor uzura sărutărilor!

Martha Bibescu era perfectă în rolul ei de castelană-ghid și se exprima cu eleganta unei altete regale dintr-o piesă de Sardou:

— Iar scena aceasta, de un realism miscător și naiv – continuă ea, arătându-ne o gravură de epocă –, reprezintă martiriul lui Constantin Brâncoveanu, Hospodar al țării Românești, pe care-l vedeți mai bine în portretul de pe sevalet. Voievodul acesta voia să ridice prestigiul Curții sale la nivelul celor apusene, și averea îi îngăduia acest lucru, dar – ceea ce este mai important – intenționa să apere creștină

86

tatea de Semiluna otomană. Din nenorocire, a fost trădat, în Vinerea Mare a anului 1714, chiar de nepotul și finul său, stefan Cantacuzino. Nepot de soră al voievodului serban Cantacuzino, care cobora din Basarabi prin Elenco, mama sa, fiica lui vodă Radu-serban, Constantin Brâncoveanu se considera atât urmaș al împăraților bizantini, cât și descendent al Basarabilor, familie care constituia de veacuri dinastia țării Românești. Trebuie să vă spun că până la domniile fanariote niciunul dintre voievozi nu a făcut excepție de la această regulă străbună, de la această lege a pământului nostru, potrivit căreia numai dinastia Basarabilor putea să dea Domn țării. Pe orice cale, prin filiațiune legitimă sau nelegitimă, prin alianță, oricum,

pretendentul la tron era nevoit, pentru a fi acceptat, să-și dovedească apartenența la străvechea dinastie a Basarabilor. Ca atare, Constantin Brâncoveanu, pentru a-și pune cât mai în lumină atât noblețea lui imperială, aceea a Cantacuzinilor bizantini, din care vă spuneam că descindea prin femei, cât și a Basarabilor din care cobora prin Cantacuzini, s-a intitulat Constantin Basarab-Brân-coveanu-Cantacuzino și a obținut de la împăratul Germaniei titlul de principe al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (care, în treacăt fie spus, după cum remarcă Vol-taire, nu era nici sfânt, nici imperiu, și nici roman). Astfel considera el că putea egala și întrece chiar în noblețe orice cap încoronat al bătrânei și rafinatei Europe. Ei bine, în ziua de Sfânta Măria, adică la 15 august 1714, prințul Brâncoveanu a fost decapitat împreună cu copiii săi într-un loc aflat în prelungirea Seraiului, în fața celui mai frumos peisaj din lume. Se spune că unuia, dar numai unuia dintre fiii săi i-a fost teamă de moarte... pentru că avea doar paisprezece ani!

Un fior de simpatie agită sensibilitatea spectatorilor la scena de masacru pe care le-o oferea gravura din fata lor, înduioșându-i. seherazada își derula mai departe povestirea:

— Mateias, copilul căruia-i era teamă de moarte, căzu în genunchi, spune legenda, în fața sultanului și, plângând, îl rugă să-l lase să trăiască. Sultanul, impresionat de lacri

87

mile băiatului și, poate, de gingăsia lui, puse pe cineva să-l întrebe pe Constantin Brâncoveanu dacă e de acord ca fiul lui să treacă la mahomedanism spre a-și salva viața. „Nu!” a fost răspunsul categoric al voievodului. „Nimeni din neamul nostru nu și-a renegat credința. Să plătească băiatul cu viața cinstea pe care poate că ar fi dispus să și-o piardă!” Iată cum s-a achitat vodă Brâncoveanu, plătind cu sânge de martir, de onoarea de a fi domnit peste o țară în care Europa și Asia se înfruntă.

— Spuneți mai adineauri, interveni timid sotia ministrului Italiei la București, că voievodul de pe sevalet e unul dintre strămosii familiei dumneavoastră. Cum e posibil acest lucru, mă iertați că îndrăznesc să vă întreb, din moment ce, după cum ați afirmat, voievodul a fost decapitat împreună cu toți fiii săi?

— Veți afla îndată, îi răspunse seherazada. Lucrurile s-au petrecut ca în basme, sau ca într-un roman de Paul Feval, în care, după

ce au fost uciși toți eroii, autorul, pentru a-și prelungi povestirea, întrucât cartea se vinde bine, descoperă un urmaș al personajelor sale moarte, o fiică sechestrată de pildă, care duce mai departe pe umerii ei acțiunea romanului. Ei bine, în cazul nostru soarta a vrut ca fiul băiatului cel dintâi născut al lui vodă Brâncoveanu, cel decapitat în 1714, să scape și să continue dinastia, îl chema tot Constantin, ca pe bunicul său. Nepotul acestui Constantin, anume Grigore, a ajuns mare-ban al țării Românești. Era posesorul unei averi considerabile, rămasă probabil în bună parte de la stră-străbunicul său, și s-a căsătorit cu Safta Bals. Tot ca în basme, Banul Grigore Brâncoveanu, neavând copii și pârându-i rău că se stinge fără sa aibă cui să lase numele și averea, adoptă în 1824 o fetiță, pe Zoe Mavrocordat, care nu e alta decât acea Joitica Doamna, prima soție a domnitorului Gheorghe Bibescu, pe care ați văzut-o adineauri, îngândurată, cu ochii mari și melancolici, în portretul din salon.

— Cea cu nebunia circulară, exclamă secretara cea oachesă a ministrului Franței. Ceilalți oaspeți murmurară ceva neînțeles, în semn că și-au amintit.

— Primul copil al acestei Joitica, anume Grigore, făcut cu vodă Gheorghe Bibescu, a moștenit, potrivit dorinței mă-relui-ban, consemnată într-un act oficial ce se păstrează, dreptul de a-i purta numele de Basarab-Brâncoveanu, precum și titlurile acordate de Sfântul Imperiu, nu numai lui, dar și urmașilor. Acest Grigore Basarab-Brâncoveanu ia în căsătorie pe Rasela, fiica lui Musurus-Pasa, și are cu ea trei copii, pe Constantin, pe Arma, măritată cu contele de Noailles...

— Contesa de Noailles! exclamă ministrul Italiei. Una dintre reprezentantele de frunte ale poeziei franceze! și, zicând acestea, se înclină amabil spre ministrul Franței, care îi răspunse printr-un zâmbet de circumstanță.

— Întocmai, aprobă Martha Bibescu. Cealaltă fiică, continuă ea, Elena, a devenit prin căsătorie prințesă de Cara-man-Chimay. Al doilea fiu al Joiticăi și al lui Gheorghe Bibescu a fost Nicolae, iar al treilea a fost Gheorghe, care s-a însurat cu Valentina de Chimay și este tatăl soțului meu. Ceilalți copii ai Joiticăi și ai lui vodă au fost: Alexandru, tatăl lui Anton Bibescu, scriitor ca și mine de limbă franceză și mare prieten al lui Marcel Proust, și al lui Emanuel, apoi vin la rând fetele: Eliza, Catrina și Zoe, dar despre toți aceștia ar fi prea lung și inutil să vă

vorbesc. V-ați alege cu o migrenă datorită unui arbore genealogic care are atâtea ramuri, prinse, fiecare, de alți arbori, încât formează o adevărată pădure, în concluzie, Bibestii de azi se înrudesesc cu Brâncovenii de ieri indirect, prin Zoe Mavrocordat, cea adoptată de banul Grigore Brâncoveanu, stră-strănepotul domnitorului decapitat, dar și direct, prin femei, căci mama lui Gheorghe Bibescu, voievodul, era nepoata Saftiei Cetulescu, fiica lui Constantin Brâncoveanu. Cum vedeți, Brâncovenii de azi sunt Bibesti autentici, așa cum Bibestii de azi sunt Brân-coveni autentici.

— Și tot așa precum știrbeii sunt tot Bibesti, pentru că Barbu, fratele domnitorului Gheorghe Bibescu, a fost adoptat de un știrbey, completă zâmbind fiica seherazadei.

89

— Iar cei doi frați amintiți de fiica mea, Gheorghe și Barbu, au figurat printre cei treizeci și șapte de candidați la tronul Munteniei, în 1840. Mai norocos, Gheorghe Bibescu a obținut o sută și treizeci și unu de voturi și a fost înscăunat.

Un nor trecător acoperise soarele și așternuse pe fata domnitorului-martir de pe sevalet o mască macabră. Pe mătăsurile grele, cu șerpuiri de broderii țesute cu fir de aur și de argint, muriseră scânteierile cu pâlpâiri de jărat. Urmară câteva momente de tăcere după acea lungă și obositoare lecție de genealogie. seherazada însă nu terminase de istorisit. Poveștile ei se nășteau una din alta. Se pregătea acum să ne spună ceva despre regele Ludovic XIV, cu care Constantin Brâncoveanu avusese interesante legături diplomatice, și a ridicat mâna spre portretul monarhului francez zugrăvit în fragedă pruncie, când preotul catolic, pere Jean, care tăcuse până atunci, găsi nimerit să-și facă auzit glasul:

— Îmi permiteți, doamnă?

— Vă rog, mon pere!

Preotul era tânăr, slab, negricios, cu nasul cam lung și subțire ca o lamă de cuțit. Ochii îi erau apropiați și ascunși îndărătul ochelarilor cu ramă îngustă, metalică. Arunca priviri fugare spre un obiect delicat, pe care încântătoarea Angelica Dobrineti tocmai se pregătea să-l vâre în posetă.

— Cât de edificator mi se pare, începui eu, și țin să subliniez acest lucru, să văd că o tânără aristocrată din zilele noastre, așa de pline de indiferență religioasă, nu se desparte, chiar atunci când e poftită aici,

Într-o așa de ilustră companie mondenă, de cartea ei de rugăciuni.

Domnișoara Dobrineti, despre care auzisem că interpretase câteva roluri în filme turnate în studiourile italiene și care nu știu cum de se afla la București, iar acum la Mogo-soaia, tresări brusc, roșind vizibil sub fardul bine întins pe fata ei deosebit de atrăgătoare. Apuca să mai zăresc o clipă în mâna ei colțul unei cărțulii de toată frumusețea, legată în plăcute de sidef irizat, prinse în chenare de aur, și în

90

podobită pe margine cu mici pietre ce păreau a fi diamante. Apoi, cărțulia cu pricina dispăru în interiorul posetei.

— și câtă modestie! exclamă seherazada, cântând cu amabilitate în struna preotului. Nu e nimic mai miscător, improviza ea în continuare, decât virtutea ce se ascunde, decât dreapta credință ce se ferește de privirile altora, știind că mediul prielnic înfloririi ei e făcut – nu-i așa, părinte? – din umbra și din taină. Dar îngăduiti-mi, domnișoară, să vă admir, la rândul meu, missel-ul care l-a entuziasmat pe pere Jean.

Ea întinse mâna spre a primi cartea de rugăciuni cu coperte de sidef, dar rămase cu brațul suspendat în aer, pentru că frumoasa ei invitată se opunea cu strânsnicie, lipindu-și poseta pe piept și acoperind-o cu amândouă mâinile.

— Nu! Nu! Vă implor! Pentru nimic în lume! glăsui ea. Nu insistați, vă rog! Dacă v-aș arăta-o, ați fi dezamăgită. Credeti-mă pe cuvânt. Nu e nimic deosebit. Văzută de aproape, realitatea cea mai roză pâlește. Nu vreau să vă faceți o impresie detestabilă despre mine.

— Sunteți exagerat de modestă, insistă seherazada. Dați-mi-o! Nu mai faceți atâtea fasoane!

Glasul melodios de până atunci al amfitrioanei se volatilizase. Îi luase locul o voce aspră, poruncitoare, care mă înfiora. Mai avusesem prilejul să constat că oamenii, atunci când le stârnim mânia, devin dintr-odată de nerecunoscut. Blândețea, gingăsia, înțelepciunea care credeam că-i caracterizează în exclusivitate și pentru care-i stimam și-i îndrăgeam, le cad de pe fată ca o mască, lăsând să se vadă un alt chip, contrariat, mânios, neîndurător.

seherazada izbuti să se stăpânească, își aduse brațul în poziția inițială, de-a lungul trupului înveșmântat în negru, aruncă totuși artistei o privire tăioasă, apoi ochii ei își rotiră asupra noastră o alta,

catifelată, însoțită de un zâmbet corespunzător.

Se întoarse spre portretul ce-l înfățișa pe Ludovic XIV copil, culcat pe catifele încrețite, dar nu apucă nici acum să

91

ne vorbească despre el, căci o ușă se deschise, și vârstnicul majordom al casei rosti formula consacrată momentului:

— Madame est servie! 1

Pe când ne îndreptam spre încăperea unde aveam să luăm masa, păsind din nou după sex, rang și vârstă, rămânând ultimul, mi-am adus aminte că adineauri, în salon, în timp ce principesa Martha ne vorbea despre tripla salbă de aur a Măriticăi Bibescu, o văzusem pe tânăra artistă de cinema, descendentă din fondatorii Padovei, fardându-și discret buzele. Ținea în mână, în dreptul fetei, deschisă la nivelul gurii, o cutiută de toată frumusețea, cu capac sidefiu, împodobit cu mici pietre lucitoare, destinată să păstreze în interiorul ei pudra, rujul, oglinjoara, o drăgălasă cutiută pe care părintelui o luase drept o carte de rugăciuni.

1 Doamna este servită (lb. fr.) (n.ed.).

92

În umbra lui Napoleon

— Madame est servie! rostise cu glas spart de cântăreată septiagenară Jean, vârstnicul majordom al palatului, apoi rămăsese nemișcat lângă ușa prin care oaspeții treceau din camera brâncovenească într-un elegant salon empire, ca dintr-o tară în alta, ca dintr-un veac în altul, cu viteza uluitoare a gândului, în mijlocul salonului, era întinsă masa. Pe luciul ei, o adevărată revărsare de porțelanuri, argintărie, cristale și flori încânta ochiul, în mijloc, se înălta o piramidă pe care erau atârinate în rânduri suprapuse numeroase monede romane.

Majordomul avea o figură zbârcită și spiritualizată, ochelari de cârturar cu ramă de sârmă, mânusi albe, livrea și părea îngândurat, în realitate, era numai indiferent. Zilnic i se perindau prin față excelente și monseniori, scriitori și oameni politici, ziariști străini și aventuriere internaționale, femei frumoase și boieroaice bătrâne cu degete uscate vârâte în inele. Nu-l impresionau, pentru că nu-l interesau, își făcea meseria cu conștiinciozitate de mai multe zeci de ani, răstimp în care văzuse multe, înțelesese multe, auzise multe, pe care le păstrase pentru el și devenise un fel de înțelept dezabuzat și nu lipsit de un

oarecare simt al umorului.

Mobila salonului în care intrasem, după cum spuneam, nu mai amintea de vremea lui Brâncoveanu, ci de aceea a primului imperiu francez. De-a lungul unuia dintre pereți, se înălta un mare dulap-bibliotecă, prin geamurile căruia se vedeau rafturile încărcate cu cărți legate în piele și ornate

93

pe cotor cu albina de aur, ecusonul Corsicanului. Lângă o fereastră ce dădea spre curte, pe fondul întunecat al draperiilor lungi și grele, se detașa, pe un pedestal, bustul de marmură albă al doamnei Tallien, nu prea distinsă, dar cu umeri frumoși, iar pe ceilalți pereți atârnavă din belșug cocarde, gravuri și flori presate, în rame înguste, toate amintindu-l pe Napoleon.

Domnul Jacques Truelle, ministrul Franței la București, mângâie brațul unui fotoliu terminat cu un cap de sfinx lucrat în bronz.

— Mobila asta, spuse el colegului său italian, poartă, dacă nu mă înșel, pecetea incomparabilă a lui Jacob Desmaltier, ebeniste de **I Empereur**1...

— ...și a aparținut, se grăbi să completeze amfitrioana, lui Napoleon I-ul, iar mai târziu familiei Bauffremont.

Între timp, noi, oaspeții principesei-scriitoare, ne căutam locurile unde aveam să stăm la masă, locuri ce ne erau indicate pe mici cartonase așezate în dreptul fiecărui tacâm. Numele persoanelor invitate era scris cu eleganță de mâna ei. O auzeam adresându-se ministrului Italiei la București, care venea pentru prima oară la Mogosoaia, cu glas melodios și grav de îmblânzitoare de serpi:

— Mobila acestui salon mi-a fost dăruită de soacra mea, nepoata lui Napoleon, căreia i-a parvenit de la familia Bauffremont, cu care era înrudită. Numele de Bauffremont vă este desigur cunoscut, Excelentă, și din cartea lui Marcel Proust, *Pastiches et melanges*, ca fiind acela, după cum recunoștea și autorul, al „primei rase a regilor noștri, ce ar putea revendica pe drept cuvânt tronul Franței”.

Ministrul Italiei în țara noastră, domnul Borra Scoppa, clătină din cap, arătând că și-ar aminti de fraza lui Proust – pe care acum o auzea pronunțată pentru prima oară.

— Iar Chateaubriand, adăose ministrul Franței în țara noastră, adresându-se compatriotului său, tânărul preot ca

Ebenist al împăratului (lb. fr.) (n.ed.).

tolic poftit să traducă corespondenta latinească a lui Constantin Brâncoveanu cu Curțile europene, Chateaubriand, al cărui Genie du christianisme vă este desigur una dintre cărțile de căpătâi, pomenea, la rândul său, de acea Montmo-rency-Bauffremont, pe care o întâlnea la Veneția.

Domnul Jacques Truelle, ministrul Franței, care avusese parte, în urma primului război mondial, de o proteză care-i înlocuia piciorul pierdut pe câmpul de luptă, era un om de cultura și de gust. Îl cunoscuse foarte bine pe Marcel Proust, iar de Martha Bibescu îl lega o lungă și mare prietenie.

Ne-am așezat în jurul mesei și am început să ne desfacem șervetele, spre a ni le întinde pe genunchi, în timp ce gazda ne povestea o întâmplare în legătură tot cu mobilierul em-pire al salonului. O mai auzisem istorisită și altor oaspeți, care veneau aici pentru prima dată. Era una dintre uverturile cu care ea găsea nimerit să „spargă gheata”, să anime spiritele la începutul dejunului:

— Ne aflam, cu ani în urmă, tot pe la mijlocul verii, ca acum, la Posada, reședința noastră din Carpați, când un telefon de la Peles mă anunță că regina Măria, însoțită de regele Gustaf V al Suediei, despre care habar n-aveam că se află în România, ar dori foarte mult să mă viziteze în după-amiaza aceea. Știam că regina, ori de câte ori avea musafiri care o plictiseau, se poftea împreună cu ei la mine, iar despre regele Suediei aflasem că e taciturn și că nu-i place să vorbească decât despre tenis și despre reumatisme. Jean, majordomul nostru, a schimbat la repezeală florile din vase, a scos din bufet serviciul de ceai de argint, pe care nu-l foloseam decât la ocazii, și i-a dat lustru, iar eu am ieșit în întâmpinarea musafirilor, însoțită de o vară a mea, englezoaică, zicându-mi că-mi va fi de mare ajutor la primirea auguștilor oaspeți. Mă înșelam însă, pentru că regina, după ce a descins din automobil, a luat-o pe vara mea de braț și au plecat amândouă să se plimbe prin pădure, lăsându-mi-l pe regele Suediei, care se uita în jurul lui fără să scoată o vorbă.

seherazada își întrerupsese povestirea pentru a-și pune în farfurie pestele cu maioneză pe care i-l oferea, în stânga ei, majordomul cu ochelari. Acoliiții lui, tineri în livrea, galonati și înmănușati, ne turnau vinul alb în pahare. Apoi, firul istorisirii fu reluat.

— Deodată, mi-a venit în minte o idee ce mi s-a părut salvatoare. Aveam pe-atunci acolo, la reședința din Carpați, acest salon empire pe care îl vedeți, și mi-am spus că pe un descendent al generalului Bernadotte care-și datora destinul dinastic lui Napoleon I, aveau să-l intereseze desigur aceste mobile ce au aparținut cândva împăratului, și poate chiar și felul în care au ajuns într-o casă românească din inima munților. L-am luat pe rege de braț, pentru că ideea ce-mi venise îmi dăduse curaj, l-am poftit înăuntru și l-am suit la etaj pe o scară îngustă, în spirală. Acolo, l-am purtat de-a lungul unui coridor și, sigură de efectul pe care-l pregătisem suveranului, am împins cu putere într-o parte și în alta canaturile ușii ce dădea în încăperea unde se afla acest mobilier. Parcă aş fi deschis unui copil ușa camerei unde era aprins pomul de iarnă! Regele Suediei s-a oprit în prag, a aruncat o privire strașnică înăuntru, și apoi a exclamat cu o voce răgusită, puternică și iritată: Je n'aime pas l'Empire! 2

Oaspeții au emis râsetele de circumstanță, iar gazda profită de ocazie pentru a lua câteva înghițituri din farfuria în care-și pusese o minusculă porție de peste cu maioneză, din care majordomul-întept ne îmbia să luăm o a doua oară. Fiindcă se făcuse tăcere, seherazada trecu la punctul doi din repertoriu și se adresă secretarei palide, pieptănate cu cărare la mijloc și coc, a domnului Truelle:

— Intrând aici, domnișoară, v-am văzut mângâind cu o discretă atingere bustul din spatele dumneavoastră. Ei bine, e al doamnei Tallien, supranumită de revoluționarii francezi Notredame de Thermidor. Era amanta lui Barras și una dintre cele trei mari frumuseți ale acelei epoci de o sângeroasă grandoare.

2 Mie nu-mi place imperiul! (lb. fr.) (n.ed.).

96

— și care erau celelalte două? întrebă ministrul Italiei.

— Doamna Recamier și Josephine de Beauharnais. Napoleon, viitorul soț al acesteia din urmă, era pe-atunci un mic general ambițios, dar sărac, și avea urgentă nevoie de subsidii pentru armata cu care se aventurase în Italia. Sfătuit de alții, i s-a adresat doamnei Tallien, rugând-o să intervină pe lângă puternicul Barras, care nu-i refuza nimic, spre a-i cere, pentru soldații săi, haine și hrană, dar mai ales îmbrăcăminte, pentru că erau zdrențăroși și desculți. Napoleon era tânăr, sfrijit, iritabil, timid, întunecat, violent, iar doamna Tallien era frumoasă, atotputernică, populară și nu dădea mare preț pe atitudinile

simandicoase. Așa că i-a plăcut tonul brutal și patetic al lui Napoleon și, mai ales, privirea lui, în care se citeau pasiune și cruzime. O zi mai târziu, l-a reîntâlnit la o recepție oficială cu lume foarte multă și gălăgioasă. Era înveșmântată într-o rochie lungă și străvezie, strânsă sub sâni. Văzându-l în cadrul ușii, i-a strigat peste capetele mulțimii: Eh bien, tu auras tes culottes, petit general! 3 Căci acesta era jargonul epocii.

Oaspeții se amuzau, și conversația prindea viață în jurul lui Napoleon. Fiecare venea cu câte ceva nou, dar contribuția gazdei era de neegalat. Ea ne arată, de pildă, păstrată într-o ramă de lemn cu înkrustatii de metal, purtând pe ea vulturul imperial, o cocardă tricoloră: roșie, albastră și albă, pe care Napoleon o purta în amintirea bătăliei de la Austerlitz, precum și niște flori presate sub geam, tot într-o ramă atârnată pe perete, pe care împăratul le culesese pe insula Sfânta Elena, în timpul exilului. Cum însă dejunul era oferit în cinstea ministrului Italiei și a soției sale, care păseau pentru prima oară pragul palatului „de primăvară”, amfitrioana socoti necesar să întrerupă pentru câteva momente seria suvenirurilor napoleoniene, spre a-i oferi oaspetelui de onoare o dovadă a atenției față de el și de țara lui. O auzii rostind în sol major:

3 Ei bine, o să capeti îmbrăcăminte solicitată, micuțule general!  
(lb. fr.) (n.ed.).

97

— Am ținut să vă aduc, Excelentă, un modest omagiu – domniei voastre, doamnei Bora Scoppa și Italiei –, așezând aici, pe masă, această piramidă de argint, pe fetele căreia vedeți în șiruri suprapuse monede romane găsite în împrejurimile acestui vechi palat. Sunt și ele o dovadă a legăturii de două milenii dintre țara dumneavoastră și a mea, care pe vremea împăratului Traian erau unite sub un singur sceptru. Așa cum glia României e semănată cu tezaure romane de la un capăt la celălalt, limba noastră, cum ați putut desigur observa, e semănată cu cuvinte care, ca și cele italiene, provin din limba latină.

În vreme ce ministrul Italiei și soția sa se întreceau a mulțumi pentru atenția specială avută față de ei și mângâiau monedele romane, Jean, majordomul vârstnic, care tocmai îmi puneia în farfurie friptura însoțită de o bogată „garnitură” multicoloră, îmi făcu un semn cu ochiul spre piramida din mijlocul mesei, zâmbindu-mi cu înțeleș. Eram măgulit că mă consideră de-al casei și că-mi face cinstea de a-mi zâmbi.

Da, știam amândoi că obiectul acela cu ciucuri făcuți din monede antice trona zilnic în acel loc, iar nu ocazional, cum pretindea, din amabilitate, seherazada. Iertate fie micile neadevăruri convenționale, când n-au alt scop decât pe acela de a descreți o frunte sau de a încânta o inimă! Iar pentru a-și măguli și mai mult oaspeții de onoare, gazda se gândi că nu ar strica să aplice ea însăși o surdină admirației pentru Napoleon, care nu avusese fată de stătutele italiene o atitudine prea amicală. și asta cu atât mai mult, cu cât „surdina” făcea oricum parte din repertoriul rezervat dejunurilor în salonul empire.

— Și, ca să revin la Napoleon, spuse ea, acesta, să mă ierte fiica mea, era un parvenit!

Nimeni nu se aștepta la așa ceva, în afară de fiică, de ginere, de majordom și de mine, care o mai auzisem pe principesă afirmând că Napoleon etait un parvenit. Cât despre majordom, care turna acum vinul cel roșu în pahare, el făcu un gest din umeri, de data asta numai pentru sine, gest care

98

Însemna probabil: „Iar vechea poveste!” își termină treaba și ieși, poate bucuros să n-o mai audă.

Fraza seherazadei produse celor de fată o dublă surpriza: nu se așteptau să-l facă pe Napoleon parvenit, și nici să se scuze fată de fiica ei, care-i răspunse ea de obicei:

— Te iert, firește. Cunoscut doar foarte bine istoria familiei mele.

— Cum? Întrebă ministrul Italiei, va înrudiți cu Napoleon? V-am auzit și adineauri spunând că soacra dumneavoastră era nepoata lui Napoleon, dar, vă spun sincer, am crezut că n-am priceput eu bine.

și astfel, seherazada începu să depene „denigrarea lui Napoleon” laolaltă cu „înrudirea”, povestiri care aveau totdeauna mare succes la publicul avid de intimități divulgate, și asta cu atât mai mult, cu cât era vorba de personalități din cartea de istorie:

— Într-adevăr, azi nu mai e un secret pentru nimeni că nu eu, ci soacra mea, născută Chimay, descinde în linie directă din Napoleon prin maică-sa, frumoasa Emilie de Pel-lapra, măritată mai întâi cu contele de Brigode, iar a doua oară cu prințul de Chimay. Această Emilie-Louise-Ma-rie-Fran<sup>9</sup> oise-Josephine de Pellapra a fost fiica lui Napoleon, și asemănarea ei cu acesta era, pare-se, uimitoare.

— Nemaipomenit! exclamă sotia ministrului Italiei.

— Câteva dintre bijuteriile ce i-au aparținut mi-au fost dăruite

mie, după ce m-am măritat, de către mama soțului meu. Posed, între altele, o brățară grea, de aur cizelat, încrustată cu briliante, smaralde și rubine, pe care doamna Pellapra, bunica soacrei mele, adică mama Emiliei de Chimay despre care vă vorbeam, o primise în dar de la Napoleon îndată după întoarcerea acestuia din insula Elba, precum și un diamant pe care Las Cases i l-a adus din Sfânta Elena.

— Dar cum a intrat doamna de Pellapra în viața lui Napoleon? Întrebă ministrul Italiei.

— Doamna Pellapra era originară din Lyon și se pare că acolo s-a desfășurat idila dintre ea și împărat. Soacra mea.

99

care obișnuia să se exprime foarte pe șleau, dădea următorul răspuns celor ce o întrebau cum se înrudea cu Napoleon: „Bunica mea, spunea ea, era foarte frumoasă, iar împăratul călătorea foarte mult”.

În timp ce luam pentru a doua oară friptură, seheraza-da își continuă povestirea:

— La 11 noiembrie 1808, doamna Pellapra a născut o fetiță, căreia i-au dat numele ei: Emilie. Soțul legal, adică domnul Pellapra, nu voia s-o vadă. Poate că numai „atențiile” împăratului l-au mai îmbunătățit. Doamna Pellapra i-a rămas credincioasă lui Napoleon, dovadă că în 1815, la întoarcerea acestuia de pe insula Elba, ea a fost cea care i-a ieșit în întâmpinare deghizată în tărancă, iar nu sotia lui, împărăteasa Marie-Louise. E drept că aceasta din urmă avea o scuză: era însărcinată și aștepta să-i nască un copil domnului de Neipperg.

Din nou oaspeții manifestară un haz zgomotos, de data asta nu pe seama aventurii doamnei Pellapra, ci pe aceea a împărătesei nestatornice.

— Cocarda pe care o vedeți încadrată pe peretele acela – și pe care v-am mai arătat-o – a fost purtată de Napoleon în amintirea victoriei de la Austerlitz și dăruită Emiliei, la întoarcerea lui pe pământul Franței. Soacra mea mi-a încredințat și memoriile mamei ei, fiica lui Napoleon, spunând într-o scrisoare, în felul ei original: „Le las nurorii mele, pentru că e cea mai puțin proastă din familie”.

Musafirii protestară: „Cum «cea mai puțin proastă?»” „A, e prea de tot!” „Voia să spună «cea mai deșteaptă!»” etc. Jacques Truelle interveni în monologul seherazadei:

— Nu știu dacă ați remarcat că doamna Valentine seamănă ca două picături de apă cu Napoleon, stră-străbunicul ei!

Râzând și acoperită de exclamațiile tuturor, Valentine, fiica Marthei Bibescu, se lăsă privită din față și, mai ales, din profil, ca pentru fotograf, mai în glumă, mai în serios, cu atât mai mult cu cât trăsăturile ei de medalie antica aminteau într-adevăr de cele ale lui Napoleon: aceeași frunte severă, ace

100

lași nas ușor încovoiat, aceeași bărbie voluntară, aceeași privire pătrunzătoare, pe care le cunoșteam cu toții din numeroasele portrete ale împăratului, le regăseam acum pe chipul și, mai cu seamă, în liniile pure ale profilului ei.

Jean ne umplea paharele, iar acoliții săi ne îmbiau cu un apetisant tort de ciocolată, pe care frisca abundantă părea o perucă de marchiză pe capul unei negrese.

— Și după cum începusem să vă spun, își reluă sehera-zada monologul de unde-l lăsase, Napoleon era un parvenit. Să vă dau un singur exemplu: a petrecut o noapte în palatul de la Potsdam, a dormit în patul lui Frederic II și, la plecare, i-a furat ceasul, găsit mai târziu la Sfânta Elena.

De data asta, uimirea, protestele, amuzamentul depășiră toate așteptările gazdelor. Oaspeții se dovediseră receptivi, apreciaseră repertoriul seherazadei la justa lui valoare și aveau să-i păstreze o amintire nestearsă. Ministrul Italiei descoperise în ziua aceea că societatea românească din trecut nu era provincială, izolată de Europa la marginea de răsărit a acesteia, ci făcuse parte integrantă din ea prin strânse legături de rudenie și prin personalități de elită. Dejunul la care-l poftise această femeie remarcabilă era agreabil și instructiv. Ar fi vrut acum să afle din gura ei cât mai multe lucruri despre România, despre spiritualitatea acestei țări în care fusese acreditat.

— Cum se face, doamnă, glăsui el, întorcându-și spre amfitrionă profilul de împărat roman, că în țara dumneavoastră a fost cultivată, poate mai variat ca nicăieri, arta cusăturilor atât de bogate, de pline de fantezie a veșmintelor tărănesti, sau cea a broderiilor bisericești, țesute cu strălucire și bun-gust?

— Istoria țărilor române, îi răspunse ea după ce răsuflă adânc, bucuroasă că avea să dezvolte o idee care-i era dragă, istoria țărilor române a fost totdeauna agitată. Aceste locuri de răspântie nu au avut niciodată parte de o perioadă de pace care să treacă de cincizeci de ani. Mereu supuși invaziilor, mereu nevoiți să se apere sau să se refugieze

răsindu-și casa și avutul, românii, cei de la țară mai ales, s-au resemnat să-și construiască locuințe modeste, spre a nu pierde mare lucru la nevoie, și să tease catrințe și covoare ușoare, așa-numitele scoarte, spre a le putea lua cu ei mai lesne în refugiu, împăturindu-le.

— Să nu credeți însă, interveni ministrul Franței, că alte arte, cum ar fi sculptura în lemn, pictura pe sticlă, arhitectura și fresca, au fost neglijate de poporul român. De la porțile masive, din lemn, decorate cu motive ornamentale adânc săpate, ale caselor de la țară, și până la lingurile dantelate, tot din lemn, ce fac deliciul colecționarilor străini, de la icoanele pictate pe sticla și până la ouăle de Paști încondeiate ca niște îi niciunul dintre bunurile materiale ale acestui popor nu s-a sustras preschimbării lui în operă de artă. Respirația românului e muzică, oftatul lui e doină, graiul lui e poezie, înțelepciunea lui e proverb, pasul lui e dans, poveștile lui sunt balade, veșmintele lui sunt costume, iar bisericile lui sunt muzee. Cu toate că foarte multe dintre operele de artă și de arhitectură românească au ars în focul războaielor, în vâlvătaia incendiilor sau au fost distruse de cutremure, tot au mai rămas de-ajuns pentru a ne face o idee de cât de multe trebuie să fi existat.

Ministrul tăcu și se făcu tăcere generală. Apoi, grăi cu glasul sugrumat de emoție seherazada:

— Vă mulțumesc, domnule ministru, pentru tot ce ați spus cu atâta înțelegere și cu o așa de adâncă simțire despre țara mea. În ce mă privește, am convingerea că am venit pe lume pentru ca, după puterile mele, să o fac cunoscută și iubită de toți cei ce aud vorbindu-se de ea.

Apoi, la un semn discret al ei, ne ridicarăm de la masă. Valeții din spatele oaspeților le îndepărtară ușor scaunele, făcându-le loc să se îndrepte pe urmele gazdei spre salonul pardosit cu mozaic de aur, de pe ai cărui pereți ne surâdeau cele două sotii ale lui vodă Bibescu.

Oaspeții își plimbau privirile de pe tablourile atârinate pe perete, pe arcade și pe plafoanele savant boltite, iar gazda

profită de ocazie pentru a le vorbi despre palatul în care se aflau, vechi de peste două veacuri, incendiat și pustiit, și în sfârșit refăcut datorită priceperii și sânguintei ei.

— Când soțul meu mi-a dăruit acest palat – care, la drept

vorbind, a intrat în familia Bibeștilor prin Zoe Mavrocordat, cea adoptată de banul Grigore Brâncoveanu și măritată cu vodă Bibescu –, în loc de ceea ce vedeți era o ruină. Casa fusese arsă de otomani, care-și închipuiseră că ar putea găsi ascunse aici legendarele comori ale voievodului Constantin Brâncoveanu, care o clădise ca să-i fie lui „palat de primăvară”. N-au găsit nimic. Ce a mai rămas din ziduri și din încăperi a devenit han pentru călătorii români și străini ce intrau sau ieșeau din Capitală. Soțul meu era convins că numai eu aș avea forța și răbdarea să dau o nouă strălucire acelor ruine. Supunându-mă dorinței lui, m-am apucat de lucru cu râvnă și, recunosc, cu pasiune, străduindu-mă până în anul 1927 să dau viață vechiului palat, făcându-l să renască treptat din propria-i cenușă, ca pasărea de pe stema Mavrocordaților mei. După șaptesprezece ani (inaugurasem restaurarea în 1910), am realizat ce vedeți: o mostră de cum arăta un palat domnesc din țara mea la începutul veacului al XVIII-lea. Astfel, la vreo unsprezece kilometri de București, am, de pe terasa palatului acesta, privind lacul din față, iluzia Nilului. Locurile astea îmi amintesc Orientul, pentru că aici, ca și acolo, predomină câmpia străbătută de ape ce dorm și care, tocmai de aceea, îmi par de vis. Pe aceste plaiuri supuse mirajului și-a înălțat Constantin Brâncoveanu palatul. Voievodului îi plăceau arhitectura și grădinile ca unui adevărat senior al veacului al XVII-lea. Sub domnia lui, una dintre cele mai lungi pe care le-a avut țara, s-a născut aici o artă ce-i poartă numele, înrudită cu a Granadei și a Ravennei, cu a Veneției și a Ragusei, adică cu arta tuturor locurilor unde Orientul și Occidentul se întâlnesc, în ce privește felul cum aveam să-mi mobilez palatul, am avut o oarecare nesiguranță, între reconstituirea istorică și confortul modern e loc pentru multe erori de gust. Mi-aduceam adesea aminte de o

103

butadă a prințului Edmond de Polignac. Fiind consultat de un cunoscut al său care voia să-și monteze un castel moștenit de la ai lui, îi dădu următorul sfat: „Lasă-l nemobilat!” Îmi și imaginam palatul acesta cu sălile lui, pe cât de goale pe atât de solemne, cu zidurile exterioare înnegrite de foc și de vreme, cu coloane sculptate, cu plafoane boltite în formă de pandantiv sau de clopot, cu pardoseala de marmură sau de mozaic despuiată de covoare, cu scări în spirală, cu tainite și beciuri nesfârșite, în care orice șoaptă are ecou și orice umbră se preschimbă în spectru, și mă înfiora ideea să-l las nemobilat. Dar și ca să refac

palatul așa cum era el pe vremea lui Brâncoveanu, de care mă despărteau două veacuri, mi-era cu neputință. De aceea, l-am aranjat așa cum vedeți, în funcție de arhitectură, de dimensiunile încăperilor, de destinația lor inițială și, mai ales, în funcție de dorința mea de a strânge aici tot ce am moștenit de la cei ce m-au precedat, spre a fi păstrat la adăpostul acestor ziduri pentru cei ce-mi vor urma, nu numai cu dragoste, dar și cu pietate, pentru că în aceste relicve de familie se răsfrânge ceva și din istoria țării. Dar poate că, așa cum este, palatul nu-i impresionează pe cei a căror preferință se îndreaptă spre uluitor, spre enorm, adică spre ceea ce depășește condiția și măsura firească a umanului. Așa, de pildă, când mă aflam la Duino, în palatul prietenei mele Mărie von Thurn und Ta-xis-Hohenlohe, dacă eram în sufragerie și-mi uitasem batista în odaia mea de culcare, trebuia să fac o jumătate de kilometru pentru a mi-o aduce, iar dacă de la o fereastră mi-ar fi scăpat din mână, s-ar fi dus de-a dreptul în mare. Tot în legătură cu pasiunea unora pentru colosal, mi-aduc aminte că la o recepție era admirată tabachera unui tânăr, făcută din acea piatră delicată, de un albastru celest, îndrăgită de persani, ce poartă numele de lapis lazuli. Tabachera trecea din mână în mână și era admirată de toți cei de față. Un singur bărbat rămăsese nepăsător. Era un rus, prințul Dolgoruki. Văzându-l indiferent, o doamnă l-a întrebat dacă mai văzuse vreodată o astfel de piatră atât de frumoasă. Prințul i-a zâm-

104

bit și i-a răspuns destul de încet, pentru ca tânărul posesor al tabacherei să nu audă: „Da, e aceeași piatră din care, la Moscova, mi-e făcută soba”.

Între timp, ne cufundasem ca în baie în jilțurile adânci din jurul unei mese joase, pe care majordomul așeza cești de cafea, lingurite, zahamite și pahare pentru coniac.

— În anul 1724, adică după ce se scurseseră zece ani de când palatul acesta fusese abandonat de Brâncoveni, continuă seherazada, un călător străin, un anume La Motraye, scria o carte intitulată *Un Voyage en Orient* și, printre altele, amintea și de palatul acesta de la Mogosoia. Scria acolo... dar poate că ar fi mai bine să vă citesc...

Corul oaspeților își exprimă acordul. Era pentru a treia oară, cred, că asistam la lectura din cartea lui La Motraye despre Orient, în decorul somptuos și intim totodată al salonasului pardosit cu mozaic de aur. Amfitrioana se adresă lui Jean pe un ton deosebit de amabil și

de rugător, cerându-i să-i aducă de pe noptiera din odaia ei cartea.

— Jean, îi spuse ea, voulez-vous în apporter le petit bouquin qui se trouve sur la table de nuit? 4

La care prevenitorul și atentul majordom, care cunoștea repertoriul stăpânei sale și știa că, la cafea, va fi trimis să aducă din odaia ei, care se afla la alt etaj, cărtulia lui La Motraye, îi răspunse senin:

— O am în buzunar!

Musafirii erau prea bine crescuți ca să râdă de gafa lui Jean, iar seherazada ne blagoslovi cu o scurtă lectură a unei descrieri conștiincioase și naive a palatului „Mogochon”, după care oaspeții se ridicară și, întrecându-se în ploconeli și în mulțumiri, părăsiră palatul.

4 Jean, vrei să-mi aduci cărticica de pe pe noptieră? (lb. fr.) (n.ed.).

105

Nasa

Ceremonia urma să se desfășoare în vastele pivnițe ale palatului nasei, adevărate catacombe, ce fuseseră transformate pentru acea ocazie în capelă. Pereții, cu cărămida înnegrită și tocită de ani, fuseseră acoperiți cu tesături bisericești, cu covoare și icoane vechi de lemn poleite cu aur. De-a lungul zidurilor, erau înșirate strane din scânduri proaspăt băituite, pe jos fuseseră întinse scoarte naționale, iar la intrare, până la altarul improvizat, ai casei derulaseră un foarte lung covor roșu. Vreo șase sute de invitați urmau să ia parte la acel spectacol pus în scenă cu un adevărat simț al somptuosului, cu multă cheltuială și cu enormă bătaie de cap. Era vorba de o cununie, și orice cununie este, pentru cei ce asistă la ea, un spectacol pe care cei ce-l oferă îl vor somptuos.

Pe mine mă rugase nasa să arăt musafirilor locurile ce le fuseseră rezervate, adică să poftesc excelentele, oficialitățile și doamnele în vârstă în strane, rudele mirilor de-o parte, iar restul publicului de alta și, mai ales, să am grijă ca presul cel roșu să rămână liber, pentru a trece, călcând nestingheriti pe întinderea lui, mirii, cei care-i conduceau la altar, și nașii. Eram pătruns de importanta misiunii mele, agitat și preocupat ca sutele de figuranti ai acestei feerii – al cărei rol de frunte urma să fie jucat, după cum se va vedea, nu de miri, ci de nasă – să păstreze ordinea. Mă strecuram printre mătăsuri fosnitoare și pelerine de blană, conduceam la locurile lor foste mari frumuseți de

pe vremea războiului de independentă, acum cu chipul zbârcit, aduse de spate, eu pe

106

jerinute pe umeri și cu diademe pe cap, făcându-și vânt cu evantaie mari de pene, rămase din alt veac. Treceam printre uniforme militare și fracuri constelate cu decorații, țineam în mână o listă scrisă de mâna nasei, pe care erau indicate locurile destinate oaspeților de seamă, îi căutam pe cei vizați, îi sileam să întrerupă o conversație ocazională și-i duceam acolo unde trebuia să stea, mutându-i de colo-colo, ca pe niște piese de sah. Se supuneau, cumiți, disciplinați sau, dacă aveau vreo preferință, mă rugau să le îngădui să se fixeze în alt loc.

Puzderie de lumânări scânteiau pretutindeni, șapte preoți în odăjdii aurii își făceau de lucru în jurul altarului, lumea se agita, domnul N.V. insista să-l mut de lângă doamna de alături, care-și scutura penele evantaiului pe fracul lui, tineretul din spate glumea și râdea zgomotos, și timpul trecea încet în așteptarea mirilor și a nașilor. Capela improvizată în piv-I nita palatului, ce mi se păruse în ajun imensă, se dovedea aproape – pe neîncăpătoare pentru membrii familiilor celor ce se căsătoreau, pentru rudele mai îndepărtate, pentru prietenii acestora din urmă și, mai ales, pentru oficialitățile, diplomații români și străini, personalitățile de vază ale Capitalei și mulțimea curioșilor, care făcuseră imposibilul pentru a obține o invitație la nuntă și care, împreună cu ceilalți, învinseseră gerul și nămetii aceluși mijloc de ianuarie, spre a nu lipsi de la cel mai ispititor eveniment monden bucureștean din ultima vreme. Până în dimineața zilei în care urma să aibă loc cununia, mulți dintre cei șase sute de invitați – care-și scosese răcurile de la naftalină, își călcaseră rochiile de ceremonie, își înfipseaseră la locul potrivit decorații sau broșe, se ninseseră, se coafaseră, își asiguraseră mijloacele de transport până la vreo unsprezece kilometri în afara Capitalei – se temuseră că șoseaua va fi impracticabilă și că nunta va fi amânată, își telefonau unii altora ca să afle vesti, pesimistii lansau zvonuri alarmiste, optimistii inventau noutăți liniștitoare, iar la palat – unde urma să aibă loc ceremonia și unde ultimele pregătiri provocau o agitație de nedescris pentru armata de

107

tâmplări, electricieni, bucătari, slujnice, valeți, intendent, florari,

curieri, supravegheați îndeaproape de nasă – telefoanele zbârnâiau încontinuu. Va avea loc cununia, sau nu? Se lucra intens la dezăpezirea șoselei și, până după-amiază, nu se știa încă nimic precis. Totuși, ce părea imposibil a devenit până la urmă posibil și, la ora opt seara, cei șase sute de invitați se foiau în catacombele palatului, iar sus, în palat, Grigoraș Dinicu cu orchestra lui își acordau instrumentele.

După o îndelungată așteptare, își făcură intrarea mirii: el în uniformă militară (ceremonia avea loc în primele luni ale războiului), iar ea într-o frumoasă rochie albă, peste care se așternea un voal lung, fără sfârșit; în urma lor, mergea nasul, un renumit arhitect, mobilizat și el; lipsea doar nasa. Lumea nu mai avea răbdare să rămână disciplinată ca la început, pe locurile stabilite, iar eu alergam de la unii la alții, ca să-i rog fierbinte să respecte cel puțin intangibilitatea covorului roșu.

Dar iată că deodată murmurele amuțiră, freamătul evantaielor încetă și toate privirile se întoarseră spre ușa de intrare. Mi-am întors capul să văd ce se petrece și am tresărit, în capul scării, apăruse nasa, dar nu ea, cea de toate zilele, ci transfigurată într-o făptură stranie, venita parca din alt veac, din altă lume, din mozaicuri bizantine sau poate din vis. Era înveșmântată într-o rochie violetă, iar pe umeri purta o pelerină amplă, neagră, lungă până la pământ. Pe cap, avea o tocă împodobită cu crose înalte. Chipul, savant fardat, îi era de o neasemuită frumusețe. Avea în arcul buzelor ceva foarte nobil și distant, iar în privirea de culoarea iazurilor tulburi – o melancolică strălucire. Linia perfectă a nasului îi divulga firea dominatoare, exigentă și demnă, iar semeția portului – o trufie reținută. Mă simțeam, privind-o, copleșit de tulburătoarea vrajă ce emana din întreaga ei făptură, despre care ministrul Franței la București, care o cunoscuse în tinerețe, îmi spusese o dată că e unică în lume.

și asta nu era totul. Nasa purta pe cap, în urechi, de gât și piept, broșe, cercei, colan, toate bătute în smaralde neîngăduit de mari, care pe oricare alta femeie ar fi părut insolite.

108

Frâu aceste giuvaieruri create pentru idoli, nu pentru muritoare-Dar nasa era atât de frumoasă în seara aceea, atât de altfel decât oricare dintre femeile frumoase de-acolo, încât părea ea însăși nepământeană. Nu-mi puteam lua ochii de la strălucirea acelor pietre enorme, pe care pâlpâirea sutelor de lumânări din sfesnice parcă le însuflețea. Scarabei uriași și sopârle păreau că se foiesc în jurul gâtului

ei înalt, că-i musca urechile, că-i răvășesc penele negre prinse în toca ce-i acoperea părul.

Smaraldele acelea erau renumite. Citisem ce scrisese despre ele lordul Thomson of Cardington, care tresărise și el, văzându-le la gâtul aceleiași femei, cu prilejul unui concert dat la Curte, în preajma primului război mondial. Tresărise, pentru că lordul trăise în India și bănuia că smaraldele acelea vin de-acolo, unde împodobesc statuile zeilor. De ani și ani, posesoarea lor le arbora în diferite ocazii, fascinând cu ele scriitori de geniu, poeți mondeni, comandanti de oști, principii moștenitori ai unor imperii destrămate, capete încoronate. Mai toți aceștia scriseseră despre ele sau le cântaseră în poeme. Da, auzisem vorbindu-se despre ele, dar numai acum, văzându-le, am înțeles ceea ce n-aș fi crezut vreodată, și anume că niște pietre foarte mari și foarte verzi pot tulbura mințile oamenilor. Cele câteva sute de figuranti ai acestui spectacol neobișnuit înlemniseră. Nu-și puteau lua ochii de la ele și de la ea, care cobora treptele pivniței, statuară, solemnă, superbă, cu mers lent și cu privire înțeleștată de împărăteasă somnambulă, înainta pe presul roșu spre altar, prin mulțimea halucinantă, cu respirația tăiată de surpriză și de viziunea acelei unice măreții.

Slujba religioasă a început apoi să se desfășoare după obișnuitul tipic, căruia cei șapte preoți în odăjdii de aur îi adăugau fast și strălucire. Profilată pe fundalul sclipitor al odăjdiilor și al patrafirelor, alături de celălalt nas, arhitectul, care o privea uneori pe furiș cu nedumerire, nasa îi domina pe toți cei de fată, ea fără să privească pe nimeni, pentru că se lăsa privită. Pe buze, focurile tremurătoare ale lumânări

109

lor pe sfârșite făceau să-i fluture un zâmbet triumfal și ironic, un fel de ultim spasm al unei glorii îndelungi, ce nu se hotăra să apună. Dar poate că asta mi se părea numai mie.

Încetul cu încetul, asistenta izbuti să se trezească din imobilitatea de piatră în care o cufundase uimirea, la apariția în capul scării, în cadrul ușii, a nasei, și începu să se miște, să sușotească. Slujba religioasă se desfășura, lungă și monotonă; era foarte cald acolo, în catacombe, pe unii bărbați îi strângea gulerul tare al fracului, alții își făceau vânt cu cartonul invitației, iar doamnele își agitau evantaiele. Auzeam șoptindu-se în jurul meu felurite aprecieri, mai ales cu privire

la nasă, la îmbrăcăminte și la podoabele ei. Natura omenească, după ce-și revine din zăpăceala produsă de o impresie puternică, simte adesea nevoia s-o comenteze ironic. Nu era prima oară când verva acidulată a unora și a altora încerca să întineze marea personalitate a nasei, așa cum copiii se străduiesc să strice lucrurile frumoase care le cad în mână. Nici palatul pe care-l restaurase și ornamentase cu pricepere și migală, nici cărțile pe care le scria, nici verva savantă cu care-și agrementa oaspeții, nici viața ei intimă, nici frumusețea ei, nimic din ce era și din ce reprezenta pentru țara femeia aceasta unică nu rămase nepătat în seara aceea de o parte din protipendada pe care ea o invitase. Calomniind-o, boieroaice vârstnice își luau revansa asupra frumuseții ei, de care erau geloase, iar unii domni din „lumea bună” care-i invidiau spiritul și cultura, succesul literar și monden de care se bucura pretutindeni în străinătate, o bârfeau acum la București. Nimeni nu poate ierta altuia că are ce-i lipsește lui, în special frumusețea, tinerețea și gloria – decât cu rare și nobile excepții.

Acum, la nuntă, nasa era ironizată cu cele mai năstrusnice și mai otrăvite vorbe de duh. Ea era la câțiva pași de prietenii ei din „lumea bună”, pe care-i poftise la cununia nepotului ei, dar nu-i auzea în ce fel îi „mulțumesc” pentru invitație, pentru că între ea și clevetitorii ei amici se inter-punea cântul celor șapte preoți în odăjdii de aur, târăgănat

110

uneori, iar alteori vioi și amplu, susținut de vocile puternice și grave ale corului. Eu însă mă aflam în inima mulțimii și, fgră să vreau la început, și dintr-o amara curiozitate după aceea, îi ascultam freamătul:

— Ce pietre enorme! Unde le-o fi găsit?

— Întreabă-te mai bine cine i le-o fi dat.

— Așa ceva purta, după război, Mistinguett, la Casino de Paris.

— Într-adevăr, uite-te la ea: parcă e o actriță de mu-sic-hall.

— As spune că s-a deghizat în Fledermaus<sup>1</sup>, pentru balul prințului Orlovski.

— Parcă ar fi partenera unui prestidigitator de la circul Medrano, venit să prezinte un număr de iluzionism.

— Mie mi-amintește de aparițiile de groază din filmele expresioniste germane de-acum douăzeci de ani.

— E ca o protagonistă cam trecută, care se silește să apară jună în rolul Lucretiei Borgia.

— Cred că s-a îmbrăcat așa ca s-o copieze pe străbunica ei, Teodora a Bizanțului, de pe mozaicurile Ravennei.

— Nici măcar! S-a gătit ca pentru o petrecere populară venețiană din veacul al XVIII-lea. Îi lipsește masca.

— Crezi? As spune că o poartă. Uite-te bine la fata ei.

— Nu, nici așa! O are sub mantie: neagră, cu un mic vo-lănas de dantelă. și-o va pune pe fată ceva mai târziu, când i se vor usca fardurile. Ca să nu i se vadă ridurile.

— Ești prea de tot! Eu o găsesc de-a dreptul superbă. Dar ia uite-te la smaraldele de la gâtul ei. Cât oul! Le crezi veritabile?

— Cum îți închipui așa ceva? Cioburi de la sticlele de bere, montate de un mare bijutier parizian, pentru ea... în schimbul unui zâmbet.

Ceremonia își urma cursul, iar lumea continua să clevească. Pivnița începuse să miroasă a transpirație, a parfum, a ceară și a tămâie. Fetele punguite ale veteranelor de la 77

(Zoo/.) Liliac (lb. germ.) (n.ed.). 111

păreau niște lămâi stoarse, iar pe chipurile femeilor mai tinere curgeau lacrimi negre de rimel. Până și bârfelile încetaseră. Căldura și oboseala amorțiseră imaginația clevetitorilor. Molesiti, spectatorii lâncezeau, își mutau centrul de greutate când pe un picior, când pe celălalt, iar în semiobscuritatea cavernei pline de fum păreau o lume de spectre.

În sfârșit, după ce toate cuvintele sacramentale, toate rugile și toate cânturile fură rostite potrivit unei tradiții milenare, solemnitatea luă sfârșit, iar invitații se îmbulziră în urma mirilor, a nașilor și a rudelor apropiate spre ieșire. Presul roșu, mototolit și luat în picioare de toți, grăbiti să calce pe covoarele moi ale saloanelor de sus, unde-i așteptau șampania cu piscoturi și taraful lui Grigoraș Dinicu, nu mai servea la nimic. Precara lui importantă luase sfârșit, ca și rolul meu în acea ceremonie.

Sus, în palatul incendiat de lumină, nasa primea acum omagiul invitaților, cu acea gratie rafinată despre care Sain-te-Beuve spunea că e ultima magie a frumuseții. ședea pe o canapea de mătase roz pal, iar cei ce se amuzaseră până atunci pe socoteala ei se pierdeau acum în reverente, arabescuri și entre-chat2-uri, sărutându-i dreapta și murmurându-i la ureche fraze politicoase, la fel de bine ticluite ca și cele batjocoritoare din subteranele casei, în speranța că, mă-gulind-o

cu pricepere, le va trimite o invitație la dejun.

Lângă nasă, pe canapeaua roz pal, nepotul ei, un adevărat amoras din tablourile lui Lucas Cranach, își trecea degetele mici și dolofane prin împletitura colanului de smaralde de la gâtul bunicii. Tocmai căutam, la rândul meu, cuvinte spre a-i spune cât de fermecătoare îmi păruse acolo, jos, înveșmântată în rochia și în mantia pe care în ajun, la rugămintea mea, mi le arătase atârinate pe un suport de lemn și nu-mi spusese mare lucru, când, luându-mi pe de umeri sarcina de a mă exprima prin cuvinte alese, începu ea să-mi mulțumească în fraze cizelate parcă de un Benvenuto Cellini al

topăială (lb. fr.) (n.ed.).

112

vorbirii pentru osteneala pe care pretindea că mi-o dădusem în lupta cu valurile mulțimii agitate, spre a salva onoarea protocolului acestei cununii și integritatea presului roșu, pe care ea trecuse nevătămată, ca Moise cu evreii lui prin Marea Roșie, ouverte comme un oeil<sup>3</sup>, cum spunea – îmi aminti ea – scumpul nostru Apollinaire.

Pe neașteptate, amorasul lui Cranach, care i se suise pe genunchi ca să se joace mai bine cu smaraldele de la gâtul ei, o întrebă:

— Bunico, spune-mi, te rog, ce e aia un cioclu? Nasa mă poftise lângă ea, pe canapeaua roz pal, pentru că nu voia să se mulțumească a mă răsplăti doar cu o frază de recunoștință, iar pentru a-mi spune mai mult avea nevoie de un oarecare timp, șirul vorbelor fiindu-i întrerupt de oaspeții ce încă nu conteniseră să-i sărute mâna și să-i murmure admirația lor uneori ipocrită. Trebuia să le răspundă, să adreseze fiecăruia în parte câteva cuvinte, cu socoteală, pentru că știa că vor fi duse mai departe, comentate și poate chiar notate de unii, pentru ca, peste ani, să se mândrească cu ele, repetându-le urmașilor, care vor fi auzit poate de cărțile scrise de nasă, de frumusețea și de smaraldele ei.

Preocupată de schimbul neîncetat de politețuri pe care trebuia să-l suporte, nasa nu auzi întrebarea copilului, și acesta reveni cu îndărătnicie, trăgând-o de colanul de smaralde și întrebând-o din nou:

— Dis-moi, grand-mère, cu est-ce que c'est cu un cro-que-mort?

Nasa tresări. Privi cu mirare fruntea frumos boltită a amorasului lui Cranach, îi mângâie buclele moi și mătăsoase, și-i răspunse încet, cu o voce caldă:

— Ai să afli asta, mon ange, când vei fi mare. Numai că nimic nu-l întărește mai mult pe copil decât să nu primească la o întrebare

răspunsul dorit.

— Bunico, ce e aia un cioclu?

Deschisă ca un ochi (lb. fr.) (n.ed.). 113

— Termină, dragul meu, îi spuse ea, de data asta pe un ton iritat. Ai să afli când vei fi mare. Acum, nu poți pricepe. Nu mă mai întreba!

Nedumerit, amorasul lui Cranach rămase cu ochii larg deschiși, pironiti pe fata de împărăteasă bizantină a bunicii lui și cu degetele roze uitate pe colierul de smaralde. Văzând că o privește cu uimire parcă, ghemuit în brațele ei și cu fata întoarsă în sus, mi-am rotit capul spre ea și, spre surprinderea mea, am găsit-o neașteptat de schimbată. Oboseala ultimelor zile trăite în tensiunea pregătirilor de nuntă și a ultimelor ore petrecute în picioare, în capela subterană, i se înscrisese, în pofida fardurilor, în privire, în colțurile lăsate ale buzelor, în umerii ce păreau împovărați. Căuta acum cu privirea înaintea ei parcă fără să vadă, ca oamenii căzuți pe gânduri. Tot fără să vadă pe nimeni părea că privise și mai înainte, în timpul cununiei, numai că ochii ei de-acum nu-mi mai evocau superba indiferență, ci impasibilitatea dureroasă, deznădăjduită aproape. Se întreba, poate, dacă nu cumva întreaga ei trudă de a da strălucire acelei seri nu fusese cumva doar zadarnică trufie, o vană dorința de a uimi lumea cu frumusețea și cu podoabele ei, mai înainte de a trage definitiv oblonul peste ultimele licăriri ale tinereții, de a sfârși un capitol de viață și de a lăsa întunecata bătrânețe să vină s-o ofilească iremediabil.

și, cum ședea acolo pe canapea, lângă mine, după ce toți oaspeții trecuseră în salonul alăturat ca să soarbă șampania în voie, să danseze și să bârfească, cu pelerina neagră pe umeri ca o broboadă pe spatele ușor încovoiat, cu toca neagră pe cap, împodobită cu pene înalte, prinse în cleștele unei broșe de smarald montat într-o cunună de briliante – dar strâmbe acum acele pene! și obosite ca niște flori uitate de prea multă vreme într-o glastră... – nasa, nemișcată, cufundată în apa interioară adâncă și tulbure a gândurilor ei, îmi păru deodată mai puțin imaginea unei împărătese bizantine transpuse de Elizabeth Arden într-o versiune modernă, și mai mult aceea a unei Doamne de altădată a țării, picta

114

tg de un zugrav anonim pe un perete de biserică, cu fata ofilita de fumul lumânărilor și căutătura îndurerată.

Copilul rupse din nou tăcerea, întrebând-o cu o voce slabă:

— De ce nu-mi spui acum, bunico, ce e aia cioclu?

Nasa se întoarce spre el, plecându-și capul spre fata lui rotundă:

— De ce vrei să știi ce înseamnă cioclu? De la cine ai auzit tu cuvântul acesta? și când?

Acum era ea curioasă să afle „de ce”, poate mai mult decât era el să știe „ce este”. Cu glasul lui moale și peltic, amorasul îi dădu, cuminte, toate lămuririle, dar fără ca el să o primească pe aceea pe care o dorea:

— Vreau să știu ce e un cioclu, pentru că acolo, jos, am auzit-o pe tante Claire, spunând că tu, bunico, semeni cu un cioclu.

Confidente a»;

— Parcă am pluti pe o navă, pe una dintre apele leneșe ale Orientului, spusei eu, rupând tăcerea.

ședeam întinși pe șezlonguri, netulburați de nimeni, într-un asfințit de august, pe terasa înaltă a Palatului de la Mogosoia, cu fata spre lac. Scriitoarea Martha Bibescu tricota atentă – sau dusă pe gânduri, nu știu.

— Și eu am uneori, aici, îmi răspunse ea, la doar unsprezece kilometri depărtare de Capitală, privind lacul și nuferii, iluzia Nilului și a lotușilor.

— S-ar spune că ați avut totdeauna chemarea Orientului. Ați trăit, cu ani în urmă, o bucată de vreme în Persia, ați scris *Alexandre I asiatique*, *Croisadepour l’Anemone* și, mai ales, *Les huit paradis*, care a fost gloriosul dumneavoastră debut în literatură, și toate aceste cărți s-ar spune că vi le-a inspirat Orientul.

— Nu as spune că am avut o chemare specială a Răsăritului, pentru că am simțit-o în egală măsură, dacă nu și mai puternic, pe aceea a Apusului. Mai exact, cred că am vocatia de a fi pretutindeni. Cineva îmi spunea, în glumă, „nimfa Europa”. Cât privește Cele opt raiuri, cartea asta e rezultatul unei întâmplări. Mă căsătorisem în anul 1905 cu Geor-ge-Valentin Bibescu și, curând după aceea, soțul meu a fost numit funcționar diplomatic în Persia. Călătoria noastră într-acolo a fost pentru noi doi o experiență neașteptată, în care ne-am angajat cu entuziasm. Căci ce putea să ni se pară mai ademenitor decât să pornim pe urmele lui Xerxes și Alexan

116

dru cel Mare, în patria unor Hafiz, Omar Kayyam și Firdusi? puțin mai târziu, pe baza însemnărilor mele de călătorie, jxii-am scris cartea, după cum știi, în limba franceză.

— Iar la douăzeci și cinci de ani ați văzut-o premiată de Academia Franceză. Ați avut norocul să cunoașteți de timpuriu celebritatea, și astfel ați fost scutită de împunsăturile dureroase cu care ghimpii nesiguranței înțeapă adesea vocațiile tinere.

— De unde! Am avut, în pofida succesului de atunci, multă vreme încă, cele mai mari îndoieli cu privire la chemarea mea scriitoricească, deși acolo, în Persia, avusesem impresia că am descoperit cheia predestinării mele. Mă temeam de laude ca de niște lingușeli perfide, poate și pentru că mama mea le detesta și fiindcă mă iubea mai puțin din cauză că – pretindea ea – „atrăgeam privirile”.

Scriitoarea se aplecă asupra flanelei pe care o împletea și, după ce trecu vreo câțiva ochetri de pe o andrea pe cealaltă, își urma firul confidentelor:

— Nu știu dacă ți-am vorbit și dumitale despre maimuța Consul. Nu? Ei bine, era o vreme când pe scena music-hall-ului Olympia de la Paris apărea o maimuță îmbrăcată în frac și care se așeza la o masă, apuca între degete o furculiță și mânca servindu-se de ea cu multă dexteritate. Lumea o aplauda din răspuțeri. Dacă în locul maimuței un om ar fi făcut același lucru, nu l-ar mai fi aplaudat nimeni, nu-i așa? Ceea ce stârnea admirația generală era faptul că un personaj neobișnuit săvârșea un lucru foarte obișnuit. Ei bine, m-am întrebat uneori dacă nu eram și eu un fel de maimuță Consul, lăudată pentru că eram tânără, pentru că eram femeie și pentru că purtam un nume ce nu era franțuzesc. Mă îngrozea gândul că toată viața aveam să fiu admirată și lingușită ca o curiozitate, ca o maimuță ce prezintă publicului numărul ei de atracție. Cum să discern valoarea adevărată a cărților mele de falsa valoare, atunci când tot ce mi se spune bun despre ele poate fi datorat unor cauze străine de literatură? și, chiar dacă ce se scrie bun despre cărțile mele e sincer, cine ar crede că nu e plătit de mine cu o privire, cu un dejun sau cu

bani? Cine, atunci când eu însămi mă întreb uneori dacă cel ce mă laudă n-o face cumva așteptând în schimb ceva din toate astea? Dar să revin la Cele opt raiuri, într-o zi, pe vremea când nu eram hotărâtă să-mi public această carte, Arma de Noailles, vara soțului meu, m-a poftit în apartamentul ei din avenue Henri Martin, de la Paris, ca să citesc marelui ei prieten Maurice Barres din Les huit Paradis. Mi-a explicat că Barres intenționa să plece în Persia și, decât să ceară

informații agenției Cook, ea l-a sfătuit să mă consulte pe mine. Nu știu dacă era sinceră, ironică sau curioasă să afle ce am fost în stare să scriu la vreo douăzeci de ani, socotind poate că era din partea mea o neobrâzare să vreau să public la vârsta aceea, în franțuzește, o carte despre Persia după ce Pierre Loti, o celebritate pe-atunci, scrisese Vers Ispahan. N-am vrut să le par inconștientă și le-am împărtășit îndoielile mele. „Bine, a exclamat Barres după ce a ascultat câteva pagini, dar nu e deloc același lucru! Loti a văzut Persia cu ochii unui om în vârstă, iar dumneata cu ai unei fete de optsprezece ani!” Anna de Noailles ședea întinsa pe un șezlong, ca noi acum, cufundată în perne mari și moi, mică, frumoasă, cu un turban în jurul capului și cu ochii ei enormi aprinși de febră. Am auzit-o spunând cu o oarecare iritare în glas: „Mă mir cum ai suportat să stai în Persia. Eu n-aș fi putut. Aș fi murit imediat. Dar tu, e adevărat, ești... zdravănă!” Cuvântul „zdravănă” m-a biciuit ca o cravasa. Mă întrebam dacă mi-l aruncase în față cu regretul de a fi ea bolnăvicioasă, iar eu plină de sănătate – cel puțin în aparență –, sau pentru a-mi aminti că nu eram destul de încercată de viață pentru a avea curajul să public o carte în care mai și gândeam? Nu știu. Am plecat mai nesigură pe mine decât fusesem la venire, spunându-mi că ar fi mai nimerit să nu mai scriu, să las pe seama altora, mai înzestrați, grija literaturii. A trebuit să lupt din răputeri împotriva puzderiei de îndoieli, spunându-mi că până la urmă, încetând să mai scriu, nu numai că as muri, dar i-aș omorî pe toți aceia despre care voiam să scriu, spre a-i păstra vii în memoria generațiilor viitoare. Așa mi-am publicat Cele opt raiuri.

118

— Și, o dată cu premiul Academiei Franceze și cu elogiul confrăților consacrați de talia unor Paul Valéry sau Paul Claudel, ați primit în dar admirația lui Marcel Proust, încă necunoscut pe-atunci în lumea literelor.

— Am mereu înaintea mea privirea aprinsă a ochilor lui, care vedeau în noapte și încercau cu insistență să citească în mine. Dar despre asta am scris în *Au bal avec Marcel Proust*, carte despre care fratele scriitorului îmi spunea că o citește cu plăcere. Mi-era recunoscător că am protestat împotriva absurdei acuzații de snobism pe care unii i-o aduc romancierului, nevrând să vadă în cartea acestuia decât printi și duci, cu toate că doamna Verdurin, Bloch, Elstir, Bergotte, Odette și Frantoise, deși n-au titluri de noblețe, sunt la fel de

bine zugrăviti ca și cei din casa de Guermantes. I s-a reprosat oare lui Balzac atașamentul lui pentru ducesa de Castries sau lui Michelangelo că a iubit-o pe Vittoria Colonna? Nebunie, în acest imens azil, în care fiecare e nebun, însă crede că e celălalt... Dar nu pot să-mi iert că am rugit de Marcel Proust în seara când l-am cunoscut, la balul dat de ziarul L'Intransigeant.

— Erați foarte tânără, și tinereții i se trec multe.

— Nu-mi mai vorbi de tinerețe. Ți-aduci aminte versurile Annei de Noailles?

Pourtant tu t'en în as unjour de moi, Jeunesse, Tu t'en tras tenant l'Amour entre Țes bras...1

— Plătiti cu remușcări acea seară în care ați preferat să dansați cu Bertrand de Fénélon, decât să rămâneți sechestrată, pe un scaun aurit, de un bărbat necunoscut, nebărbierit, cu paltonul pe el, cu față de o paloare levantină, și care nu avea nici măcar scuza, fată de dumneavoastră, de a fi celebru.

— Mă judeci aspru, dar nu greșești, într-adevăr, Proust mi-era necunoscut. Volumul lui de nuvele – prefațat, din

1 și totuși, mă vei lăsa-ntr-o zi, Junete.

O să te duci, în brațe cu iubirea mea (lb. fr.) (n. ed).

119

politețe, de Anatole France – era de multă vreme uitat. Când mi-a fost prezentat, Proust nu era decât fiul unui medic remarcabil, membru al Institutului Franței. Mai târziu însă, după ce i-am citit volumele apărute din la recherche du temps perdu, am dorit nespus de mult să-l revăd, dar Proust era bolnav și primea foarte puțină lume. Într-o seară, pe când ieșeam de la Operă cu Anton Bibescu, vărul soțului meu și bun prieten cu Proust, și cu Elizabeth, sotia lui Anton, acesta îmi spuse: „Ce-ar fi dacă i-am face o vizită lui Proust? știu că tii neapărat să-l revezi, și el nu primește decât noaptea”. Așa am sunat la ușa lui – Elizabeth, Anton și cu mine. Ne-a deschis Celeste și ne-a rugat să așteptăm câteva momente, după ce ne-a examinat din cap până în picioare. Apoi, s-a întors și ne-a spus: „Domnul Marcel vă roagă să-l iertați, dar e suferind și se teme de parfumul prințeselor”. Proust era astmatic, nu suporta mirosurile tari, noi două aveam flori în păr, eram parfumate, iar Celeste ne mirosise. Câteva luni mai târziu, Proust se stingea din viață.

Martha Bibescu făcu o pauză, în care privi atentă pădurea de

dincolo de lac. Își aduna amintirile.

— Cocteau îmi povestea că în tinerețea lui, noaptea, după ce stingea lumina, a fost un timp când vedea, în casa de peste drum, o fereastră ce rămânea luminată. Ardea acolo în beznă un bec, ca un far pe o stâncă, deasupra acoperișurilor pariziene. Cocteau se întreba cine oare veghea peste drum de el așa de târziu și-și imagina în odaia aceea o croitoreasă săraca cosând rochii pentru femei bogate, sau o bolnavă solitară luptând cu insomnia, sau un student pregătindu-și examenele, sau poate un suflet neliniștit muncit de întrebări. Și nonconformistul Cocteau se simțea îndemnat să treacă strada, să urce în casa de peste drum și să bată la ușa dincolo de care se afla poate prietenul pe care nu-l găsisese, sau iubita neîntâlnită decât în vis. Dar serile treceau, Cocteau întârzia să forțeze porțile destinului și-mi spunea că-i pare acum nespus de rău. De ce? Pentru că într-o zi, citind într-un ziar rubrica deceselor, a aflat că în camera aceea cu lumina me

120

reu aprinsă în noapte veghease poetul Rainer-Maria Rilke. Și Cocteau, care-mi povestea această întâmplare după ce-i spusese cât de rău îmi părea că am neglijat să-l revăd pe proust, a adăugat cu drept cuvânt că prilejurile sunt ca niște trenuri ce se opresc o clipă în viața noastră, invitându-ne să le luăm. Dacă ne codim, prilejurile-trenuri pornesc spre necunoscut și le pierdem o dată pentru totdeauna.

— Dar, fiindcă a venit vorba despre Rilke, l-ați cunoscut?

— Eram bună prietenă cu Mărie von Thurn und Taxis-Hohenlohe, castelana de la Duino și marea protectoare a lui Rilke. În copilărie, Mărie locuise la Vila d'Este, care aparținea unchiului ei, cardinalul Hohenlohe. Acolo l-a ascultat pe Liszt, improvizând sub clar de lună. Pianul fusese adus pe terasă. Fântâni arteziene tremurau palid în lumina albastră, printre chiparosi, iar clipocitul lor amintea o ploaie de vară. Învăluit în noaptea transparentă și caldă, Franz Liszt compunea acolo Jocuri de apă de la Vila d este, iar ea îi privea fericită profilul dantesc și pletele mângâiate de raze argintii. La Duino am fost o singură dată, înainte de bombardarea, în 1916, a castelului. Eram mulți oaspeți poftiți acolo și, chiar în seara sosirii mele, Mărie ne citi prima Elegie a lui Rilke în budoarul în care fusese scrisa:

Wer, wenn ich schrie, horte mich denn aus den Engel Ordnungen?

„Cine, când as striga, m-ar auzi din Cetele îngerilor?” începu

Mărie, și, pe măsură ce-o ascultam răpită de ritmul versurilor, de muzicalitatea incomparabilă a limbii folosite de poet, de glasul vibrant ce rostea poemul într-o cântată cadență, de ambianța puternic evocatoare, mi-au dat lacrimile. Mărie mi le-a văzut curgându-mi pe obraji și m-a îmbrățișat cu căldură. Abia după aceea a aflat că nu știam nemțește și că eram rilkeană... pe încredere. Dar cu atât mai mult mi-a prețuit emoția. Mi-a dovedit asta, încredințându-mi Memoriile ei și trimițându-mi-l pe Rilke la Paris, ca să mă cunoască. A sunat la ușa mea într-o zi umedă de februarie.

121

și poetul pe care-l vedeam pentru prima oară era o umbră descărnată și luminoasă. Mă privea și-l priveam fără să ne vorbim, pentru că eram la fel de intimidati unul în fața celuilalt și ne pierise glasul. Apoi, tot Mărie von Thura und Taxis a fost aceea care i-a dat lui Rilke să citească o carte a mea, Izvor, le pays des saules. Lui Rilke i-a plăcut. Mi s-a spus că într-o scrisoare adresată traducătorului său în românește, poetul Ion Pillat, ar fi exclamat: „Cum să nu iubești România după ce ai citit Izvor T

— După Cele opt raiuri, mi se pare că Izvor a fost a doua dumneavoastră carte de mare succes, nu?

— Am publicat Izvor la Paris, în 1923. Cartea mi-a fost inspirată de viața satelor românești și de tradițiile milenare respectate cu sfințenie de tărani munteni. Am scris Izvor după însemnările mele zilnice și nimic din ce am pus acolo nu e inventat. Am făcut cartea din dragoste pentru țară, dar și pentru cititorii cumsecade, modești, anonimi, de bună credință, din străinătate mai ales, care de altfel m-au felicitat. Când a apărut Izvor și a primit din partea lui Paul Souday, criticul literar al ziarului Le Temps, o recenzie favorabilă – în care se spunea, între altele: On aime le livre de la princesse, et son livre fera aimer son pays<sup>2</sup> –, „lumea bună” de la noi m-a acuzat că l-am „vrăjit” pe criticul francez ca o a doua Circe și că am obținut articolul acela favorabil mie, poftindu-l la un dejun! Asta, cu toate că Souday era recunoscut ca incoruptibil și că, la apariția articolului, nu-l cunoșteam. Dar nu numai Souday îmi aducea elogii. Laprincesse Bibesco nous offre un maître livre<sup>3</sup>, afirma ziarul de stânga L’Ere nouvelle, iar Excelsior exclamă: Quelques-uns de nos écrivains aussi pourraient se mettre à son école<sup>4</sup>, și conti

2 Ne place cartea prințesei, iar cartea ei ne va determina să-i

iubim tara (lb. fr.) (n.ed.).

3 Prințesa Bibesco ne oferă o carte-model (lb. fr.) (n.ed.).

4 Unii dintre scriitorii noștri ar putea, și ei, să învețe de la ea (lb. fr.) (n.ed.).

122

nu a astfel: Plut aux dieux cu ils possedassent la lucidite de la plume et la decision du rythme de cette étrangere. Haute litterature, de grande valeur d'artă, declară La Revue bleue într-un număr din anul 1923, în vreme ce critica românsă, pentru a cânta în struna „lumii bune”, nu spunea aproape nimic.

— Să nu fiți cumva nedreaptă cu critica românească, căci numeroși oameni de cultură din țara noastră v-au prețuit în aceeași măsură ca și cei din străinătate. Petru Comarnescu, de pildă, sau C. Gane au scris despre dumneavoastră cum nu se poate mai elogios. Alice Voinescu vă apreciază ca romancieră, memorialistă și ca povestitoare, iar Sadoveanu a scris despre Izvor cuvinte cât se poate de frumoase.

— Ai dreptate, numai că toate acestea au venit mai târziu, iar nu la apariția cărții. Nici Nicolae Iorga nu m-a înțeles atunci. A scris despre mine un articol intitulat, mi-aduc aminte bine: Nu cu inteligenta, ci cu inima, doamnă! îmi reproșa că nu am scris Izvor cu dragoste, ci numai cu inteligentă. Pe de altă parte, mareșalul Averescu afirma tocmai contrarul. „Ce curios, se mira el, povestind despre lucruri cunoscute la noi de toată lumea, dumneata ai reușit să-i interesezi pe străini. Cu ce?” Cu ce altceva dacă nu cu inima, pentru că numai cu inima îi poți face pe alții să iubească o carte în care scrii numai despre lucruri arhicunoscute! Bietul Iorga nu s-a gândit la asta.

— Coarda majoră a vocatiei dumneavoastră scriitoricești înclină însă, cred, spre memorialistică.

— Am publicat numeroase cărți despre oamenii care mi-au trecut prin viață și despre evenimentele la care am asistat: Quatre portraits, Portraits d'hommes, Images d'Epinal, Feuilles de calendrier, Le destin du lord Thomson, pe lângă alte câteva biografii.

5 Să dea Dumnezeu să aibă și ei luciditatea stilului și ritmul pregnant al acestei străine. Literatură strălucită, de mare valoare artistică (lb. fr.) (n.ed.).

123

— ...Pe care le-ați semnat Lucile Decaux. De teamă că un

eventual insucces v-ar umbri celebritatea?

— Am să-ți explic. Mă aflu odată la unul dintre acele încântătoare dejunuri pariziene unde, după formula lui Ana-tole France, așa de dragă lui Barres, „fiecare era interesat de conversație numai în măsura în care vorbea el”, când cineva pomeni de o opinie a lui Flaubert, potrivit căreia un adevărat scriitor ar fi acela care s-ar arăta în stare să facă un roman popular care să fie savurat de un cât mai divers număr de cititori. La asta m-am gândit când am semnat cu alt nume biografiile pe care le știi: Mărie Walewska, Les amants chimeriques, Katia, Loulou prince imperial, Louison etc.

— Și experiența v-a reușit, depășind chiar așteptările!

— Într-o zi, la o reuniune simandicoasă, sotia unui ministru îmi mărturiși că soțul ei citește cu încântare un roman intitulat Katia, scris pentru femei de serviciu de o necunoscută, o anume Lucile Decaux. Era tocmai ce-mi dorisem: să scriu o carte care să placă în egală măsură unui ministru și unei femei simple. Katia a devenit personaj popular de carte și apoi de film, dar, ca și celelalte cărți pe care le-am publicat sub pseudonim, nu este pentru mine decât, așa cum spuneai adineauri, rezultatul unei experiențe. Ce am scris până acum în acest sector al memorialisticii nu mă mulțumește. De fiecare dată după ce-i trimiteam o carte a mea cu amintiri, fostul prim-ministru I. Gh. Duca îmi mulțumea și mă întreba: „Pe când Saint-Simon?”, adică pe când vor apărea în librării memoriile mele, pe care le dorea în felul acelora ale ducelui de Saint-Simon, rămase celebre. Așa mă întreb și eu acum: pe când voi deveni un Saint-Simon al țării și al epocii mele?

— Dar ce v-a determinat să povestiți marea dragoste a țarului Alexandru II pentru Katia Dolgoruki? Sau mai exact: ce v-a făcut ca dintre numeroasele idile istorice din câte au existat și au fost consemnate de biografi să o alegeți tocmai pe aceasta?

124

I

— Povestea Katiei Dolgoruki mi-a fost istorisită de Vera Lobanova, o vară a Katiei și totodată nasa soțului meu. Ascultând-o, aveam impresia că aud o poveste cu o zână, căreia tarul, înduplecat de rugămintile ei, i-a făgăduit că va da o constituție poporului său în ziua când ea va fi încoronată împărăteasă la Kremlin. Ca să-l ferească pe împărat de influența ei democratizantă, nobilii au trimis-o la Paris. Dar, sub pretextul că vrea să asiste la expoziția ce se deschisese, în

1867, în Capitala Franței, tarul a alergat s-o vadă. Într-o zi, pe când se întorcea de la Longchamp, tarul a fost victima unui atentat. A scăpat neatins și, de spaimă sau de bucurie, s-a aruncat în brațele femeii iubite. Dar soarta i-a despărțit. tarul a fost asasinat în 1881 de nihilistii de la Voința poporului, în frunte cu Sofia Petrovskaia și Jeliabov, ambii condamnați apoi la spânzurătoare. Ce se știe mai puțin despre această femeie pe care tarul a adorat-o e ca a trăit tot restul vieții sale retrasă și că a murit săracă, la Nisa, în 1921. Ca să-i scriu viața, nu am avut nevoie de arhive diplomatice sau de corespondență intimă, pentru că cele povestite mie de Vera Lobanova mi-au fost de ajuns. și a mai intervenit încă ceva:

— Ce anume? am întrebat-o curios.

— O întâmplare neprevăzută. La Paris, într-o seară, eram la Operă, poftită în avanscena prințesei Lobanova. Cânta să-liapin, în Boris Godunov. Mi-aduc aminte că Vera purta o rochie roz și că era acoperită de sus până la genunchi cu o adevărată armură făcută din siraguri de diamante. Avea pe ea o comoară a Golcondei și, văzând-o, mi-am explicat prezenta în spatele ei a unui cazac înarmat cu pistol și cu pumnale, care mă intrigase până atunci. Dar nu despre asta voiam să-ți vorbesc, ci despre altceva. Vera Lobanova era însoțită de o doamnă în vârstă, îmbrăcată în negru și purtând la gât un triplu colier de perle, fără vreo altă bijuterie, în timpul spectacolului, am remarcat, la un moment dat, o mișcare pe care acea doamnă în negru o executa cu mâna în jurul gâtului de repetate ori. Părea că încearcă, în penumbra lojii.

125

să gonească ceva invizibil, care o neliniștea. Când s-a făcut lumina, am înțeles ce i se întâmplase: i se rupsesse colierul și se străduia zadarnic să-l înnoade. Văzând că nu reușește și că perlele îi cad pe jos, m-a privit și, cu sfială cu care te adresezi cuiva pe care abia l-ai cunoscut, m-a rugat să-i dau un fir din părul meu, ca să-și înnoade cu el siragul de perle, adăugând cu o voce plăcută, murmurată: „Pentru că părul meu nu mai e destul de lung”. I-am împlinit îndată dorința și, cu firul meu de păr prins de ea cu o remarcabilă dexteritate, a oprit într-o clipă ploaia de perle. S-a întors apoi spre mine, mulțumită, și mi-a mângâiat ușor, cu palma ei mică, obrazul. A doua zi, am aflat de la Vera că doamna din lojă care-mi ceruse firul de păr era Katia Dolgoruki, și am înțeles de ce părul ei „nu mai era destul de lung” după

ce Vera mi-a povestit că, la moartea țarului Alexandru II, Katia și-l tăiasse și îl trecuse printre degetele reci, împreunate, ale iubitului ei culcat în sicriu.

Am așteptat să-și termine povestirea pentru a-i pune o întrebare ce-mi stătea de mult pe buze:

— Nu sunt puțini cei care vă poartă pică pentru că nu scrieți în românește. Ce le răspundeți?

— Nu uita, mi-a spus, că Frederic II scria tot în franțuzește și că asta nu l-a împiedicat să câștige bătălia de la Ros-bach împotriva francezilor. Una din două: ori cărțile mele nu fac doi bani – și, în cazul acesta, România nu are nimic de pierdut – ori e ceva de capul lor, și atunci România nu are decât de câștigat, pentru că sunt scrise în una dintre cele trei limbi universale ale erei noastre, poate cea mai puțin pieritoare datorită clarității ei.

A fost ultima confidentă din ziua aceea. Se înserase și mașina ei mă aștepta, pentru a mă conduce în oraș.

Domnul Jacques Truelle în timp ce Citroën-ul Legatiei Franței gonea lin pe șoseaua bine asfaltată spre Posada, ministrul Jacques Truelle, acreditat de țara sa în România, îmi vorbea despre Marcel Proust: cel a-mi tyrannique et merveilleux, cet être inattendu et toujours vrai<sup>1</sup>, și, ascultându-l, mă gândeam la acel ciudat joc al întâmplării, care voise să întâlnesc în același timp, la București, trei dintre privilegiatii care-l cunoscuseră pe autorul Căutării timpului pierdut, la Paris: scriitoarea Martha Bibescu, scriitorul Anton Bibescu, vărul soțului ei, și Jacques Truelle, ministrul Franței, om de litere și el. Zadarnic căutam să desprind un rost ascuns al acestei coincidente; n-aveam cum să-mi închipui că, treizeci de ani mai târziu, stimulată de ea, aveam să scriu o modestă carte despre Marcel Proust.

Domnul Truelle o cunoscuse pe Martha Bibescu cu ani în urmă, și amintirea lui Marcel Proust, scumpă amândurora, le pecetluise amiciția. El fusese cel care o îndemnase să scrie *Au bal avec Marcel Proust*, pentru a nu lăsa nepovestite cele știute de ea în legătură cu prietenia dintre marele scriitor francez și frații Anton și Emanuel Bibescu, sau despre cel care avea să devină, în romanul lui Proust, Robert de Saint-Loup, adică despre Bertrand de Fénélon, secretar de ambasadă, voluntar în rândurile armatei franceze și mort pe câmpul de luptă chiar la începutul războiului mondial, în iarna lui 1914.

1 Acest prieten tiranic și minunat, această ființă neașteptată și

mereu autentică, (lb. fr.) (n.ed.).

127

Pentru că ne îndreptam spre reședința Marthei Bibescu din inima Carpaților, unde fusesem poftiți de ea să ne petrecem sfârșitul săptămânii, l-am întrebat pe ministru:

— Nu știți cumva, mai e cineva poftit la Posada în afară de noi?

— O, dragul meu, mi-a răspuns zâmbind ministrul Franței, fii pe pace. Vom fi acolo ca într-o piesă de Musset: o principesă, adică Martha cu fiica și cu ginerile ei, un ambasador, adică eu, un tânăr atașat de legatie, dumneata, și un abate, pere Jean. Vom juca o comedie de salon cu puține personaje, în timpul zilei, dimineața, fiecare e liber să facă ce pofteste, să lănțezească în pat până la prânz, să se plimbe prin pădure, să citească. Clopotul ne va chema la masă. După dejun, dacă va fi vreme bună, vom juca croquet, iar dacă va ploua vom rămâne cu toții în salon, vom sta de vorbă sau vă voi citi din / Histoire des Girondins. Seara, după cină, va fi rândul Marthei să ne citească ceva sau să ne povestească istorioare amuzante din repertoriul ei inepuizabil. Povestește admirabil. E o adevărată plăcere s-o ascuți.

— Într-adevăr. și, în plus, e o adevărată plăcere s-o privești. E atât de frumoasă!

— Frumoasă? E o ruină! exclamă domnul Truelle. S-o fi cunoscut acum treizeci de ani. Era de-a dreptul fascinantă. Putea să facă ce voia din oricine. Am cunoscut în viața mea multe femei, dar Martha e unicat. De altfel, dacă mă gândesc bine, româncele voastre, în ultimul veac cel puțin, au făcut la pluie et le beau temps<sup>2</sup> în Franța noastră.

Ministrul se întoarse spre mine și mă privi atent cu ochii lui albaștri, mari și puțin bulbucati, cum apăreau prin lentilele groase ale ochelarilor. Când își scotea ochelarii, privirea lui de miop era inexpresivă, ca aceea a orbilor, dar când și-i puneă, prindeau viața ca florile ofilite după ce au fost udate.

2 Faire la pluie et le beau temps „a fi mare și tare, a avea pâinea și cuțitul” (lb. fr.) (n.ed.).

128

— Ai auzit de Hermiona Asaki, fiica poetului vostru Gheorghe Asaki? A fost sotia lui Edgar Quinet. Deși româncă, Hermiona Asaki a fost o înfocată luptătoare pentru democrație și pentru republică, în Franța. A iubit Parisul ca o franțuzoaică. Dacă ai ocazia, citește-i

Memoriile și, mai ales, înflăcăratul Journal du siege, în care trăiește războiul purtat de Franța cu Prusia în 1870 și căderea celui de-al doilea imperiu francez cu patosul unei eroine antice văzute de Racine. Când a cunoscut-o, Edgar Quinet era singur și abia avea din ce să trăiască. Lua prânzuri ieftine, de 80 de centime, și locuia într-o modestă cameră mobilată. Văzându-l așa de sărac și de nefericit, Hermiona Asaki i-a pus la dispoziție averea ei – și devotamentul, ce nu i-a lipsit niciodată. Vreme de douăzeci de ani, a împărțit exilul cu el. Ei, dar cealaltă româncă, Măria Cantacuzino, cântată de Alecsandri al vostru, care gândea, vorbea și-și scria – ca și el, de altfel – o bună parte a corespondentei în franțuzește!... A vegheat asupra lui Quinet în 1848. Era, pare-se, de o frumusețe fără seamăn. Mai târziu, a devenit sotia pictorului Puvis de Cha-vannes. I-a pozat pentru celebra pictură a Sfintei Genoveva, patroana Parisului. Nu ți se pare ciudat că patroana Parisului poartă chipul unei românce? Pentru mine, acest detaliu e simbolic, îmi spune că zeii nemuritori vor ca româncele să patroneze Parisul, pentru ca și datorită lor Franța să-și întoarcă mereu privirea, cu o afectuoasă pornire a inimii, spre tara dumitale, așa cum s-a întâmplat cu Edgar Quinet și cu Jules Michelet, care s-au apropiat de România prin femei. Dar, fiindcă a venit vorba de Michelet, nu știu dacă ai citit ce a scris el despre madame Rosetti.

I-am mărturisit că nu citisem și l-am rugat să-mi spună el. Abia aștepta:

— Măria Rosetti, sotia lui C.A. Rosetti, e prezentată de Michelet ca luând parte la mișcarea revoluționară de la 1848 din Muntenia, împărțind mulțimii, plină de însuflețire, bucăți tăiate din steagul revoluționar: albastru, galben și roșu, apoi distribuind pâine celor vreo sută de mii de orăseni și

129

de tărani români strânși în acel 13 septembrie, rămas în istoria voastră, pe câmpia din apropierea Bucureștiului. Patosul revoluționar al acestei femei, care abia născuse o fetiță – o botezase Libertatea, îi zicea Liby, și, cu ea în brațe, se dăruia revoluției deja amenințate de otomanii intrați în țară și pe care șefii revoluției îi primiseră prietenește –, i-a inspirat lui Michelet pagini avântate, exaltate as spune, care merită să fie cunoscute în special de voi, românii. Doamna Rosetti își urmează soțul în exil, așa cum Hermiona Asaki îl urmase pe Edgar Quinet. Își părăsește casă, lucrurile, pleacă doar cu fetița la

piept, își riscă viața gonind spre vaporul de pe Dunăre în care se află grupul revoluționarilor români în frunte cu Bălcescu bolnav, cu Bolliac, cu Ion Bratianu, cu cei trei Golesti, cu Rosetti, cu Zâne, ajunge înaintea lor la Orsova, care era pe atunci primul orășel de pe teritoriul Austriei, și află că guvernatorul austriac al orășelului va împiedica eliberarea revoluționarilor ce urmau să debarce acolo. Atunci, Măria Rosetti face imposibilul și reușește să-i prevină și să le împiedice debarcarea. Urmărește vaporul de pe tărâm, aleargă în pas cu el, când în căruță, când pe jos, cu Liby în brațe, îmbrăcată tărănește, ca să nu atragă atenția. E ajutată de tărani români de pe malul austriac al Dunării.

— Încă o româncă admirabilă! am exclamat eu. Dar nu face parte dintre cele devotate Franței, despre care începuseți să vorbiți.

— Pentru că avem de-a face cu reversul medaliei! Această „admirabilă româncă”, așa cum i-ai spus dumneata, era fiica unui scoțian și a unei franțuzoaice și s-a născut la Guer-nessey. Dacă au existat românce devotate Franței, au fost și franțuzoaice devotate în aceeași măsură României, în cazul Măriei Rosetti, nu știu dacă Michelet a admirat în ea franțuzoaica sau româncă. Poate că n-ar fi admirat-o ca franțuzoaică dacă n-ar fi fost o așa de bună româncă. Dar să revenim la compatrioatele dumitale. Trebuie să recunoști împreună cu mine că sunt asemenea unor plante cărora solul Franței

130

le prieste de minune. Adu-ți aminte de Elena Bibescu, născută Iepureanu: în salonul ei parizian, se întâlneau Saint-Saëns și Debussy, Anatole France și Pierre Loti, Maeterlinck și Renan, iar Elena Vacărescu întrunește în salonul ei elita spiritualității noastre. Adu-ți aminte de contesa de Noailles, Brâncoveancă de-a voastră, care cinsteste poezia franceză, așa cum Ventura, Elvira Popescu, Alice Cocea cinstesc scena și cinematografia franceze, în privința amfitrioanei de la Posada spre care ne îndreptăm – și de care chiar ne apropiem, pare-mi-se –, ce să mai spun? Ursitoarele i-au hărăzit o viață făcută din spirit, din aur, din frumusețe și succese. Din fragedă tinerețe a avut în jurul și la picioarele ei scriitori ilustri și capete încoronate, artiști renumiți și aventurieri celebri, personalități politice de toate culorile și crema aristocrației internaționale. Are o memorie nemaipomenită și nu se înșală niciodată. Dar iată că am ajuns la Posada!

Jean, vârstnicul majordom al Marthei Bibescu, care ne aștepta în pragul casei, galonat, înmănusat, cu ochelarii prinși în rama lor

metalică, părea mai degrabă un venerabil dascăl sătesc decât un slujitor de casă mare. Ne deschise solemn portiera mașinii, îl salută pe ministru cu o reverență discretă, iar pe mine cu una abia perceptibilă, dându-ne astfel fiecăruia porția de curtoazie ce ni se cuvenea. Truelle își aduse cu grijă și efort piciorul de lemn pe treapta mașinii. Poate că proteza îl jena și, fiindcă nu voia să se observe lucrul acesta, se strădui să fie zâmbitor, să-i adreseze câteva cuvinte amabile lui Jean și astfel să-i îndrepte atenția în altă parte, pentru că nu-i plăcea să fie compătimit și trecut în rândul infirmilor, îi întinse mâna lui Jean, i-o strânse cu putere în semn de bun găsit, dar și pentru a avea în ea un punct de sprijin și a putea, prin deschizătura strâmtă a portierei, să coboare mai lesne. Pe Jean îl considera drept un respectabil compatriot al său și avea pentru el o reală simpatie, îl întrebă jovial:

— Comment va la princesse, monsieur Jean?

131

— Je crois qu'elle se promène dans le jardin, parce qu'elle a été embêtée jusqu'à présent par des visites à répondre au majordome, sachant que nous n'avons rien de prévu pour elle à l'heure de son dîner.

— Joii welcome pour nous! 4 îmi sopti domnul Jacques Truelle, amuzat și făcându-mi un semn discret cu cotul.

— El

3 – Cum se simte prințesa, domnule Jean?

— Cred că se plimbă prin grădină, că i s-a urât cu vizitele pe care le-a primit până acum (lb. fi:) (n.ed.).

4 Plăcut bun venit pentru noi! (lb. fr. și engl.) (n.ed.).

132

Jean

Jean, vârstnicul majordom al principesei, îmi amintea de valeții englezi, așa cum îi știam din auzite, din lecturi și din filme, vorbind numai atunci când sunt întrebați de stăpânii lor sau de musafirii acestora și adresându-li-se, și unora, și altora numai la persoana a treia singular, discreti și cu o bună creștere ce poate servi uneori drept exemplu „lumii bune” ai căror angajați sunt. Valeții-model sunt adesea celibatari, înțelepți și distinsi. Nu apar în fața lumii decât în livrea, proaspăt tunsi și bărbieriti, cu mâinile curate și cu manichiura făcută, în ceea ce-l privea pe Jean, nu știu unde învățase cum să se comporte în calitate pe care o avea. Cred că primele noțiuni i le dăduse stăpâna lui și ca restul i se adăugase treptat, din instinct. Ajunsese să respecte un

fel de cod al comportării analog cu al valeților ideali de pretutindeni, așa cum fiecare popor ajunge, cu timpul, să-și formuleze propria înțelepciune în proverbe proprii.

Jean nu era impresionat defunctule înalte și de titlurile de noblețe ale musafirilor stăpânei sale. Nu se pierdea cu firea înaintea unui prim-ministru, poate pentru că știa că gloria e pasageră, nici înaintea unei excelente, când acesta era un ambasador străin, poate și pentru că văzuse perindându-se prin casă zeci din această specie și-și dăduse seama că un titlu mare nu e totdeauna apanajul unui om mare. Nu se pierdea în plecăciuni în fața unei ducese, pentru că nu titlul îl obliga la respect, ci alte criterii, care nu-l înșelau, dar pe care poate că n-ar fi știut să le explice altuia. Ar fi fost scos din

133

obișnuita lui indiferență față de ranguri sociale, dacă stăpâna ar fi poftit într-o zi la dejun pe vreuna dintre personalitățile din satul lui natal, pe primar sau pe preot – despre care amintea uneori, cu un simț al ierarhiei ce nu funcționa când pomenea despre unele capete încoronate, așa cum rămânem indiferenți auzind de moartea unui necunoscut, în schimb o deplângem pe a unui prieten.

Înțeleaptă indiferență a lui Jean se topea însă în fața stăpânei sale. Aceasta era idolul lui. Îi era devotat așa cum un mare mistic e devotat Fecioarei, îi apăra casa cu toate comorile ei, îi împlinea toate dorințele când satisfacerea acestora depindea de el. Cred că și-ar fi dat bucuros și viața ca s-o tină pe a ei la adăpost. Nu numai că-i era foarte credincios, dar o și imita. Jean vorbea franțuzeasca ei, cu timbrul vocii ei, cu întorsături de frază proprii ei. Toate astea nu-l împiedicau însă ca uneori s-o contrazică și să-i dea sfaturi, de care ea asculta. Suprema lui deviză în relațiile domestice cu stăpâna lui părea a fi maxima Amicus Plato, sed magis amica veritas], pe care bineînțeles n-o cunoștea și a cărei aplicare dădea naștere uneori la scene neașteptate, ca aceea din momentul sosirii noastre în vizită la Posada, când ne spusese că stăpâna lui fusese până atunci plictisită de prea mulți vizitatori.

În iarna ce trecuse, nămetii făcuseră aproape impracticabilă șoseaua pentru autoturismele particulare. Autobuzele însă mai circulau. Martha Bibescu l-a sfătuit într-o zi, la dejun, pe ministrul Finlandei la București să vină la Mogo-soaia cu autobuzul, care – spunea ea – e aproape gol la ora prânzului.

Jean, care ne turna vin în pahare, nu se putu opri să spună:

— Da' de unde! Când e zăpadă mare, nu merg nici autobuzele. Iar, când merg, vin foarte rar și sunt totdeauna încărcate, nu numai cu călători, ci și cu păsări, curcani, găște, mai ales acum în preajma sărbătorilor.

1 Platon îmi este prieten, dar și mai prieten mi-e adevărul (Ib. lat.) (n. ed!)

134

Iar când ajunse în dreptul meu, mormăi ca pentru sine: Ea habar n-are!"

— Dar maître Antoniadă (consilierul juridic al familiei) cum a venit deunăzi cu autobuzul? îi replică Martha.

— Dar v-a spus la ce oră a plecat de-acasă? Iar de la autobuz – ... nu staționează la intrarea în palat – până la poarta sunt aproape doi kilometri de mers pe jos. Când a ajuns, era plin de zăpadă. A trebuit să-l descalf și să-i aduc papucii domnului Dede...

Martha Bibescu socoti necesar să intervină amabil, ca să scurteze istorisirea majordomului, care se pierdea în amănunte, și devie subiectul conversației pe o cale lipsită de obstacole:

— Maître Antoniadă e așa de delicat! Mi-a adus deunăzi un enorm buchet de frezii, glăsui ea pe un ton liric.

Jean ridică din umeri în spatele stăpânei, ca și cum ar fi vrut să spună: „Eu îi vorbesc de zăpadă, și ea îi dă înainte cu florile”, și plecă spre bucătărie.

Altă dată, eram tot la masă, când Martha Bibescu, care stătuse câțeva vreme la Posada și, spunând că e bolnavă, nu primise acolo pe nimeni, găsea de cuviință acum, după ce revenise la Mogosoia, să se scuze, poftind aici, la dejun, pe un cunoscut pe care nu-l putuse accepta acolo.

— Nu m-am simțit deloc în apele mele în primăvara care a trecut. Medicii mi-au recomandat să fac din Posada Ba-gnolles<sup>2</sup> și mi-au interzis cu desăvârșire să duc acolo o viață cât de cât mondenă.

Jean, care-mi puneă pe farfurie a doua porție de tort, protejându-mă ca de obicei, îmi sopți confidențial:

— Nu-i adevărat. N-a fost bolnavă.

Martha Bibescu continua să-i vorbească musafirului – spre a-și întări afirmațiile cu privire la maladia ei imaginară – despre neplăcerile iernii la Mogosoia:

2 Bagnolles-de-l Orne, stațiune termală din Basse-Normandie,

— Cred că am răcit aici, pentru că iarna vântul suflă din abundență în palat, de pretutindeni. Casa a fost construită, așa cum amintesc și cronicarii, pentru a servi voievodului care a înălțat-o drept reședință de primăvară. Când viscoleste, acoperim ferestrele cu draperii lungi, iar arcadele cu covoare, înghesuindu-ne într-un colț al salonului, ca sub cortul unei căpetenii arabe.

L-am văzut pe Jean pufnind în răs în palma înmănușată în alb dusă la vreme în dreptul gurii. La plecare, l-am întrebat dacă și-aduce aminte ce-l făcuse să râdă.

— Am răs de aia cu căpetenia arabă. E nemaipomenită! De unde a mai scos-o – nu știu. E ceva nou. N-a mai spus-o niciodată. Auziți: „ca sub cortul unei căpetenii arabe”!

Comparația pe care a făcut-o între salonul capitonat și cortul căpeteniei arabe, chiar dacă a fost spontană, n-a fost însă înghițită de uitare, pentru că, după mai bine de treizeci de ani, citindu-i o carte de amintiri, am regăsit-o, alături de multe alte fraze dintre cele cu care-și încânta musafirii. Pentru a nu-și decepționa auditoriul și pentru a nu pierde vremea glăsuind la întâmplare, Martha Bibescu își alcătuisese un repertoriu pe care și-l îmbogățea treptat, un repertoriu totdeauna instructiv, plăcut și interesant. Spre deosebire de altă lume, care vorbea înainte de a gândi, ea gândea înainte de a spune ceva. Dejunurile, ceaiurile, weekend-urile la Mogo-soaia sau la Posada erau adevărate spectacole, cu decor adecvat, cu roluri bine învățate de ea, unul pentru obișnușii casei, altul pentru cei ce veneau prima oară, cu anumite modificări în text în funcție de nationalitatea, vârsta, gradul de cultură și poziția socială a celor cu care avea de-a face – roluri mereu amplificate, îmbogățite. La aceste spectacole, Jean își avea și el replicile cuvenite, pe care le rostea așa cum le-ar fi rostit ea în locul lui dacă ar fi fost majordom, iar nu castelană. Dacă vocea lui semăna cu a ei, asta era însă așa cum o caricatură izbutită l-ar evoca pe cel pe care-l reprezintă sau așa cum o cântăreată răgusită ar cânta Sempre libera imitând-o pe Galli-Curci. Numai la telefon vorbeam

cu Jean crezând că sunt în legătură cu principesa, într-atât de lungi îi erau „alloo”-urile și de racinian construite frazele. Mă pierdeam în politețuri sofisticate, până ce remarcam confuzia.

— Din ce regiune a Franței e Jean? o întrebase o dată, la masă, ministrul Franței.

— E transilvănean, îi răspunse Martha Bibescu, aruncând un zâmbet în fundul farfuriei.

Poate că era pentru prima oară când urechea lui Jacques Truelle nu fusese în stare să deosebească franțuzeasca unui țaran român de aceea a conationalilor săi. Sau poate că i se pusese un nod în gât descoperind la porțile Orientului un om simplu care se exprima cu o deosebită eleganță în limba țării sale.

Seara, Jean închidea cu grijă ușile ce dădeau pe largă terasă a Palatului de la Mogosoia și trăgea peste ele draperiile grele și lungi până la pământ. Iarna, focul ardea molatic în căminul din salon, alimentat din când în când cu câte o buturugă, iar noi ne sorbeam cafeaua sub portretele celor două sotii ale voievodului Gheorghe Bibescu. Jean aprindea apoi, una câte una, lămpile cu abajururi enorme de prin colțuri, cu grijă, fără zgomot, ca un ministrant lumânările de pe un altar catolic.

— Jean respectă cu strictețe normele camuflajului, ne spunea o dată Martha, în șoptă, iar noi urmăream cu privirea, de la distanță, coregrafia majordomului, care se apleca, se ridica, își înălta brațele, unind marginile draperiilor, pentru a izola perfect lumina din casă de bezna de afară.

— Și foarte bine face, zise Truelle. Ar fi o adevărată catastrofă ca o bombă să atingă palatul.

— Cred că nu as mai avea puterea să-l refac pentru a doua oară, glăsui Martha. Ca să-l restaurez, mi-am sacrificat o bună parte din avere și toată tinerețea.

Jean se apropiase de noi și începuse să strângă ceștile de cafea de pe masă. O învăluia pe stăpâna lui cu o privire caldă

137

și umedă. Privindu-i pe amândoi, mă întrebam ce tainice rațiuni justificau oare atașamentul acestui vârstnic țaran din Transilvania pentru această strălucită coborâtoare din neamul Mavrocordaților? Nu găseam răspuns, poate pentru că, așa cum se spune, inima își are rațiunea ei, pe care rațiunea nu o cunoaște.

Despărtire

Aveam s-o părăsesc pe Martha Bibescu peste nu mult timp, spre a pleca în Finlanda. Mi-aduc aminte ca și cum ar fi fost ieri, iar nu în

august 1942, de ziua în care mi-am luat rămas-bun de la ea. M-a condus cu mașina de la Mogosoaia la București. Automobilul s-a oprit la un colț de stradă, ca să cobor, dar, în loc să-mi văd de drum, am continuat să rămân în matricea capitonată a mașinii, pentru că nu mă hotărâam să rostesc frazele rituale, banale și triste, care separă. Mi-a mulțumit pentru că, la un moment dat, „pusesem umărul” și-o ajutasem să transmită numele Bibescu micului nepot adoptat de ea, acelui amoras de Lucas Cranach care într-o seară ședea în brațele bunicii, pe-o canapea roz pal și se juca cu smaraldele de la gâtul ei. Trebuia introdus în lege un amendament care să îngăduie minorului, cu acordul părinților, să primească numele adoptantului. Șeful de cabinet al ministrului de resort, cu care întâmplător eram în relații bune, a obținut ușor aprobarea și semnătura șefului său pe acea frază adăugată la lege, datorită căreia numele istoric al Bibescuilor nu s-a stins.

— Dumneata ai putut și ai știut să mă ajuți, mi-a spus ea atunci, la despărțire, și mi s-a părut că vocea îi tremura ușor. Meritul dumitale e cu atât mai mare, cu cât nu era vorba decât de o umbră și de un copil.

Nu înțelesese ea oare, și încă de mult, că nu pentru umbra soțului ei răposat, pe care nu l-am văzut niciodată, și nu pentru copilul pe care l-am văzut o singură dată, în brațele

139

ei, m-am străduit să fac să se transmită un nume, altfel sortit să dispară? Nu simțise oare că de la a doua noastră întâlnire mă lăsasem, ca atâția alții, vrăjit de ea și că pentru ea făcusem totul? Pentru ea, și bucuros totodată că am salvat de la pieire un nume românesc.

Venind vorba despre soțul ei, timpul confidentelor, pe care-l crezusem irosit, revenea pe neașteptate în acea ultimă oră. Mi-a povestit acolo ca în anul 1924 fusese bolnavă în primejdie de moarte și că medicii care o operaseră la Paris îi recomandaseră să fie cât se poate de precaută, dacă voia să mai trăiască.

— Nu mai putea fi vorba, în ce mă privește, să pot transmite viață. Soțul meu era tânăr, și nu-i dăruisem un fiu. Din cauza mea, numele risca să i se stingă, și numele e foarte important în istoria unei familii.

Considerându-se răspunzătoare de acest lucru, făcuse în ultima vreme toate diligentele pentru a-și transmite numele copilului fiicei ei, băietelului ultim născut.

— Soțului meu nu i-am limitat niciodată libertatea. și-a dorit-o și a avut-o. Dar ce iluzie! Cine e liber? se întreba odată marele meu prieten, abatele Mugnier. În general, spunea el, când se cred liberi, oamenii nu fac decât să intre dintr-o cuscă în alta.

În sfârșit, mi-a urat un tres bon séjour en Finlande<sup>1</sup> și, cu lacrimi în ochi, ne-am despărțit, pentru a nu ne mai revedea niciodată.

Din Finlanda, i-am trimis epistole lungi și lirice, în care îi vorbeam cu încântare despre oamenii și locurile de acolo. I-am scris, între altele, că l-am întâlnit la Helsinki pe Cur-zio Malaparte, cu care am vorbit îndelung despre ea. Mi-a răspuns că-i face plăcere să-l știe „printre cei vii” și că-și amintește cu plăcere de povestirile lui cu privire la animale, de la Paris, de pe vremea când locuia în rue de l’Univers

1 O foarte plăcută ședere în Finlanda (lb. fr.) (n.ed.).

140

site. Plecată într-o călătorie în Turcia, mi-a scris de acolo că / ai foit, de Stamboul, Constantinopole, passeiste queje suis! 2

Îndată după întoarcerea mea în țară, am alergat într-un suflet la Mogosoaia, unde n-am găsit-o însă decât pe fiica ei, care, împreună cu soțul, m-a poftit la dejun într-o zi întunecată de sfârșit de noiembrie, îndată după război.

M-a primit Jean, ceva mai îmbătrânit decât îl lăsasem cu mai bine de trei ani în urmă, cu pătlăgica nasului mai roșie ca oricând, duhnind a băutură, trist, abătut. Am urcat în încăperile de care-mi fusese dor, am găsit toate lucrurile la locul lor, dar palatul îmi părea mort. Am regăsit la locul ei colivia în care o pasăre artificială ciripea și mișca din aripi, mimând viața, când Martha Bibescu întorcea în coasta ei o cheie delicată. L-am rugat pe Jean să-mi dea voie să pun în funcțiune rotitele ascunse, pentru a privi din nou acel spectacol ingenios ce mă-ncântase altădată.

— Îmi pare nespus de rău, mi-a spus Jean în franțuzește (pentru că nu mi se mai adresa decât astfel), dar mecanismul nu mai funcționează de la plecarea ei. S-a defectat și nimeni de pe-aici nu se pricepe să-l repare.

La fel mi se părea că se întâmplase și cu mecanismul lăuntric al bătrânului Jean. Mi-am întors privirile în jurul meu. Lacul în care se răsfrângea fațada venețiană a palatului mi se părea mort în acea zi mohorâtă. Mort era și parcul desfrunzit, în mijlocul căruia, sub lespezi,

își dormeau somnul de veci cei doi nepoti al Marthei, Georges și Mihai Brân-coveanu, căzuți pe câmpul de luptă, iar păunii, care urcau altădată pe terasă, deasupra intrării, ca să primească din mâna ei hrana întinsă lor pe o tipsie de aramă, dispăruseră. Jacques Truelle, fostul ministru al Franței la București, cu care, datorită ei, mă împrietenisem, trecuse în timpul războiului în „Franța liberă” și murise la Madrid. Mort era trecutul, cu lumea lui, războiul pustiise totul. Viața trebuia începută din

2 Am făcut, din Istanbul, Constantinopol, paseistă cum sunt! (lb. fr.) (n.ed.).

141

nou. Pe covorul din fata mea cu stema Mavrocordaților în mijloc, pasărea legendară îmi spunea că viața renaște totdeauna din propria-i cenușă. Era singura încurajare negrăită pe care mi-au sugerat-o, acolo, lucrurile.

Jean mi-a dat vesti de la stăpâna lui. Mi-a povestit, privindu-mă cu ochi injectați, prin ochelarii lui cu ramă de sârmă, că ea era la Paris, că-și revăzuse prietenii, că îngenunchease la căpătâiul atâtor morți dragi care putrezeau în pământul Franței și a căror amintire voia s-o preschimbe în venerație, în pagini de carte: își scria memoriile.

— Îmi spune că misiunea ei e să scrie despre cei duși, spre a-i pescui din uitare, îmi zise Jean.

Martha Bibescu îmi spusese și mie de mai multe ori acest lucru și mă sfătuisese ca, după ce nu va mai fi, să scriu ceva și despre ea. Am ascultat-o, dar mult mai târziu.

Auzindu-l pe Jean vorbindu-mi, am avut la un moment dat impresia că o aud pe ea adresându-mi-se prin intermediul lui, ca un duh prin vocea mahmură a unui medium în timpul unei ședințe de spiritism, ca un suflet din acel ținut încă nedescoperit despre care amintește Hamlet. Vocea spartă care rostea cuvintele îmi strecura, în tainitele urechii lăuntrice, ecoul timbrului melodios, de altădată, al îmblânzitoarei de serpi:

— Elle travaille en France, mais e est toujours, mon-sieur, pour la gloire de notre pays?

Jean folosea cuvântul *travaille* /1 în loc de *écrircă*, adică așa cum îl folosea ea, care-mi povestea o dată că a fost întrebată de o boieroaică de-a noastră, în franțuzește, unde lucrează. Principesa Martha i-a arătat camera în care obișnuia să scrie. Oh, nu! Je voulais savoir ou

travaillez-vous vos robes! 6 i-a expli

3 Lucrează în Franța, dar tot pentru gloria țării noastre, domnule! (lb. fr.) (n.ed.).

4 A munci, a lucra; a trudi (lb. fr.) (n.ed.).

5 A scrie (lb. fr.) (n.ed.).

6 Voiam să știu unde vă faceți rochiile! (lb. fr.) (n. ed).

142

cât doamna, pentru care „a lucra” însemna numai „a-și lucra rochiile”.

În ce-l privește pe Jean, mă gândeam cât de greu explicabile sunt uneori manifestările noastre omenești cele mai oneste... Astfel, nu înțelegeam de ce Jean îmi vorbea mie, român ca și el, numai franțuzește și-mi spunea în acea limbă, cu legitimă mândrie patriotică, că principesa lucrează în Franța pentru gloria țării noastre, când ar fi fost natural să-mi declare acest lucru în graiul nostru matern.

De-atunci nu l-am mai văzut pe Jean niciodată.

Martha Bibescu odihnește, din noiembrie 1973, în pământul Franței, tară pe care a iubit-o ca pe a doua ei patrie. Pe Jean mi-l închipui ca pe un personaj dintr-o frescă a lui Giotto, culcat pe vecie la picioarele stăpânei sale, pentru a o veghea și în moarte, modest și anonim, ca în viață, cu aceeași dragoste justificată doar de ea însăși, pe lângă care toate celelalte sentimente omenești nu sunt decât „aramă strălucitoare și chimval zângănitor”.

28 noiembrie 1973

În inima Parisului, pe insula Saint-Louis, Quai de Bour-bon, 45, locuiește scriitoarea Martha Bibescu. E miercuri, 28 noiembrie 1973.

În camera de primire, în același timp cameră de lucru, seră și sanctuar, stau una lângă alta, în picioare, înconjurate de rafturi cu cărți, de puzderie de flori în glaste și în ghivece, de dosare, caiete și agende, două femei: una între două vârste, energică, plină de o autoritară bunăvoință, iar cealaltă, scriitoarea, în vârstă de optzeci și șapte de ani. Aceasta din urmă o îndeamnă pe cea dintâi, însoțitoarea ei, să o lase singura, ca să se pregătească, pentru că urmează să primească o vizită.

— O vizită? Trebuie să fie o eroare, pentru că nu s-a anunțat nimeni.

— Ba da, ba da, madame Blanche. Aștept o vizită foarte importantă pentru mine.

Doamna Blanche se lăsă convinsă cu greu și, dusă ușor de umeri spre ușă, se retrase.

Singură printre flori și cărți, printre dosare și însemnări risipite în dezordine pe birou, principesa Bibescu se îndreptă spre masa de lucru, ținându-se cu o mână de spătarul unui scaun, apoi cu cealaltă de marginea canapelei. Se opri după câțiva pași și-și roti privirea vagă spre fereastra înaltă și îngustă, asemănătoare celor de la Sainte-Chapelle.

Prin lumina cețoasă a asfințitului, încă se mai zăresc malurile Senei și cele două turnuri masive ale catedralei No-tredame.

144

„De câte ori mă întorc, după o mai îndelungată absență, și privesc de aici catedrala, propria-mi încântare mi-o amintește pe a Dogelui care, ajuns la Versailles, se minuna că e acolo”.

Rezemându-se de marginea unei etajere, principesa mângâie în treacăt o veche icoană pe lemn, ștersă de ani:

„A suferit de-a lungul veacurilor uzura sărutărilor”, murmură ea. „Îmi plăcea să le spun asta străinilor care mă vizitau la Mogosoia și căroră le arătam această icoană de care nu m-am despărțit niciodată”.

O mică oglindă venețiană îi reflectă chipul de culoarea fildeșului, cutele ce-i brăzdează obrazul și gâtul, umerii încovoiați, nasul scurt, ușor aplecat sub greutatea ochelarilor cu lentile groase, îndărătul căroră se zbate privirea nesigură.

„Zâna rea, Carabosse, mi-a luat înapoi, pe rând, tinerețea, frumusețea care atrăgea privirile (cum spunea mama), limpezimea vederii, și mi-a lăsat doar memoria, intactă, ca să-mi amintesc și să sufăr. Nu mai sunt sigură acum, la bătrânețe, de picioarele care mă poartă, așa cum n-am fost sigură, în tinerețe, de valoarea cărților pe care le scriam. Ori de câte ori mi se aduceau laude sau mi se ofereau distincții literare, mă întrebam dacă nu cumva erau datorate mai degrabă faptului că zânele-mi dăduseră o înfățișare mai deosebită și că făceam parte din aristocrația unei țări din orientul Europei, decât faptului că puneam pe hârtie gânduri dintre cele ce frământau mai puțin mintea tinerelor fete de-atunci, căci eram foarte tânără când Academia Franceză mi-a premiat Cele opt raiuri, cartea mea de debut”.

Principesa mai face vreo câțiva pași nesiguri spre un fotoliu uriaș, care, cu brațele deschise, e gata, parcă, s-o primească.

„Fiindcă obișnuinta ucide plăcerea, mi-am dorit uneori moartea

care ucide obișnuința... Se spune că viața omului e făcută din dorință. Dar nu se spune niciodată că ar fi făcută și din satisfacerea dorinței”.

O ramă îngustă încadrează un imens arbore genealogic.

„Un ziarist naiv mă întreba odată dacă am un arbore genealogic. Un arbore? O pădure, domnule! i-am răspuns râzând. Era pe vremea când cochetam până și cu răspunsurile...”

145

„Cât de mult mi-am dorit să scriu istoria familiei mele, a Mavrocordaților și a Bibeștilor. Aceasta din urmă înrudită cu a Brâncovenilor, cu a Cantacuzinilor, cu a Basarabilor, dar și cu a lui Napoleon Bonaparte, prin fiica naturală a acestuia...”

Madame Blanche râcăie în ușă. Intră și începe să strângă dosarele ce zac pe canapea. Principesa simte cum timpul trece, egal, pe lângă ea, prin ea, nemilos.

— Nu e nevoie să faci ordine acum, madame Blanche.

— Dar doamna spunea că așteaptă o vizită.

— Da, da... desigur... o vizită...

Glasul cu inflexiuni de orgă vibrează slab în penumbra odăii: „Piete... O piață a Parisului... Scenă imensă, unde modista, Madame Lamort, împletește panglicile neliniștitelor drumuri ale pământului...”

1

— A spus ceva doamna?

— Aproape nimic, începusem un vers dintr-o Elegie a dragului meu Rilke... și el o umbră descârnată a trecutului, ca atâtea și atâtea altele...

S-a întunecat. Turnurile catedralei Notredame s-au topit în apele Senei. Doamna Blanche acoperă întunericul de afară cu brocartul draperiilor dinăuntru și aprinde, pe măsute, lumina câtorva lămpi de sub largi abajururi.

„Apă a Senei, mă vei lua cu tine, curând, spre un alt tărâm... important vers țes havres, țes cargaisons de bois, de houille et de cadavres...” 2

— Madame Blanche, a sunat cineva.

— N-a sunat nimeni. Doamnei i s-a părut.

— Te rog, du-te totuși și deschide. Eventual, așteaptă câteva minute acolo, până urcă...

1 Platze, o Platz în Paris, unendlicher Schauplatz, / wo die Modistin, Madame Lamort, / die ruhlosen wege der Erde, endlose

Bander, / schlingt und windet und neue aus ihnen / Schleifen erfindet,  
Riischen, Blumen, Kokarden... (Elegia a cincei) (n.ed.).

2 Ducând spre micile tale porturi încercăturile-ți de lemn, de  
huilă și cadavre... (Paul Verlaine, Nocturne parisien) (lb. fr.) (n.ed.).

146

„Și Madame Lamort născocesc din panglici noi funde, benzi,  
flori, cocarde, fructe artificiale... Toate vopsite tipător... – pentru  
ieftinele pălării de iarnă ale sortii... für die bi-ligen Winterhute des  
Schicksals...”

Însoțitoarea îi împlinește dorința. Se duce și deschide ușa de la  
intrare, unde, firește, nu așteaptă nimeni. Se apleacă asupra rampei,  
dar pe trepte nu urcă nimeni. Mai așteaptă la ușă vreo câteva minute,  
apoi se întoarce.

În fotoliu, cu o carte pe genunchi, între timp, principesa  
murise.<sup>3</sup>

3 Ghislain de Diesbach, biograful Marthei Bibescu, nu dă crezare  
acestei relatări datorate altui biograf, Michel Touraier, ci presupune că  
principesa a decedat în urma unui atac de cord, la ora șapte și jumătate  
seara, miercuri, 28 noiembrie 1973, în vârstă de optzeci și șapte de ani  
(n.ed.).

147

Doamna Hymans

Într-o zi fierbinte de iulie a anului 1941, șeful meu mă anunță,  
pe obșnuitul lui ton blajin și mucalit, că, în după-amiaza acelei zile,  
urma să mă viziteze la minister o doamnă, și mă ruga insistent să fiu  
cât pot de politicoasă cu domnia sa. Mă întrebam ce se ascundea  
îndărătul acestei recomandării. Mă străduiam să fiu totdeauna  
curtenitor cu toți cei ce mă vizitau la Direcția protocolului din  
Ministerul de Externe, mai ales atunci, în primele luni ale războiului,  
pentru a solicita o favoare sau pentru a se plânde de ceva. De aceea,  
faptul că mi se atrăgea atenția să fiu deosebit de amabil cu doamna  
care avea să-mi calce pragul mi se părea suspect. L-am întrebat pe  
șeful meu despre cine și despre ce era vorba. Mi-a spus că vizitatoarea  
e o olandeză care avea o chestiune personală de rezolvat cu ministerul  
și că, după părerea lui, era... cam nervoasă.

În sfârșit, în după-amiaza aceea intră în biroul meu, la ora  
indicată, o doamnă tânără, foarte slabă, nici urâtă, și nici frumoasă, cu  
o neliniște în privire, purtând o rochie de mătase pe care erau

imprimare monumentele reprezentative ale Parisului, iar, agățată de un umăr, o posetă încăpătoare din piele de crocodil. Purta pantofi din aceeași piele, cu tocuri din cristal de stâncă, la modă pe-atunci. Am poftit-o să sadă, și-a luat poseta de pe umăr, a deschis-o înmiresmându-mi biroul, și-a aprins o țigaretă Camei oferindu-mi și mie una, apoi s-a recomandat. Era agitată și se juca mereu cu fermoarul posetei, pe care o ținea acum pe genunchi, în timp ce-mi

148

vorbea, priveam amuzat felul în care monumentele Parisului erau dispuse pe umerii și pe pieptul vizitatoarei. Dar pentru ce mi-o trimisese șeful?

— Domnule, sunt venită de curând în România la volanul Pakardei mele, pentru a-mi vizita rudele, încep eu.

Vorbea clar și răspicat într-o franțuzească frumoasă. Pe parcurs, aveam să descopăr că era româncă măritată cu un olandez și să constat cu oarecare uimire după aceea că, în ciuda strădaniilor mele de a continua conversația în românește, prefera să-și rostească monologul până la capăt în limba în care-l începuse. Mă gândeam, iarăși, că nu-și alesese momentul cel mai potrivit pentru a-și vizita neamurile de la noi din țară acum, în plin război, dar m-am ferit să aduc vorba despre asta, pentru a nu o îndepărta de la subiect. În definitiv, nici nu mă privea pentru ce se hotărâse să facă acest lung voiaj de-a lungul Europei acum. Am întrebat-o numai dacă n-a avut dificultăți trebuind să traverseze un continent în flăcări, singură, la volanul unui automobil. M-a asigurat imediat că nu avusese nimic de suferit pe drum și că necazurile au început pentru ea nu străbătând Reichul sau alte țări, ci aici, la București. Cum așa? Mă ruga să am răbdare și să n-o întrerup. Avea să-mi povestească tot ce i se întâmplase, că doar de-asta se afla acum în fața mea. Am asigurat-o că voi fi numai urechi.

— Domnule, ajungând la București, mi-am închiriat o vilă afară din oraș, pentru a avea aer și liniște. M-am instalat la Otopeni, în casa doamnei Beligrădeanu, și i-am plătit cât mi-a cerut, până la sfârșitul lui septembrie. Proprietăreasa mea poate să vă asigure de acest lucru la nevoie. După cum veți vedea, acest amănunt e foarte important. Ei bine, aseară, pe la ora zece, când m-am întors din oraș acasă, la Otopeni, și am intrat, în hol era lumină și pe canapele se lă-faiu niște japonezi. Casa mi-era plină de japonezi! M-am speriat și am dat fuga în odaia mea de culcare, ca să anunț la telefon poliția. Ce să văd când am

aprins lumina? Doi japonezi – un bărbat și o femeie – dormeau în patul meu!

149

El s-a ridicat pe jumătate și m-a întrebat, pe franțuzește pasămite, cine sunt și ce caut eu acolo. Ei bine, am găsit că asta e chiar prea de tot. N-am mai putut și mi-am ieșit puțin din fire. L-am rugat în termeni drastici să-și ia femeia de-acolo de lângă el și, împreună cu japonezii ceilalți, să plece cât mai repede, dacă nu vrea să chem poliția. „Doamnă, mi-a răspuns el țănoș, asta e casa mea și vă rog să ieșiți afară imediat!” „De bunăvoie și nesilită de nimeni!” i-am spus. „Dar cine ești dumneata, mă rog, de îndrăznești să mă dai afară din casă? După mutră, pari un negustor care vinde covoare pe Calea Victoriei. Cât despre maniere, ce să mai spun!? Se vede că ați chefuit toată ziua și ați greșit casa. Aici, locuiesc eu. Am închiriat toată vila până la 1 octombrie și am plătit toți banii doamnei Beligrădeanu, proprietara casei. Dumneata o cunoști pe doamna Beligrădeanu?” Tăcere. „Vezi, domnule, eram sigură că n-o cunoști, pentru că nu era nebună ca să-ți închirieze și duminică casa. și acum, destulă vorba. Hai, mișcați-vă mai repede, că ne-apucă dimineața. Hai, hai, mai repede!” Nu se mișcau. Se uitau la mine. Am pus mâna pe telefon. Atunci, s-a repezit la mine, nu m-a lăsat să apuc receptorul, l-am împins înapoi în pat, femeia a început să țipe, s-a deschis ușa, au intrat câțiva oameni de-ai lor, în sfârșit, ce să-ți mai spun, a fost un târaboii întreg. „Dar cine ești dumneata, domnule? Cine sunt mitocanii ăștia care îndrăznesc să pună mâna pe mine?” am urlat eu scoasă din fire. „Eu sunt ministrul Japoniei!” mi-a răspuns bărbatul din pat, „și casa mi-a fost repartizată de autoritățile românești, așa că te rog, doamnă, încă o dată, să ieși afară și să pleci unde vei ști!” „Am să mă plâng eu autorităților”, am strigat eu, „pentru violare de domiciliu! Am pașaport străin și o să ajungeți cu toții la zdup!” Persoana din pat a început să vocifereze, m-a făcut impertinentă și nu mai știu cum, cucoana de lângă el mârâia întruna, eu i-am făcut albie de porci, urâții ceilalți mă păzeau ca să n-apuc să arunc cu ceva în ei, în sfârșit a trebuit să-i las și să plec, noaptea, cu mașina, din nou în oraș, ca să scol din somn pe-o

1

150

adă a mea și să dorm în casă străină pe o canapea incomoda. Așa că, vă rog, domnule, să-i dați afară pe oamenii aceia din casa mea.

Să le dea statul o altă vilă, unde o găsi, pentru că diseară vreau neapărat să dorm acasă. Am plătit chiria, am pașaport în regulă, autoritățile române sunt datoare să mă apere de huligani.

— După câte îmi spuneți, e vorba de ministrul Japoniei și de legatia lui, iar nu de huligani, așa că n-ar strica să vă adaptați vocabularul situației, ca să nu aveți și alte neplăceri, i-am spus, încercând să adopt un ton energic.

Rezultatul a fost dezastruos. Un torent de invective s-a pornit asupra-mi și cu greu am izbutit să-l potolesc. Am asigurat-o că mă voi strădui să lămuresc lucrurile cât mai grabnic, am convins-o să mai petreacă o noapte pe canapeaua incomodă a rudei ei și i-am făgăduit că în ziua următoare totul se va aranja.

După plecarea ei, am început să fac cercetările cuvenite, pe care mi le-a facilitat un telefon din partea ministrului Japoniei, și apoi un altul, dat de mine „autorităților de resort”. Ce se întâmplase? Casa de la Otopeni era proprietatea unei evreice, iar casele mai arătoase și mai încăpătoare ale evreilor fuseseră rechiziționate pentru diplomații străini, spre a-i pune la adăpost, dacă voiau, de eventualele bombardamente ce puteau să survină. „Autoritățile de resort”, care nu știau că vila de la Otopeni fusese închiriată doamnei Hymans, o repartizaseră legatiei Japoniei, care în după-amiaza acelei zile se instalase în vilă cu toți ai ei, în frunte cu ministrul acelei țări.

A doua zi, am stat de vorbă cu reprezentantul Japoniei, care mi-a repetat ce-mi spusese cu o seară înainte, la telefon. Nici prin gând nu-i trecea să se mute de dragul doamnei Hymans, care se purtase, spunea el, „incalificabil”. Otopenii îi conveneau de minune, iar cu persoana aceea care năvălise noaptea în odaia lui de culcare să se descurce „autoritățile de resort” cum vor ști. Nu-l privea pe el. Nu mai voia în ruptul capului să aibă de-a face cu ea. Susținea că nu a mai

151

Întâlnit în viața lui o astfel de creatură și o compara cu cele mai primejdioase fiare ale junglei. Pe de altă parte, doamna Hymans mă amenința că se va întoarce imediat acasă și că-i va face japonezului un târâboi „s-o tină minte”. Am asigurat-o că nici așa n-avea s-o uite prea ușor și i-am fluturat pe la ureche ideea că „autoritățile de resort” ar putea s-o expulzeze frumușel din țară dacă nu se linișteste. I-am amintit că e război și că ă la guerre comme à la guerre<sup>1</sup>. Probabil că și-a găsit singură un alt domiciliu, ceva mai puțin controversat decât

cel de la Otopeni, și, pe de altă parte, gândindu-se la probabilitatea (de fapt, foarte puțin probabilă) a unei eventuale expulzări, după vreo câteva zile m-a anunțat că nu ține să se îmbolnăvească de nervi din cauza japonezului și că vrea să-și ia lucrurile de la Otopeni. Mi-a explicat că avea niscaiva covorase orientale de rugăciune și câteva sculpturi din jad, din lemn, din cristal, niște fetisuri de care nu se despărtea niciodată în călătoriile ei și că va trebui să facă un drum la Otopeni spre a și le ridica. Eram încântat. Scăpăm de o mare încurcătura, care, în lunile acelea de război, nu era singura pe care o aveam cu reprezentantele diplomatice străine. I-am comunicat ministrului Japoniei vestea cea bună și l-am întrebat când ar putea trece doamna Hymans să-și ia lucrurile. „Doamna Hymans?” a exclamat ministrul. „Niciodată!” M-a rugat să vin eu la Otopeni și să-i ridic acele obiecte oribile care zac cam pretutindeni prin casă. „Sunt lesne de recunoscut?” l-am întrebat. și de unde știa că sunt ale doamnei Hymans și nu ale proprietarei? Mi-a răspuns ca nu ar putea fi decât ale acelei persoane „incalificabile și lipsite de pudoare” și că-mi va fi lesne să le recunosc fără cea mai mică bătaie de cap.

Doamna Hymans m-a asigurat, și ea, că voi recunoaște cu mare ușurință acele obiecte de cult aparținând unor seminții din arhipelagurile situate în mările Sudului, totemuri

1 Trebuie să te adaptezi circumstanțelor (lit: „la război ca la iaz-boi”) (lb. fr.) (n.ed.).

152

sau fetisuri adunate de ea cu prilejul călătoriilor pe care le făcuse. Aveau toate cam aceeași formă, doar mărimile erau diferite și materialul din care erau lucrate. Dar ce reprezentau? am întrebat-o. M-a asigurat din nou că le voi recunoaște fără trudă, și a trecut la semnalmentele covoraselor.

În ziua stabilită, doamna Hymans mi-a făcut cinstea să mă conducă până la Otopeni în Pakarda ei imensă, dar numai de două locuri, și în care o poftise și pe proprietară, pe doamna Beligrădeanu, din fericire pentru mine, cel instalat între ele două, la fel de slabă și de juna ca și doamna Hymans. Oricum, eram foarte înghesuți, iar doamna Hymans, care conducea mașina, abia izbutea să manevreze volanul. Asta nu o împiedica să gonească pe șoseaua aglomerată și să-și strecoare curajos Pakarda printre numeroasele camioane militare care-i veneau în întâmpinare cu o viteză comparabilă cu a ei. Nu numai

atât, dar doamna Hymans, în timp ce-și conducea vehiculul, simțea o imperioasă nevoie de a fuma țigară de la țigară, îi admiram agilitatea mâinilor care țineau țigaretă între degete, mânuiau volanul și, la nevoie, schimbătorul de viteze dintre picioarele mele, și se descurcau de minune, evitând coliziunile, ce-mi păreau inevitabile, cu o secundă înainte de a se produce. Am întrebat-o dacă nu ar putea să micșoreze viteza ca să ajungem cu bine la Otopeni, dar mi-a tăiat-o scurt, spunându-mi printre dintii cu care musca țigara că „adoră viteza” și asigurându-mă că nu voi fi lipsit de plăcerea de a-i vedea pe japonezi. A avut dreptate, pentru că am ajuns cu bine la vila doamnei Beligrădeanu, unde ministrul Japoniei și amabila sa soție așteptau, pe proprietară și pe mine, cu masa întinsă. Doamna Hymans a rămas claustrată în Pakarda ei, la marginea șoselei, iar eu am primit din partea ei un mare cos de rufe, în care urma să încarc covorasele și acele sculpturi bizare pe care, spunea ea zâmbind enigmatic, aveam să le recunosc „fără probleme”.

Vizita noastră a durat destul de mult, nu pentru că identificarea sculpturilor m-ar fi pus în încurcătură (fiecare din

153

tre' ele nu reprezenta altceva decât unul și același simbol viril al sexualității, de dimensiuni și din materiale diferite), ci pentru că ospățul pregătit în cinstea noastră era copios și, ca atare, nu se mai sfârșea. Ni s-au oferit preparate neobișnuite, pe care am fost învățați cum să le mâncăm, manevrând bete în loc de furculițe. S-a mai servit ceai, răcoritoare pentru cine nu dorea ceai, iar ministrul și consoarta sa erau de o amabilitate excesivă, pe care n-o puteau altera câtuși de puțin disperatele semnale pe care claxonul doamnei Hymans ni le trimitea prin spațiu, de la o vreme din ce în ce mai des. Excelenta sa părea că nu le aude, iar proprietara casei și cu mine ne prefăceam, și noi, din politețe, că nu le auzim. Ministrul își căuta cu grijă și cu răbdare cuvintele franțuzești spre a ne împărtăși punctul lui de vedere asupra desfășurării războiului, afară se întuneca, iar eu mă gândeam cu grijă la drumul spre casă, în autoturismul de două locuri, lăsat în voia nervilor doamnei Hymans, care, judecând după stăruinta semnalelor, erau eliberați de orice elementară auto-stăpânire.

Ca în basmul cu Scufita Roșie, totul s-a terminat până la urmă cu bine, lupul nu ne-a mâncat la înapoiere, iar ministrul Japoniei mi-a trimis după vreo câteva zile, drept mulțumire „pentru marile servicii

aduse legatiei Japoniei", cum îmi scria, o mare și foarte frumoasă cutie de argint pentru tigări, cutie pe care o păstrez printre amintirile cele mai dragi ale trecutului.

Pe doamna Hymans n-am mai revăzut-o niciodată.

O sfântă candoare

Sunt unii oameni care trec prin viață și rămân până la sfârșit candizi, binevoitori, incapabili de invidie, de violență, totdeauna cu zâmbetul pe buze, dezinteresați de cele materiale și nepricepuți în afaceri. Ei se complac de preferință în activități adolescente ca poezia, pictura, muzica, literatura sau sportul. Pentru că le plac lucrurile frumoase, ei sunt uneori colecționari pasionați, iar unii dintre ei, închizând ușa vanelor agitații lumești, aleg preoția sau înalta spiritualitate a mănăstirii. Dintre ei se aleg marii poeți, marii pictori, muzicienii de seamă, literații, matematicienii, fizicienii sau duhovnicii de elită. O astfel de persoană era, în anii aceia de zăbucium și aducători de moarte ai războiului, și reprezentantul Sfântului Scaun la București. Cu fata roză și cu ochii albaștri, între două vârste, vorbind o franțuzească plăcut cântată datorită unui dulce accent italian, deosebit de afabil, dar nu familiar, lipsit de orice umbră de vanitate, lesne accesibil, Monseniorul era plăcut tuturor celor care aveau prilejul să-l abordeze. Nu se amesteca în treburile altora dacă nu era solicitat de cei în cauză, nu purta vorba și nu se arăta spiritual pe spinarea celor absenți. Zâmbea binevoitor tuturor a și era decorativ la dejunurile oficiale, unde-l întâlneam adesea. Avea doi secretari de legatie, teologi tineri, șterși ca înfățișare, insignifianți din punct de vedere monden, dar foc de ageri la minte și tobă de carte.

Lucram la Direcția protocolului din Ministerul de Externe și aveam astfel prilejul să mă întâlnesc în cadrul servi

155

ciului cu cei doi teologi diplomați și, mai ales, cu șeful lor, Monseniorul. Mă înțelegeam totdeauna bine cu ei toți, astfel încât mi-a fost lesne să-i înștiințez, de pildă, la un moment dat, că s-a hotărât ca toată producția românească de cauciucuri pentru automobile să fie destinată armatei și că diplomații străini acreditați la noi sunt rugați, în consecință, să-și procure cauciucuri din țările lor. M-am bucurat atunci că toate legatiile, înștiințate de această măsură, s-au conformat fără nicio obiecție. Cu o singură excepție, care nu era, de fapt, o obiecție, ci doar o rugămintă delicat exprimată, dar care venea de unde

nu m-aș fi așteptat, și anume de la reprezentantul Vaticanului, Monseniorul, cu care mă înțelegeam așa de bine. Sfinția sa ne scria că a primit nota ministerului nostru, că înțelege gravitatea momentului, precum și necesitățile armatei, că se roagă Cerului pentru țara noastră, dar că ar avea nevoie... de două pneuri! Eram de părere să fim principiali și să ne scuzăm că nu-i putem satisface cererea. Dacă i-am fi dat curs, s-ar fi creat un precedent de care ar fi profitat celelalte legatii, și am fi încălcat dispozițiile Marelui Stat-Major. Mi-am expus punctul de vedere în fața șefului Protocolului, care, mai diplomat decât mine și mai îngăduitor din fire (sau pentru că era mai vârstnic), a fost de altă părere. M-a rugat să intervin la Statul-Major, unde găseam totdeauna înțelegere de altfel, pentru a i se aproba Monseniorului cele două pneuri, explicând că acesta e reprezentantul Sfântului Scaun și, totodată, decanul corpului diplomatic, și că uneori n'est pas coutume<sup>1</sup>. Zis și făcut, cauciucurile i-au fost aprobate Monseniorului, numai că n-a trecut nicio săptămână, și acesta ne-a mai cerut două!

De data asta, blajinul meu șef l-a poftit pe Monsenior la minister, pentru a-i explica prin viu grai situația, de teamă că prin scris n-ar ajunge la niciun rezultat. Monseniorul s-a prezentat la ora fixată, a coborât din lift jovial și decorativ

1 Pentru o dată, treacă-meargă (Ut „O dată nu înseamnă obicei”) (lb. fr.) (n.ed.).

156

În straiile sale bisericești, pe săli a binecuvântat personalul ministerului întâlnit în cale, iar eu l-am introdus în cabinetul șefului meu, care m-a rugat să rămân de față la discuția ce va urma. După amabilitățile introductive, șeful protocolului i-a vorbit, patetic, Sfinției sale de necesitatea impusă de război de a păstra întreaga producție de pneuri pentru armată. Monseniorul a ascultat foarte atent, dând din cap aprobativ, și rostind uneori câte un voui, voui, voui plin de compasiune pentru situația în care se afla țara noastră.

După ce-și sfârși metodică expunere, directorul protocolului îi puse Monseniorului fireasca întrebare:

— Dacă ați înțeles dificultățile momentului și ați obținut în mod excepțional două cauciucuri, de ce ne mai cereti acum aprobarea pentru alte două?

— Recunosc că statul român a fost deosebit de înțelegător cu mine și vă asigur căjeprie toujours pour votre sainte patrie<sup>2</sup>, a răspuns

Monseniorul. Poate că n-ar fi trebuit să mai solicit așa de repede alte două cauciucuri, dar ce sunt eu de vină dacă mia carozza a quatre rouesă?

La începutul războiului, misiunilor diplomatice li se repartizaseră vile în împrejurimile Capitalei, precum și în munți, la Sinaia, pentru ca diplomații străini să fie puși – dacă doreau – la adăpost de eventualitatea unor bombardamente aeriene. Monseniorul Andrea Cassulo<sup>4</sup>, reprezentant al Vaticanului și decan al Corpului diplomatic, primise la Sinaia enorma vilă Xeni: parter, etaj, încăperi mari, multe, subsol, garaj, toate astea mai potrivite pentru o familie numeroasă decât pentru Excelenta sa și cei doi funcționari

2 Mă rog tot timpul pentru sfânta dumneavoastră patrie (lb. fr.) (n.ed.).

3 Autovehiculul meu are patru roti (lb. it., fr.) (n.ed.).

4 Nunțiu papal între 1936 și 1947 (n.ed.). \. i

157

diplomatici ai săi. Am vizitat clădirea, am găsit-o demnă de a fi locuită de aceștia și le-am comunicat că pot oricând s-o ia în primire, în aceeași seară, Monseniorul mi-a telefonat de la Sinaia, mulțumindu-mi pentru frumoasa reședință ce i se oferise, adăugând însă că nu o poate locui.

— Dar pentru ce, Excelentă? Ce vă lipsește? Aveți la parter destul loc pentru birouri, saloane pentru primiri oficiale, dependinte, garaje...

— Voui, voui, voui, m-a întrerupt Monseniorul. Numai că avem cu noi, pe lângă cei doi funcționari diplomatici, pe care-i știi, și de personal de serviciu, două călugărite. și, după sfânta noastră rânduială catolică, nu avem voie să locuim sub același acoperiș cu călugăritele!

M-am scuzat pentru că ignorasem acest lucru și l-am asigurat că autoritățile de resort vor găsi prin apropiere o locuință pentru călugărite.

A doua zi, precum și în zilele următoare, am fost nevoit să fac față altor solicitări neprevăzute și dificile, ca aceea a doamnei Hymans, de pildă, despre care am mai amintit, astfel încât, spre rușinea mea, am uitat cu desăvârșire de călugăritele cărora trebuia să li se găsească o locuință la Sinaia. Asta până ce, după vreo săptămână, la un dejun, la Legatia Elveției, l-am văzut pe Monsenior apărând în cadrul ușii, roz la chip, jovial ca totdeauna, în clipa aceea, mi-am amintit de casa de la

Sinaia și m-a străbătut un fior de disperare. Trebuia neapărat să-i vorbesc chiar atunci, înainte de a ne așeza la masă, căci altfel nu știam cum aș fi făcut față onorabil dejunului. M-am apropiat de înaltul prelat, neștiind cum să încep să-i spun ce aveam de spus, când, spre surprinderea mea, l-am văzut întinzându-mi amândouă mâinile, zâmbindu-mi și întrebându-mă cum o mai duc cu sănătatea. Nu-mi pomenea nimic despre reședinta de la Sinaia. Cum nu mă puteam mulțumi cu o situație neclară și pentru că se cuvenea ca eu să fiu cel care să înceapă să se scuze și să se justifice, mi-am vârât curajos capul în gura leului, întrebându-l:

158

— De ce nu mi-ați amintit nimic de reședinta de la Sinaia? Mi-ați spus că nu vă este îngăduit să locuiți cu cele două none sub același acoperiș, iar eu vă mărturisesc că am uitat să mă ocup de această chestiune. Am avut de rezolvat multe probleme, de descurcat multe încurcături, și vedeți... vă cer iertare... și vă rog să-mi spuneți...

— Nu vă faceți atâtea scrupule, rosti el cu glas onctuos. Liniștiti-vă și, mai mult decât atât, primiți mulțumirile noastre pentru vila pe care ne-ați pus-o la dispoziție. Vă asigur că ne-am organizat foarte, foarte bine acolo, la Sinaia.

— Mi-ați luat o piatră de pe inimă. Dar cum ați rezolvat cu locuința călugăritelor?

— Dragul meu, a doua zi după ce am vorbit la telefon, seara, cu dumneata, am ieșit din casă și am privit cu atenție vila. Am observat atunci că e construită în stil național românesc și că are mai multe acoperișuri. Așa că am trimis mașina să le aducă pe călugărite de la București.

Nu după mult timp de la ultima mea convorbire cu Monseniorul nunțiu apostolic, aveam să primesc un nou telefon de la Sfinția sa, și tot de la Sinaia. De data asta, vocea îi era mai puțin jovială:

— Dragul meu, era cât pe-acți să fiu împușcat! Credeam că nu aud bine sau că nu înțeleg franțuzeasca lui cu accent italianesc.

— Z'aifailli etrefousille, îmi repeta el ceva mai tare și mai limpede, după acel „nu înțeleg!” pe care i-l strigasem îngrozit în receptor. Decanul Corpului diplomatic îmi telefona, în plin război, ca să-mi spună că era să fie împușcat! Mă gândeam la ce avea să urmeze: proteste diplomatice, anchete, procese, articole de ziar explozive, condamnări... Ce se întâmplase?

— Nu fi îngrijorat, mon cher amil Totul s-a terminat cu bine. Monseniorul mi-a explicat apoi totul foarte pe larg și.

159

pe măsură ce-mi vorbea la telefon, situația ce-mi păruse disperată se transforma în cea mai neașteptată farsă.

Li se spusese soldaților, probabil de zeci și zeci de ori, să fie cu ochii în patru, pentru că s-ar putea să coboare din avioane oricând și oriunde, dar mai ales acolo, la Sinaia, prin împrejurimile Castelului regal Peles, parașutisti inamici, camuflati. Văzându-l, într-o bună zi, pe Monsenior plimbându-se singur, cu o cărtulie în mână, pe o pajiște din afara Sinaiei, purtând o îmbrăcăminte neobișnuită, fustă lungă, calotă, brâu lat, mănuși, vigilenții soldați ce făceau de pază l-au luat drept parașutist inamic camuflat, venit să spioneze acele locuri. L-au înconjurat fără zgomot și s-au apropiat cu baionetele întinse spre el:

— Stai! Nu te mișca!

Văzând că nu știe românește, că îndrugă ceva pe o limbă necunoscută lor, că citește dintr-o carte scrisă într-o limbă străină, soldații, care l-au luat drept spion, mândri de captura lor, l-au dus între baionete la primul post militar, aplicându-i din mers câte un ghionț și onorându-l cu câte o sudalmă românească.

În vreme ce ascultam povestită din gura Monseniorului toată grozăvia, mă întrebam oare ce are de gând să facă, ce pretenții are? Oare nu redactase deja o plângere patetică pe care s-o înmâneze ministrului de externe, sau dacă n-are să ceară chiar o audiență „mai sus”?

— Și ce satisfacție solicitați acum, Monseniore?

— Să mi se îngăduie să-mi citesc breviarul în grădinile Pelesului, unde voi fi, desigur, mai în siguranță decât pe câmp.

— Și cu soldații care v-au dus între baionete...

— Ce vină au ei? Și-au făcut datoria. Ze prie toujours pour votre sainte patrie, mi-a răspuns sfântul.

11 r

Romanul unui roman (II)

În ce mă privește, la început n-a fost deloc nevoia de a scrie, ci, pe când aveam vreo șapte sau opt ani, nevoia imperioasă, dureroasă, de a avea un anumit carnețel, mic cât palma mea de-atunci, cu coperte metalice ce se îmbinau la închidere, în așa fel încât prin marginea lor tubulară trecea un creionas subțire, bine ascuțit, îl văzusem la un

soldat, o ordonantă a tatii, mă fascina, mi-l doream, i-l ceream adesea ca să-l țin în mână și să mă uit la el, și până la urmă mi l-a dăruit. Eram fericit că e al meu, îl mângâiam, mă jucam cu el. Închizătoarea ermetică a carnetelului mă ducea cu gândul la aceea a unei cutii îmbrăcate în catifea violet în care mama își ținea medalioanele, inelele și care se închidea cu o cheiță minusculă. Cutia aceea mă atrăgea în mod special, pentru că n-aveam voie să mă ating de ea. Mama o ținea mereu încuiată, îmi spuneam acum că atât în carnețel, cât și în cutia cu inele se putea, așadar, închide ceva ce nu trebuia văzut de alții – și ce altceva aș fi putut închide în carnețelul meu cu coperte metalice decât ceva ce nu trebuia citit de alții? Astfel mi-a venit ideea să-mi scriu acolo „secretele” pe care nu trebuia să le afle nimeni. Numai că pe-atunci nu aveam secrete. Totuși, trebuia să scriu ceva în carnețel, să-mi închipui că e secret și să nu arăt la nimeni. Am început să notez din când în când ce făcusem în ziua care trecuse: „Ieri am fost cu Ileana la cinematograful, sau „Am citit pe Til Buho-glindă” ș.a.m.d. Într-un moment de exuberantă, ca dovadă de mare încredere, i l-am arătat micii mele prietene de joa

161

că, adică Ilenei, și am îndemnat-o să-și scrie și ea „secretele” într-un carnet. Nu-mi amintesc dacă ideea i-a surâs. Eu însă am continuat de-atunci, cu lungi întreruperi, e drept, să-mi scriu „jurnalul”, fără să știu – în momentul acela – că s-au mai găsit și alții care să facă acest lucru. De multe ori în copilărie, și chiar mai târziu, în adolescență, am avut impresia că nu sunt ca ceilalți, că nu-mi place ce le place altora, că preocupările mele nu sunt similare cu ale colegilor mei, și mă simțeam singur, izolat, stingher. Mi-aduc aminte că o dată am alergat și m-am ghemuit la pieptul mamei, spunându-i printre lacrimi: „De ce nu sunt și eu ca ceilalți?” în loc să mă joc cu copiii, ceva mai târziu, mă închideam în odaie și scriam poezii. Altă dată, am început un roman. Mai târziu, aveam să descopăr, încetul cu încetul, că nu eram singur pe lume în felul meu, că și alții, și încă destul de mulți, erau ca mine. Căci nimeni nu e unic în felul lui.

Cu carnețelul acela nu știu ce s-a întâmplat. L-am pierdut o dată cu ultimele jucării ale copilăriei, dar nevoia de a scrie mi-a rămas înfiptă ca un ghimpe în carne, ca un viciu de care nu aveam să mă dezbar niciodată. și niciodată nu aveam să scriu ceva cu mai multă plăcere ca Jurnalul”. Dacă aș fi păstrat însemnările acumulate de-a

lungul anilor, aş avea acum mormane de însemnări. Dar, recitindu-le din când în când, am fost de fiecare dată jenat de platitudinea lor şi le-am distrus cu bucuria unei eliberări. A rupe ce-am scris a fost al doilea viciu care mi-a marcat viaţa. Târziu am mai păstrat ici-colo notatii care mi s-au părut mai bine scrise şi, mai ales, care mi-au fost mai dragi, şi din ele am făcut un roman. L-am scris pe curat, l-am refăcut de nu ştiu câte ori, mereu nemulţumit de mine, adăugând de fiecare dată un episod nou, schimbându-i mereu titlul, distrugând forma care-l precedase. Fiecare dintre aceste variante ale uneia şi aceleiaşi autobiografii reprezenta, în timp ce o scriam, o speranţă, iluzia că e fructul copt, că e rezultatul definitiv al unei munci înrobitoare pe care o efectuam pe ascuns (părintii mei ar fi considerat că-mi pierd vremea scriind romane în loc

162

să învăţ), dar mă înşelam. Fiecare variantă a acestui unic roman devenea, la rândul ei, o deziluzie, o dramă a neputinţei, o mărturie în plus a zădărniciiei unui ideal irealizabil.

La un moment dat, Eliza mi-a spus să-mi arunc romanul în primul canal pe care-l voi găsi în drum spre casă. În schimb, într-o după-amiază de vară, în odaia modest mobilată unde locuia pe-atunci, prietenul Emil Botta mi l-a lăudat. E drept că în așa măsură, încât mă îndoiam că e sincer. Mircea Eliade mi-a citit o altă variantă. Mi-a spus că i-a amintit de Rilke şi... cam atât. Editura Fundaţiilor mi l-a socotit „nedefinit ca gen”, cu urmele lecturilor „prea vădite”, şi nu mi l-a publicat. După fiecare încurajare, îl cizelam şi-l scriam din nou la masină, iar după fiecare eşec mă juram că mă voi lăsa de scris, așa cum se jură alcoolicul că se va lăsa de băutură – mereu cu-acelaşi rezultat: după un timp, o luam de la început.

Spun unii ca ceea ce contează în viaţă este efortul, iar nu reuşita. Nu ştiu dacă e așa. ştiu numai că efortul m-a costat ani de viaţă şi perpetuarea în mine a unui sentiment amar de neîmplinire, de ratare. De la o vreme, am continuat să scriu fără bucurie şi fără încredere, dintr-o necesitate sterilă de care mă ruşinam. Nu mai spuneam nimănui că scriu. Mă socoteam asemenea celor ce-şi consumă existenţa făcând turnuri Eiffel din bete de chibrit, castele din cofeturi, cutii din scoici sau pictând lamentabile apusuri de soare pe lac şi ex-punându-le prin holurile de hotel ale staţiunilor balneare. Spre deosebire însă de alţi maniaci, de pensionarii grafo-mani care trimit

editurilor spre publicare naive piese de teatru patriotice în mii de versuri, iar, când publicarea li se refuză, se cred nedreptățiți, eu eram conștient de neputința mea. și totuși, nădăjduiam uneori într-o reușită viitoare. Eram încă tânăr și timpul mi se desfășura generos în față, ca un covor interminabil, îmi ziceam ca voi izbuti cândva, într-o bună zi și, după ce rănile căderilor se cicatrizau, mă apucam din nou de scris.

Cu un astfel de roman autobiografic, reprezentând a nu mai știu câta variantă a celor anterioare, am plecat în Finlanda.

163

Traversam Baltica într-o noapte de sfârșit de august, înecată în ceață. Pe buze, simțeam umezeala sărată și rece și eram bucuros că voi începe, sub alt cer, o existentă nouă. Încheiasem un capitol de viață care nu mă mulțumise și aveam prilejul să încep un altul, pe care mi-l doream ireprosabil. O veche nevoie de schimbare își spunea în mine din nou cuvântul. Un glas lăuntric îmi șoptea: „Renaște! Nu pierde prilejul! Călit de experiențele tale trecute, să nu te lași doborât de zădărniciile acestei lumi și de povara insuccesului! Lasă-te călăuzit de dreptate și de adevăr, de cinste și omenie, chiar și atunci când, uneori, fapta ta e silită să nu-ți urmeze chemarea inimii! Evită atașamentele exclusive, mai totdeauna generatoare de suferință și erori! Iubește, dar nu deveni sclavul iubirii tale! Urmează drumul de mijloc și evită extremele, căci nu ești croit pentru ele!” Făgăduiam glasului interior ascultare, în vreme ce „Aeolus” înainta încet și sigur prin noaptea încețoșată, ca printr-un mediu purificator, în vederea unei inițieri viitoare. Pe măsură ce vaporul spinteca valurile mărunte și întunericul, căpătăm tot mai multă încredere în mine și abia așteptam să-mi refac romanul, îmboldit de acea nerăbdare bogată în halucinații pe care o numim inspirație. Numai că zeii aveau să hotărască altfel.

În Finlanda, l-am reîntâlnit pe Dinu Cantemir<sup>1</sup>, care făcea o remarcabilă carieră diplomatică.

Îl cunoscusem la București, pe vremea când eu însumi visam să intru la Ministerul Afacerilor Străine. Un amic comun mă poftise la dânsul într-o după-amiaza, anume spre

1 Dinu I. Cantemir (n. 1911, la Iași), diplomat român. Licențiat în drept. Lucrează în cadrul Ministerului Afacerilor Străine din mai 1929, îndeplinind diferite funcții. Lucrează la Legatiile României din Geneva, Berlin, Viena. La 1 iulie 1939, este rechemat în administrația centrală. De la 15 iunie 1941, lucrează la Legatia României din Helsinki. Aici,

contractează o gravă boală de plămâni, fiind transferat, la 15 septembrie 1942, pentru „motive de climă”, la Legatia de la Lisabona, unde lucra, în acea perioadă, și Mircea Eliade. La 30 iunie 1947, este „comprimat pentru economii bugetare” (n.ed.).

164

a da ochii cu el, gândindu-se că nu mi-ar strica să intru în legătură cu unul care-și trecuse strălucit examenul de primire în rândurile diplomaților de carieră și care trecea nu numai drept un tânăr de viitor, dar și drept un desăvârșit om de lume. Mi s-a spus despre Dinu Cantemir, pe care aveam să-l întâlnesc în ziua aceea, că e foarte cultivat, că e un rafinat cunoscător de muzică și pictura, expert în arta vechilor argintari și în porțelanuri, că vorbește la perfecție mai multe limbi, că e primit în toate saloanele, că e un bun jucător de bridge, că are o conversație deosebit de plăcută și de instructivă – în sfârșit, numai minuni! Amicul însuși, cel care mi-l descria astfel, era un fel de Des Esseintes<sup>2</sup>. Locuia într-un mic apartament original. Pereții încăperilor erau acoperiți de sus și până jos cu icoane vechi de lemn. Seara, becuri alungite se aprindeau în vârfuri de lumânări fixate în sfesnice de bronz, în odaia de culcare, patul era mărginit în cele patru colțuri de patru coloane subțiri, ce susțineau un baldachin medieval. Patul era acoperit cu un așternut din brocart țesut cu fire ce păreau de aur. Se mânca pe o masă dreptunghiulară, de stejar afumat, așezată în colțul unei alte încăperi, separată de odaia de culcare printr-o catapeteasmă, evocând, la rândul ei, un mic naos. Lipsea altarul! în locul lui, distonând cu fastul oriental al odăii, cu stranele ce înlocuiau fotoliile și cu candelarele ce țineau loc de aplici, o masă verde de bridge își aștepta jucătorii. Era o mică masă pliantă, ce urma să fie ridicată după joc, dar deocamdată, când am intrat, părea intrusă. Gazda m-a anunțat că voi fi al patrulea la bridge, lucru care nu mi-a făcut deloc plăcere, pentru că jucam cât se poate de prost. Mi se spusese (ceea ce aveam să constat că nu era într-un totu exact) că nu poți face carieră diplomatică dacă nu știi să joci bridge, învățasem jocul în silă și din obligație, ca pe-o searbădă materie de examen.

2 Jean Floressas des Esseintes, personajul principal al romanului rebours de J.-K. Huysmans (1848 – 1907).

165

Între timp, a mai intrat un cunoscut și, în cele din urmă Dinu Cantemir. Era înalt, enorm, puhav la fata, pleșuv, purta monoclu, haine

închise, de ceremonie, și sufla greu, de parcă ar fi urcat pe scări mai multe etaje. Avea vreo douăzeci și cinci de ani, dar părea de patruzeci. Am făcut cunoștință: mi-a întins, privind în altă parte, o mână indiferentă și ne-am așezat la cărți. Pentru mine, a fost o adevărată tortură, din care m-a scăpat un musafir neașteptat, trimis parcă de zei ca să mă înlocuiască. I-am cedat cu bucurie locul și, o bună bucată de vreme, m-am plictisit privind jocul celorlalți. Nu știam dacă e cazul să admir sau să deplâng seriozitatea cu care-și omorau timpul.

După ce s-au ridicat de la bridge, Dinu Cantemir s-a întins, greoi, pe patul cu baldachin, formând o mare pată neagră pe aurul înflorat al brocartului pe care eu n-aș fi cutezat să-l ating nici măcar cu mâna. Mi-aduc aminte că, printre altele, s-a discutat și literatură. Dinu Cantemir părea un muribund care, înainte de a-și da sufletul, găsea nimerit să murmure o sentință sau un vers pe care cei de fată să-l înregistreze pentru eternitate – căci Dinu vorbea puțin, cu voce slabă, de om obosit sau blazat. Era dintre acei amatori exigenți și rafinați de literatură pentru care autorii și capodoperele consacrate prețuiesc, uneori, mai puțin decât anumiți scriitori și unele lucrări despre care publicul habar nu are sau despre care se spune în general că sunt de mâna a doua. Admira, de pildă, Don Juan-ul lui Maurice Leblanc<sup>3</sup> mai mult decât piesa lui Molière, iar pe Maurice Dekobra<sup>4</sup> îl socotea un scriitor subestimat pe nedrept. Făcea caz de Răcană și

3 Prolific scriitor și ziarist francez (1864 – 1941), care a debutat cu romane psihologice, devenind celebru prin crearea personajului-de-țeliv Arsene Lupin (n.ed.).

4 Unul dintre cei mai populari scriitori interbelici (1885 – 1973). A înnoit romanul de aventuri, inventând un gen literar între reportaj, ficțiune și povestire de călătorie (n.ed.).

5 Honorat de Bueil, marchiz de Răcan (1589 – 1670), poet și memorialist francez (n.ed.).

166

je Paul de Kock<sup>6</sup>, pretindea că umorul lui Caragiale e vulgar și răsuflat, și-l considera pe Urmuz genial. Nu putea suferi vocea omenească decât în operele lui Mozart și Wagner. gaudelaire era depășit, în schimb îl ridica în slăvi pe Toulet și ne recita în mezza-voce de pe patul acoperit cu odăjdii de aur:

Quand tu în aiguillonais de ton genou pointu, Chevaucheuse  
d'amour și triste et sifolâtre.<sup>1</sup>

Îl ascultam surprins, trist și tăcut. Bagajul meu de cunoștințe literare mi-l credeam vast – și mi-l descopeream deodată vetust în comparație cu al lui. Pe de altă parte, oamenii despre care vorbea, lumea în mijlocul căreia își petrecea serile, spectacolele „extraordinare” la care povestea că a asistat în ultima vreme, toate acestea făceau parte pentru mine dintr-un univers aproape mitic, din care eram exclus, astfel încât, decepționat de mine însumi, am plecat de la amicul care mă poftise în ziua aceea pe punctul de a hotărî să renunț la cariera diplomatică și să-mi caut o altă îndeletnicire. Se apropia însă concursul pentru ocuparea câtorva posturi de atașat de legatie și, pentru că mă pregătisem, nu mă lăsa inima să nu-mi încerc norocul.

Prin amicul comun, Dinu Cantemir îmi trimise vorbă pe neașteptate că-mi stă la dispoziție, dacă vreau, să discutăm despre examen. Nu mai voiam să-l văd, căci mi se păruse infatuat și mă simțisem în fața lui ca un provincial sărac intrat în Capitală în salonul unor bogățani sclifosiți. Dinu mă demoralizase și nu mai țineam, așadar, să-l întâlnesc, dar amicul comun insistă, spunându-mi că e în interesul meu să dis

6 Scriitor francez (1791[3?1 – 1871). Romancier popular, fecund și truculent, a descris viața oamenilor mărunti din Paris. A scris, de asemenea, aproape două sute de drame și vodeviluri cu mare succes în epocă.

7 Jean-Paul Toulet, *Alcove noire*: „Când mă-mboldeai cu genunchiu-ți ascuțit, călărind de dragoste atât de tristă și de zănatică” (lb. fr.) (n.ed.).

167

cut cu Dinu, care știa ce întrebări se pun mai des la examen avea lucrări aduse din străinătate, cărți de drept internațional și de istorie a tratatelor și mi le putea împrumuta, adăugând că ar fi fost nepoliticos din partea mea să refuz o invitație ce-mi era adresată cu atâta generozitate. Din amabilitate și în silă, am sunat la ușa lui Dinu. Locuia într-un apartament vast, printre vechi mobile franțuzești, porțelanuri, argintărie englezească și covoare orientale. M-a purtat prin toate odăile, mi-a prezentat fiecare vas, fiecare gravură franțuzească frivolă din veacul al XVIII-lea, fiecare goblen de pe perete și fiecare covor. Apoi, a adus vorba despre examenul meu. M-a întrebat ce-am citit, și i s-a părut că nu e de-ajuns. Jongla cu tratatele internaționale, cu

congresele din trecut, cu chestiunea Dunării, mai ales cu dedesubturile tratatelor și ale congreselor, cu cauzele și cu scopurile lor oculte, nescrise în cărțile de specialitate. Despre păienjenisul resorturilor ascunse ale politicii internaționale nu știam nimic, Mi-a reprosat informația școlărească, lipsa de orientare, orizontul mărginit, și m-a lăsat să plec cu convingerea că sunt un ignorant care ar face mai bine să nu se prezinte la examen, îl văzusem pentru a doua oară, și pentru a doua oară mă demoraliza.

La examen, am reușit, dar asta nu mi-a redat pe deplin încrederea. Îl aveam mereu pe Dinu înaintea ochilor și-mi spuneam că mă voi putea socoti un bun diplomat doar când voi izbuti să-i semăn. Noroc ca Dinu plecase la Helsinki și, nemaivăzându-l, n-am mai avut prilejul să retrăiesc sentimentul frustrant pe care mi-l inducea, încetul cu încetul, m-am obișnuit cu universul în care intrasem și care, din fericire, nu consta în primul rând în practicarea jocului de bridge sau în priceperea de a distinge un covor de Ispahan de unul de Sarouk sau de Tebriz. Aceste rafinamente erau accesorii, principalul fiind munca conștiințioasă de zi cu zi.

Întâmplarea făcea ca primisem misiunea să-l înlocuiesc în post, la legatia noastră din Helsinki, tocmai pe el. L-am revăzut, în prima zi a sosirii mele acolo, fără tragere de mi

168

x par, spre surprinderea mea, cu toate că rămăsese același înalt, corpolent, pleșuv, îmbrăcat în negru, cu privirea bosita și lucidă, Dinu era schimbat lăuntric. M-a întâmpi-al prietenește, fără umbră de superioritate în atitudine. Continua să iubească argintăria și porțelanurile, dar nu mi le mai recomanda, copleșindu-mă cu maldărul lui de cunoștințe de specialitate. Anii care trecuseră, războiul, frigul nordic, cine știe ce experiențe de viață îl transformaseră, umanizându-l. În zilele următoare, m-a prezentat prietenilor pe care și-i făcuse acolo, dirijorului Bengt von Torne și scriitorului Curzio Malaparte<sup>8</sup>, cărora m-a recomandat cu căldură. Rostea despre mine aprecieri măgulitoare, pe care le consideram însă simple ornamente ale unui stil reverberant. Seara, mă vizita la hotel sau întârziem împreună la restaurant, prilej cu care, renunțând la masca mondenului sigur de el și disprețuitor al vulgului egoist și slugarnic, a început să-mi facă destăinuiri. Surprindeam chipul nebănuit al unui om pe care nemiloasa luciditate, dublată de sensibilitatea aflată la limita

neurasteniei îl predispuneau la o tristețe apăsătoare, îmi vorbea de război, de lipsuri, de frigul năprasnic al iernii nordice, de nesiguranță și de boală, mă asigura că voi avea de suferit, fiindcă nimic nu mă va putea pune la adăpost de bombardamente, de camere neîncălzite din lipsă de combustibil, sunt amenințat de scorbut și, mai ales, de singurătate, pentru că mă încâpătânam să nu joc bridge. Singurul refugiu avea să-mi fie, îmi spunea el, lectura, pentru că, din fericire, exista librăria Stockman, bine aprovizionată cu cărți franțuzești, unde avea să mă ducă el cât de curând. Mă întreba cum îmi propuneam să-mi petrec timpul liber spre a suferi cât mai puțin. I-am mărturisit atunci că scriam și că această preocupare îmi aducea singura mare satisfacție pe care mi-o putea da viața, dar și o mare suferință, pentru că ce scriam nu mă mulțumea și nu-i mulțumea nici pe alții.

8 Curzio Malaparte (Kurt Erich Suckert) (1898 – 1957), diplomat și scriitor italian, corespondent de război al publicației *Corriere del-la Sera* pe fronturile din Ucraina, Polonia, România și Finlanda (n. ed).

169

Încurajat de bunăvointa cu care mă asculta, am adăugat că aveam, în geamantanul desfăcut doar în parte, manuscrisul unei cărți, al unui roman pe care-l priveam, deopotrivă, cu fiorul bucuriei de a-l fi scris, dar și cu teama indefinită pe care mi-o dădea nesiguranța judecării critice.

Dinu mi-a cerut manuscrisul ca să-l citească – dacă aveam, bineînțeles, încredere în gustul și în opinia lui – și, cum abia așteptasem să mi-l ceară, i l-am dat, rugându-l să-l răsfoiască și să-mi spună în modul cel mai sincer ce crede despre el. Am adăugat ca puneam mare preț pe judecata lui, că era omul cel mai nimerit ca să mă scoată din impasul în care trăiam de mai mulți ani, fiindcă socoteam că întrunea cele trei calități care se cer criticului literar și de artă ideal: era lucid, era un rafinat al culturii și un mare sensibil. A primit aprecierile mele fără să protesteze și fără să-mi mulțumească și, fiindcă trecuse de ora zece și începuse să se înnopteze în acel sfârșit de august nordic, a luat caietul de pe masă, s-a ridicat – ca un om bătrân, împovărat de griji și pe care-l mai durea și spatele, iar nu ca un tânăr ce nu împlinise nici treizeci de ani – și a plecat.

După ce am închis ușa în urma lui și am rămas singur în odaia mea de hotel, am simțit acea mare ușurare a momentului în care

izbutim să facem primul pas pentru a pune capăt definitiv unei situații neliniștitoare.

În seara care a urmat, Dinu a trecut să mă vadă, spunându-mi că se simte neașteptat de bine în odaia mea de hotel.

Aveam acolo, la Kämp, o cameră verde, cu o singură fereastră ce dădea spre esplanadă. Patul se afla îndărătul unei perdele, într-o prelungire a odăii înzestrată cu strictul necesar unei camere de lucru, dar și de primire, în colțul aflat în stânga ferestrei, era biroul, iar în dreapta o masă rotundă cu două fotolii. Tot în stânga se mai aflau o dormeză și un dulap în perete. Spațiul din mijlocul odăii era liber, acoperit de un imens covor foarte elegant, pe care puteam circula – fără teama că o să mă lovesc de vreun obstacol – fie spre divanul din stânga, fie spre fotoliile din dreapta, fie spre

170

biroul sau spre fereastra din față. În nicio odaie nu m-am simțit vreodată mai bine ca în acea cameră de la numărul 114, a hotelului Kämp din Helsinki. Atunci și acolo s-a născut în mintea mea dorința de a trăi cândva pentru tot restul vieții într-o singură odaie, în care nimic de prisos să nu mă încurce, iar necesarul să fie de bun-gust. Puținul de soi mi-a devenit deviză.

Începuse să se însereze când mi-a bătut la ușă Dinu. Lumina discretă a unui soare care nu se mai vedea stăruia undeva pe cer. Era calmul asfințit al nordului, prelung, profund, care-i invită pe cei cumpătați din fire la o extatică reculegere. Ferestrele erau deschise, și aerul marin pătrundea generos în odaie, o dată cu zgomotul străzii, foarte populată la acea oră. Statuia demnă a lui Runeberg străjuia aleile, băncile și verdeata parcului îngust și lung care marca centrul orașului și servea drept loc de promenadă citadină locuitorilor Capitalei finlandeze. Cerul era alb. Departe, în stânga, se zărea un colț de mare, albă și ea, contopindu-se cu cerul brăzdat de zborul pescărușilor, mereu flămânzi și zgomotoși. Dinu s-a cufundat într-unul dintre cele două fotolii și din buzunarul hainei a scos caietul pe care i-l dădusem. L-a aruncat pe masă ca pe un lucru de prisos.

— Ți-am citit astă-noapte manuscrisul, mi-a spus el gâfâind, în loc de „ce mai faci?”

Tonul cu care a rostit cele câteva cuvinte mi-a fost de-ajuns ca să înțeleg că nu-i plăcuse. L-am întrebat totuși care era părerea lui, așa cum l-aș fi întrebat pe un doctor – după consultatie, văzându-i privirea

îngrijorată – dacă sunt bolnav sau e vorba doar de o indispoziție, eu știind bine că sunt foarte bolnav.

Dinu și-a lăsat capul în jos și a făcut o pauză interminabilă, în timpul căreia a examinat în mod cu totul inutil marginea frumos rotunjită a mesei și geamul care o acoperea, plimbându-și degetele de-a lungul ei. Își căuta poate cuvintele cele mai potrivite, care să-mi dezvăluie adevărul fără să lovească prea tare.

171

— De ce nu încerci să scrii poezii? Bineînțeles, dacă ții neapărat să continui să scrii. Cât privește romanul... te sfătuiesc prietenește să te lași păgubas. Tu nu știi să vezi. Treci pe lângă oameni și pe lângă întâmplări fără să vezi decât ce vede toată lumea care nu-și dă osteneala să privească. Vezi doar convenționalul, aparenta, nu și ce e dincolo de ea. și tocmai ce e dincolo de aparentă îl interesează pe romancier – pentru a nu face efortul zadarnic de a spune ceea ce știe toată lumea. Nu-ți face sânge rău, pentru că viața îți poate oferi și alte satisfacții decât cea pe care ți-o dă scrisul. Cariera ta, de pildă.

— Cariera diplomatică m-a atras doar câta vreme, exterioară mie, îmi stimula imaginația. Acum însă îmi dau seama că, de fapt, ca orice lucru pe care-l dobândești după ce ții să-l ai, nu te mai atrage. Cred că mai lesne as renunța la carieră decât la scris.

Dinu ridică din umeri, în semn că nu mă putea ajuta cu niciun sfat dacă așa stăteau lucrurile. Pe punctul de a mă îneca, îmi întindea o scândură pe care o refuzam.

— Nu ai decât să scrii mai departe, dar fără să publici, îmi sugeră el.

Apoi, după câteva minute de tăcere:

— Să-ți spun în câteva vorbe povestea mea, care n-o să-ți slujească însă la nimic, decât, poate, eventual, să te mângâie. Ei bine, află că și eu am scris. Ca tine și ca foarte mulți alții, eram nesigur de mine și căutam pe cineva, im om priceput, în care să am încredere și cu care să mă sfătuiesc. Eram la Paris și i-am încredințat un manuscris de-al meu lui Francis Carco<sup>9</sup>. L-a citit și mi-a spus cam ce ți-am spus eu ție. De-atunci, am renunțat la scris, în afara rapoartelor diplomatice, nu mai scriu decât scrisori. Mă mulțumesc cu satisfacțiile pe care mi le dau literatura și artele, călătoriile și oamenii, totdeauna interesante dacă știi să-i cultivi fără

9 Francis Carco (Frantois Carcopino-Tusoli) (1886 – 1958), poet

francez (n.ed.).

172

st. le ceri niciodată nimic, îmi îngădui să fac haz de prostuț. gust și de pretențiile unor pseudoartiști de succes și mă simt eliberat de neliniștea creatoare care-mi devora fără niciun folos serile și uneori nopțile. tine minte că ar fi o copilărie să regretăm manifestările în care n-am făcut decât să ne afirmăm mediocritatea.

— Nu știu cum aş putea trăi fără să scriu.

— Nu dramatiza! Citește, colindă lumea, ascultă muzica, fă dragoste, joacă bridge!... Cu un dram de fantezie și cu un altul de bunăvoință, vei găsi în viață destule plăceri consolatoare. Păcat că, deocamdată, aici, nu e nici locul, și nici momentul ca să visezi la satisfacții. Singura ta grijă trebuie să-ți fie acum autoapărarea.

— Decât să-mi petrec serile jucând cărți, prefer să fac ceva util, să fiu de folos cuiva, de pildă.

— Vorbe mari! Suntem de folos altora pentru că așa se cade, dar nu fiindcă ne face o deosebită plăcere. Doar dacă ai harul apostolatului, ca Florence Nightingale<sup>10</sup> sau ca domnul de Veuster<sup>11</sup>. Atunci...

Dinu nu-și termină fraza. ședea în fața mea, prăvălit în fotoliu ca pentru eternitate, între noi, pe masa rotundă, zăcea, ca o pasăre moartă, romanul meu. Îl priveam pe Dinu cu atenție, îmi rămăsese în urechi tonul ironic al ultimelor lui cuvinte, îmi părea unul dintre oamenii care, înainte de a începe ceva, își spun că e inutil, știind că tot ce vor întreprinde ei dincolo de cotidian va fi, oricum, un fiasco, înțelegeam că până și cei mai inteligenți, mai culți și mai sensibili dintre muritori pot fi sterili și pot muri obscuri, pentru că talentul și forța creatoare nu sunt neapărat apanajul oamenilor cu adevărat superiori.

<sup>10</sup> Activistă pe tărâmul îngrijirii medicale (1820 – 1910), cu o importantă muncă de pionierat în domeniul afirmării cadrelor medicale femei.

<sup>11</sup> Damien de Veuster, preot belgian misionar (1840 – 1885), care și-a consacrat viața construirii de spitale pentru leproși și îngrijirii acestora în Hawaii, Molokai (n.ed.).

173

Ziua se stingea fumuriu, într-o paloare confuză. Niciun nor nu macula griul monocrom al orizontului. Seara de sfârșit de vară devenise atât de placidă și de inexpressivă, încât îmi părea imaginea

însăși a dezolării.

Pentru că nu mai aveam ce să ne spunem, Dinu s-a ridicat cu un penibil efort din adâncurile fotoliului, mi-a întins leneș o mână puhavă, asudată și a ieșit din odaie, golind-o parcă. M-am întins pe canapeaua verde ca și fotoliile, cu fata în sus și am rămas nemișcat ca o statuie întinsă pe un sarcofag.

Era pentru a câta oară că Dinu mă lasă pradă dezamăgirii? Cel puțin de când îl reîntâlnisem acolo nu-mi vorbise decât de război, de lipsuri, de boală și de singurătate, în seara aceea, mă sfătuisese să mă las de scris. Pe unde trecea, Dinu lăsa în urma lui amprenta apăsătoare a propriei sale deprimări.

După câteva zile, a părăsit Finlanda, și nu l-am mai revăzut niciodată. Timpul nu i-a confirmat funestele prevestiri: n-am suferit în anii aceia nici de singurătate, și nici de scorbut. Am continuat să scriu și am izbutit să public câte ceva din ce-am scris. Nu însă romanul, pe care l-am rupt, sau l-am ars, nu mai știu.

#### Cazul Holma

Ne înghesuisem în după-amiaza aceea de sfârșit de noiembrie, întunecată și rece, în micul apartament din Helsinki al domnului Bjørn Schalien, care ne făcuse cinstea sa ne poftescă la ceaiul său anual, un fel de sărbătoare locală a lumii simandicoase. Puteau fi întâlniți acolo, cu acest prilej, tineri scriitori, pictori de avangardă, pianiști, amatori de artă, membri ai Cercului Francez – asociație foarte prețuită pe atunci de intelectualitatea cunoscătoare a limbii franceze a orașului – ba chiar și câțiva diplomați străini.

Domnul Bjørn Schalien trecuse de prima lui tinerețe, dar rămăsese firav și suplu. Ar fi putut să poarte în continuare, fără modificări, hainele pe care și le făcuse la optsprezece ani nu numai pentru că, văzut de la oarecare distanță, domnia sa părea un flăcău, dar și pentru că era deosebit de grijuliu și păstrător. Avea fata prelungă și obosită, iar părul rar. Era deosebit de bine crescut, în așa măsură, încât aveam impresia că a da altora prilej să-i admire buna creștere era preocuparea lui majoră în societate. Tot ce făcea, tot ce spunea, felul în care se mișca, felul cum rostea cele câteva fraze politicoase și convenționale ce-i țineau uneori loc de orice altă conversație – puteau fi date ca exemplu de educație aleasă. Nimeni din oraș nu se adresa de pildă doamnelor cu atâta politețe rezervată ca el, atunci când era silit de împrejurări să întrețină cu ele o conversație în tramvai sau în

salonul de aşteptare al dentistului, între altele. Era totdeauna corect îmbrăcat, chiar dacă garderoba domniei sale părea întrucât-j

175

va demodată sau uzată. Mai toţi finlandezii purtau, în anii aceia de război şi de restricţii, veşminte mai mult sau mai puţin uzate, aşa că, în virtutea obişnuitei, o haină cam roasă la mâneci sau un pantalon cu câteva franjuri la manşetă nu atrăgeau atenţia, pe arunci, în mod neplăcut. Oricum, domnul Schalien nu era văzut niciodată cu cămăsa mototolită sau fără cravată. Mai mult chiar, totdeauna avea grijă ca din buzunarul de la piept al vestonului să se poată vedea, discret, un colţ ori două ale unei batiste albe bine chitite. Dacă despre conversaţia domnului Schalien spuneam că era deosebit de politicoasă, nu spuneam destul. Domnul acesta era totdeauna bine informat, venea cu ultimele noutăţi şi cu importante detalii de culise cu privire la acestea şi, în schimb, niciodată cu bârfeli referitoare la prieteni sau cu anecdote jenante, de felul acelor ce se debitează uneori în reuniunile mondene, astfel încât prezenta sa în diferite ocazii era, dacă nu deosebit de distractivă, în orice caz apreciată. Pe de altă parte, nu numai că domnia sa nu ar fi acceptat în ruptul capului o invitaţie într-un cerc dubios sau lipsit de preocupări intelectuale, dar chiar le căuta pe acestea din urmă, şi numai pe ele, iar, găsindu-le, le cultiva cu o discretă perseverenţă. De altfel, era la curent cu toate manifestările culturale nu numai ale oraşului, dar şi ale străinătăţii şi nu lipsea de la niciun concert extraordinar, de la nicio premieră de seamă a operei locale, de la conferinţe, şi numele său figura în ziare printre acelea ale participanţilor la vernisajele expoziţiilor de pictură. Doamnele între două vârste îl consultau în privinţa anumitor reţete de sosuri sau de prăjituri economice şi totuşi aspectuoase, pe care domnul Schalien le prepara el însuşi cu dexteritate şi de care era foarte mândru. Doamnele acelea se arătau surprinse pe drept cuvânt şi, amuzate, aflând de pildă de la herra Schalien că piscoturile pe care le oferea acum, la ultimul său ceai anual, erau făcute fără ou şi doar cu câteva modeste lingurite de zahăr, sau că icrele de pe delicioasele sale tartine nu erau icre veritabile, ci gris preparat după o anumită reţetă, pe care o deţinea în exclusivitate.

176

În după-amiaza aceea de sfârşit de noiembrie, ceaiul domnului Schalien era, ca de obicei, deosebit de animat. Oaspeţii şedeau, cei mai

mulți, în picioare în jurul mesei din sufragerie, înfulecând tartine și închinând, după ritual, snapsuri din păhăruțe burtoase de bună calitate. Pe scaunele înșirate de-a lungul pereților, se odihneau doamnele mai în vârstă și câte un vizitator mai bătrân. Pe cât era de modestă îmbrăcămintea bărbaților, pe atât de variată și de plăcută era aceea a invitatelor, care aveau mici pălărioare împodobite cu pene, cu flori sau cu voalete și pelerine scurte de vulpi argintii sau albastre, pe care le păstrau tot timpul pe umeri, nu numai din elegantă, dar pentru că apartamentele erau pe atunci slab încălzite. Coliere și broșe originale, de fabricație locală, denumite, de străini mai ales, kalevale, le străluceau în jurul gâtului sau prinse de reverul taiorului. Domnii le întrețineau amabil, străduindu-se să fie care mai de care mai spiritual și mai informat, în timp ce întreaga asistentă era învăluită blajin în fumul albăstrui al țigaretelor de fabricație locală, făcute mai mult din carton decât din tabac.

Lângă mine, baronul d'Huart, secretarul Legatiei Franței, scund, tânăr, cu părul blond și rar, cu un zâmbet ce-mi părea mereu ironic pe buze, vorbea despre portretele în ulei ale junelui pictor Mauno Manninen, comparându-le cu acelea ale lui Toulouse-Lautrec:

— E adevărat că ții să redai mai degrabă caractere decât asemănări? Îl întrebă el pe Manninen.

— Nu prea, îi răspunse pictorul, zâmbind. Caracterul oamenilor mă lasă indiferent, pentru că nu sunt un La Bruyère.

— Oricum, e limpede că surprinzi tarele, slăbiciunile, maniile modelelor dumitale și că li le înscrii pe fetele pictate, divulgându-le fără milă, insistă d'Huart. Întocmai ca Toulouse-Lautrec.

— Înfățișați tocmai ceea ce oamenii se străduiesc să ascundă, preciza baroana Mannerheim, care nu-i vizitase niciodată atelierul.

177

— Ești, în cazul acesta, un pericol public, dragă Manninen, îi spuse, amenințându-l cu degetul arătător, Ina Gunnarson.

— M-ați încolțit rău de tot, râse pictorul. Se prea poate să las această impresie, dar vă repet: intenția mea e alta.

Baronul d'Huart se întoarse spre frumoasa Lola Pajula, una dintre cele două fiice ale ministrului Finlandei la Copenhaga.

— Când Manninen îți face portretul, ai impresia că te afli în fața unei cărturărese care-ți ghicește tainele.

— În cazul acesta, nu l-aș lăsa în ruptul capului să mă picteze,

zise scandalizată baroana Mannerheim.

— Aveți așa de multe taine, doamnă? o întrebă franțuzul. Deveniți și mai interesantă!

— Eu – spuse Simone Holma, care ascultase până atunci conversația în tăcere, privind doar cu mare atenție când pe unul, când pe altul dintre cei grupați în jurul pictorului –, eu am impresia că portretele dumitale reprezintă mai degrabă cadavre decât oameni vicioși. Iar mie mi-e frică de cadavre. Mi-e teamă să mă uit la portretul pe care i l-ai dăruit soțului meu. Mi se pare că mă urmărește cu privirea și că nu mă poate suferi. Nu-i așa că nu pictezi oameni vii, ci cadavrele lor?

— Lata, zise Manninen, arătând-o celorlalți pe Simone. Ea e singura care m-a înțeles! Oui, plutot des cadavres, madame!)

— Într-adevăr! Așa este, confirmă Lola Pajula. Manninen ne pictează ca să vedem cum vom arăta în sicriu.

Apoi, adresându-mi-se:

— Uite, de pildă, în atelierul lui Mauno Manninen am văzut deunăzi portretul dumitale. Ei bine, nu numai că semeni cu un mort, dar pot să-ți și spun cu cine.

— Te înșeli, dragă Lola, i-am răspuns. Nu ai văzut portretul meu. Mauno nu mi-a făcut niciodată portretul. Era al aceluia cu care ai crezut că seamănă, și care e mort. Mi s-a

1 Da, mai degrabă cadavre, doamnă! (lb. fr.) (n. ed).

178

I spus că semăn cu el, și nu o singură dată. Chiar Mary, sora ta, când m-a cunoscut a tresărit ca și cum ar fi văzut o fantomă.

— Ce tot povestiți aici? ne întrebă Klaus Holma, soțul Simonei, pe care ea îl adusese în grupul nostru și-l ținea strâns de braț.

— Știai deci că semeni cu el? îmi reproșa Lola. și până azi nu mi-ai spus nimic.

Apoi, întorcându-se spre Klaus Holma:

— Uită-te mai bine! L-ai cunoscut foarte bine pe cel cu care seamănă. ți-a fost prieten și a murit anul trecut, în război.

Klaus Holma era un tânăr scriitor care-și terminase de curând studiile de estetică la Paris, lucra la un roman și începea o carieră universitară ce se anunța strălucită. Mă examina cu atenție prin ochelarii lui cu lentile groase. De altfel, toți mă priveau cu o legitimă curiozitate, care mă cam stânjenea.

— Da, Lola, semăn cu fostul dumitale cumnat, cu fostul bărbat al lui Mary.

— Cu Kai Polund! exclamă Klaus. Cum de nu mi-am dat seama? într-adevăr!

Vestea se transmite și altor grupuri, și toată lumea mă privea ca pe un alt Lazăr, pentru că aproape toți îl cunoscuseră pe Kai Polund.

— Noi n-am vrut să-ți spunem, glăsui Lola cu blândețe, parcă scuzându-se. Dar sora mea, fosta sotie a lui Kai, care, după cum știi, a murit în război, în primele zile, văzându-te pentru prima oară a fost îngrozită, după cum ai remarcat deci. Știai că semeni cu Kai înainte de a ne cunoaște și știai, când i-ai fost prezentat, că Mary a fost nevasta lui.

— ...și că s-a măritat din nou, după anul de doliu, cu Rolf Bergroth2.

— Dar cine ți-a vorbit de această extraordinară asemănare?

— Am aflat – istorisii eu – cu totul întâmplător, îndată după venirea mea aici. Într-una dintre serile voastre lungi

2 Rolf Bergroth (n. 1909), muzician finlandez (n.ed.).

179

de sfârșit de august, când încă nu cunoșteam aproape pe nimeni, mă aflam singur pe o bancă în grădina Observatorului, deasupra mării. Seara era parfumată și caldă. Priveam cu interes puținii trecători care traversau parcul și îndrăgostiții ce se îmbrățisau pe câte-o bancă. Aveau pe fete, aproape toți, în lumina spectrală a asfințitului nordic de vară, paloarea cadavrelor, în plină lumină, mimau gesturi nocturne. Păreau spectre înlântuite în umbra nesigură a boschetelor. Probabil că și pe figura mea noaptea albă de sfârșit de vară își pusese amprenta de ceară, pentru că altfel nu pot sănii explic de ce la un moment dat o fată, venind spre mine nu știu de unde, se opri în fața mea cu privirea halucinantă, desfăcu brațele în lături și începu să strige ca după ajutor: „Kai! Kai!” Nu mă asemuipe cu el, ci văzuse fantoma lui! Am prins-o de umeri. Tremura toată. Am silit-o să mă privească mai bine, ca să se convingă că sunt un om în carne și în oase, iar nu o apariție. S-a dezmeticit repede și a început să-și ceară scuze, jenată, încurcată. Când și-a dat seama că nu pricepe ce spune, a plecat.

— Iată că nu sunt singurul care vede spectre pe fata oamenilor, declară Manninen.

— Termină, îi porunci Simone Holma. Dumneata, Manninen, ești ca una dintre acele insecte necrofore care-și depun ouăle pe cadavre și

par încântate de isprava lor.

— Pot să pariez că Manninen dă, noaptea, ocol cimitirelor, spuse Ina Gunnarson, în glumă, firește, pentru a cânta în struna Simonei, care însă vorbise foarte serios.

— Nu noaptea, ci ziua nămiaza mare, o corectă pictorul, îmi place să privesc morții când sunt aduși acolo. Nu-mi pot lua ochii de la spectacolul sicrielor încă deschise, în care, printre flori și dantele, zace cadavrul îmbrăcat de sărbătoare pentru ultima lui călătorie, pentru călătoria lui solemnă în Infern. E fardat cu oarecare ostentație și, la lumina necrutătoare a zilei, e respingător și exală uneori mirosul acela de crin, al descompunerii.

180

Doamnele se înfiorară, animate de o macabră plăcere. Ina Gunnarson mă trase deoparte, luându-mă de braț și mă rugă sa continuu cele ce începusem să spun cu privire la asemănarea mea cu Kai Polund.

— Am cunoscut odată, la un dejun oficial, continuai eu, un tânăr economist. ședea la masă, întâmplător, lângă mine. M-a surprins faptul că, după ce am închinat amândoi vreo două păhăruțe cu snaps, așa cum se obișnuiește la voi, omul părea că mă cunoaște dintotdeauna. Aici, voi, finlandezii, nu sunteți expansivi decât după o îndelungă cunoaștere reciprocă sau după un chef strașnic. Pe tânărul acela îl vedeam pentru prima oară, și de chef nu putea fi vorba. Motivul pentru care era așa de prietenos l-am înțeles, firește. 1 – 1 aminteam pe Kai Polund, fostul lui coleg de școală, și amintirea trezise în el, fără să-și dea seama, o urmă de veche afecțiune, pe care și-o manifesta față de mine. Mi-a vorbit apoi cu lacrimi în ochi de amiciția lor. Același lucru mi s-a întâmplat după aceea cu Mary, fosta soție a lui Polund. Ne-am împrietenit repede. Am făcut și câteva mici excursii împreună, cu ea și cu actualul ei soț.

Lângă noi, Simone Holma care se apropiase între timp, asculta foarte seriosă. Ne întoarserăm la ceilalți, care continuau să-l necăjească în glumă pe pictor. Simone se amestecă în vorbă:

— În atelierul dumatăle, dragă Manninen, dai cam peste ce vezi la morgă: femeii despuiate și bărbați goi, cu șepci de lucrător puse strâmb pe frunte, cu ochii deschiși, dar fără privire, proptiți pentru eternitate de un perete murdar.

— S-ar spune că vizitezi morga la fel de des ca atelierul meu,

râse pictorul chel, cu fata rotundă de clovn.

— Mai degrabă dumneata, se apără, bosumflându-se copilărește, Simone. Când am s-o vizitez eu, ai să fii cel dintâi care să afli.

— Pfui! Despre urâte lucruri mai vorbești! exclamă Bjørn Schalien auzindu-i, în timp ce le umplea din nou ceștile cu

181

ceai. De ce trebuie neapărat să explorăm cu atâta insistență domeniile obscure ale viciului și ale morții?

— Poate pentru că moartea e, în zilele noastre, de foarte mare actualitate, remarcă blondul Klaus Holma.

— Moartea, adăugă Manninen, e o realitate ca oricare alta, dar văzută din spate.

Apoi nimeni nu mai spuse nimic și, pentru a rupe tăcerea, Ina Gunnarson ciripi în franțuzeasca ei perfectă, dar căutată și uneori îndulcită de un molatec accent rusesc:

— Și acum, povestiti-ne, unul dintre voi, ceva amuzant, ca să ne schimbăm ideile.

Simone Holma se întoarce spre mine, tăindu-i vorba:

— Mi s-a spus că limba dumitale maternă se aseamănă mult cu a mea. Eu sunt franțuzoaică, nu știu dacă ți s-a spus. Poți să-mi dai un exemplu?

— Sotia mea, îmi explică Holma, adoră precizările. Ca orice franțuzoaică, are mult simț practic.

Simone avea o fată mică, rotundă, tăiată în două de un nas subțire, lung și drept, sub care gura, circulară, părea un punct sub un semn al exclamării. Ochii îi erau apropiați și iscoditori. Klaus Holma își trecu mângâietor brațul pe după umărul ei și-și lipi capul de al consoartei sale, care se dădu în lături.

— Dați-i un exemplu, mă rugă el. E pasionată după limbile romanice.

Priveam cu simpatie această pereche pe care o cunoscusem în după-amiaza aceea. Din prima clipă, se arătaseră deosebit de afectuoși fată de mine. Klaus era un tânăr cu ochi limpezi, albaștri îndărătul ochelarilor cu lentile groase. Râdea cu poftă de orice, dezvelindu-și dinții albi, mari, sănătoși, îmi inspira încredere și seninătate.

— Un exemplu? Cu plăcere, spusei eu. Iată unul care, întâmplător, îmi vine în minte. Știți, doamna Holma, cum se spune pe

românește je t'adore?

— Habar n-am!

— Foarte ușor de ținut minte. Ca în franțuzește: te ador!

182

Într-adevăr, ca în franțuzește, remarcă gânditoare Și. Exact ca în franțuzește! Theodore! Klaus izbucni în râs, arătându-și dintii mari, cu caninii ascuțiți și ușor proeminenți, de tânăr carnasier.

— Nevastă-mea a înțeleș cam pe alături.

— Râzi de mine? îl întrebă ea, mirată.

— Nu, mon ange, am să-ți spun acasă.

— Povestiti-ne, unul dintre voi, ceva vesel, insistă Ina Gunnarson.

— Cu privire la asemănări, pot eu să vă spun o istorioară, glăsuie Klaus Holma.

— Până acum tot de asemănări ați vorbit. M-am săturat să vă aud vorbind de morți și de spectre, interveni Schalien.

— Dacă e amuzantă, povestește-ne-o, zise Ina, alintându-se.

— E vorba de pătania de pe la începutul veacului trecut a unui primar al orașului Vasa. Pe unul dintre pereții primăriei de acolo, atârna un portret în mărime naturală al regelui Suediei Gustaf III, rămas din vremea deloc îndepărtată când Finlanda făcea parte din regatul suedez. Curând după Pacea de la Hamina, prin care imperiul țarist luase tara noastră din mâinile suedezilor, guvernatorul noii stăpâniri veni să viziteze orașul Vasa. Primarul își aminti în ultimul moment că nu se îndurase să scoată portretul regelui Suediei din sala de consiliu, pentru că era o copie foarte izbutită a celebrului tablou al lui Gustaf III, care se află și azi în castelul Gripsholm din Suedia și-l reprezintă pe suveran înveșmântat într-o lungă și somptuoasă haina de ceremonie, purtând pe cap perucă pudrată, ale cărei bucle îi cad pe umeri, pe spate o amplă mantie de hermină, iar pe piept nu mai puțin de patru colane suprapuse. Regele calcă grațios pe mătăsuri savant încrețite și arată cu mâna întinsă coroana așezată în umbră, pe o mescioară. Tabloul acesta, atârnat în sala cea mare a primăriei de la Vasa, acum, după ce Finlanda nu mai aparținea suedezilor, ci rușilor, putea fi luat drept o sfidare. Bietul primar se și vedea surghiunit în Siberia, când uși

183

le sălii de consiliu se deschiseră larg și guvernatorul rus apăru

în prag. Firește, înainte de a-l vedea pe primar, dădu cu ochii de tabloul de pe perete, din fata lui. Tresări și rămase pironit locului, înainta apoi în sală, cu pași rari, cadențati, cu ochii ațintiti asupra portretului regelui Gustaf. Ajuns în mijlocul vastei încăperi, guvernatorul se opri în loc, își desfăcu brațele în lături, și apoi le împreună, plesnindu-și palmele zgomotos una de cealaltă și rostind cu încântare:

— Ah! lekaterina!

— Nu vedea bine? Întrebă Simone pe bărbatul ei, în vreme ce lumea râdea.

— A crezut că regele Gustaf al Suediei e Ecaterina II a Rusiei. Peruca pudrată și somptuosul echipament al monarhului l-au făcut să-l confunde cu împărăteasa.

— Și ce s-a întâmplat cu primarul? Întrebă baroana Man-nerheim.

— A primit o frumoasă decoratie pentru gestul cu care onorase noua stăpânire, arborând la loc de cinste portretul Ecaterinei.

Între timp, pianistul Erik Tawaststjerna<sup>3</sup> se așezase la pianul din camera alăturată și, aplecat cu spatele lui lung și osos asupra claviaturii, începuse primele măsuri ale Tablourilor dintr-o expoziție. Pe măsură ce executa bucata lui favorită, părul îi cădea peste ochi, fata i se crispa, trupul i se culca peste pian, iar noi ascultam transportați, cu ceștile de ceai într-o mână și cu țigara sau cu o tartină de pseudoicre în cealaltă, cum defilau prin fata noastră nevăzutele imagini muzicale ale lui Musorgski: gnomul, vechiul castel, puii de găină și celelalte. Erik Tawaststjerna era un pianist desăvârșit, și clopotele pe care clapele le făceau să răsunе la urmă fura aplaudate de toată asistenta, cu toate că cea mai gustată imagine evocată de pian fusese a puilor de găina, pe care doamnele o recunoscuseră și-și zâmbiseră cu înțeleș una alteia.

3 Erik Tawaststjerna (1916 – 1993), pianist finlandez (n.ed.).

184

Apoi, încetul cu încetul, musafirii își luară rămas-bun deja domnul Schalien, arătându-și fiecare în parte, în fel și chip, bucuria de a fi fost prezenți la ceaiul său anual așa de izbutit, și astfel se sfârși petrecerea. Afară, începuse să ningă cu fulgi mari, dar nu era frig și nu bătea vântul.

În seara aceea, prietenia mea cu Simone și cu Klaus Holma a prins contur, apoi a sporit cu fiecă zi, astfel încât la începutul verii devenisem inseparabili. El fusese demobilizat după ce făcuse o parte a

războiului la Cartierul general al mareșalului Mannerheim de la Mikkeli, iar acum se străduia să recupereze timpul pierdut în armată, scriind cu zor un roman. Seara însă, puneă tocul jos și plecam – el, Simone și cu mine – să vedem împreună un film sau să luăm masa la Klaus-Kurki ori la Savoy, unde savuram un așa-zis beef-steak făcut din carne tocată, cu ceapă prăjită deasupra și cu un ou moale alături, închinam câteva snapsuri, privindu-ne în ochi până ce goleam paharul, după obiceiul locului, și terminam cu un surogat de cafea în care topeam o pastilă de zahări-nă spre a-l face băubil.

Așa au trecut o iarnă și o primăvară. Rusii ne bombardau mai ales noaptea. Uneori, atipeam în adăpost, în iulie, cei doi prieteni ai mei plecară să-și petreacă vacanta la Hol-lola, un sat fără însemnătate, cu case răsfirate de pe un umăr de deal până la marginea lacului de sub el. Acolo, părintii lui Klaus aveau micul lor petic de pământ, cu o casă confortabilă făcută din lemn și cu o sauna alături, oglindită în lac. Mă poftiseră acolo după ce-mi descriseseră în termeni ademenitori locul și împrejurimile și era cât pe aci să-mi petrec concediul la ei, dar în ultima clipă m-am răzgândit, pentru că un magnet mai puternic mă atrăgea spre Suedia, în scrisori ce se voiau amuzante, Simone și Klaus mă țineau la curent cu felul în care-și petreceau existența la țară. Dimineața, se ocupau de menaj, ceea ce nu era o bagatelă, îmi

185

mărturisea Simone, fiindcă în piața locală nu găseai ce căutai, ca la Paris, de pildă, și trebuia să improvizezi un menu pe loc, apoi Klaus scria până la ora mesei. După dejun, se odihneau, apoi citeau, jucau cărți sau făceau o plimbare, spre seară se scăldau în lac după ce luau o sauna, mâncau impuro și rămâneau până târziu pe veranda din fața casei, pentru că nu puteau dormi din cauza luminii. Ea, cel puțin, nu se putea obișnui cu nopțile albe, lumină electrică nu aveau, așa că, neputând citi la aceea a nopții de teamă să nu-și strice ochii, nu le rămânea altceva de făcut decât să întârzie de vorba, afară, și să privească lacul, în schimb, făcuseră o mare pasiune, ce se dovedea constantă și captivantă: micuța Mă-deleine, o făptură excepțională, inteligentă și drăgălasă, afectuoasă și nostimă foc. Seara, o așezau între ei pe pat, o mângâiau, iar ea făcea tot felul de pozne. Aveau să o fotografieze și să-mi trimită neapărat o poză de-a ei! Cam acesta era conținutul scrisorilor Simonei, la care Klaus mai adăuga la sfârșit o glumă sau o urare, îmi vorbeau tot mai mult de Madeleine și de

bucuria de-a o avea cu ei. Uneori, o luau la plimbare, se pierdea pe drum și plecau s-o caute. Câte emoții până o găseau, puteam să-mi închipui. Le răspundeam, trimițând de fiecare dată îmbrățișări afectuoase micuței Madeleine, iar o dată i-am întrebat câți ani are, pentru că voiam să-i trimit de la Stockholm hăinute și pantofiori. Ce haz au făcut de scrisoarea mea – nu se putea descrie! Îmi mulțumeau, adăugând că, din păcate, Madeleine nu purta nici haine, și nici încălțăminte, pentru că Madeleine era un iepuras alb cu ochii roz, de toată frumusețea. Klaus îmi scria ca nu putea înțelege cum de omiseseră să-mi dea câteva date ceva mai concrete despre Madeleine, mă asigură că abia așteaptă să ne vedem din nou și mă ruga de pe acum să le citesc la întoarcere ceva din Jurnalul” meu, iar el, în schimb, îmi făgăduia că-mi va citi – firește, nu în finlandeză, ci în franțuzește – din romanul la care scria acum. În altă scrisoare, îmi vorbea despre o serie de conferințe pe care urma să le țină la Helsinki despre pictorul David, nu

186

destul de cunoscut în Finlanda, pictor care adusese un suflu nou în arta franceză, înlocuind, îmi explica el, genul dulceag al veacului al XVIII-lea, senzual și efeminat, cu o artă virilă, inspirată din virtuțile războinice ale eroilor antici, așa de asemănătoare cu acelea ale montagnarzilor din timpul Marii Revoluții Franceze și, mai ales, cu cele ale lui Robespierre, pentru care pictorul David avea un adevărat cult.

Îndată după înapoierea lor, Klaus Holma mi-a telefonat ca să mă poftescă la masă a doua zi, la ora cinci după-amiaza. În țările nordice, numai dejunurile oficiale încep la ora unu și jumătate. Localnicii iau masa lor principală după ce se întorc de la serviciu. Nu știa Klaus dacă-mi convine și dacă n-am să încurc cumva orele. I-am mulțumit și l-am asigurat că aveam să fiu cât se poate de exact, punctualitatea exagerată fiind unul dintre defectele mele. Înainte de a închide telefonul, m-a rugat să nu uit să iau cu mine „jurnalul”, declarându-mi că erau dornici, Simone și cu el, să mă audă citind din el câteva fragmente.

În ziua următoare, la ora indicată de Klaus, sunam la ușa lor. Spre marea mea mirare, nimeni nu se grăbea să-mi deschidă. Apartamentul părea părăsit. Mă bucurasem că aveam să le citesc în franțuzește din însemnările mele, îmi notasem chiar ce anume, vreo câteva portrete, și iată! Nu mă primea nimeni! Descumpănit, am

coborât scara și am pornit înapoi spre casă. Locuiam în plin centru, într-o cameră de hotel ce mi-era dragă, iar din balcon vedeam statuia lui Runeberg și toată forfota de pe esplanadă. De n-ar fi fost războiul cu nesiguranța zilei următoare, aș fi fost acolo pe deplin mulțumit.

Era o zi caldă de început de septembrie, strada era animată, mă îndreptam agale spre stația de tramvai, când m-am auzit strigat din urmă. M-am întors. Klaus și Simone îmi făceau de pe trotuar semne cu mâna. Mi-au cerut amândoi mii de scuze. Uitaseră de ieri până azi? Cum îmi puteam închipui așa ceva? Dar fuseseră la niște prieteni cărora Klaus le citise câteva capitole din roman. Se antrenaseră, și iată!

187

Dar puteam să constat că apăruseră la timp de după colțul străzii, da, tocmai la timp. Dacă ar mai fi întârziat o secundă, nu mă mai găseau. Erau încântați de atâta exactitate din partea lor! M-au luat de braț, unul în dreapta, iar celălalt în stânga, veseli, prietenoși, copilăroși, și m-au adus înapoi. La ei acasă, m-au rugat să aștept „cuminte” doar câteva minute în sufragerie, până ce ei aveau să dea o raită prin bucătărie, pentru că se treziseră târziu, alergaseră la prietenii lor cu gândul să stea o oră-două, și apoi să treacă prin piață, dar se antrenase Klaus la citit și nu mai trecuseră, și n-aveam să mă supăr, dar vom mânca ce s-o găsi prin câmară: cartofi fierti, conserve, ca între prieteni. Așa am rămas singur în sufragerie, dar nu „vreo câteva minute”, ci foarte multă vreme. Stăteam pe un scaun în fața mesei puse de Simone, în timp ce-mi povesteau de dincolo cum își petrecuseră vremea până să mă întâlnească; mă plictiseam, mi-era foame, mi se părea că au trecut secole de când așteptam acolo și începusem să am impresia că li s-a întâmplat ceva și că se feresc să-mi spună, îmi pierdusem calmul și nu știu ce mă reținea, sau ce mă îndemna, să ies pe ușă, să-i salut din pragul bucătăriei și să mă întorc acasă. Firește că nu se făcea, dar, oricum, găseam că erau prea de tot! Ciudată primire îmi rezervaseră! Ciudată? Nici nu bănuiam ce avea să urmeze, și nu numai în ziua aceea, ci, în special, mai târziu! Până la urmă, devenisem curios să văd cât aveau să mai aștept acolo, singur, în fața mesei puse pentru trei persoane. Trecuse de ora șase, când auzii în ușă un ciocănit discret. Apoi, ușa începu să se deschidă, încet, foarte încet, suspect de încet, și, în cadrul ei, își făcu apariția o persoană străină, un tânăr, o haimana, cu părul foarte negru în dezordine, purtând o flanelă de sport groasă, cenușie, cu gulerul înalt, rulat strâns în jurul gâtului și încălțat cu

cizme lapone cu vârful ascuțit întors în sus, înalte până aproape de genunchi. Băiatul schită un vag salut, pătrunse în sufragerie cu țigara în gură și se apropie de mine fără să scoată o vorbă, cu un aer insolent, fumând ostentativ și trimițându-mi fumul în față. Își vârâse

188

O mâna în buzunarul pantalonilor militărești și-și târa picioarele alene, unul după celălalt. Când s-a apropiat mai bine, l-am recunoscut. Era Klaus! Își abandonase ochelarii, și ochii lui foarte albaștri îi străluceau neobișnuit sub peruca tuciurie care-i cădea până pe frunte. Nu-mi venea să cred că era el, intelectualul rafinat, a cărui teză de doctorat despre pictorul David fusese primită la Paris cu elogii, că era el, prietenul meu, a cărui bună dispoziție fusese totdeauna, până atunci, decentă, discretă. De unde luase oare peruca aceea oribilă? Unde învățase manierele pe care le inaugura? și de ce? Ce rost avea o asemenea mascaradă de prost-gust? Nu înțelegeam. Fusese vorba să luăm masa împreună și apoi să le citesc din „jurnalul” meu, iar nu să asist la o scenă de carnaval de provincie.

Nu-mi venea să râd și nu știam ce să spun. Îl priveam încurcat, jenat de propria lui lipsă de jenă. Se aruncase pe un scaun și stătea cu picioarele desfăcute în lături, fumând întruna, cum fac cei neobișnuiți să fumeze, și lăsând scrumul să cadă pe jos.

Mă scoase din încurcătură Simone, care deschise ușa și apără în prag cu de-ale mâncării. Travestiul lui Klaus era o surpriză și pentru ea. În primele momente, nu-l recunoscui și păru mirată de prezenta unei persoane străine și de o așa proastă calitate. Simone era foarte mioapă. Abia atunci constatam acest lucru, văzând cum îl privea pe Klaus din prag, nedumerită și contrariată, cu ochii ei mici și apropiați, aproape închiși de încrețiti ce erau, cu cireașă gurii foarte palida, tremurându-i, vrând parcă să spună ceva foarte aspru, dar negăsind ce. Se apropie de masă, așeză la mijloc farfuriile cu care venise, apoi, neașteptat de curajoasă, se îndreptă spre scaunul pe care se lăfăia necunoscutul, hotărâtă parcă să-l dea afară. Deodată, dădu un tipăt:

— Klaus, pentru Dumnezeu, cum m-ai speriat! Ce înseamnă asta? Ce te-a apucat? Nu-mi place să te văd așa. Du-te imediat și te schimbă. E masa gata. i\*

189

Ca și cum n-ar fi auzit-o, Klaus se repezi la ea, îi luă capul între palmele lui și o săruta apăsător pe gură. Simone îl împinse, vădit

dezgustată, și ieși repede din odaie, întorcându-se la bucătărie. Klaus dispăru pe ușa pe unde venise.

După câteva minute, sotii Holma se întorceau în sufragerie, ea aducând cartofii pe care atunci îi fiersese, iar Klaus îmbrăcat cu hainele lui obișnuite. Ne turnă în păhărule snap-sul fără de care dejunul nu e dejun, închinărăm și începurăm să ne descojim în farfurie cartofii. Ne trecurăm unii altora farfuriile cu sardele, cu crevete roz și cu ce mai găsisse Simone prin cămară printre conserve, și masa se desfășură liniștit până la sfârșit.

După dejun, Klaus mă onoră cu o lectură din romanul lui prelungită până aproape de miezul nopții, când, profitând de un sfârșit de capitol, îmi luai rămas-bun de la ei, multumindu-le pentru ospitalitate. Niciunul nu adusesem vorba despre mascarada lui Klaus, dar nici de jurnalul” meu, din care fusese vorba să le citesc.

Vreo săptămână mai târziu, erau oaspeții mei în restaurantul hotelului unde locuiam. Îi poftisem la cină în saloanele bine luminate de la parter, unde nu se mânca excelent, e drept, în anii aceia înverșunați ai războiului, dar unde eram serviti cu multă politețe. Maître d’hôtel, sau hovimestare, cum spuneau finlandezii, era pe-atunci domnul Mensbir, ca-re-și purta, în fiecare seară, cu multă distincție, printre mese jacheta neagră și pantalonii vârgați, interesându-se deosebit de curtenitor de bunul mers al serviciului și de eventualele doleante ale clienților, indiferent dacă aceștia erau chelneri tineri de la restaurantul de peste drum, veniți în ziua lor liberă cu prietenele, ca, la rândul lor, să fie serviti, fie că erau diplomați străini sau personalități din lumea politică. Orchestra intona valsuri vieneze, pots-pourris-wi din opere italienești și lucrări ale lui Sibelius, inspirate, unele, din Ka-levala, epopeea națională finlandeză, lucrări nostalgice ca și peisajul finlandez, pietros și plat, cu lacuri adormite la umbra mestecenilor firavi, cu case de țară răzlete și respi

190

rând liniște, făcute din scândură vopsită în roșu, iarna acoperite pe jumătate de groase căciuli de zăpadă, și vara muiate în lumina blândă a unui soare anemic, uitat pe cer din mai până în septembrie.

După ce am terminat masa și am sorbit ersatz-ul de cafea îndulcit cu zaharină, am urcat toți trei la mine în odaie, pentru că prietenul Klaus nu voia în ruptul capului să mă lipsească de lectura ultimelor capitole pe care le scrisese între timp. Bineînțeles că abia le

așteptam. Klaus presupunea că soția lui e obosită, și era de părere să se ducă acasă. Mai ales că mai auzise, în dimineața aceleiași zile, ce se întâmpla în capitolele pe care urma să mi le citească, și că lectura, care avusese loc acasă la baronul d'Huart, fusese făcută tot în franțuzește.

— Am auzit aceste ultime capitole nu numai azi-dimi-neată, îmi preciza Simone, bosumflată ca un copil trimis la culcare tocmai când ar vrea să rămână și el cu musafirii părinților; le-am auzit și alaltăieri, când le-a citit doamnei Tu-derus, tot în franțuzește. Le știu aproape pe dinafară.

— Atunci de ce nu vrei să te duci să te culci? o întrebă Klaus.

— Pentru că vreau să le mai aud o dată!

Îmi venea să râd, pentru că pictorul Manninen îmi spusese la telefon că Holma îl vizitase în ajun, adăugând cu umorul lui obișnuit: „Bineînțeles cu Simone după el, cu drăgălasa Simone, care, după ce că nu aude bine și nu prea înțelege nici finlandeza, a stat peste patru ceasuri răbdătoare și nemișcată, atentă – la ce, nu știu – și dreaptă pe scaun lângă Klaus. Era mult mai atentă decât mine!” La celălalt capăt al firului, încercasem să iau apărarea Simonei, cea atât de grijulie și de devotata soțului ei, în vreme ce Manninen nu contenea cu ironiile. Am înțeles că, de la întoarcerea lui din vacanță, Klaus umbla cu manuscrisul lui din casa în casă, citind tuturor ce scrisese la tară, și că asta era suprema lui voluptate.

191

La mine în cameră, Klaus se instala în fața biroului, iar Simone și cu mine în cele două fotolii existente. Simone își alege de pe canapea o pernă mai moale, și o puse între ea și spătarul fotoliului, îmi ceru „ceva” ca să-și învelească picioarele, semne evidente pentru mine că lectura avea să dureze o bună parte din noapte.

Klaus își începu lectura. Nu mai rețin din ce-mi citea atunci (s-au scurs foarte mulți ani din seara aceea și, de n-aș fi păstrat câteva file de „jurnal” din acei ani, cu greu mi-aș mai aminti acum șirul întâmplărilor și cele ce ne spuneam unii altora) decât că era vorba de o femeie care voia neapărat să se spânzure – de ce, nu știu. Atât. Nu am uitat însă că lectura a durat foarte mult, o noapte întreagă! De la o vreme, Simone, care se ghemuise în fotoliu, închisese ochii. Bărbia îi căzuse pe piept, iar eu îmi concentram din ce în ce mai greu atenția. Simone se trezea uneori și tresărea, privind uimită în jurul ei, ca și cum nu și-ar fi dat prea bine seama unde se afla. Ochii ei mici, rotunzi și miopi

scormoneau peste tot și, după ce se uita cu atenție la noi, îi închidea la loc, liniștită, ca după o riguroasă inspecție.

În odaie, se răcorise. Am aprins un radiator electric, ca să ne dezmoțim, în timp ce Klaus continua să citească. Cu oarecare greutate, l-am convins să întrerupă pentru câteva momente lectura, spre a o culca pe Simone pe canapea, dat fiind că, după părerea mea, lectura avea să dureze. Am acoperit-o cu un pled moale și a adormit imediat. Klaus și-a reluat cititul de unde-l lăsase. Femeii din romanul lui îi trebuia un timp infinit până să-și pună planul funest în aplicare, iar eu urmăream tot mai distrat desfășurarea dramei.

Zorii, încă timpurii în acel mijloc de septembrie, începeau să-mi aburească ferestrele, când Simone, trezită de un propriu acces de sforăit mai zgomotos, se ridică de pe canapea și-i porunci lui Klaus, pe un ton răgusit și energic:

— Acum, destul! Termină cu cititul! Haidem acasă! În drum, va trebui să trecem prin piață după târguieli. Știi bine că mai târziu nu găsim nimic.

192

În vara care abia trecuse, o mare nenorocire se abătuse asupra unuia dintre prietenii mei finlandezi, violonistul Arno Granroth<sup>4</sup>. Sotia lui, remarcabila pianistă Kerttu Bernhardtă, își curmase viața, lăsând o fetiță de vreo șase ani în sarcina lui Arno, care, pe câtă chemare avea pentru muzică, pe atât de puțină avea pentru latura practică a vieții. Arno rămăsese astfel, la treizeci și ceva de ani, văduv și dezorientat. Era un tânăr visător, frumos, cu ochi mari și încercănati, mereu muiați în lacrimi de durere. I-am întins o mână prietenească, în amintirea sotiei sale, pentru care avusesem o deosebită admirație. Fusesse nu numai o mare artistă, dar și o femeie deosebită, demnă, sobră, interiorizată. Vorbea puțin, alegându-și cu grija cuvintele, era stângace când lumea, multă, o înconjura, copleșind-o cu laude și invitații, dar devenea, cu cei câțiva prieteni cu care se simțea în largul ei, prietenoasă și caldă. Fusesem unul dintre aceștia și eram mândru de afecțiunea pe care mi-o arăta. Kerttu Bernhardt mi-a rămas în memorie ca un îndreptar, ca un model de perfecțiune umană. Aș fi vrut să-i semăn. Era corectă, dreaptă, sinceră, devotata vocatiei ei. Nu lingusea pe nimeni, nu bârfea pe nimeni, nu se pleca în fața nimănui. Trecea prin viață cu seninătate. Nu căuta succesul, nu cocheta, trăia retrasă, în afara zgomotului lumii și destul de modest. Se pieptăna fără

căutare, cu părul strâns într-un coc mare pe ceafă, lăsându-și astfel descoperită bolta înaltă a frunții. La concerte, purta rochii lungi, fără mâneci, lipsite de podoabe și bine întinse pe trupul ei de lunonă. În fața pianului, stătea dreaptă pe taburet, nemișcată, doar brațele și degetele – viguroase și delicate, inteligente și tulburătoare – pluteau, alunecau pe claviatură într-o solemnă coregrafie, mângâind clapele, lovind în ele cu putere ori spiritualizându-le cu îndrăzneată prudentă. După

4 Kerttu Bernhardt (1902 – 1944), pianistă finlandeză (n.ed.).

5 Arno Granroth (n. 1909), violonist finlandez (n.ed.).

193

ce termina, se ridica încet din fata pianului, se întorcea spre publicul care o ovationa, se înclina ușor, fără să zâmbească, rezemându-se cu mâna stângă de marginea neagra a pianului ca de un prieten, și traversa apoi scena, păsind solemn și rar, cu fruntea sus, privind senin înaintea ei.

Arno s-a împrietenit cu mine poate pentru că, după moartea sotiei sale, se simțea singur și avea nevoie de o prezentă nouă, neumbrită de decepții și neuzată de obișnuință. Am început prin a merge împreună la mormântul acoperit cu coroane de flori încă proaspete și am continuat cu plimbări pe jos sau pe bicicletă în afara orașului. Fiindcă vremea era bună și relativ caldă, m-a poftit pentru un sfârșit de săptămână în una dintre acele așezări rurale finlandeze ivite pe câte o margine de lac, printre stânci, locuri neumblate și câțiva mesteceni, unde o mătușă a lui avea o locuință cu încăperi multe, mobilate nordic, ca în urmă cu o sută de ani, sau, cum dădea impresia, ca pentru o scenă dintr-o piesă de Ibsen.

Mătușa lui era o femeie în vârstă, cu chipul ofilit de gerurile polare, cu ochi îngusti și oblici, ca de laponă, și pomeți obrazilor foarte proeminenți, își petrecea o bună parte din zi legănându-se într-un balansoar, cufundată într-o tăcere rar întreruptă de câteva cuvinte, ce-mi sunau în urechi ca o incantație sau ca o afurisenie. Nu vorbea și nu înțelegea decât finlandeza, așa că nu puteam să-mi exprim fată de ea un simțământ omenesc oarecare decât printr-un zâmbet și printr-o înclinare politicoasă a capului. Imposibilitatea comunicării orale mi-o făcea la fel de impenetrabilă ca un idol primitiv – și la fel de înspăimântătoare. Zadarnic încercam s-o îmbunez, pentru că nu-mi răspundea la zâmbet. Zadarnic îi transmiteam prin Arno un gând amabil, pentru că nu reacționa în niciun fel. Nu am putut descifra în ce

măsură vizita mea de două zile a lăsat-o indiferentă sau i-a tulburat solitudinea. La masă, mă uitam la ea stingherit, cu coada ochiului, dar nu surprindeam pe chipul ei nici bucurie, nici suferință, nici plăcere în a-și astâmpăra foamea, nici neplăcere să mă vadă mâncând în dreapta ei, nimic. Nu era în stare

194

je efuziuni nuanțate, ci, rareori, doar de manifestări puternice. Mi-o închipuiam, mai degrabă, ucigând din dragoste, lovind cu brutalitate, vârand, la mânie, cuțitul în vreun răufăcător ori punându-și ștreangul de gât în dosul casei decât spunând cuiva un cuvânt amabil, admirând cu glas tare un peisaj ori vaitându-se că o doare ceva. Astfel de firi ca a ei (și erau numeroase acolo, în nordul îndepărtat, mai ales la țară, printre cei vârstnici) și ca aceea a soției lui Arno nu cicălesc, nu fac reproșuri, nu cer ajutor, nu se destăinuie. Dar, dacă li se întâmplă să-și iasă din fire, se manifestă vulcanic. Ura mocnită sau patima ascunsă în adâncuri erup la un moment dat ca o lavă, și atunci astfel de naturi înclinate spre violentă, în preajma cărora e nelipsit cuțitul, acel pukko cu vârf ascuțit pe care bărbații îl poartă vârat într-o teacă, la cingătoare, sunt lesne capabile de crimă; dacă sunt femei, de pasiuni puternice, de dăruire fără rezerve, și, fie bărbați, fie femei, bătrâni sau tineri, în situații pentru ei fără ieșire, de sinucidere, își pun acolo oamenii capăt zilelor nu numai din motive bine precizate: din iubire neîmpărtășită sau trădată, din disperare sau din cauza unei boli incurabile, dar și din cauze neștiute de nimeni decât de ei înșiși, și poate nici chiar de ei înșiși prea bine. Arno, de pildă, nu știa de ce s-a spânzurat Kerttu, atârându-se de treapta unei scări, în spatele casei lor de la țară: pentru că avea un început de basedov, sau poate pentru că el, Arno, care era mult mai tânăr decât ea, o iubea mai puțin (nu mi-a spus-o!).

Mătușa lui Arno locuia singură, într-o casă izolată (de altfel, acolo nici nu prea există sate cu case unele lângă altele, ci numai locuințe răzlete, cât mai depărtate unele de altele, înconjurate de imense pustietăți). Părea să n-aibă nevoie de nimeni în preajma ei și-și vedea de gospodărie fără ajutorul nimănui. Când dormita sau se prefăcea că doarme în balansoar, aveau impresia că mă iscodeste cu ochii ei oblici aproape închiși, dar poate că mă înșelam și poate că privirea care mi se părea că mă urmărește ca o dungă de lumină sub o ușă închisă era întoarsă spre lumea ei interioară sau spre cea a viselor.

Altă dată, într-o seară, Arno m-a poftit în studiourile Radiodifuziunii Finlandeze, unde avea să cânte, împreună cu pianistul Timo Mikkilä<sup>6</sup>, Sonata în la major a lui Cesar Franck. Datorită lui, am fost singurul spectator admis arunci în încăperea silentioasă de unde avea să se emită în spațiul incomensurabil undele sonore ale celebrei Sonate. La câțiva pași de scaunul pe care am fost instalat și unde am rămas nemișcat până la sfârșit, s-a desfășurat atunci cel mai sfâșietor dialog muzical din câte auzisem până atunci. Era prima manifestare muzicală a lui Arno după moartea sotiei sale. Îmi spusese, înainte de a se începe, că e foarte tulburat, încă de la primele acorduri, am avut impresia că se destăinuie, că spune lumii întregi dureroasa taină a vieții lui și a morții lui Kerttu. Muzica are darul de a ne proiecta într-un spațiu al afinităților electivă, în care inteligibilul și sensibilul sunt una. Eram pe punctul de a crede că voi putea citi printre rândurile Sonatei secretul lui Arno, că o să aflu de ce și-a curmat Kerttu viața. Când, la sfârșit, m-am trezit din vraja iluziei, am avut sentimentul bun că nu impietasem cu nimic coerenta lăuntrică a tainei. Sunt tentat să privesc prin gaura cheii în viața ascunsă a altora, dar n-o fac nu atât pentru că ar fi un gest nedemn, cât din teama de a afla cumva tocmai ce n-aș vrea să aflu.

Îi priveam ochii încercănati și umezi, care nu vedeau nimic în jur, ochi de orb, aplecați asupra notelor muzicale de pe pagina invizibilă a memoriei lui și, poate, și asupra trecutului pe care i-l evocau întrebările și reproșurile Sonatei, și-mi revenea în minte chipul de statuie antică al sârmanei lui sotii, cu care cântase, desigur, de nenumărate ori această bucată tânguitoare, ca vorbirea patetică a unui mut ce încearcă disperat să se justifice. De-atunci, ori de câte ori mi-e dat să ascult Sonata în la major, îmi amintesc de Arno, îl revăd cu capul aplecat pe vioară ca pe umărul unei iubite, lăcrimând în celula cu pereți albi și goi, unde era frig și unde

6 Timo Mikkilä (n. 1912), pianist finlandez (n.ed.).

pianul lui Timo Mikkilä încerca parcă să aline suferința viorii, și uneori, tocmai ca s-o aline, să plângă alături de ea. pe ce am povestit toate astea? Se va vedea ceva mai târziu.

Peste prezenta îndureratului Arno Granroth, peste ceaiurile și reuniunile Cercului Francez din localitate, peste serile petrecute la

Alcazar sau în vreo altă cafenea asemănătoare, la fel de sordida și de plină de culoare, de fum și animată de veselie tristă a permisionarilor ce urmau să se întoarcă pe front și încercau să uite realitatea macabră a războiului în euforia momentană a snapsurilor, peste toate astea pulsa solidar toamna cețoasă a Nordului, searbădă și zgribulită. Străzile se acopereau cu straturi tot mai compacte de frunze ruginii, scheletele tot mai negre ale copacilor se legănau sub fumul aspru al ploilor piezișe, iar permisionarii își petreceau după-amiezile la sauna, singura oaza caldă, bine luminată, bine izolată de sordida actualitate, aceeași, neschimbată, ca în trecut. Sauna Urmahalli era singura instituție finlandeză pe care războiul n-o afectase. Acolo întârziam, la rândul meu, în unele după-amiezi. Nimic nu mi se părea mai odihnitor ca aburul cu aromă de mesteacăn, ca spațiul vast al băii rezervat cu generozitate bazinei de înot, ca lojile cu câte două paturi în care puteam sta culcat sau sorbi un surogat de cafea, eventual de vorba cu un cunoscut întâlnit acolo, și binecuvântam de fiecare dată acest venerabil și monumental refugiu, căci oricine voia putea să scape de obsesia războiului în acest mediu păstrat ca o binecuvântată rezervație naturală, așa cum fusese înainte, în timp de pace.

Arno și cu mine găsisem o tovarășă de preumblări tomnatice și de popasuri pe canapelele roșii ale cafenelelor. Era Lola Pajula, tânără, foarte decorativă, fără ifose (așa cum erau de altfel majoritatea finlandezelor) și, în același timp, liberă, disponibilă pentru întâlniri aproape zilnice. Plimbările și taifasurile noastre deveniră tot mai însuflețite, Arno

197

Începu să-și uite acasă melancolia, cearcănele îi dispărură din jurul ochilor neobișnuit de mari, iar chipul își pierdu paloarea, îmbujorându-se pe nesimțite, până în ziua când, dându-mi seama că eram de prisos, mă retrasei discret, și resemnat, lăsându-i pe cei doi să-și spună în limba lor ceea ce le șoptea inima. Pierdeam compania unor prieteni – tot aveam s-o pierd într-o zi definitiv, când goarna îmi va suna întoarcerea în țară –, dar ei aveau să-și găsească, în schimb, alături unul de celălalt, un rost comun. Ceea ce s-a și întâmplat, de altfel, după plecarea mea. Dar, deocamdată, destul despre Arno și despre Lola Pajula.

Pe Klaus Holma și pe Simone nu-i mai văzusem din noaptea în care el îmi citise o bună parte din romanul lui, la mine în odaie, într-o

dimineată de octombrie, în zori, Simone mă trezi din somn, chemându-mă la telefon. Credeam că ea și soțul ei vor să mă vadă, dat fiind că nu ne mai întâlnisem de mult, și că el mai adăugase, desigur, între timp, câteva capitole la roman și nu avea să mă lipsească prea mult timp de bucuria de a mi le citi. Numai că nu avea să fie vorba de asta. Simone mă luă pe departe: Eram bine, sănătos? Se bucura să audă din gura mea că sunt sănătos, cu toate că s-ar fi convenit să mă dea uitării. Mai întrebam de ce? Pentru că mă dovedisem un prieten ingrat, care nu dă senine de viață. Eram foarte ocupat? Da, într-adevăr... auzise că eram ocupat cu o fată foarte frumoasă. Lumea mă vedea adesea cu ea și cu un violonist, pe stradă, la restaurant... Hm, de-asta nici ei nu-mi mai telefonaseră. Ce să facă? Să mă „deranjeze”?

Ce făcea Klaus? Continua să-și scrie romanul ca un nebun și devenise insuportabil. Ea trebuia să umble pe vârful picioarelor ca să nu facă zgomot, nu avea voie să șteargă praful de pe biroul lui, nu avea voie să primească vizite (nu, nu, eu aș fi oricând bine venit), nici la telefon nu avea voie să vorbească decât trei minute, nu, acum Klaus nu era acasă, dar putea reveni dintr-un moment în altul, de-asta trebuia să o scuz că nu putea să stea prea mult să conversezeze cu mine. Dar iată că se luase cu vorba și nu-mi spunea de ce mă su

198

nase. De fapt, nici nu-mi putea spune la telefon, ci trebuia să mă întâlnească. Nu, nu se întâmplase nimic neplăcut, ba dimpotrivă, avea să se întâmple ceva foarte plăcut, și asta curând. Un eveniment fericit în legătură cu care tocmai voia să mă vadă. Un copil? Nici vorbă de așa ceva. Degeaba o întrebam, pentru că nu-mi putea spune la telefon. Poate că mai asculta cineva convorbirea și era vorba de un secret, de o surpriză pe care voia să i-o facă lui Klaus. Îmi solicita une audience<sup>1</sup>, așa cum se cuvenea unui personaj așa de inabordabil cum devenisem eu de la un timp. Foarte bine! Are să fie a doua zi, la ora trei după-amiază, la mine la hotel.

A doua zi, am așteptat-o la ora stabilită, dar n-a venit. Nici mai târziu. Simone era franțuzoaică, nu finlandeză, și deci nu avea în sânge, ca aceștia din urmă, simțul punctualității, în schimb, mi-a telefonat din nou după câteva zile, de data asta intrând direct în subiect, fără să se mai teamă că mai ascultă cineva convorbirea:

— Cred că totuși e mai bine să-ți spun la telefon despre ce e vorba, fiindcă sunt foarte prinsă cu tot felul de treburi și n-am când să

trec să te văd.

Vorbea tare și vocea ei zbârnâia neplăcut în pâlnia telefonului. Monologul i se desfășură fără întrerupere:

— Peste două săptămâni „maimuțica” (era vorba, aveam să înțeleg pe parcurs, de Klaus) își va sărbători ziua de naștere și contez pe tine. Ești invitat de onoare. E firesc. N-ai de ce să-mi mulțumești.

Dar pentru această sărbătorire Simone voia să comande un tort, în oraș, la cofetărie, și asta în mare secret, pentru că tortul urma să fie darul ei de ziua lui Klaus, și deci el nu trebuia cu niciun chip să afle acest lucru. Se bizuia, firește, pe discretia mea. și acum, voia să mă consulte în privința tortului. Mai întâi: ce fel de tort să comande? Ea era de părere că pentru asemenea ocazii era foarte nimerit un tort cu ciocolată adevărată, nu de surogat, împodobit cu tran

7 O audientă (lb. fr.) (n.ed.).

199

dafin roșii făcuți din zahăr, așa cum văzuse ea la Legatia Franței la recepția de la 14 iulie, și cu migdale – dacă se găsesc – pe margine. Bineînțeles că trebuiau scrise și câteva cuvinte pe tort, în mijlocul lui, o urare scurtă, dar ce credeam eu? în franțuzește sau în finlandeză? Ar fi preferat în franțuzește, dar cei de la cofetărie erau în stare să-i scrie, din neatenție, cuvintele cu greșeli. și unde să comande tortul? La Fazer, nu-i așa? Era cofetăria cea mai bună. Domnul Schalien își comanda totdeauna acolo tortul pe care ni-l oferea la ceaiul sau anual, și era delicios. Principalul era ca cei de la Fazer să pună ciocolată, unt și ouă fără economie. Ah! La Paris așa ceva nu era o problemă. Torturile erau decorate în mod ireprosabil. S-ar fi spus că au adevărați artiști la dispoziția lor, în cofetării. De altfel, lucrul acesta nici nu era exclus, nu-i așa? Dar aici? Ea ar fi vrut ca tortul să aibă un strat gros de ciocolată la mijloc, iar nu o singură dungă ridicolă de cremă înghesuită între două straturi groase de pandispan muiat în rom de proastă calitate. Ei bine, mă ruga să comand eu tortul ca pentru mine și să le atrag atenția că e pentru o recepție cu diplomați străini. Dar încă ceva: ce credeam eu? Un tort de saisprezece persoane avea oare să coste scump? N-ar fi fost mai economic să comande două torturi mai mici, pentru opt persoane fiecare? Dar nu, un tort mare e mai de efect, și nu era cazul să se tocmească. N-ar fi vrut totuși nici să azvârle banii pe fereastră, cum se spune, și de-asta ar fi necesar să afle cu ce preț fac un tort identic celui de la Klaus-Kurki, de pildă. I se spusese că și acolo se fac prăjituri bune,

dar numai pentru diplomații străini. Ce credeam eu?

Nu mă lăsa să-i spun ce credeam (de fapt nu aveam nicio părere formată în această privință), și monologul Simonei continua, șerpua pe după câte o întrebare careia-i sugera pe dată răspunsul, pentru ca, în sfârșit, după ce nu mi-a mai auzit glasul, să-mi mulțumească, căci eram, ca totdeauna, de bon conseil și, scuzându-se că era foarte grăbită și

8 Bun sfătuitor (lb. fr.) (n.ed.).

200

că trebuia să termine conversația, întrerupse brusc legătura telefonică, strigându-mi în aparat, dar ca și cum s-ar fi adresat unui surd de la capătul celălalt al Atlanticului – ea pe un vapor în mișcare, iar surdul pe chei – că ilfaut absolument se voir l'un de ces jours! 9

Acest lung monolog al Simonei nu a fost în cele două săptămâni care au precedat aniversarea lui Klaus un caz izolat, ci doar primul dintr-o serie, alcătuite, fiecare, din variațiuni pe aceeași temă. Îmi telefona, de pildă, într-o zi, spre a-mi aminti să păstrez secretul conspirației noastre, în altă zi, mă învăța, ca pe un copil de cinci ani, ce trebuia să le spun celor de la cofetăria Fazer. Apoi, mă consulta cu privire la felul cum va fi împodobit tortul și la textul urării. AM dată, îmi sugera să împodobim tortul de jur-împrejur cu lumânări, al căror număr să coincidă perfect cu acela al anilor pe ca-re-i împlinea Klaus. Dacă nu se găseau lumânări în Finlanda, ele puteau fi aduse de la Stockholm prin curier diplomatic. Ce părere aveam? Ea mă întreba și tot ea răspundea, în locul meu. Controla cu perseverență mersul acțiunii, telefonându-mi în ultimele zile la aceeași oră, cu precizie de ceas deșteptător fabricat în Elveția.

Ajunsesem să aștept aniversarea lui Klaus Holma cu nerăbdarea cu care tânjeam în copilărie după vacanta mare, și asta pentru că, în acele ultime zile care au precedat evenimentul, Simone devenise peste măsură de agitată. Când Klaus era în odaia de alături și dormea, vocea ei șoptită abia se putea auzi în pâlnia aparatului telefonic. Alteori însă, când soțul lipsea de-acasă, cuvintele ei reverberau, dimpotrivă, cu putere, strident chiar în urechea mea. Profita de ocazie, atunci, ca să-mi indice pas cu pas ce trebuie să fac, și nervozitatea ei era deosebit de mare când își imagina mutra „mai-mutichii” în clipa când ea avea să intre cu tortul de ciocolat împodobit cu trandafiri roz, cu urare scrisă cu alb și cu lu’

9 Trebuie să ne vedem negresit într-una dintre zilele următoare! (lb. fr.) (n.ed.).

201

mânări albastre, da, da, neapărat tortul trebuia decorat în culorile Franței, aprinse, ea aducându-le pe tavă în aplauzele invitaților!

În sfârșit, veni și ziua mult așteptată, și tortul comandat de mine, ca pentru mine, sosi la ora indicată, împachetat cu grija într-o cutie de carton și fu transportat de mine și predat în ascuns Simonei, care tremura de emoție din toate măduarele.

Apartamentul li se umplu de musafiri, care erau în mare parte cei întâlniți la ceaiul anual al domnului Schalien și săptămânal la Cercul Francez din localitate, prezidat, acesta, de doamna Tuderus, franțuzoaică, văduva unui colonel finlandez și uitată de Dumnezeu de ani și ani pe acele meleaguri îndepărtate de țara ei. „Uitată” nu e însă cuvântul nimerit, pentru că uitată ar fi fost ea mai degrabă în Franța, iar nu aici, la Helsinki, unde era animatoarea Cercului Francez, organizatoarea unui spectacol teatral în franțuzește, o dată pe an, la Kansalis Teaieri, profesoara de franceză a copiilor de casă bună și amfitrioana unui ceai anual care făcea concurență celui oferit de domnul Schalien. Acum, vocea doamnei Tuderus se auzea de pe scară, autoritară și competentă în toate domeniile. Nu lipseau de la aniversarea lui Klaus pictorul Man-ninen și pianistul Tawaststjerna, Ina Gunnarson și domnul Schalien, baroana Mannerheim și baronul d’Huart, plus câteva rude șterse ale lui Klaus din provincie, care făceau figurație, neștiind franțuzește. Ne aflam cu toții în jurul mesei din sufragerie, când Simone își făcu apariția, venind din bucătărie cu tortul așezat pe un platou de argint împrumutat cine mai știe de unde. Intrarea avu loc în mijlocul exclamațiilor și al aplauzelor generale, ea ținând platoul de toarte și strigând aferată: „Faceți loc! Faceți loc, vă rog, pe masă!” Klaus se repezi să-i ia obiectul din mâinile ei micuțe și, cu ajutorul celorlalți, să-l așeze în mijlocul mesei, printre apetitive viu colorate, cartofi fierti, sardele și sticle de snaps. Klaus își îmbrățișa sotia cu efuziuni interminabile de recunoștință și-i șterse lacrimile cu batista, spre hazul general, pentru că Simone, de emoție și de bucurie, începuse să plângă.

202

I, ea începu să taie tortul în felii subțiri, ca să ajungă pentru

toată lumea de două ori, și să împartă fiecăruia partea cuvenită, ca pe un dar de care era foarte mândră. Se mișca printre noi, cu importanță, primind felicitări pentru tortul care, în acele vremi de restricții, constituia un adevărat eveniment, în rochia ei de catifea vișinie, cu guler și manșete de dantela scrobită, Simone părea un copil adus printre oameni mari și gătit sărbătorește de aceștia. După ce termină de distribuit tortul, aș fi crezut că se va liniști. Dar mă înșelam. Simone ne pregătea o nouă surpriză. Aduse de la bucătărie, pe tavă, cești de cafea frumos aliniată, în care ne turnă, fiecăruia, dintr-o cafetieră, conținutul cuvenit, bine mirositor. Apoi, începu să execute scurte reverente în fața noastră, cu zahărnița într-o mână și cu un cleștișor în cealaltă, întrebându-ne câte bucăți de zahăr dorim. Era un mod de a ne atrage atenția că ne oferă cafea adevărată și zahăr în loc de zaharină, și, așa cum se aștepta, am apreciat cu toții, zgomotos, tratația. Dar nici asta nu era totul. Marea surpriză abia acum avea să înceapă.

După ce ocoli masa și termină ritualul, se opri în fața lui Klaus:

— Câte bucăți de zahăr vrea „măimuțica”?

— Una, mulțumesc.

— Dacă vrei să ți-o dau, fă „frumos” mai întâi! Klaus își plecă genunchii și-și ridică brațele îndoindu-le de la cot, lăsă lăbutele să-i atârne și începu să le miște ca pe niște lopeți. Se bălăbănea într-o parte și în alta, ținând capul ridicat și gura deschisă, întocmai ca o măimuțică adevărată care și-ar cersit bucățica de zahăr fluturată prin fața ochilor. Dar Simone nu era mulțumită cu atât. Se depărta de Klaus, arătându-i zahărul prins în vârful cleștișorului. Musafirii râdeau, doamnele emiteau de-acum mici țipete, iar „măimuțica” se prefăcea că se repede la Simone. Ne dădurăm la o parte din jurul mesei, spre a lăsa loc liber evoluției coregrafice a celor doi soți.

203

— Pentru nimic în lume nu capeti bucățica asta de zahăr dacă nu faci „frumos” așa cum se cuvine, îi strigă Simone „măimuțichii”, pe un ton foarte serios. Părea un dresor care solicită animalului său mai mult decât ceea ce-i oferă, cu toate că publicul se arăta satisfăcut de spectacol. „Măimuțica” se opri în loc, mișcându-și soldurile și labele, haotic. Pe cât de dramatică era expresia fetei lui Klaus, pe atât de înfuriată era aceea a Simonei, nemulțumită de calitatea giumbuslucurilor „măimuțichii”. Dar oaspeții nu mai râdeau. Pe chipurile unora, începuse să se citească parcă mila și dezgust pentru

spectacolul de bâlci pe care ni-l ofereau gazdele. Simone se sui pe un scaun. Mâna cu bucata de zahăr era acum ținută de ea foarte sus, imposibil de atins. „Maimuțica” se apropie rugătoare, își lipi labele una de cealaltă, privind cubulețul alb și strălucitor din cleștele Simonei cu disperarea pasionată a unui drept-credincios căruia i s-ar amâna bucuria sfintei împărtășanii.

— Fă „frumos”, nu înțelegi? îi striga Simone de pe scaunul pe care se suise. Părea o copilă iresponsabilă care-și tiraniza cu inconștientă pisica, singura ei victimă posibilă, de care abuza, răzbunându-și astfel propria ei stare de victimă la discreția unei mame autoritare, în sfârșit, „maimuțica” execută o strâmbătură supremă, grotescă, însoțită de miscări convulsive ale labelor, începu să topăie lăsându-se pe vine și ridicându-se ritmic de mai multe ori, până ce statuia Implacabilității de pe scaunul-soclu binevoi să-și lase brațul în jos și să dea drumul bucății de zahăr drept în gura deschisă a victimei de la picioarele ei, spre satisfacția generală.

Pictorul Manninen înclină spre mine capul lui pleșuv și-mi sopti la ureche:

— Ce spui de asta? De ce o fac?

— Bineînțeles, ca să ne distreze.

— Ce-mi dă de gândit nu e atât mascarada lor, cât faptul că ei o iau în serios. Par victimele unui hipnotizor care execută în transă niște ordine grotesti fără să-și dea seama ce fac și uitând după aceea ce-au făcut.

204

— Într-adevăr!

Îmi aminteam de ziua în care, în aceeași sufragerie, Klaus îmi apăruse travestit în haimana, pentru ca apoi să nu mai pomenească niciodată despre asta.

Rochia Simonei se strâmbase pe ea. Purta în picioare ciorapi de ată și pantofi negri cu tocul jos, încheiați cu o bare-tg. I se ghicea prin catifeaua vișinie a rochiei trupul neformat, de copilă. Klaus, lângă ea, molfăia satisfăcut bucata de zahăr, clătinând din cap.

Auzirăm, deodată, primele acorduri ale Tablourilor dintr-o expoziție, la pianul din odaia alăturată. Era, firește, Erik Tawaststjerna, care cânta, aplecându-și trupul desirat peste claviatură. Părea că vrea să ne facă să uităm penibilul spectacol al soților Holma și să ne vrăjească pe toți cu rafinata lui interpretare.

Câteva săptămâni după această sărbătorire a lui Klaus, adică pe la mijlocul lui noiembrie, cu cei doi atât de bizari prieteni ai mei avea să se petreacă un lucru și mai ciudat decât toate cele amintite până acum și decât tot ce mi-aș fi putut închipui.

În după-amiaza acelei zile care avea să se sfârșească într-un mod atât de tulburător, Klaus și Simone avuseseră oaspeți: aceleași rude incolore și cumsecade din provincie, care-i vizitaseră și de ziua lui Klaus. Stătuseră acum de vorbă în jurul mesei, în sufragerie, sorbiseră cu toții nelipsitul surogat de cafea, și spre seară musafirii se ridicaseră să plece, își luaseră rămas-bun de la Kâaus, iar Simone, pentru a crește în ochii neamurilor finlandeze ale soțului ei, se oferise să le conducă o bucată de drum. Avea astfel și prilejul de a mai trâncăni cu cineva cât mai îndelung, pentru că soțul ei, preocupat numai de acțiunea cărții lui, nu mai era un bun partener de conversație. Simone nu prea vorbea finlandeza, dar o înțelegea într-o oarecare măsură și, ajutându-se de

205

cuvintele pe care le învățase și de câteva exclamații internaționale, reusea să facă fată unei convorbiri fără mari pretenții, cum era aceea cu rudele pe care le conducea.

Klaus rămase acasă, zicând că ar dori să mai adauge o pagină, sau chiar mai multe, la romanul lui. Simone îl lăsă să lucreze și întârzie vreo oră, poate chiar mai mult de vorbă cu musafirii de până atunci. Timpul se scurse pe nesimțite atât pentru ea, cât și pentru provincialii care găseau mereu ceva de spus, astfel încât ceasul de la mâna Simonei arăta ora nouă când se despărți de ei. Simone era dintre acele femei care ar găsi ce să îndruga până și unei făpturi descinse de pe o planetă îndepărtată. Nu-și făcea nicio imputare, știind că „maimuțica” era bucuroasă să rămână singură pentru a scrie. Intrând în casă, se simți înfrigurată și-și propuse să bea un ceai fierbinte, pentru ca apoi să se culce devreme. Klaus nu avea decât să-și continue romanul, dacă voia... Dar unde era Klaus? Pe masa de lucru, se afla manuscrisul, deschis, cu o pagină nouă începută și cu stiloul alături, deschis și el. Klaus nu-și lăsa niciodată stiloul deschis, așa că era, desigur, undeva pe-alături, la toaletă probabil, căci în bucătărie nu era. Așteptă și, văzând că nu apare de nicăieri, începu să-l caute. Plecase probabil de-acasă. Dar unde putea să plece la ora asta, singur, fără ea? Poate că se ascunsese ca s-o sperie. Simone începu să miaune, să scâncească, să-și cheme „maimuțica” în fel și chip, dar degeaba, îl căută sub pat și în dulap. Nu

era. Își opări ceaiul și se așeză la masă. Îl sorbi încet, privind mereu ceasul de la mână și tresărind la fiecare zgomot. Timpul trecea greu. Se ridică și se duse la telefon, îl sună pe Erik Tawaststjerna și-l întrebă dacă nu cumva Klaus e acolo. Nu era. Îl rugă atunci pe pianist să se îmbrace și să vină la ea, ca să-i tină de urât. El încercă s-o liniștească, asigurând-o că soțul ei e desigur plecat la vreunul dintre prietenii săi, pentru a le citi din roman. Cu neputință, îi replică Simone. Romanul era pe masă, deschis, iar paltonul lui Klaus atârna la locul lui, în cuier. Pianistul telefona totuși, la rândul lui, pictorului Manninen, dar Klaus nu era

206

oici acolo. Manninen era de părere că Klaus și-a luat lumea în cap, pentru a scăpa de Simone, care se ținea după el până și în cele mai strict intime locuri. Tawaststjerna îmi telefona înie, la hotel, dar nu eram acasă, îl căută pe Klaus pe la alte cunoștințe comune, dar fără rezultat. Se îmbracă atunci și veni să-i tină tovărăsie Simonei. Taina dispariției lui Klaus, plecat de-acasă fără căciula și fără palton, îl amuza. Cine știe ce surpriză le rezerva. Știa și el câte ceva din poznele cu haz și fără haz ale prietenului său. Simone se așeză pe marginea patului și, la un moment dat, începu să plângă. Klaus se întrecea uneori pe sine cu glumele lui proaste, dar de data asta era prea de tot. Se temea că l-a călcat tramvaiul sau vreo masină. Aștepta înspăimântată să fie chemată telefonic de la vreun spital sau de la poliție. Se mai liniști văzând că timpul trece fără să-i aducă vreo veste rea. Îl rugă pe pianist să cânte ceva, ca să omoare timpul, și el începu Tablourile dintr-o expoziție, lăsând, cu fata crispată, să-i cadă părul în ochi. Era foarte palid și cânta fără egal de frumos.

— Încetează, Erik, porunci Simone. Muzica ta mă enervează și ai un cap care-mi dă fiori. Mai bine vino să-l căutăm pe Klaus. Sunt sigură că s-a ascuns undeva, că e aici, în casă, și vrea să mă sperie.

— Ești ridicolă, Simone. Unde vrei să-l mai cauți? Klaus nu e o mânășă pierdută! Unde era să se ascundă de mai bine de trei ceasuri? Ai răbdare! O să se-ntoarcă.

— Nu are de unde să se întoarcă, pentru că nu e plecat nicăieri, remarcă liniștită, Simone. ți-am spus ca paltonul lui e în cuier. Klaus e pe-aici, prin casă. Sunt sigură de asta. Toate hainele lui sunt la locul lor. Nu putea să plece în pulover și-n papuci.

— Atunci de ce l-ai mai căutat la mine?

— Nu știu. Nu mi-am dat seama, probabil, ce fac. Simone se ridică de pe marginea patului și începu din nou să-l caute pe Klaus, dar de data asta temeinic și sistematic. Lua lampa de pe noptieră și o aplecă în așa fel, încât să lumineze bine spațiul prăfuit de sub pat. În dulap, dădu la o

207

I

parte toate rochiile ei, precum și hainele soțului, paltoanele îmblănite, încălțăminte, rufăria.

— Erik! Vino puțin, te rog!

— Ce ai descoperit? o întreabă pianistul, apropiindu-se.

— Lipsesc pantalonii lui militărești, cizmele și puloverul cu care merge la schi.

— Poate că sunt în altă parte.

— N-au unde să fie în altă parte, pentru că locul lor e aici. Tawaststjerna tăcu, plecându-se în fața logicii imbatabile a Simonei.

— Cred că ai avut dreptate! Cred că m-a părăsit și a plecat, urla Simone.

Își continuă însă căutările, pentru că nu era convinsă de ce spunea. Intră din nou în cămară și apoi în closetul de serviciu de pe coridorul ce ducea spre pod. Pianistul o urmărea în tăcere, pretutindeni. Simone cotrobăi și în dulapul din peretele de pe sală, unde țineau skiurile și valizele, sperând că va găsi poate acolo pantalonii, cizmele și puloverul care lipseau de la locurile lor. Intrară din nou în casă și se așezară amândoi pe marginea parului. Simone plângea liniștit, lăsând să-i cadă lacrimile pe rochie, una câte una, ca picăturile de apă dintr-un robinet prost închis, își șterse nasul cu zgomot, își scoase pantofii, se întinse pe pat cu capul pe pernă și, după puțin timp, adormi. Pianistul se ridică și ieși încet din odaie. Simone avea dreptate: Klaus nu putea fi decât acasă. Era din ce în ce mai sigur de asta. Avea impresia că e ascuns undeva, îl simțea mereu în spatele lui. Traversă apartamentul, intră în bucătărie și ieși pe ușa de serviciu, în fața lui, se întindea coridorul îngust ce ducea spre ușa podului, pe care mai înainte, pe când trecuse pe acolo cu Simone, o zărise întredeschisă, îi trecuse prin minte atunci să inspecteze podul, un loc admirabil pentru cine voia să se ascundă, dar nu spusese nimic. O inexplicabilă teamă de întuneric și de locul acela necunoscut îl reținuse. Acum însă, porni pe coridor spre ușa întredeschisă și o

împinse ușor cu mâna. Balamalele scârțâiră prelung ca un mieunat de pisică, dure

208

ros și uscat, îl izbi frigul dinăuntru și-l impresiona nepia cut întunericul. O ferestruică a podului, ce nu putea fi văzută din unghiul în care se afla el, răspândea în beznă încăperii o dâră palidă de lumină murdară, ce venea de la becurile care luminau strada. Tawaststjerna se opri în loc și privi din prag obscuritatea ce se topea în interior într-o vagă luminozitate. Ceva îi spunea că Klaus e acolo. Nu putea fi în altă parte. Inima îi bătea cu putere, își simțea picioarele grele, pironite locului. Cu mare greutate izbuti să treacă pragul și să pătrundă în vâgăuna care mirosea a muced. Făcu cu greu câțiva pași. Înainta cu inima bătându-i tare doar cât îi îngăduiau lumina electrică de pe coridor și cea venită prin lucarnă, începu să se obișnuiască cu semiîntunericul: distinse o bârnă, un coș de paie, niște căldări vechi vârâte unele în altele, iar mai departe forme de lucruri din ce în ce mai imprecise. Mai înainta un pas, târându-și un picior înainte, iar pe celălalt, cu întârziere, după el. Începuse să tremure de frică, ar fi vrut să se întoarcă, dar nu se putea urni din loc. Aștepta din moment în moment să audă vocea lui Klaus, sperându-l din beznă. Lucrurile din preajma lui prindeau tot mai mult formă, o formă încă incertă și bizară. Era înconjurat de corpuri opace și aparent fantastice. Teama îl făcea să întrezărească monștri, într-un colț, de pildă, i se păru că vede ceva foarte asemănător cu un trup omenesc ce căuta să se ascundă sau care, după câteva minute, părea că plutește ca o fantomă între acoperișul înclinat al podului și dusumea. Era, probabil, o haină atârnată într-un cui: ce altceva putea fi? Totuși, nu cuteza să se apropie. La un moment dat i se păru ca forma aceea vine spre el sau că, cel puțin, se mișcă, și un gând înfiorător îi trecu prin minte. Făcu un efort să înainteze spre acea formă suspendată, și se opri îngrozit în apropierea ei. În fața lui, rânjea Klaus, spânzurat de o grindă. Lui Tawaststjerna parcă nu-i venea să creadă că ar fi vorba de altceva decât de una dintre glumele nesărate ale lui Klaus, dar, când întinse mâna și-i pipăi degetele, care tot mai sperase că-l vor prinde de mână, le simți răceala nefirească, de

209

cauciuc, înțelese, cu un mare gol în piept și în creier, că us Holma murise, că acesta era adevărul pe care-l bănuise de la început, dar nu cutezase să-l accepte.

Se auzeau, de afară, zgomote de pași care coborau în grabă treptele și voci ale locatarilor ce porneau în zori după treburi. Pianistul avu puterea să strige, să cheme indiferent pe cine, numai să simtă în jurul lui viață, agitație, realitate și, desigur, să-l ia de acolo – pe el și, bineînțeles, pe Klaus. Când ai casei aprinseră lumina electrică în pod, Tawaststjerna putu să-și vadă prietenul îmbrăcat cu pantalonii lui milită-resti peste care cădea puloverul de schi și încălțat cu cizmele lapone cu vârful ascuțit și întors în sus. Purta costumul în care-mi apăruse cu mai bine de două luni în urmă, în ziua când mă poftise la masă. Numai peruca tuciurie îi lipsea de pe cap.

A doua zi, imediat după prânz, pictorul Manninen îmi telefona, întrebându-mă dacă putea să urce să mă vadă. Era la câțiva pași de hotelul meu. Sosi gâfâind, pentru că, neavând răbdare să aștepte liftul, urcase pe scări. Avea o servietă sub braț.

— Ai aflat noutatea? mă întrebă, dându-mi mâna.

— Da, i-am spus. Erik Tawaststjerna mi-a povestit azi-di-mineată la telefon totul, și chiar cu lux de amănunte.

Lăsă capul în jos, contrariat. Sperase că va fi primul care să-mi aducă vestea; fusese dornic să mi-o relateze el.

— I-am telefonat Simonei, care m-a rugat să nu trec s-o văd decât după ce formalitățile de rigoare vor fi îndeplinite. Cred că deocamdată are destulă bătaie de cap cu autoritățile, care vor încerca să afle motivele sinuciderii, i-am spus. Tu ce crezi? De ce a făcut-o?

Manninen nu-mi răspunse, pentru că era preocupat de altceva, în timp ce-i vorbeam, își deschise servieta și căută ceva înăuntru. Avea acolo hârtii, vopsele, o cârpă de șters mâinile și o pâine începută, în cele din urmă, trase din acel tal

210

un caiet de schițe și începu să-l răsfoiască. Se cufundă cu el în mână într-unul dintre fotolii și-mi răspunde ia ceea ce-l întrebam mai înainte.

— Ei bine, află că am trecut pe la Simone. Casa era cu susul în jos. Simone repeta mereu tuturor celor care-i puneau diferite întrebări: „De ce mi-a făcut mie asta? De ce mi-a făcut mie asta? Nu pot să-nțeleg!” Cred că era sincera și că într-adevăr nu știa de ce făcuse Klaus una ca asta. Dar capul nu și l-a pierdut. Era zăpăcită, însă știa ce face. Se preocupa de rochia de doliu, de voal, de ciorapii negri și se agita, căutând pretutindeni o cheie. Pe Klaus îl vor duce la morgă. Nu

se poate altfel. Acasă am putut rămâne singur cu el, în vreme ce Simone era în altă odaie cu autoritățile, și... iată!

Zicând acestea, trase din caietul de schițe pe care-l avea în mână o foaie și mi-o întinse. Pe ea, era desenat în cărbune capul de spânzurat al prietenului său, pe care moartea îl desfigurase ușor, înnobilându-i trăsăturile. Manninen părea încântat. Ochii îi râdeau. Găsise pe neașteptate modelul perfect, după care tânjea fără să-și dea seama, el, cel care, folosind tonuri reci de culoare, de preferință violet murdar, albastru închis, verde Veronese, ocru putred, terre de Sien-ne ruginit, făcea din figurile omenesti pe care le picta chipuri ca acelea de pe firmele dughenelor de provincie sau de pe pereții barăcilor de bălci, ce păreau mai curând cadavre decât ființe vii.

A doua zi, Simone îmi telefona, întrebându-mă dacă nu voiam s-o însoțesc la morgă, pentru a-l mai vedea o dată pe Klaus. O oră mai târziu, automobilul în care era ea se opri la poarta hotelului, unde o așteptam cu inima strânsă. Ședea tăcută într-un colț al canapelei, ghemuită, cu fata și cu tot trupul acoperit de un voal negru, compact. Era o pată mare și sumbră, care putea fi oricine și orice. Nu am scos, pe parcursul întregului drum de la hotel la morgă, nici ea, nici eu, niciun cuvânt, în asemenea cazuri, nu știu cum să mă comport. Cuvintele ce se spun de obicei mi se par con

211

venționale și mi se opresc pe buze; am impresia că sunt de prisos, că mai degrabă încurc pe cei îndoliați decât îi mângâi, și tac sau, dacă mă silesc să spun ceva, tot ce-mi iese din gură e stângaci și nepotrivit.

șoferul ne-a purtat pe străzi înguste și întortocheate, acoperite cu zăpada ce căzuse din abundentă în timpul nopții. A oprit în dreptul unei clădiri oarecare, joasă, cu o fațadă morocănoasă, strâpunsă de dreptunghiurile negre și ostile ale ferestrelor fără perdele. Am coborât și, ocolind cu grijă noroiul și băltoacele ce se formaseră din zăpada bătătorită, căzută în ajun, am intrat în curte. Lungă și pustie, aceasta avea ceva din tristețea curtilor de cazarmă sau din cea a spitalelor de provincie. Am pătruns, în urma Simonei, într-o încăpere vastă și sumbră, un fel de hangar amenajat în prelungirea clădirii, întinse pe bănci de lemn așezate cam la întâmplare, zăceau cu fata în sus cadavre de toate vârstele și de ambele sexe, unele înveșmântate în ultimele lor haine, altele despuiate impudic. O aromă dulceagă de floare putredă

plutea peste tot și o vagă luminozitate învăluia trupurile fără viață. Lăsarăm ușa de la intrare deschisă, ca să vedem înăuntru.

Simone, care mai fusese acolo în ajun, cunoștea drumul printre banei și trecea grăbită printre trupurile expuse, fără să se uite la ele. Eu însă le priveam cutremurat, tocmai pentru că nu voiam să le văd. Mi se păreau manechine scoase din galantar, așteptând să fie îmbrăcate după ultima modă, sau păpuși de ceară de felul celor văzute de mine la un știu ce bălci, în copilărie. Așa cum, de altfel, manechinele despuiate și capetele fardate violent de la bălci mi s-a părut totdeauna că aduc a cadavre.

Simone se opri în dreptul unei bănci pe care stătea întins Klaus, cel din după-amiază în care se travestise în haimana, ca să ne sperie pe amândoi, îl priveam și așteptam să se ridice și să înceapă să râdă de spaima noastră. Nimic nu ni se pare mai neverosimil decât un cadavru.

212

— De ce mi-a făcut mie asta? De ce? De ce nimeni nu poate să-mi explice? murmură Simone. Nu plângea. Nedumerirea noastră era mai puternică decât durerea. Simone suferea, în clipa aceea, mai degrabă pentru că nu pricepea, decât pentru că nu-l mai avea pe Klaus.

Apoi, Simone începu să dea ocol băncii pe care era culcat Klaus. Se aplecă și-i sărută mâna dreaptă. Se ridică, mai făcu vreo câțiva pași și-și făcu o cruce mare de-a lungul și de-a latul voalului care o acoperea. Când ajunse în dreptul capului, se opri, scoase din posetă un plic și o pereche de foarfeci. Se aplecă și începu să-i taie şuvițe din păr și să le strecoare în plic. Apoi, îl sărută pe obraji și rămase cu capul lipit de al lui, plângând în hohote.

După câteva zile de la înmormântarea lui Klaus, telefonul îmi aduse din nou în urechi vocea copilăroasă și tare a Simonei:

— Mi se pare că ești prieten cu unul a cărui nevastă s-a spânzurat astă-vară. Vreau neapărat să-l cunosc!

Nu-l mai văzusem pe Arno Granroth de când se îndrăgostise de frumoasa Lola Pajula, și mi-era peste mână să-l convoc – nu pentru a relua prietenia ce lăncezise, ci pentru a o întâlni pe Simone. Dar nu aveam încotro. I-am explicat în câteva cuvinte despre ce era vorba și le-am dat întâlnire la mine, la hotel, într-o vineri, la ora două și jumătate după-amiază. În ziua aceea, nu mai ninge, dar nori josi, murdari și mohorâți pluteau deprimant deasupra caselor, iar străzile erau acoperite cu un strat gros de zăpadă veștedă. Era o vreme rece

bună de stat în casă cu o carte în mână, la căldură.

Arno sosi cu câteva minute înainte de ora stabilită, îl simțeam stânjenit. Pe Simone n-o cunoștea decât din auzite. Nu-i făcea deloc plăcere să reia cu cineva străin povestea sinu

213

ciderii sotiei lui. Era din nou foarte palid și parcă mai încercănat ca altădată.

Simone ciocăni la ușă aproape de ora trei, în întârziere ca totdeauna. Afară se făcuse întuneric destul ca să aprind lumina în odaie. Sub strălucirea artificială a becurilor, voalurile negre care o acopereau din cap până-n picioare mi se păreau mai degrabă recuzita unei costumatii, decât expresia unei dureri.

Se așezară, fiecare, în câte un fotoliu, iar eu între ei pe canapea, în fața noastră, pe o măsută dreptunghiulară, joasă, rânduiseam mici platouri cu tartine, vermut, farfurii și pahare. I-am oferit Simonei o tartină, dar m-a refuzat, strâmbându-se, ca și cum ar fi vrut să mă facă să înțeleg că n-a venit pentru asta și că n-are timp de pierdut cu tratații:

— Nu, mulțumesc.

— Atunci, poate un pahar cu vermut.

— Nu, mulțumesc.

Arno își puse pe o farfurioară câte o tartină din fiecare sortiment și mă lăsă să-i umplu paharul. Simone era nerăbdătoare să intre în subiect. Procedă, ca în tot ce făcea, metodic și mă întrebă destul de tare ca să audă Arno, deși era vorba tocmai de el:

— Știe franțuzește, sau nu?

— Știe chiar foarte bine. Domnul Granroth a studiat vioara la Paris.

Recomandarea păru că n-o impresionează, și continuă să mi se adreseze:

— Bine că vorbește franțuzește, pentru că mi-ar fi greu să discut cu el în finlandeză, iar nemțește nu știu deloc. Țistia de-aici, în afară de limba lor, nu știu decât nemțește. Suedeza nu le prea place să vorbească – în sfârșit, treaba lor. Țista e soțul doamnei care s-a spânzurat astă-vară, nu?

Vorbea despre Arno ca și cum el n-ar fi fost de fată, sau n-ar fi înțeles limba, sau ar fi fost surd buștean. Apoi, întorcându-se spre el, îl întrebă tare, clar și răspicat:

— Domnule, mi s-a spus că sotia dumitale s-a spânzurat vara trecută. E adevărat, sau nu?

— Da, doamnă, murmură Arno pe un ton jalnic. Din nefericire, e cât se poate de adevărat.

— Ce spune? mă întrebă Simone. Roagă-l să vorbească mai tare pentru că eu, precum știi, sunt cam tare de ureche.

— Spune că e adevărat, repetai eu, după Arno, rezumându-i ideea.

— La tară, mi se pare, continuă ea interogatoriul.

— Da, la tară, preciza Arno.

— Și unde la tară?

— La mica noastră proprietate de lângă Tampere.

— Nu asta mă interesează, ci unde anume, adică în casă, în pod, afară... Locul mă interesează.

Simone clătină din cap, privindu-mă, ca și cum ar fi vrut să-mi spună că Arno e cam tare de cap și că ea își pierde răbdarea cu el.

— Pe o scară exterioară, proptită de zidul casei care da spre curte, o lămuri conștiincios, Arno.

— Mi se părea că au găsit-o în pod, ca pe soțul meu, spuse Simone dezamăgită. Klaus al meu s-a atârnat de o bârnă foarte solidă a podului casei unde locuim. Apartamentul nostru se află situat la ultimul etaj și, din bucătărie, un mic coridor duce la ușa podului. L-au găsit acolo, în zori. Deci nu e același lucru. Au făcut-o în locuri diferite. Credeam că au ales amândoi podul și că poți să-mi spui de ce.

Arno lăsă capul în jos, încurcat.

— A ales fiecare locul care i-a fost mai la îndemână, rostii eu.

— Mai la îndemână! auzi vorbă! Lui Klaus mai la îndemână i-ar fi fost cârligul de la lampa din mijlocul odăii. S-ar fi suit pe un scaun, și gata. N-ar mai fi trebuit să-și pună puloverul gros ca să nu răcească. Putea s-o facă comod, în cămasă și-n papuci. Faptul că a ales podul are o semnificație ascunsă. Credeam că mă puteți lămuri. De ce a ales podul?

Arno mă privi descurajat. Apoi, își plecă din nou capul și începu să se joace cu o firimitură de pâine de pe cristalul mesei. Simone mi se adresă mie:

— Ce are de nu vorbește? Nu aude bine?

— Aude bine, dar ce vrei să-ți spună? De unde să știe el de ce Klaus a ales podul, și nu cârligul de la lampă?

— Pentru că, înainte de a o face, ei își aleg locul. Nu le este indiferent unde. și se spune că locul ales e în funcție de motivul sinuciderii. Orientându-te după loc, poți bănuși cauza actului disperat. Numai că nimeni nu știe să-mi spună ce motiv corespunde podului.

Simone părea a fi foarte bine informată, dar nu pe deplin, își ridicase voalul și ne arăta o față palidă, pătată de o iritație roșietică a pielii. Părea o copilită care se joacă de-a văduva, cu obraji rotunzi și cu ochi iscoditori. Era atât de serioasă și de naivă, încât mi se părea de mirare că Arno o lua în serios și că se arăta așa de stânjenit de întrebările ei. Văzând că locul n-o duce la cauză, Simone se gândi să afle cauza morții lui Kerttu, care poate că i-ar sugera-o pe a lui Klaus, deși locul dramei nu fusese același:

— Și de ce și-a curmat viața sotia dumatăle? îl întrebă ea pe Arno.

— Cred că a făcut-o pentru că era bolnavă. Alt motiv nu avea.

— Iar mormăie! exclamă Simone. Ce spune?

— Sotia lui era bolnavă și crede că de-asta...

— Înțeleg. Ce boală avea?

— Suferea de boala lui Basedow.

— Ce tot spune? mă întrebă din nou Simone. Cred că are dificultăți cu franceza, de mormăie în halul ăsta. Probabil că a luat lecții cu madame Tuderus. Toți foștii ei elevi mormăie. N-are metodă bună.

— Suferea de boala lui Basedow, reluai eu spusele lui Arno, clar și tare.

Simone își strâmbă cireașă putredă a gurii.

— Știi ce e boala asta?

216

— Bineînțeles, rosti ea fără convingere. Apoi se întoarse spre Arno:

— După câte înțeleg, sotia dumatăle era o bolnavă. Asta explică poate cazul ei. Dar soțul meu? Era sănătos tun! A avut alt motiv! Spune-mi, dumneata, care ai trecut prin asta: de ce a făcut-o Klaus al meu? De ce?

Începu să-i tremure vocea și se opri. Își suflă nasul cu zgomot, servindu-se de o batistă mare, bărbătească, probabil dintre cele rămase de la bietul Klaus. Așteptărăm să-i treacă criza, îi mai oferii o

tartină, pentru a o liniști, dar mă refuză din nou:

— Îți mulțumesc, dar nu pot să mănânc nimic. Apoi, răstindu-se la Arno:

— Cazul dumitale nu e deloc interesant!

Arno tăcu, ca un școlar căruia dascălul îi spune că n-a știut lecția, își goli paharul cu vermut și începu să muste dintr-o tartină, probabil bucuros că va fi lăsat în pace, „cazul” lui nemaiprezentând interes. Simone se ridică iritată și dezamăgită. Făcurăm la fel. Întrevederea se terminase. Simone ne întinse pe rând o mână moale vârâtă într-o mânășă neagră, apoi ne întoarse spatele, fluturându-și drapelele voalului negru și se îndreptă spre ușă. Am condus-o până în capul scării, pentru că nu voia să coboare cu liftul. Am urmărit-o din privire cum cobora treptele cu grijă, călcând cu pași rari prin mijlocul covorului roșu ce le acoperea și ținându-se cu o mână de balustrada de bronz, ca să nu alunece. târa după ea voalul negru și lung. Părea o tortă stinsă, fumegând pe fondul rubiniu și auriu al scărilor în spirală. Am așteptat până ce a ajuns în holul hotelului.

De-atunci, n-am mai văzut-o, dar m-am întrebat adesea ce s-o fi întâmplat cu ea. N-am putut să aflu. Poate s-a întors în Franța, poate a rămas, ca și cealaltă văduvă, madame Tuderus, să dea lecții de franceză copiilor de casă bună din localitate. Cine știe?

M-am întors în odaie, unde-l lăsasem singur pe Arno. Telefonul suna de zor. Am ridicat receptorul și am auzit vo

217

cea moale a domnului Schalien, adresându-mi-se cu politețea lui bine cunoscută. Mă poftea vinerea următoare la ceaiul lui anual. L-am asigurat că voi veni cu plăcere, amintindu-mi totodată că se împlinea un an de când îi cunoscusem la ceaiul său anual pe Klaus Holma și pe Simone. În receptor, îl auzeam spunându-mi:

— Nu va lipsi nici Erik Tawaststjerna. Mi-a promis că ne va cânta la pian Tablouri dintr-o expoziției

Rosa Salminen

Rosa Salminen era văduva unui fabricant de bere din orașul finlandez Tampere. Pentru că era arătoasă, energică și plină de bani, cineva a avut năstrusnica idee de a o numi consul onorific al României în orașul finlandez Tampere. În această calitate, Rosa Salminen nu primea nicio remunerație, în schimb, pentru concetățenii ei purta respectabilul titlu de „doamna consul”, iar nu de „văduva fabricantului

de bere Salminen”, ceea ce acolo în Nord are o mare importanță. Acolo, eticheta cea mai elementară îți interzice să te adresezi cuiva cu care nu ești prieten altcum decât vorbindu-i la persoana a treia singular și declinându-i titlurile universitare, sau profesia, sau ocupația – sau ocupația soțului, dacă vorbești cu o femeie fără ocupație, pe care o întrebi, de pildă, astfel: „Doamna văduvă de căpitan dorește să facă o plimbare?” Important e, așadar, acolo, în Nord, să știi înainte de toate ce este cel cu care vorbești, pentru ca, menționându-i rangul social, gradul, meseria, slujba când i te adresezi – totdeauna cu respect –, să faci dovada considerației pe care i-o porți.

Rosa Salminen, în această calitate a ei de „doamna consul”, era poftită la Helsinki ori de câte ori legatia dădea o recepție oficială. Rosa, la rândul ei, oferea un ceai sau un dejun românilor care vizitau cu o treabă oarecare Finlanda și se abăteau pe la Tampere.

Când era poftită la Helsinki, la legatia noastră, Rosa se deplasa din orașul ei cu trenul, călătorind în medie vreo cinci

219

ceasuri, și făcea acest drum nu știu cu câtă plăcere, dar, oricum, cu conștiințiozitatea cerută de o îndatorire de serviciu. La ora la care era invitată, suna la ușă cu o precizie care-l făcea pe ministru să exclame admirativ:

— S-ar spune că doamna Salminen a înghițit un cronometru!

soferul ministrului, Vasile Mihăias, care era totodată valet, ajutor de bucătăreasă și fată în casă, îi deschidea doamnei Salminen ușa ploconindu-se respectuos, iar ea intra în salonul încă gol, triumfală, înaltă și decorativă ca unul dintre sfinții baroci de pe orologiile catedralelor care ies din cusca lor, impresionanti, la oră fixă. Finlandezii au vocația punctualității, iar Rosa nu se abătea de la normă: vocația respectivă nu-i lipsea. Ministrul îi iese în întâmpinare pipăindu-și cravata proaspăt înnodată, împreună cu soția lui proaspăt parfumată, și pantomima începea. De ce? Pentru că, nestiind altă limbă decât pe a ei, pe care ai noștri n-o cunoșteau, exceptând câteva expresii foarte uzuale, așa-zisa conversație dintre doamna Salminen și gazde se desfășura pe muteste și consta din zâmbete reciproce și gesturi convenționale. Primul dintre acestea de pe urma îl făcea soția ministrului, amfitrioană desăvârșită, care o poftea pe Rosa să se așeze. N-avea importanță spre ce fotoliu sau scaun aurit se îndrepta mâna ministresei, pentru că Rosa se instala oricum în același loc de fiecare

dată, și anume în mijlocul canapelei din mijlocul salonului. Dat fiind că sosea totdeauna cea dintâi, își găsea locul neocupat. Trebuie să spun că făcea figură bună acolo, în mijlocul canapelei LouisXV, pentru că doamna consul onorific venea foarte elegant îmbrăcată, adesea cu o rochie confecționată dintr-un material lucios, de culoare închisă, cu mâneci lungi și lipite pe brațe, ca pielea pe doi serpi durdulii. Pe pieptul respectabil puteau fi admirate uriașe lanțuri, amulete și broșe de fabricație locală.

Rosa se ridica de pe canapeaua ei doar când se suna stingerea, adică după ce Vasile închidea ușa salonului în urma ultimului vizitator, între timp, dacă avea norocul să întâi

220

neasca cunoștințe printre compatrioții invitați, îl poftea lângă ea și se întreținea cu ei.

Dacă nu întâlnea pe nimeni cunoscut, rămânea tăcută pe locul ales, privind la ceilalți, parând că ia parte auditivă la conversația altora și neavând niciodată aerul că se plictisește. Rosa nu părăsea canapeaua nici când Vasile deschidea ușile glisante ale sufrageriei și gazdele își poșteau invitații la o gustare. I se aduceau acolo mostre asortate ale delicatelor din sufragerie, i se umplea paharul cu ceva tare și era lăsată să deguste în voie specialitățile casei.

În hotărârea ei de a rămâne neclintită ca o stâncă masivă, înălțată ocazional pe canapeaua din mijlocul salonului până ce vasta încăpere avea să se golească și, la rândul ei, să plece neapărat ultima, era ceva implacabil ca o decizie a zeilor pe care ea o îndeplinea orbește, cu o inebranlabilă hotărâre, de parcă în sinea ei ar fi rostit versul (pe care, bineînțeles, nu-l cunoștea):

Et's H n'en reste cu un, je serai celui-lă! 1

După ce mai schimba cu gazdele câteva zâmbete, însoțite, din partea ei, de temenele în semn de mulțumire pentru invitația la recepția la care se simțise atât de bine, Rosa se îndrepta în sfârșit spre ușa și dispărea singură în noapte.

Neputând comunica cu ea direct, ci doar prin interpret, n-am putut ști niciodată prea multe despre ce simte și ce-i place. Asemenea unui sfinx, și-a păstrat misterul bine ascuns în tainele personalității ei, lăsându-ne să cunoaștem doar frânturi și aparente ale unei individualități despre care nu cunoșteam decât ceea ce ne spuneau alții. Am întâlnit-o de puține ori și am auzit foarte puțin vorbindu-se

despre ea, de ajuns însă pentru a avea ceva de povestit. Dacă cineva dintre noi ar fi cunoscut-o mai îndeaproape, cu siguranță că ar fi putut scrie despre Rosa un mic roman, căci părea o fâp

1 și de-o fi să rămână unul singur, eu voi fi acela (lb. fr.). Versul final din poemul *Ultima verba*, apărut în 1853 în culegerea *Les Châtiments* (n.ed.)”.

1 221

tură cu totul deosebită. Sau poate că nu era deloc deosebita, ci doar așa ni se părea nouă, tocmai pentru că nu puteam comunica cu ea decât superficial, în jurul persoanelor care știu să tacă și să apară rareori în public, se țeș adeseori legende. Poate că așa s-a întâmplat și cu Rosa Salminen.

Am fost, în două rânduri, oaspetele ei la Tampere. Prima oară la un ceai, unde fusese poftită toată legatia noastră, precum și alți oaspeți, ce-mi erau necunoscuți. Rosa stătea în picioare, la ușă, și-și primea musafirii, care intrau, ca-n piesele lui Oscar Wilde, toți deodată, sclivisiti, doamnele în special, cu nelipsitele lor pelerine scurte de blană și cu pălărioarele plecate pe-un ochi, împodobite cu flori, cu pene și voaluri. Rosa purta una dintre rochiile ei lucioase bine lipite pe corp – de data asta, argintie. Cum ședea dreaptă, cu o mână în sold, părea un ceainic enorm și dominator. Deodată însă, văzui că zâmbetul i se stinge ca o flacără suflată de un vânt năprasnic și că în privire îi apare o licărire neliniștită, își părăsi locul de lângă intrare și alergă pe scările ce duceau din hol spre primul etaj. Credeam că i s-a făcut rău sau că rochia prea strâmtă îi tăiasе răsuflarea și alergase să se schimbe, ori poate și-adusesese aminte să mai poruncească ceva... Dar nu – altul era motivul dispariției ei precipitate. Rosa reapăru, după câteva minute de panică, în capul scării, radioasă, solemna, purtând pe cap o pălărie spectaculoasă, din voalul căreia muscau două păsări ale paradisului. Deși era la ea acasă, văzând că invitatele ei la ceai rămân cu pălăria pe cap și crezând că așa se cade și pentru gazdă, alergase să și-o pună și ea pe-a ei, mai originală decât toate celelalte. și, cum ședea sus, în capul scării, nemișcată, monumentală și atotputernică, părea un idol de argint cu nimb de inspirație ornitologică!

A doua oară, am fost poftit de Rosa în somptuoasa ei vilă din orașul industrial Tampere, împreună cu membrii legatiei noastre și cu familiile respective, cu prilejul vizitei pe

care ne-au făcut-o în Finlanda dansatoarea Iris Barbura și olanistul – pe atunci – Sergiu Celibidache, care o acompania. După un recital de dans la Helsinki, Iris a dat un al doilea, acolo, la Tampere.

Doamna consul onorific Rosa Salminen ne-a oferit cu acel prilej o masă strașnică. Parcă Finlanda n-ar fi trecut prin dificultăți de aprovizionare. Parcă n-ar fi fost nici umbră de război prin partea locului.

Eram plasat la masă în apropierea ei și, în timp ce-și tăia bucata de friptură, îi priveam degetele mari, puternice, împodobite cu inele pe măsură: de aur, late și cu pietre cât ochiul de porumbel. Numai ca de pe un astfel de inel lipsea o piatră, ca – dintr-o gură – un dinte din fată. Nu-mi puteam lua ochii de la degetul mijlociu al Rosei, cu inelul invalid: îl urmăream descumpănit din privire, cu fascinația neputincioasă pe care o dau stricăciunile, alterările materiei. Mă gândeam că cea mai frumoasă bijuterie, purtată în lume cu o piatră lipsă, e desfigurată, dă sentimentul unei infirmități. Rosa a observat și, cu ochii ei iscoditori, când nu se uita la mine, își privea degetele. Am rugat-o pe Eva Lampen, secretara finlandeză a legatiei noastre, s-o întrebe din partea mea ce s-a întâmplat cu piatra inelului. Eva mi-a transmis apoi răspunsul Rosei, în franțuzeasca ei rostită clar și nu lipsită de sarea unui umor sec, ce-i era specific și o făcea deosebit de atrăgătoare:

— Doamna Salminen pretinde că și-a pierdut smaraldul de la inel cu câteva săptămâni în urmă, pe când își pălmuia fiul, inginerul din capătul celălalt al mesei, pentru că se întorsese acasă târziu și... afumat.

Aruncai o privire inginerului, o namilă de om, care-și primise, după o seară de chef, pedeapsa de la autoritara lui mămică. O palmă data cu sete care a costat un smarald!

Rosa era energică nu numai în familie, ci și în afara acesteia. Se pare că-și conducea fabrica de bere mai bine decât

223

răposatul ei soț și că toți salariații o știau de frică. Ca un monarh absolut, sancționa abaterile după aprecieri subiective și la fel recompensa meritele. Numai că abateri nu prea erau în fabrica ei, căci Rosa era nu numai temută, dar și respectată, și treaba mergea bine.

Mi s-a povestit – și nu știu cât e de adevărată povestea, pentru că Rosa era în orașul ei un personaj aproape legendar, și despre eroii

legendari se spun și unele neadevăruri – că în anii aceia de război Rosa făcuse o călătorie la Stockholm, încheiată cu o scenă rămasă de pomină.

Umbla, așadar, vorba că, la plecarea ei din Finlanda, Rosa și-a luat cu ea doar poseta, dar ca la întoarcere trăgea după sine vreo trei respectabile valize. Vameșii mai închideau ochii când controlau bagajele finlandezilor înapoiți din Suedia, atunci, în vreme de restriște. Era firesc ca oamenii să se aprovizioneze cu câte ceva din țara vecină, rămasă neutră, și era omeneste să li se treacă cu vederea o pereche sau două de pantofi, niscaiva conserve, rochii sau lenjerie. Dar doamna consul onorific Rosa Salminen ședea dreaptă și încruntată în fața vameșilor cu trei geamantane nou-nouțe. Unul dintre vameși îi deschise prima valiză și tresări văzând puzderia de mătăsuri, de jupoane, de pantofi și posete care-l umpleau până la refuz. Ridică o bluză. Purta insigna firmei suedeze.

— Asta e de la Stockholm, remarcă el.

Se mai uită la niște pantofi, a căror marcă de fabricație era tot suedeză. Nu zise nimic. Luă în mână o rochie de mătase: era tot de acolo. Piepteni, farduri, metraje, cutii de conserve, toate erau din Suedia. Vameșul, un bărbat mărunțel, cam vârstnic, cu o mustăcioară albă deasupra gurii, deschise al doilea geamantan. Același conținut adus din Suedia. Doamna Rosa Salminen cam exagerase!

— Doamnă – glăsui el puțin enervat, ridicând cu mâna obiect după obiect, până în dreptul ochilor ei cu privirea acră –, doamnă, asta vine de la Stockholm. Asta vine tot de la Stockholm! și asta tot de la Stockholm!

224

Moșul ăsta avea, te pomenești, de gând să-i fluture pe la nas întregul conținut al valizelor și s-o pună sa plătească și vama, își spunea, iritată, Rosa.

Mai în glumă, mai în serios, vameșul o întrebă:

— Ca să meargă controlul mai repede, n-ați vrea să-mi spuneți dacă aveți ceva și din Finlanda?

— Din Finlanda? se răsti la el Rosa. Vrei să știi neapărat ce am din Finlanda?

și, aplecându-se, își ridică, cu degetele ei mari și dolofane, pline cu inele, cât putu mai sus, poalele rochiei, strigând bătrânelului din fata ei:

— Uite! O vezi? Pe-asta o am din Finlanda!

Malaparte în ultimele seri de august ale anului 1942, rămâneam adesea îndelung gânditori, cufundați în fotolii în jurul unei mese dreptunghiulare și joase, de pe care nu lipseau tigările și cafelele, Dinu Cantemir, dirijorul Bengt von Torne, scriitorul Curzio Malaparte și cu mine. Soarele finlandez stăruia pe un cer fără nori într-un foarte lung asfințit, dezolant ca un final de elegie. Un sentiment de pustietate lăuntrică ce ne era comun ne făcea să ne strângem acolo, în apartamentul în care locuia colegul meu Dinu Cantemir, din Kaivopuisto, la câțiva pași de mare. Ne patrona, de pe perete, enormul portret al ultimei doamne Lindel, stăpâna casei, pictat cu ani în urmă de Gallen-Kallela<sup>1</sup>. Ne privea surâzătoare și roză, cum fusese probabil în tinerețea ei, dacă nu cumva era doar vraja măgulitoare a pictorului amabil care voise să-i fie cât mai pe plac.

Capitala finlandeza părea pustie în acel cartier de vile unde ne aflam. Locatarii se strâneau seara în casele lor elegant mobilate, savurându-și mai mult ca niciodată confortul precar. Oricând o bombă l-ar fi putut distruge, și perpetua amenințare plutea asupra lucrurilor mângâiate de stăruitoarea aramă a asfințitului, înnobilându-le, în ochii celor ce le posedau, cu valori însutite. Geometria benzilor de hârtie care zebrau ferestrele era, de fapt, un permanent memento mori.

1 Akseli Gallen-Kallela (1865 – 1931), pictor și grafician finlandez (n.ed.).

226

Iar de jur-împrejurul vilelor înalte, tuguiate și cochete marea alburie și stătută era mai dezolantă decât însuși orașul.

Dinu, care urma să plece curând în post la legatia noastră de la Lisabona, se milostivea de melancolia mea, poftindu-mă mereu la el împreună cu von Torne și cu corespondentul de război al lui Corriere della Sera, faimosul Malaparte, spre a mă îmbărbăta. Voia ca, după plecarea lui, să mă lase pe mâini bune. Bengt von Torne avea figura delicată și obosită a artistului inteligent și monden între două vârste, pentru care muzica era emoție și eliberare și, mai ales, rezolvarea savantă, de fiecare dată, a unei ecuații spirituale, în anii războiului, sub bagheta lui, simfoniile beethoveniene picurau în suflete tristețea nobilă a sublimului inutil. Curzio Malaparte, elegant ca un actor de film, era de mult o celebritate mondială. Cărțile lui îndrăznețe fuseseră traduse în mai multe limbi de largă circulație, în vreme ce atitudinea

lui antifascistă îl făcuse să cunoască regimul închisorilor italiene și domiciliul forțat, la Lipari. Expulzat de Gestapo de pe frontul ucrainean în urma unor articole prosovietice, se refugiase la Helsinki, pentru a urmări de aici cursul războiului în calitate de corespondent de presă. Curiozitatea lui luciferică îl împinsese adesea până în miezul oribilului. Văzuse vagoane plumbuite pline cu evrei deportați, orașe devastate, sate arse, și ne vorbea despre toate astea cu un har deosebit al evocării, pe care zadarnic m-aș strădui să-l redau. Dar despre astea toate avea să scrie el însuși, mai târziu, în Kaputt.

— O dată, pe când mă aflu pe frontul din Ucraina – încep Malaparte în seara aceea –, câțiva soldați nemți în frunte cu un ofițer călare treceau printr-un sat bombardat și pustiu. Deodată, răsună o împușcătură. Cineva trăsese un foc de armă, de undeva, probabil de după o ruină. Soldații nemți înconjură zidul de unde părea că pornise glonțul, mitralierele lor se dezlântuiră, și iată că din spatele fațadei oarbe apărură un copil andru cu mâinile în sus. Unul singur. Soldații îl aduseră în fața ofițerului călare. Era un copil vioi, cu năsul în vânt, un copil ca toți copiii, care-i aminti pro

227

abil ofițerului de feciorul lui, din Germania, poate cam de aceeași vârstă, pentru că privi cu oarecare simpatie obrații pistruiați ai băiatului, căutătura lui încruntată și înspăimântată. Un sentiment ambiguu de furie și duioșie îl făcu să se adreseze Feldwebel-ului de alături, care știa rusese, zicându-i: „Spune-i că noi nu facem război cu copiii, și de-asta îi dau o șansă. Dacă reușește să ghicească, privindu-mă bine care ochi al meu e de sticlă, îl las să trăiască. Dacă nu, îl împușcăm pentru că a tras în noi”. Ofițerul german avea un ochi de sticlă made in Germany, perfect lucrat, perfect adaptat, astfel încât nimeni nu putea să-l deosebească de celălalt. Ofițerul însuși, când se privea în oglindă, nu-l distingea. După ce i se spuse despre ce e vorba, copilul își aținti privirea spre ochii militarului și, după câteva secunde, întinse brațul spre ochiul stâng al acestuia. „Așa e!” recunoscă ofițerul. „Extraordinar! Întreabă-l cum a ghicit!” Copilul explică Feldwebel-ului ceva pe rusese, acesta din urmă însă păru că nu îndrăznește să-i traducă ofițerului. „Ce-a spus?” întrebă ofițerul, curios. „Vreau obrăznicie, desigur!” Feldwebel-ul tăcea, încurcat. „Ei, cum de mi-a ghicit ochiul de sticlă? Cum de-a știut care e?” „Spune băiatul că ochiul dumneavoastră de sticlă e singurul care are ceva uman în el. După asta

l-a recunoscut", răspunse, cu ochii plecați, tălmăciul.

Bengt von Torne își ascunse fața în palme. Avea degetele lungi și îngrijite, degete neurastenice și senzuale, cu unghii trandafirii. O muscă rătăcită se plimba pe falangele dirijorului, examinându-i-le, parca.

— Domnul von Torne, spuse Dinu, ar fi preferat să audă, poate, o istorisire mai puțin amară.

— Într-adevăr, ce poate fi mai dureros și mai dramatic decât să auzi că un ochi de sticlă poate avea în el ceva mai omenesc decât unul adevărat, glăsuși von Torne cu glas tânguitor.

Își ridicase capul dintre palme, iar musca și-a reluat, năucă, zborul.

Plutonier (lb. germ.) (n.ed.).

228

Dacă vreți să auziți ceva mai vesel, ascultați conti-povestirii cu micul partizan, spuse Malaparte. Am povestit această întâmplare unei doamne tinere și negrăit de frumoase, sotie de diplomat. Ochii mari, rotunzi și negri i se umeziseră de emoție. Terminasem și se făcuse tăcere, când ea s-a aplecat spre mine, mi-a atins ușor brațul cu mâna, și jti-a întrebat: „Spune-mi, Malaparte, ofițerul și-a ținut fagăduiala? A dat drumul copilului? spunea că nu se războiește cu copii și că-l va lăsa să trăiască dacă poate distinge care ochi al lui e de sticlă. Sper că și-a ținut promisiunea”. Am privit-o îndelung, continuă Malaparte, crezând că întrebarea ei ascunde o ironie. Dar nu, în ochii ei catifelati citeam o adevărată curiozitate. I-am vorbit atunci pe un ton disperat, care parcă nu era al meu. Doamna parcă nu auzise niciodată de lagărele morții de la Buchenwald și de la Auschwitz. Îi credea pe nazisti urmași fără prihană ai unor Lohengrin și Parsifal, călăuziti de nobile simțăminte umanitare, iar războiul ca pe o suită de scene cavaleresti desprinse dintr-un goblen de epocă. I-am spus: „Da, doamnă! Ofițerul s-a ținut de cuvânt, și nu numai atât, dar a descălecat și l-a sărutat pe copil pe amândoi obraji, l-a mângâiat, a scos din buzunarul tunicii un pachet de ciocolată și i l-a dăruit”. „Admirabil!” a exclamat doamna bătând din palme, în culmea fericirii. „Ce om minunat ofițerul acela!” Nu m-am putut stăpâni și am continuat: „Aveți răbdare, doamnă, să vedeți ce-a mai urmat. Ofițerul neamț l-a îmbrăcat pe copil de sus până jos în aur și argint, i-a adus o caleasca trasă de patru cai albi și l-a trimis, escortat de o sută de cuirasieri, la Berlin. Acolo l-a primit cu mare alai Adolf

Hitler în persoană și, în aclamațiile mulțimii, i-a dat-o pe fiică-sa de sotie". „Nu cumva glumești?” m-a întrebat doamna aceea încântător de naivă, cu oarecare neîncredere în glas.

— Nemaipomenit! exclamă Dinu. Musca ne vizita, pe rând, pe fiecare.

— Musca asta neobrăzată, continuă Malaparte, mi-am în-teste și ea de ceva. Eram la Neapole, vara, pe terasa unui

229

restaurant. Pe porția de brânză ce mi se adusese, se așezau mereu muste. Le goneam, zburau și se întorceau la loc. L-am chemat pe patron și i-am spus: „Domnule, eu vin de la Roma, și țin să-ți spun că și acolo erau muste tot așa de multe ca aici. Dar cei de-acolo au dus un război împotriva muștelor și le-au distrus. De ce nu duceți și dumneavoastră război împotriva muștelor?” Mi-a răspuns că au dus și ei război împotriva muștelor. „Bine, dar nu se vede!” i-am zis. „Nu se vede, mi-a răspuns patronul, pentru că au învins ele!”

În altă seară, după plecarea lui Dinu Cantemir la Lisabona, mă plimbam cu Malaparte pe Esplanadă. La un moment dat, m-a întrebat dacă cunosc Iașul. I-am spus că îl vizitasem în mai multe rânduri, mai ales în copilărie.

— Ei bine, am locuit pe strada Lăpusneanu, în apropiere de Jockey-Club și de restaurantul Corso, într-o căsută de la marginea unei curți părăsite, care nu era altceva decât un vechi cimitir ortodox, abandonat de foarte multă vreme. Pe locul unde se ridica altădată o biserică, se afla acum intrarea într-un adăpost, în care puteai pătrunde coborând incomod o scară improvizată, de lemn. Deasupra adăpostului, se aflau mai multe pietre funerare, de-a valma, unele peste altele, formând o adevărată piramidă. Pe strada Lăpusneanu, soldații germani mărșăluiau în grup, lovind în ritm asfaltul. Orășenii îi priveau dușmănos și se furișau în umbra fațadelor, crezându-se mai în siguranță acolo, pentru că printre ei se aflau și evrei, și uneori treceau pe strada Lăpusneanu și evrei cu cătușe la mâini, escortați de soldați. Nu pot să uit cu cât sânge rece glumeau militarii nemți pe socoteala acestor captivi. Un subofiter, instalat pe tronul înalt al lustragiului din colț, lăsase cu voluptate să i se instruiască cizmele. „Nu vrei să le cureți pentru ultima oară ăstora pantofii?” îi spuse el lustragiului, arătând spre convoiul evreilor. „Dumneata nu vezi că sunt cu picioarele goale?” îi răspunse băiatul în silă. Nu-i

ardea de gluma. Aproape nimănui nu-i ardea de glumă la Iași. Prin ferestrele Jockey-Club-ului, zăream fete puhave și palide, tolănite în fotolii ca niște personaje desenate de pascin<sup>3</sup>. Pe stradă, treceau agale trăsurile obosite, cu birjari în caftane albastre. Mi-aduc aminte în special de una, o Victoria neagră cu roțile vopsite în roșu și trasă de doi cai albi. Pe pernele trăsurii, stătea nemișcată o doamnă între două vârste, o boieroaică probabil, rămasa din alte vremi, slabă, autoritară, pe față cu o mască de pudră albă, într-o mână ținând o umbrelă de soare din mătase roșie, împodobită pe margine cu dantelă albă. Avea un aer absent, de hipnotizată. Lângă ea, ședea un bărbat la fel de uscat, îmbrăcat în alb, cu guler tare, cravată gri și ghete încheiate pe o parte cu nasturi. Era probabil soțul ei. Mi-au amintit Parisul lui Marcel Proust, Parisul doamnei de Cambremer și al prințesei de Luxemburg, Parisul în care Odette Swann se preumbla la Bois, măturând aleile cu marginea rochiei, Parisul ducesei de Guermantes, care trecea în trăsură și răspundea obosită la salaturile domnilor care-și ridicau ușor jobenele, desfătându-și privirile cu privelistea frumuseții ei. Mi-amintea de Parisul lui Apollinaire, care privea melancolic cum curge Sena pe sub podul Mirabeau, mai degrabă decât de acela al personajelor marcate de insomnii și de alcool, ale lui Hemingway sau Paul Éluard, sau decât acela de-acum, pe ale cărui bulevarde trec tropăind ritmic batalioanele Wehrmacht-văm.

Într-o altă seară, eram la Alcazar, cu paltoanele pe noi pentru că era iarnă, frig, și cafeneaua motăia neîncălzită. Sorbeam obișnuitul surogat de cafea și fumam pe rupte, în vreme ce reprezentantele milităroase ale „Armatei Mântuirii”, îmbrăcate curat și sobru în uniformă albastră-închis, își vin

3 Julius Pinkas Pascin (1885 – 1930), pictor expresionist francez de origine bulgară (n.ed.).

deau ziarul lor cucernic soldaților risipiti pe la mese cu câte o fată spălăcită alături. Malaparte mi-a vorbit atunci despre Axei Munthe și despre păsări:

— Îmi spui că principesei Martha Bibescu i-a plăcut ce i-am spus despre animale, și că ți-a pomenit asta, recent, într-o scrisoare? Nu mai țin minte ce i-oi fi povestit atunci, în rue de l'Université, dar înseamnă că nu l-a auzit vorbind despre animale pe Axei Munthe, căci atunci nu

și-ar mai fi amintit de mine, ci de el. Axei Munthe! M-am dus să-l văd înainte de a pleca în Finlanda. Am urcat în vechiul turn de la Materită, unde mă aștepta sub pinii și chiparosii lui, în picioare, slab, teapăn, aspru, cu o manta verde pe umeri, cu pălăria pusă anapoda pe capul nepieptănat, cu barbisonul lui de faun bătrân, cu ochelari negri și cu un câine lup în lesă, care mă lătra îngrozitor, împiedicându-mă să mă apropiu. Spre desfătarea lui Axei Munthe, căruia îi făcea o deosebită plăcere să-și sperie vizitatorii. Asta era una dintre puținele lui distracții, pentru ca trăise în ultimele luni în singurătate, bătut de vânturile unei toamne friguroase și de valurile firii sale capricioase, melancolice și hirsute. Se îndărătnicea în solitudine, printre tablouri vechi, adesea false, printre bucăți de marmură de o antichitate îndoielnică, printre madone sculptate în veacul al XVIII-lea pe care le pretindea făurite în cel de-al XV-lea, solitudine cumva aparentă, pentru că, în lungile lui preumblări prin parc, când păsea încet, cu precauție, pe alei, îi ieseau înainte, zgomotoase și jucăuse, stoluri de păsări, care i se așezau pe umeri, pe brațe, pe pălărie, iar el le vorbea, în muzicalul dialect al celor de la Capri, ca unor prieteni, până ce umbra serii le gonea spre cuiburi, ciripind în jurul lui în semn de adio. În ziua aceea însă, în care venisem să-mi iau rămas-bun de la el pentru că plecam în Finlanda, aș fi crezut că Munthe nu-mi va vorbi deaspre animale și mi-ar fi părut rău. Mi s-a plâns de veșnicele lui insomnii, de nopțile în care, închis în cea mai înaltă odaie a vechiului turn, nu putea să adoarmă de vuietul aprig al vântului și vaietul răgusit al mării. Apoi m-a întrebat, deodată.

232

dacă era adevărat că nazistii ucideau păsările. Am tresărit, bucurându-mă că aducea vorba de animale, numai că părea îngrozit. I-am răspuns că nazistii erau în momentul acela mult prea ocupați ca să-i extermine pe evrei ca să se mai ocupe și de păsări, de micuțele ființe care zburau cu sutele de mii pe deasupra câmpiilor Ucrainei și se așezau acolo pe brațele soldaților, pe gurile de tun, pe tancuri și pe cizmele morților.

În primăvara care a urmat, Malaparte – călător mereu în căutare de noi orizonturi și de noi întâmplări cu care să-și hrănească „jurnalul” din care urma să-și extragă viitoarele cărți – a început să-și facă bagajul. Părăsea Finlanda. Acalmia de pe frontul de răsărit nu-i oferea niciun spectacol care să-l rețină.

Mă pofti, împreună cu alți câțiva prieteni ai lui, la un dejun de adio, pe o zi însorită și veselă, în care se topeau de pe streșini ultimele urme de zăpadă. Era înct frig, dar prin ferestrele largi ale restaurantului Motti soarele ne încălzea, făcându-ne să ne simțim ca într-o seră. A fost un dejun vesel și trist, ca totdeauna în ajunul despărțirilor definitive. snapsurile nu încălzeau inimile, dar inspirau toasturile, la care Malaparte avea să se ridice ca să răspundă spre sfârșitul mesei. Cum din scurtele toasturi ale oaspeților nu lipseau aprecierile laudative la adresa smorgâs4-uri [or abundente cu somon afumat și cu carne de ren, a fricandoului bine rumenit, a cafelei veritabile, servita în cești mari și groase, Malaparte găsi de cuviință să închine un pahar în cinstea bursei negre, care funcționa la fel de ireproșabil ca și sauna din centrul orașului, în ciuda restricțiilor și a războiului.

— Șoferul ministrului Italiei, ne povesti el, un napolitan oaches și descurcăret, după care oftează câteva dintre fetele de aici, cărora de altfel părul negru al meridionalilor

Sandviș, tartină (Ib. sued.) (n.ed.). 233

le sucește cu ușurință capul, auzind că cele mai felurite articole, de la carnea de porc la ceasurile de aur, sau de la vinurile franțuzești și tigările americane la cafeaua braziliană se pot procura de la bursa neagră, credea că bursa neagră e un fel de magazin universal și oprea trecătorii pe stradă, scoțând capul din automobilul legatiei Italiei, cu steag fâlfâind arătos, pentru a-i întreba cu voce tare, firește, pe ce stradă se află bursa neagră.

Către sfârșitul ospătului, Malaparte se ridică din nou ca să închine un ultim pahar cu coniac, în cinstea noastră de data asta. Spuse vreo câteva cuvinte și, deodată, îl văzurăm aplecându-se peste masă, desfigurat și scoțând urlete de durere. L-am târât afară din restaurant, l-am urcat într-o masină și am pornit cu toții în goană la sanatoriul Era, a cărui arhitectură modernă și armonioasă contrasta cu aceea deprimantă a obișnuitelor spitale. Aproape că mă îmbia să mă las bolnav ca să fiu îngrijit acolo.

Am izbutit cu greu să-l urcăm pe trepte și să-l așezam pe un scaun în fața medicului de serviciu. Malaparte gemea, murmurând îngrozit: „Nu vreau să mor! Am să mor, și nu vreau să mor!” Avea apendicită. Se iviseră, pare-se, complicații, și medicul care l-a examinat era de părere că trebuie operat cât mai grabnic. L-am scos din

cabinetul acestuia și parcă-l văd pe Malaparte în capătul unui lung culoar al spitalului, în picioare, rezemat de pervazul unei ferestre, aplecat, apăsând cu mâinile pe locul dureros și spunându-ne cu încâpătânare: „Nu vreau să-i las să mă taie! Duceți-mă, vă rog, acasă!” El, care-l înfruntase pe Mussolini, care stătuse închis în temnițele Italiei fasciste, care trăise războiul în Ucraina și pe frontul finlandez, firește în calitate de corespondent de presă, iar nu de combatant, dar, oricum, nu cu totul ferit de moarte, tremura acum îngrozit, pe coridorul sanatoriului Era din Helsinki, la gândul că aveau să-l taie. Se pare că operația n-a fost deloc ușoară, mă asigură el după ce primejdia trecuse și totul se sfârșise cu bine, pe când îl vizitam într-una din rezervele spitalului, unde a rămas o bună

234

bucată de vreme. L-am găsit, după operație, foarte slăbit, dar volubil, la fel de scânteietor. Mi-aduc aminte că i-am dus la spital un fragment, pe atunci inedit, din *Le Partage de Midi*, și anume preafrumosul *Cantique de Mesa*, din care aveam un exemplar bătut la masină, obținut la București de la Michel Dard prin generoasa mea prietenă Irina Eliadea.] >Iu știi dacă fragmentul din piesa lui Claudel l-a încântat în aceeași măsură ca pe mine, pentru că Malaparte a plecat în Suedia înainte de a mai putea sta de vorbă împreună. L-am condus la aeroport într-o blândă dimineață de aprilie, și acolo nu era momentul să-l întreb de altceva decât de sănătate și să-i urez ședere plăcută la Stockholm. Îl revăd palid și melancolic, frumos și elegant, ca un Hamlet în haine moderne, cu cărarea într-o parte impecabil făcută printre firele de păr des și negru, la tâmplă ușor încăruntit, călcând încet și îndreptându-se nesigur, ajutat de un baston cu măciulia îmbrăcată în argint, spre scara avionului.

Credeam că n-am să-l mai văd niciodată, și-mi părea rău. Prietenii diplomaților aflați în post sunt de cele mai multe ori de scurtă durată, ca popasurile întâmplătoare într-o gara a două trenuri programate în sens contrar. Zeii au vrut însă altfel și iată că în același an, doar câteva luni mai târziu, pe la începutul verii, i-am recunoscut glasul la telefon. Venise pentru vreo câteva zile la Helsinki și voia neapărat să mă vadă. Dacă se putea, chiar în după-amiaza aceea, pentru că a doua zi pleca. I-am spus că-l aștept bucuros la ora care-i convine. La trei după-amiază? Foarte bine!

Locuiam de puțină vreme, în acea vară a anului 1943, în casa

contilor Armfeld, de care însă nu m-am folosit decât vreo câteva luni. Un bombardament aerian care a distrus.

5

1 Irina Eliade (1920 - 1998), scriitoare, traducătoare, profesoară la Universitatea din București (n.ed.).

235

Între altele, o casă învecinată, mi-a devastat-o și pe a mea. De altfel, entuziasmul din primele zile pentru mobilierul de bun-gust al apartamentului, pentru portretele de familie din salon, pentru covoarele orientale și bibelourile de preț îmi scăzuse. Aveam să constat - ce n-aș fi crezut mai înainte - că m-aș simți mai bine într-o cameră confortabilă a unui hotel de mâna întâi, decât într-un castel în care fiecare obiect ar fi o piesă de muzeu. și că, mai bine decât într-o cameră de hotel, m-aș simți în una simplă, printre lucruri puține, doar cele absolut necesare, curate și de bun-gust. Oricum, după acel bombardament care mi-a răvășit casă, m-am mutat din nou în camera de la hotelul Kâmp unde adăstasem în vara lui 1942, la venire. și acum, după mai multe zeci de ani, o am în minte și mi-e dor de ea. Dar să revin la vizita lui Malaparte în apartamentul cenților Armfeld, din Frederiksborg.

L-am primit în salonul împodobit cu vechi portrete de familie. Pe unul dintre pereți, un tablou enorm îl înfățișa pe unul dintre conții Armfeld, comandant de oști în Suedia veacului al XVIII-lea. Își pierduse armata prin munții Norvegiei, dar tabloul îl înfățișa luptând, cu o mână rezemată de gura tunului și cu steaguri fâlfâindu-i patriotic în spate. Nu-i lipsea de pe cap, în toiul luptei, o bogată perucă cu bucle ce-i cădeau pe umeri, așa cum se purta în Franța lui Ludovic al XIV-lea. În depărtare, se desfășura bătălia, învăluită într-o nebulozitate incendiară, ce lumina parțial un cer întunecat. Un alt Armfeld, frumosul și romanticul Gustaf-Mauritz, era reprezentat într-un colț al salonului, în uniformă, alături de portretul unei femei frumoase, iubita sau sotia lui, nu mai știu, oricum, amândoi potriviți ca vârstă și ca epocă. Au trăit pe vremea Congresului de la Viena, Gustaf-Mauritz a jucat pe-atunci un rol politic, tabloul îi puneă în evidență tinerețea energetică și inteligentă și-mi amintea de portretele de epocă reprezentându-l pe Lamartine, cu părul ondulat, ușor zburlit de un vânt propice, cu trăsături virile, energice, atrăgătoare.

236

Acolo, în colțul salonului, sub portretul lui Gustaf-Mau-ritz și al frumoasei doamne care l-a iubit, în cele două mici fotolii franțuzești ce stăteau fată în fată așteptându-și musafirii, ne-am așezat în după-amiaza aceea, Malaparte și cu mine, el grăbit să afle de la mine ceva, iar eu curios să aflu ce vânt îl adusese, pentru că nu aveam nicio îndoială că vizita lui ascundea un interes. Așa și era. Malaparte mai întârzie câteva clipe până să-mi spună scopul pentru care venise și privi îndelung două gravuri puse alături, cu pietate parcă, de contesa Veronica Armfeld, ultima locatară a casei, reprezentând, una, pe regina Mărie-Antoinette, iar cealaltă pe prietena ei nedespărțită, principesa de Lamballe, decapitate amândouă în acel sângeros sfârșit de veac galant al marilor aventurieri, al teosofilor și al raționaliștilor, care a fost secolul al XVIII-lea francez.

— Spune-mi, te rog, mă întrebă Malaparte – după ce ne așezarăm în fotoliile de sub portretele celor doi reprezentanți ai vremii Congresului în care se împărtea Europa și, în egală măsură, se dansa –, spune-mi, te rog, ce familii nobile aveți la Iași?

— Cantacuzino, Ghica...

Malaparte clătina din cap după fiecare nume pe care i-l rosteam, părând nemulțumit.

— Sutu? Calimachi? Negruzzi?

— Nu merg, nici sutu, nici celelalte.

— Mavrocordat?

— Nu, nu... nici Mavrocordat.

— Sturdza?

— Cum ai spus? Sturdza? Sturdza? Sturdza merge! Îți mulțumesc. Totul e în regulă. Nemaipomenit ce bine se potrivește!

Malaparte se ridică și, traversând salonul, îl auzii mor-măind: „Erau mândri și demni, ca niște adevărați Sturdza!” pe un ton puțin ironic și puțin teatral.

— Sunt indiscret dacă te întreb de ce-ți trebuia un nume boieresc de la Iași?

237

— Nu știu dacă ți-am istorisit că am stat la Iași, la începutul războiului, că am văzut trenul cu vagoane plumbuite în care erau evrei, ei bine... Dar e prea lung ca să-ți povestesc acum. Poate altă dată.

Își privi o clipă ceasul-brătară de la mâna stângă, mă văzu contrariat și-mi spuse, pe când ne îndreptam spre ieșire:

— Am să-ți explic în câteva cuvinte, pentru că sunt foarte grăbit. Măine mă întorc la Stockholm și mai am ceva de aranjat aici. La Iași, a doua zi după un bombardament aerian, am văzut trecând pe strada Lăpusneanu o trăsură elegantă și demodată, ducând pe pernele ei un domn și o doamnă ce mi-am amintit de la belle époque.

— Mi-ai vorbit despre ei, mi-aduc aminte foarte bine.

— Ei, da. Mi se părea că văd, privindu-i, Europa de altădată, care nu va mai fi niciodată ce a fost, pentru că timpul nu se întoarce pe urmele lui. Mi s-a părut că văd vechea Europă călcând pe propriile ei ruine, în trăsură, părea că trec două stafii ale unor asasinati ce se întorc la locul crimei. Mi-a rămas vie în minte, obsedantă, acea trăsură cu roțile vopsite în roșu, care străbătea o regiune incendiată, ca într-o nuvelă de Selma Lagerlöf, ducând în scoica ei două resturi ale unei lumi sfârșite, ultimele două resturi care, mai curând sau mai târziu, vor pieri și ele, și care știu asta. Ei bine, am vrut să dau acestor două fantome, acestor simboluri ale Europei de altădată, a lui Robert de Saint-Loup și a ducesei de Guermantes, un nume pe măsura lor. Mi l-ai dat dumneata. Sturdza li se potrivește foarte bine. Doamna și domnul din trăsură erau niște adevărați Sturdza, te rog să mă crezi!

Zicând acestea, își mai privi o dată ceasul-brătară, apoi îmi întinse mâna și plecă, îl văzusem pentru ultima oară.

Câțiva ani mai târziu, mi-a căzut în mână Kaputt, cartea lui Malaparte, în care personajul principal e războiul, în jurul căruia roiesc victimele măcelului, războiul răsfrânt pe fetele, în cugetele, în viețile și în pasiunile oamenilor pe care

6 Selma Lagerlöf (1858 – 1940), scriitoare suedeză (n. ed).

238

Jlalu Malaparte i-a cunoscut la Berlin, în România, în Ucraina, în Finlanda, în orașe și în sate distruse, de pretutindeni, în ghetouri, în barurile Romei lui Mussolini, în preajma Isabellei Colonna („Coloana a V-a” cum o denumea Himmler), peste tot pe unde l-a purtat setea de cunoaștere și de aventură, în cartea asta, am regăsit, pe lângă multe dintre întâmplările istorisite de Malaparte lui Dinu Cantemir, lui Bengt von Torne și mie – fie sub portretul doamnei Lindel pictat de Gallen Kallela, fie în cafeneaua Alcazar, unde doamnele din Armata Mântuirii își vindeau ziarul, iar permisionarii îl cumpărau din politețe, dar nu-l citeau, fie pe una dintre băncile grădinii Observatorului, de unde, seara, se vedea până departe marea alburie –, am regăsit, spun, citind

Kaputt, scena echipajului care traversa Iașul bombardat în ajun. Era așa cum mi-o povestise Malaparte în două rânduri, dar nu era tot. Evitase să-mi spună sfârșitul. În carte, echipajul se oprește în fața dughenei evreului Kane, pentru ca principele și prințesa Sturdza să cumpere de-acolo un pachet de ceai. Vizitiul, un muscal în caftan, așa cum erau pe-atunci foarte mulți pe capra incomedelor birje iesene, se dă jos ca să intre în prăvălia lui Kane. Acesta iese în întâmpinarea boierilor din trăsură, pentru a se scuza, frângându-și mâinile: Nu mai avea ceai! Ultimul pachetel îl vându-se cu o clipă mai înainte domnului care iese acum din prăvălie, lui Malaparte. Principesa Sturdza întoarce capul spre vizitiu și-i face semn, la care vizitiul ridică biciul și începe să-l lovească fără mila pe negustor. Malaparte, care asistă la scenă, renunță la pachetul lui cu ceai și i-l oferă principesei Sturdza. Vizitiul își reia locul pe capra trăsorii cu roțile roșii și echipajul pornește și dispare printre casele fumegânde ale orașului bombardat.

Nu știu în ce măsură cele povestite de Malaparte în Ka-putt în legătură cu biciuirea evreului Kane de către vizitiul principesei sunt relatări adevărate sau imaginare. Poate că, la început, Malaparte a intenționat să scrie numai scena echipajului trecând printre ruine, dar că, scriind-o, i-a trecut prin

239

mintea să-i adauge biciuirea evreului, imaginată de el. Oricum, chiar dacă aceasta a avut loc, între cei care au aplicat-o și familia Sturdza nu e absolut nicio legătură. E vorba de un nume pus accidental pe o întâmplare poate închipuită, ca o etichetă lipită greșit pe un borcan oarecare.

Trecem adesea unii pe lângă alții, fără să ne cunoaștem decât în parte și superficial. Am fost, puțină vreme, e drept, prieten cu Malaparte, i-am ascultat istorisirile, l-am lăsat să-mi divulge tainele altora înfrumusețându-le, dar despre el nu mi-a vorbit mai nimic. Abia mai târziu am început să-i reconstitui, din bucăți, trecutul, atât cât mi-era necesar pentru a-i schița o sumară biografie. Acest jurnalist antifascist era totuși corespondentul de presă în Finlanda al unui ziar al lui Mussolini, care cândva îl încarcerase pentru opiniile lui politice. Acest florentin neînfricat se dovedise totuși foarte temător, cum am arătat, de o intervenție chirurgicală obișnuită. Fost combatant în primul război mondial la vârsta de douăzeci de ani, rănit și declarat invalid după ce luptase pe frontul francez, Malaparte devenise

diplomat de carieră, ca să abandoneze însă Ministerul de Externe, spre a se consacra literaturii și ziaristicii, în speranța că va avea astfel posibilitatea să-și exprime convingerile antifasciste.

Iar numele nu-i era decât un pseudonim, ce exprima, desigur, o opoziție: Malaparte opus lui Bonaparte. Căci numele lui adevărat nu era Curzio Malaparte, ci Kurt Suckert!

S-a stins din viață în anul 1957, la vârsta de cincizeci și nouă de ani.

### Profiluri decupate

La Helsinki, mă simțeam minunat în camera mea de hotel cu vedere spre Esplanadă, dar ministrul îmi dădea uneori a înțelege că n-ar fi rău să-mi pot găsi un apartament, unde să pot primi oaspeți în jurul unei mese de bridge, sau de ceai, să pot oferi un modest dejun sau o cina prietenilor pe care nu se îndoia că mi-i voi face. De aceea, am tresărit când doamna Greta Lindblom, directoarea hotelului Kämp, unde locuiam, mi-a spus, nu mai știu în legătură cu ce, că la etajul al cincilea al hotelului avea un apartament liber. De ce nu-mi spusese mai înainte? Nu știa că doream să mă „extind”, dar n-avea importanță, pentru că mieux vaut tard que jamais<sup>1</sup> mi-a ciripit ea în limba lui Molière, învățată probabil cu doamna Tuderus.

Greta Lindblom era foarte blondă, avea ochi albaștri puțin obosiți, părea mai tânără decât cred că era. Nu aducea deloc a directoare de hotel, ci mai degrabă a văduvă veselă, ceea ce, de fapt, nu cred că era. Mă întrebam de unde găsește atâta energie ca să conducă un mare hotel central, cu restaurant și spălătorie, cu femei de serviciu, chelneri, portari, băietii la lift și curieri – o legiune de salariați ce trebuiau supravegheați, dăscăliți, plătiți – cu impozite de calculat și probleme zilnice de aprovizionare. Această păpusă fragilă avea darul de a trece, cu o nemaipomenită și neașteptată repeziciune, de la un aer autoritar, cu care se în

Mai bine mai târziu decât niciodată (lb. fr.) în ed.). 241

fătisa salariaților ei în biroul direcției, la zâmbetul monden, cu care-și primea clientela. Celor din stânga le comanda, iar celor din dreapta le surâdea, o întorsătură ușoară a capului corespunzând unei întorsături radicale de mimică.

— Dar spuneți-mi, cum se face că apartamentul de care vorbiți a rămas liber, când atâția diplomați străini caută locuință? îl auzeam deunăzi pe domnul Clementi, de pildă, că-și caută casă.

De Clementi era secretarul legatiei Italiei, locuia cu sotia lui tot la Kämp și, de câte ori mă întâlnea jos, în restaurant, mi se plângea că s-a săturat de hotel și de restaurant, unde, în afară de eternul beef-steak din carne tocată, cu cartofi fierti alături, și de puro, acea fiertură de ovăz de care îi e lehamite, nu ni se mai oferea nimic.

— I-am vorbit domnului de Clementi de apartamentul de la etajul al cincilea, dar, când a auzit că există acolo un chemin defer<sup>1</sup> n-avut să urce să-l viziteze, mi-a mărturisit doamna Lindblom.

— Un chemin de fier? Ce fel de chemin defer în apartament?

— Un chemin de fier ca oricare altul, mi-a tăiat-o proprietara hotelului.

Am tăcut intrigat și am rugat-o să-mi îngăduie să văd apartamentul, mai mult din curiozitate decât interesat, pentru că nu-mi închipuiam că se poate locui în încăperi pe lângă care trece un drum de fier, o cale ferată sau cine știe ce altă drăcovenie astfel denumită în franțuzeasca doamnei Lindblom. Apartamentul era compus din trei camere, dintre care una era foarte spatioasă, era mobilat confortabil, avea o baie încântătoare, dar... „calea ferată” nicăieri.

— Et le chemin defer? am întrebat-o eu, cu oarecare ezitare.

— Iată-l! exclamă ea, arătându-mi un șemineu de marmură foarte decorativ, instalat în camera spatioasă.

Cale ferată (lb. fr.) (n.ed.).

242

și astfel, datorită unei ușoare greșeli de limbă franceză a doamnei Lindblom, care, în loc de cheminee, spunea che-min defer, am intrat în posesia apartamentului.

O bună perioadă de timp am rămas aproape singur la legatie. Dinu Cantemir, colegul pe care-l înlocuiam, a plecat la Lisabona, consilierul de presa își avea biroul în altă parte, ministrul plecase la Stockholm cu sotia din motive de sănătate, și tovărăsie îmi ținea doar doamna Irma Englund, o veche și harnică funcționară a legatiei, care, fiind localnică, îmi era de mare ajutor, întrucât nu cunoșteam niciuna dintre cele două limbi oficiale ale țării: finlandeza și suedeza. Treburile mărunte cădeau în sarcina ei și se descurca mult mai bine decât mine, care abia venisem. Toate au mers cum au mers până în ziua când s-a anunțat sosirea unui grup de ziariști români în Capitala Finlandei. Lor le-am oferit primul meu „ceai” diplomatic în noul apartament de la

etajul al cincilea al hotelului. Irma Englund și consilierul de presă mi-au întocmit o listă a persoanelor oficiale ce trebuiau poftite și pe care nu le văzusem niciodată la fată, așa cum nici pe ziariștii bucureșteni.

Ceaiul pe care l-am oferit ziariștilor români s-a desfășurat admirabil. Pe baza „licențelor” obținute de la Ministerul de Externe, așa cum se obișnuia, domnul Mensbir, distinsul maître d'hôtel al restaurantului de la parter al hotelului, a procurat zahăr, făina și unt în cantități suficiente pentru a-mi pregăti în bucătăria hotelului delicatesele ce aveau să fie servite la ceai de două tinere chelnerițe, gătite ca niște subrete de operetă. Nici franceza domnului Mensbir nu era scutită de anumiți termeni improvizați de domnia sa, datorită influenței inerente a limbilor locale. Nu pot spune, de pildă, că n-am tresărit auzindu-l pe domnul Mensbir că-mi va pregăti, cu untul, zahărul și făina aprobate de minister, un

243

tres bon kaka, ceea ce voia să însemne pe limba franco-su-edeză a Domniei sale „un foarte bun chec”.

La ora stabilită, după indicațiile doamnei Englund, musafirii finlandezi au sunat la ușă. O singură dată, căci, deschizând ușa, i-am văzut înșirați unii după alții până în capătul coridorului, pentru că în nord e o mare impolitete să vii, de pildă, la ora cinci și un sfert, când gazda te invită la cinci.

Mă simțeam stânjenit în mijlocul unei mulțimi care-mi umplea casa și din care nu-l cunoșteam decât pe consilierul de presă și pe doamna Englund. Întâmplător, am descoperit ca, în picioare, lângă mine, se afla un tânăr, care, ca și mine, părea ca nu cunoaște pe nimeni. L-am abordat vorbindu-i franțuzește și mi-a spus că era român și că venise în grupul de ziariști care vizita Finlanda. Așa cum eu nu-mi cunoșteam musafirii, nici el nu-și cunoștea gazda. Am făcut haz de această întâmplare și ne-am împrietenit. Era zvelt, cu păr bogat pieptănat pe spate, cu frunte frumoasă, cu ochi inteligenți, scăpărători, purta lavalieră și avea un umor fin și foarte plăcut.

Era George Zbârcea<sup>3</sup>, alias Claude Romano, compozitorul ale cărui melodii spirituale și armonioase continuă să fie fredonate și azi, muzicologul talentat și omul de cultură plin de verva, pe care aveam să-l revăd sporadic după foarte mulți ani, la București.

După plecarea ziariștilor, a trecut o bună bucată de vreme până

să ne vină de-acasă un nou vizitator. Era Liviu Re-breanu, care avea să tină o conferință la Helsinki, în limba germană.

Grav, impunător, tăcut, interiorizat, Liviu Rebreanu nu era un oaspete comod. Nu râdea niciodată, nu glumea, cel puțin cu noi, era de o seriozitate glacială. Pe ziariștii care ne

3 George Zbârcea, compozitor și ziarist român (n.ed.).

244

vizitaseră cu mai multe luni în urmă, îi purtasem pretutindeni unde credeam că era ceva mai deosebit de văzut. Cu ei, treaba fusese ușoară, pentru că erau comunicativi. Pe George Zbârcea, de pildă, îl interesa totul: oamenii, obiceiurile, peisajul, arta, literatura, dar pe marele Rebreanu ce-l interesa oare? Nu știam. Colegul de la presă întocmise un program de întrevederi ale scriitorului nostru cu confrati locali, vizitarea unor orașe de provincie, o recepție oficială etc. Rebreanu mergea peste tot unde era dus, dar fără să manifeste nici plăcere, nici interes, nici plictiseală, nimic, întreba doar, seara, la despărțire: „Măine unde mergem? La ce oră? Pe cine întâlnim?”

Consilierul de presă avu ideea să-l scoată pe Rebreanu într-o după-amiază din cadrul întrevederilor oficiale, amabile, reținute, formale și să-l ducă în casa unei vârstnice regizoare, care vorbea bine nemțește și care, mai ales, era foarte volubilă. Doamna Mia Backman a fost imediat de acord să-l poftască pe Rebreanu acasă la ea și să-i ofere o modestă gustare. M-a poftit și pe mine, împreună cu scriitorul și cu Titu Mihăilescu, consilierul de presă. Nici acesta din urmă, și nici eu n-o vizitasem până atunci pe Mia Backman. O întâlnisem ici-colo, întâmplător și cu plăcere, pentru că era veselă, expansivă. Mia Backman era înaltă, corpulentă, purta pince-nez și coc pe vârful capului. Se îmbrăca în rochii de catifea cu mâneci lungi, închise la gât, garnisite cu dantelute, iar peste pieptul impunător îi curgeau lanțuri grele de aur și siroaie de mărgel. Părea o directoare de pension pentru domnișoare, umplea cu persoana ei încăperea unde se afla și vorbea întruna, gesticula, râdea, potrivindu-și din când în când ochelarii pe nasul ei mic, prea mic și copilăros pe fata ei mare, cu obraji bucălați și rumeni.

Locuia în centru, la ultimul etaj al unei case vechi, fără lift. Am sunat și ne-a deschis ea, poftindu-ne înăuntru. Mare ne-a fost surpriza, descoperind că ocupa două camere mici ca două colivii alăturate, joase și încărcate cu tot felul de lucruri. Până să ne așezăm în jurul mesei,

ne-am tot lovit unii

245

de alții, de scaune și de măsutele plasate prin colțuri. Pe pereți, de jur-împrejurul odăii de primire în care ne aflam, atârnau, ca într-un cavou, prăfuite și veștede, zeci de coroane, vestigii ale succeselor reputate de regizoare de-a lungul mai multor zeci de ani, pe diferite scene nordice. Iar printre coroanele cu panglici late, ca și pe măsutele de prin colțuri se puteau vedea înrămate zeci și zeci de fotografii de actrițe și de actori, majoritatea în costume de teatru, însoțite, toate, de dedicații și de semnături, unele celebre. Ne priveau din cadrele lor actrițe violent grimate, cu diademe pe frunte și cu lungi coliere de perle, ce le ajungeau până aproape de genunchi, un Hamlet cu nelipsitul craniu în mână, un rege Lear cu o căpită de păr alb pe cap și cu o barbă care-i acoperea jumătate din față, un Gösta Eckman, pudrat, frumos, cu ochi visători și trăsături fine, o lady Macbeth cu ochii închiși și cu mâinile întinse drept înaintea ei, și câte altele. Mia Backman ne citea cu mândrie, în traducere germană, unele dedicații și ne prezenta celebritățile fotografiate, rostindu-le numele cu emfază:

— Lars Hansen, Erik Lindstrom<sup>4</sup>, Ture Ara A, Aulikki Rău-tawaara<sup>6</sup>, Gösta Eckman, Mary Paischef<sup>7</sup>, Nifontova<sup>8</sup>...

După ce am terminat vizitarea „cavoului”, ne-am așezat în jurul mesei și ni s-a oferit surogatul de cafea cel de toate ocaziile, îndulcit cu o umbră de zahăr și stropit cu o picătură-două de lapte, iar Mia Backman în capul mesei, printre coroane și fotografii, a început să ne povestească cu glas de contraltă amintiri din teatru, înghesuiți și aplecați asupra cescutelor de cafea, tăcând pentru ca Mia Backman să-și desfășoare filmul vieții, noi, musafirii, păream trei conspiratori ascunși într-o criptă funerară sau oficianții tainici ai unui rit interzis.

4 Erik Lindstrom (n. 1906), actor suedez (n.ed.).

5 Ture Ara (n. 1903), cântăret de operă (n.ed.).

6 Aulikki Răutawaara (1906 – 1990), cântăreată de operă (n.ed.). 1 Mary Paischef (n. 1900), balerină (n.ed.).

8 Lucia Nifontova (n. 1913), balerină (n.ed.).

246

După ce am ieșit în stradă, părăsind-o pe Mia Backman în „cavoul” cu coroane uscate și cu fotografii desuete, ne-am fi așteptat, consilierul de presă și cu mine, să-l auzim pe Re-breanu debitându-ne impresiile, după această vizită ceva mai neobișnuită. Dar, ca și cum nu

ar fi văzut și nu ar fi auzit nimic deosebit, marele scriitor ne-a întrebat doar care avea să fie programul de a doua zi.

Un alt oaspete remarcabil al Capitalei finlandeze a fost, cam tot pe-atunci, Dinu Lipatti. Nu-l cunoșteam, nu-l auzisem cântând și nu-l văzusem niciodată. De aceea, Lipatti a fost pentru mine o adevărată revelație. Mă așteptam să întâlnesc un pianist deosebit, dar nu și un om deosebit. Artiștii sunt mai degrabă orgoliosi, susceptibili, capricioși; prea puțin dintre ei sunt modești, simpli, lesne abordabili, generosi, așa cum se spune că era Enescu și cum l-am descoperit pe Lipatti noi toți cei de acolo, nu numai românii de la legatie, ci și finlandezii care l-au cunoscut. Nu știam dacă mă impresiona mai mult pianistul Dinu Lipatti sau omul. Mai întâi, recitalul lui a fost un eveniment, o revelație. Apoi, la recepția dată în cinstea lui, puzderia de invitați a avut prilejul să-l cunoască. Era comunicativ, fermecător. Te simțeai atras spre el, deveneai mai bun când îți vorbea și-i vorbeai. Avea acest tânăr cu părul foarte negru, cu nasul vulturesc, cu ochi mari, catifelati, puțin adus de spate, cu ceva fragil, maladiv în înfățișare, o forță binefăcătoare, de îmblânzitor de suflete. Ai fi vrut să-l ai acasă, mereu lângă tine, să-l îngrijești, să-i aduci flori, să-l adormi seara, să-l trezești dimineața, să i te devotezi desăvârșindu-te prin el tu însuți. Se întreceau cei de-acolo, în seara aceea, să-l copleșească cu laude, cu priviri învăluitoare, materne, admirative, pe care el le primea zâmbind, dar ca și cum nu le-ar fi primit, ca și cum nu le-ar fi auzit și observat sau ca și cum, obișnuit cu ele, le-ar fi găsit la fel de firești ca și aplauzele. Mulțimea pentru ele, dar nu-l copie

247

s-au. S-a așezat la pian, în salonul legatiei, fără să-l roage nimeni. A cântat la danse dufeu și, fiindcă bucata asta accesibilă, colorată, a plăcut deosebit de mult mai ales doamnelor, le-a mai cântat-o o dată. Apoi, în glumă, a început să improvizeze pe o temă dată de un pianist localnic. După aceea, pe un motiv muzical finlandez dintr-o compoziție bine cunoscută a lui Sibelius. Apoi, pe alte și alte teme, neobosit, bine dispus, până spre ziuă. Prietenul meu Nyysönen, consilier la protocolul Ministerului finlandez de Externe, care iubea muzica, el însuși cântând din gură și acompaniindu-se la pian, l-a poftit pe Lipatti în dimineața următoare la el acasă. Credeam că Lipatti avea să se scuze și, după o noapte nedormită, să refuze amabil invitația. De unde! A primit-o cu plăcere și, a doua zi, spre prânz, în casa finlandezului pe

care-l cunoscuse cu o seară înainte și pe care n-avea să-l revadă niciodată, Dinu Lipatti a cântat din nou, a improvizat iarăși, l-a ascultat la rândul lui pe Nyyssonen interpretând cântece finlandeze, și toate astea cu plăcere, cu multă curiozitate, fără să se uite la ceas, fără să-și drămuiască timpul.

Mă întrebam de ce natură era acea forță care emana din el, cel lipsit de forță? Cred că marele lui talent se datora nu numai unui simț muzical deosebit, dar și unor calități sufletești neobișnuite care, așa cum se răsfrângeau în felul lui de a fi, se manifestau și în interpretarea bucăților pe care le cânta.

Din Finlanda, Dinu Lipatti a plecat la Stockholm, unde mi s-a spus că a produs aceeași copleșitoare emoție în piepturile publicului suedez. A fost aplaudat, omagiat în presă, fotografiat, invitat acolo, ca pretutindeni de altfel. Nimeni nu rezista farmecului său personal, așa cum nu rezista geniului său muzical.

Vreo șapte ani mai târziu, prin 1950, Dinu Lipatti, aproape muribund, se ducea de la Geneva la B esalon, unde, între două sincope, a dat un concert. Ultimul după câte am auzit. M-am întrebat dacă acest concert a fost un dar făcut publicului, care l-a primit în delir, de către artistul foarte bolnav, același care la legatia noastră din Helsinki cântase până

248

pre dimineață pentru a face plăcere invitaților, sau a fost n jar oferit lui Lipatti de organizatorii concertului, care-l iubeau, un prilej de a-l face să mai cânte, poate pentru ultima oară, în fața unui public iubitor de muzică bună? Cred că s-a oferit atunci lui Lipatti ocazia și bucuria de a mai procura altora o încântare unică, înainte de a fi prea târziu, poate că Lipatti însuși i-a rugat pe cei din jurul lui să-i dea posibilitatea de a mai adresa măcar o dată înainte de a muri, din preaplinul sensibilității sale, publicului anonim un ultim cântec, al lebedei rânite. „Dă-mi, Doamne, ce trebuie să dau altora” ar fi putut să fie ruga lui preferată, dacă nu cumva chiar a și fost.

\*

Regretatul Liviu Hulea<sup>9</sup>, prieten entuziast și generos, care lucra de câțeva vreme la serviciul nostru de presă, mi-a anunțat într-o dimineață sosirea la Helsinki, pe cât de neașteptată, pe atât de plăcută, a dansatoarei Iris Barbura și a pianistului Sergiu Celibidache. I-am întâmpinat pe peronul gării, bucuros să-i revăd, și i-am regăsit mai

încântători și mai interesanți ca niciodată. După prezenta binefăcătoare a lui Dinu Lipatti, aveam parte acum de aceea care avea să se dovedească la fel de binefăcătoare în ce mă privea ca a marelui nostru pianist, întâmplarea îmi făcea dar după dar. Mi-o aminteam pe Iris, așa cum o văzusem la Balcic, cu vreo șapte ani în urmă, înveșmântată într-un costum oriental și cătărată ca un păun pe unul dintre stâlpii vilei unde locuia profesorul meu de logică, domnul Nae Ionescu, în după-amiaza în care mă poftise, împreună cu două colege de facultate, să-l vizitez. Sau fredonând, cochet, o șansoneta franțuzească.

9 Liviu Hulea (n. 1906), diplomat român. Licențiat în drept, între 31 martie 1942 și 1 iunie 1944, este șef de secție la Direcția Presei din Ministerul Propagandei Naționale, între 1 septembrie 1943 și 1 septembrie 1947, este, la Legatia României din Helsinki, șef de secție la Serviciul de Presă. „Comprimat pentru economii bugetare” la 1 decembrie 1947 (n.ed.).

249

Mi-o mai aminteam pe scena Operei, dansând cu Vergiu Cornea<sup>10</sup>, nu făcând, în tutu, piruete și arabescuri pe vârful picioarelor, ci exprimând, prin mișcări libere și păsind cu piciorul gol, emoții sugerate de muzică. Mi-o aminteam într-o excursie făcută cu ea, cu pictorita Magdalena Rădulescu” și cu italianul Mário de Marchi, la Sinaia, unde rămăsesem o zi întreagă, trâncănind și glumind tinereste. Ce deosebită era Iris cea de-acum de ipostazele ei din amintirile mele! Aveam acum, la Helsinki, lângă mine o mucenică! Nicio umbră de cochetărie nu-i întuneca puritatea înfățișării. Nici fard pe fata, nici bucle pe umeri, nici lac pe unghiile tăiate cu foarfecile, acasă. Niciun artificiu. Iris cea de acum nu semăna cu nicio altă femeie din câte vedeam prin preajma mea. Părea o călugărită tânără, venită să officieze pe scenă dansuri sacre, sau o tânără feciorelnică, modestă și firească, înnobilită de stângăcia demnă cu care se strecura printre cucoane sofisticate și convenționale, ce-mi păreau vulgare când le vedeam alături de ea. și ce artificiale și depășite pentru veacul nostru mi se păreau poantele convenționale și tutu-ul Nifontovei, prima-balerină a Operei care mă încântase până atunci, pe lângă dansul expresiv prin care Iris Barbura exprima pe scenă sensul unui Largo de Händel! Dar și mai surprinzător schimbat, fată de cel pe care-l știam, mi se părea acum Sergiu Celibidache. Mi-l aminteam la Balcic, tot cu șapte ani în

urmă, când nu voise să ne cânte la pian, pentru că niciunul dintre noi nu recunoscusem cele câteva măsuri cu care făcuse să tresară o claviatură cam dezacordată. Era distant cu cei din grupul nostru, părea că ne

10 Vergiu Cornea, reprezentant al dansului modern. Elevul Verei Karalli și al Floriei Capsali. Împreună cu Iris Barbura, a adus pentru prima oară în repertoriu muzica lui J.S. Bach. A reprezentant prin dans legende românești puse pe muzică de Hilda Jerea. În timpul celui de-al doilea război mondial, a plecat în străinătate.

11 Magdalena Rădulescu (1899 – 1981), artist plastic român, își face studiile la München, apoi la Paris, la Grande Chaumiere. Are numeroase expoziții în țară și străinătate (n.ed.).

250

disprețuiește, că nu ne consideră vrednici să ne bage în seamă, îl credeam, pe atunci, orgolios, încrezut. Poate era astfel, poate mă înșelam, nu știu. Destul că acum îl vedeam altfel, parcă un altul decât cel pe care îl cunoscusem: afabil, prietenos, fără umbră de vanitate.

Mă întrebam dacă nu cumva mă înșelasem până atunci asupra lor sau dacă, între timp, de când nu-i mai văzusem, deveniseră alții. Poate că-i judecasem superficial, dar, oricum, mi se părea incontestabil că nu mai erau aceiași pe care-i cunoscusem cu ani în urmă. Sergiu mi-a povestit, de altfel, acum, la Helsinki, că în Germania cunoscuse o mare personalitate, un guru, care avusese asupra lui o influență binefăcătoare, îl deprinsese să-și cultive în așa fel trupul, încât acesta să-i susțină spiritualitatea. Sergiu Celibidache nu mai consuma nici carne, nici alcool, nu pierdea nopțile, și anumite exerciții fizice, de care n-a apucat să-mi vorbească mai în amănunt, îi îngăduiau, spunea el, să lucreze saispzece ore pe zi, să se concentreze și să pătrundă în miezul lucrurilor mult mai adânc decât înainte. Iris Barbura, la rândul ei, fusese captivată de noile principii de viață ale lui Sergiu, iar rezultatul îl vedem: progres în arta fiecăruia, bucurie de a trăi o existență senină, curată, spiritualizată.

Cu toate că finlandezii erau adepții baletului clasic așa cum îl desăvârsise scoala rusă și priveau cu rezerve expresionismul german, cu realizările unor Harald Kreutzberg și Mary Wigman, au fost entuziasmati de Iris Barbura. Dovadă că, fără să-i roage nimeni din afara tagmei lor, balerinii finlandezi s-au gândit să pună mână de la mână pentru ca, în cinstea dansatoarei noastre și a pianistului care o

acompania – și în care descopereau o mare personalitate, judecând după ideile lui artistice expuse fragmentar, e drept, dar tulburător, cu prilejul diferitelor convorbiri avute cu unii dintre ei –, să organizeze un dineu prietenesc la restaurantul hotelului Klaus-Kurki.

Rareori m-am simțit mai în largul meu la un dineu ca în seara aceea! Balerinele și balerinii finlandezi mi-erău cu

251

noscuți de la spectacolele lor. Erau tineri, entuziaști, comunicativi. Masa era îmbietoare. Smorgâs-urile, apetitivele adică, fără de care snapsul n-are haz, erau alcătuite din sardele, somon, icre, brânzeturi, toate rarități pe vremea aceea. S-a închinat în sănătatea oaspeților români, și balerinii au regretat că invitații lor nu gustau băuturile alcoolice, dar le-au admirat puterea de voință mulțumită căreia rezistau tentației. și-au trecut din mână în mână cartofii fierti, care, în mod obișnuit, țineau loc de pâine, toată lumea se simțea bine și satisfacția își atinse punctul culminant în clipa în care se deschiseră larg ușile salonului separat în care ne aflam și o legiune de ospătari intrară unii după alții în pas alergător, aducând cu ei ceea ce constituia surpriza serii: o enormă pulpă de porc bine rumenită. Balerinii ofereau dansatoarei și acompaniatorului ei un nemaipomenit ospăt în acea vreme de război și mizerie. Vociferări și aplauze însoțiră baletul ospătarilor în drumul lor spre Iris, oferindu-i în stânga platoul bine mirositor. Ochii balerinilor erau îndreptați spre dansatoarea noastră, spre a-i citi pe fată uimirea și legitima încântare. Numai că, spre dezolarea mea, Iris, cu un zâmbet pe care se putea citi jena și regretul, refuză friptura, dezamăgindu-i pe cei ce se străduiseră să-i facă o mare bucurie. Când Ser-giu, la rândul lui, procedă la fel ca Iris, veselia comensilor se preschimbă într-o mută dezamăgire.

Cei doi vegetarieni nu-și putuseră călca angajamentul luat fată de conștiința lor de a se abține de la carne, nici măcar pentru a face plăcere balerinilor finlandezi care, cu mare greutate și cheltuială, și-o procuraseră de la... bursa neagră!

Abia mă întorsesem la București din Finlanda, traversând Uniunea Sovietică ce se străduia să șteargă, măcar aparent, de pe fațadele caselor, între altele, urmele războiului, când l-am întâlnit pe unul dintre culoarele Ministerului nostru de

252

Externe pe prințul Anton Bibescu<sup>8</sup>. L-am salutat, convins că nu

mă recunoaște. Trecuseră mai bine de trei ani de când nu-l mai văzusem și mă bucuram la gândul că s-ar putea să nu mă mai tină minte. Asta, pentru că-l evitam din timiditate. Celebritățile m-au stingherit dintotdeauna, și prințul Bibescu, despre care știam că fusese prieten cu Proust, era pentru mine o celebritate cu care nu mă socoteam vrednic să stau de vorbă, răpindu-i astfel din timp. Dar în ziua aceea s-a întors el după mine, strângându-mi mâna și poftindu-mă a doua zi la dejun la Capșa. I-am mulțumit, asigurându-l ca voi veni cu mare plăcere, convins în sinea mea că mă confunda cu altcineva, pentru că ultima noastră întrevvedere din preajma plecării mele din țară, cu mai bine de trei ani în urmă, se soldase cu ceva neplăcut pentru mine, și amintirea acestui „ceva neplăcut” era un al doilea motiv – dar nu și ultimul – pentru care nu țineam neapărat să-l întâlnesc și, mai ales, să iau masa în tete-ătete cu el, la Capșa! Dar e mai bine s-o iau de la început, dinainte de a-l cunoaște.

Nu mai știu cu ce prilej, Cu Constantinescu<sup>9</sup> îmi atrăsese atenția cu felul lui original de a prezenta lucrurile, spunându-mi despre Anton Bibescu:

8 Anton A. Bibescu (n. 1878, în localitatea St. Symphonien din Franța). Licențiat în drept (1899) și litere (1900) la Paris. A lucrat în cadrul Ministerului Afacerilor Străine al României cu începere de la 1 decembrie 1899, îndeplinind diferite funcții. Este trimis la Legatiile României din Paris, Londra, Sankt-Petersburg, Washington. De la 1 noiembrie 1920, este trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Washington, apoi, de la 1 martie 1927 și până 22 noiembrie 1933 (când își dă demisia), îndeplinește aceeași funcție la Madrid și Lisabona. și-a încheiat cariera diplomatică la 1 august 1940 (n. ed).

9 Grigore (Cu) Gr. Constantinescu (n. 1896, la Turnu Severin). Licențiat în drept la București. A lucrat în cadrul Ministerului Afacerilor Străine începând cu 15 septembrie 1920. Activează la Legatiile României din Roma, Londra, Paris, Teheran, între 1 septembrie și 1 octombrie 1923, este secretarul delegatiei române la Adunarea Societății Națiunilor din Geneva. Este „comprimat pentru economii bugetare” la 1 decembrie 1947 (n. ed).

253

— Dacă ai să-l cunoști vreodată, să te ferești să-l vorbești cu cineva de rău! Află tot!

Zicându-mi acestea, Cu Constantinescu s-a ridicat de pe scaun și a deschis ușile dulapului din odaie, apoi ușile ce dădeau în celelalte încăperi ale apartamentului în care ne aflam, și s-a aplecat ca să privească și sub canapea.

— Nu râde! Anton Bibescu are darul de a fi oriunde. În special acolo unde se vorbește de el. E un om deosebit, foarte deștept, dar necrutător cu cei ce nu-l respectă.

Scena asta mi-a rămas în minte datorită felului neașteptat în care Cu, pe atunci consilier de legatie la Londra, în timp ce eu abia intrasem la facultate, mă avertiza în privința felului cum trebuia să mă port cu Anton Bibescu, ministru plenipotențiar și autor dramatic de limbă franceză, pe care eram ferm convins că n-aveam să-l cunosc niciodată. Iar când întâmplarea a făcut să-l întâlnesc la Mogosoia, mi-am amintit de recomandările lui Cu și m-am păzit cât am putut de a rămâne prin preajma lui.

Când l-am cunoscut, Anton Bibescu nu mai era beau comme un Apollon<sup>10</sup>, cum îl descria Marcel Proust, dar, oricum, înalt, impunător, disprețuitor în privire, ironic în conversație, nepăsător în atitudini. Era omul pe care nimeni nu cuteza să-l înfrunte decât arunci când nu era de fată; bârfindu-l însă, mulți nu știau că – precum aflasem de la Cu – Anton Bibescu oricum avea să afle și, dacă voia, să ceară socoteală oricui, pentru că nu-i păsa de nimeni și de nimic. Nu doar că era înzestrat cu o impunătoare statură athletică, dar era „prințul” Bibescu, care avea destulă avere ca să-și plătească orice capriciu. Se bucura de relații sus-puse, nu depindea de nimeni, era ministru plenipotențiar, și deci nu-și mai punea problema avansării, nu cerea nimănui un post în străinătate, pentru că se putea instala oriunde, fiind bine primit peste tot de prieteni și de rude, fără să fie nevoie ca statul să-l numească acolo unde avea chef să stea; cel mult el, prin

10 Frumos ca un Apollo (lb. fr.) (n.ed.).

254

tul, putea să refuze un post diplomatic dacă nu-i convenea, iar nu să dea din coate ca să-l obțină, în sfârșit, inteligenta lui înclinată spre sarcastic îi stătea și ea la dispoziție, ca o adevărată armă cu care-și zdrobea la nevoie potrivnicul. Era dintre acei aristocrați avuți care cred că rangul social și averea le îngăduie totul. Martha Bibescu, vara lui prin alianță, era de altă părere. Ea considera că cel ce se pretinde nobil trebuie să se poarte cu noblețe. Deviza lui Anton

Bibescu în privința comportării în societate ar fi putut fi: Quod licet Iovi non licet bovi<sup>11</sup>, iar a Marthei Bibescu: Noblesse oblige<sup>12</sup>. De dragul unei vorbe de duh, el jignează pe oricine, nu din răutate, ci din plăcerea de a face haz de mutra ofensată a victimei sale. În afară de Jean, vechiul și bunul majordom al Palatului Mogosoaia, Anton Bibescu era singurul care cuteza s-o contrazică pe Martha: el, ca s-o necăjească, Jean ca s-o apere în numele adevărului și al echității. Dar și unul, și celălalt o iubeau, fiecare în felul lui.

Într-o zi, după ce se înapoiase din străinătate, Anton Bibescu vizita noua clădire a Ministerului de Externe, ridicată de arhitectul Duiliu Marcu în Piața Victoriei, pe locul unde se înălțase până atunci un palat împodobit cu turnulete și cu balcoane, palat istoric de altfel, pentru că în interiorul lui se semnase pacea de la București din 1913, și în enormele lui oglinzi își răsfrânseseră chipul multe generații de diplomați ai țării. Era așa-numitul „palat Sturdza”, denumire sinonimă multă vreme cu Ministerul de Externe. Mulți au deplâns demolarea acelei impozante, dar desuete clădiri, cu săli largi, decorate cu oglinzi, cum spuneam, uriașe, cu draperii grele, plafoane pictate, canapele de plus și decorațiuni de bronz. Noul palat al ministerului era, și este, placat, în exterior și în interior, cu marmură albă. Un mobilier adecvat, metalic, suplu, dădea birourilor un aspect – pe vremea aceea cel puțin – ultramodern. Nu știu cum s-a făcut ea.

11 Ceea ce i se îngăduie lui Jupiter nu-i este permis unui bou (Ib. lat.) (n.ed.).

12 Noblețea obligă (Ib. fr.) (n.ed.).

255

printre cei care-l însoțeau pe Anton Bibescu prin noua clădiremă, aflam și eu.

— Cum vi se pare noul minister? l-a întrebat cineva, așteptând să-i culeagă expresii admirative.

— Ca să fiu sincer, i-a răspuns Anton Bibescu, pe dinafară seamănă cu un mausoleu, iar pe dinăuntru cu o baie publică!

Într-una dintre largile birouri destinate dactilografelor – unde incorigibilul plenipotențiar s-a văzut înconjurat de un stol de fete, care, la intrarea noastră, s-au ridicat în picioare, văzând că e vorba de o vizită simandicoasă –, i s-au arătat, între altele, scaunele „săltărețelor dactile”, cum le denumea el. Erau rotunde și asemănătoare taburetelor ce se puneau în fața pianelor, odinioară. Suprafața circulară pe care se

ședea se putea ridica sau coborî, desurubându-se sau înșurubându-se după plac.

— Comment trouvez-vous ces chaises tournantes pour les dactylos? 13 îl întrebă cineva, unul dintre însoțitori, pe franțuzește, pentru că Ministerul de Externe era foarte franțuzit pe vremea aceea. Anton Bibescu privi scaunul din fata lui, privi fata tânără și nostimă de lângă scaun, privi pe cel pare îi pusese întrebarea, și răspunse:

— Des chaises tournantes potir les dactylos? Hm! Croyez-vous que ga les empechera de mai tourner? 4

și, mai înainte ca ceilalți să-i perceapă jocul de cuvinte, începu să râdă zgomotos, privind în special fetele.

Altă dată, la o serata, zărise o tânără care avea părul vopsit în violet și care purta o rochie cam de aceeași culoare, foarte decoltată.

A măsurat-o din privire amuzat și admirativ și l-a întrebat pe cel cu care ședea de vorbă în clipa aceea cine era fata. I s-a spus, și Anton Bibescu și-a amintit imediat că o cunos

13 Cum vi se par aceste scaune turnante pentru dactilografe? (lb. fr.) (n. ed).

14 Scaune turnante pentru dactilografe? Hm! Credeți că asta le va împiedica să ia o întorsătură proastă? (lb. fr.) (n.ed.)

256

tea, dar că n-o văzuse de câțiva ani, și copila cu sosete în picioare și cu cozi pe spate iată că se metamorfozase incredibil în apariția de-acum. Nemaipomenit! A făcut câțiva pași până în mijlocul salonului, a văzut-o râzând cu un tânăr, și râsul i s-a părut provocator. Îi era necaz pe timpul care poate preschimba o făptură naivă, care până mai ieri își adormea pâpusa într-o cutie de pantofi, în femeia care-și șerpuia soldurile, râzând cu poftă, îl cuprinse un chef demonic de răzbunare și o strigă:

— Pia!

Ea tresări și-și roti ochii, căutându-l în mulțime pe cel care o chemase. Lumea îi privea atentă.

— Pia! glăsui el tare, ca să fie auzit de toți cei de fată. Pia! Nu mă recunoști? Pia! mai ești fată mare?

Tot atunci, după întoarcerea lui din străinătate, Anton Bibescu trecuse într-o dimineață să mă vadă, la minister. Știa că lucram la Protocol și voia să afle din gura mea ultimele cancanuri diplomatice. Era sigur că-i va fi ușor, date fiind diferența de vârstă dintre noi și

atitudinea lui autoritară, argumente ce nu se îndoia că mă vor face să vorbesc și să-i înșir tot ce știam. Noroc că mă temeam de el, și teama mă silea să fiu discret. Dar nu voiam nici să-l dezamăgesc ne-povestindu-i nimic. Aș fi suferit cumplit văzându-l că se ridică de pe scaun și că-mi spune disprețuitor: „Nu știi nimic! Un bun diplomat trebuie să fie la curent cu ce se întâmplă în lumea pe care o frecventează, mai ales atunci când lucrează, ca dumneata, la Protocol!” Așa că am scos de prin sertarele memoriei câteva „perle” culese de prin legatiile străine, în legătură cu franțuzeasca de pomină a doamnei V., sotia unui ministru străin acreditat la noi. Circulau prin tot Bucureștiul și, în bună parte, erau născociri:

— Știați că madame V. vine la ceaiurile unde e poftită cu ceasul deșteptător în posetă, ca să-și aducă aminte, când va suna, că trebuie să se ridice și să plece?

— Ha! Ha! Ha! Adevărat?

Încântat că-l distrasem, în loc să mă opresc, am continuat:

257

— ...și că le spuse celor de fată: Au revoir, mes amis, je în enfile?

15

— E veche! Asta circula la Londra acum douăzeci de ani! exclamă el. Altceva nu mai știi?

Nu țin minte ce i-am mai spus, dar știu că am râsuflat ușurat când s-a hotărât să plece. L-am condus până la lift și m-am întors în birou, bucuros că am scăpat cu fata curată. De bucurie, Anton Bibescu îmi devenise simpatic și, într-un elan de simpatie, am îndoit colțul a două cărți de vizită de-ale mele, am chemat curierul ministerului și l-am rugat să le depună la hotelul Athénée Palace, pentru domnul ministru Anton Bibescu. Așa se obișnuia și, pentru că era obositor să depunem noi înșine cărți de vizită tuturor celor pe care-i vizitam, trimiteam astfel, în mod simbolic, în semn de curtenie, cartonasele prin curier. Dar, pentru ca nu cumva curierul să uite cui și cum să le depună, le-am vârat într-un plic, pe care am scris citet: „A se depune fără plic (subliniat „fără plic”) la hotelul Athénée Palace pentru domnul ministru Anton Bibescu”. A doua zi, curierul mi-a raportat îndeplinirea comisionului, dar în ce fel o făcuse aveam să află îndată, nu de la el, ci de la Anton Bibescu în persoană, care a intrat pe ușă în biroul meu, fără sa mai ciocane și mi-a aruncat pe masă plicul mizerabil în care vârașem în ajun cartonasele, spunându-mi tăios:

— Altă dată, să-ți cauți un emisar mai puțin dobitoc decât ăsta pe care ți l-ai ales, bineînțeles dacă nu găsești că e mai nimerit să-ți faci singur comisioanele: On n'est jamais mieux servi que par soi-même! 16

Apoi, mi-a întors spatele și a ieșit trântind ușa. N-am înțeles cum de mi s-a întâmplat acea încurcătură penibilă tocmai cu el, și numai cu el. Mi-am adus aminte de Cu Constantinescu și de recomandarea lui: „Să te ferești de el. Află tot!”

15 La revedere, prieteni, mă f...! (în loc de au revoir, mes amis, e file! „la revedere, prieteni, mă retrag!”) (lb. fr.) (n. ed.).

16 Niciodată nu ești servit mai bine ca de tine însuși (lb. fr.) (n.ed.).

258

De-atunci, l-am evitat cât am putut, dar mi-a fost imposibil să nu mai dau ochi cu el. L-am mai întâlnit la un dejun, tot la Mogosoia. Mi-a întins mâna zâmbitor, n-a pomenit nimic de acele cărți de vizită cu ghinion pentru mine, iar la plecare m-a condus cu mașina în oraș, împreună cu alți oaspeți. Când mi-am luat ziua bună de la el, mi-a spus amabil: „Pe curând”, dar acel „curând” a fost de fapt, fără voia nimănui, un răstimp de peste trei ani. Acum, după război, iată că urma să-l revăd la Capșa, dar amintirea întâmplării cu cărțile de vizită și a întrebărilor indiscrete pe care mi le puneă ori de câte ori ne întâlneam (și poate vor mai fi fost și alte motive, nu mai știu) mă făceau să nu mă bucur de invitația lui la masă.

Pe vremea aceea, îndată după război, până și la Capșa se mânca modest, în loc de pâine, ni se dădea mămăligă, pestele lipsea, drept friptură aveam în farfurie o chiftea mare, iar „garnitura” era săracă. Numai serviciul rămăsese ireprosabil. În restaurantul curat și intim, continua să domnească vechea și plăcuta liniște. La cele câteva mese ocupate, se vorbea în șoaptă, mochetă înăbusea zgomotul pașilor, ospătarii se strecurau ca niște umbre, canapelele și scaunele capitonate erau comode, astfel încât, pe atunci, în niciun restaurant nu mă simțeam mai bine. Capsa era un local odihnitor, și, în București, poate singurul de acest fel.

Numai că, în ziua aceea, îndată după ce ne așezarăm la o masă, începu să răsună tare vocea clară a lui Anton Bi-bescu, ca a unui actor ce-și debita rolul pe o scenă, făcând ca lumea de la celelalte mese să-și întoarcă involuntar privirile spre noi. Involuntar la început și voluntar mai apoi, pentru că Anton Bibescu îmi puneă cele mai nesăbuite

întrebări, făcute parcă anume să distreze publicul și să mă încurce pe mine. Căzusem în plasă. Știa că mă înapoiasem din Finlanda și voia să știe neapărat cum era acolo. Nu cât era de frig iarna și cât era de lungă ziua vara, ci cum era privită pacea de curând încheiată, ce se spunea în cercurile diplomatice despre întâlnirea de la Ialta, ce spuneau oamenii

259

de pe stradă, apoi ce făceam noi, cei de la legatie, cu ce se îndeletniceau colegii mei, cine cu cine era încurcat, ce salariu avea fiecare, pe cine cunoscusem acolo din lumea diplomatică și câte și mai câte!

Nu mai țin minte ce i-am spus și ce nu i-am spus. Din fericire pentru mine, nu prea eram la curent de „dedesubturile” care-l interesau și care, după părerea lui, erau „esența, stimulul, sarea și piperul vieții”. „Dacă nu știi să citești printre rânduri, existența îți devine anostă, convențională”, îmi spunea el. Îl fascinau urzelile, culisele, amorurile tănuite care răsturnau guvernele, intrigile care le instaurau, șantajurile care-i duceau pe unii la sinucidere, iar pe alții la glorie și îmbogățire, aventurierii de înaltă clasă, spioanele din lumea bună, masonii care-și ascund apartenența, așa cum pe unii îi fascinează romanele polițiste sau rubrica faptului divers din ziare. Mă pregătisem ca, înainte de a mă ataca el cu întrebări (eram convins că mi le va pune), să-i pun eu unele, mai ales cu privire la Marcel Proust, cu care fusese prieten, sau la fratele său, Emanuel Bibescu, cel care-l inițiasse pe Proust în tainele arhitecturii gotice, pe când vizitau împreună vechi biserici normande și bretone, dar n-am izbutit să-l fac să-mi vorbească despre mai nimic din toate astea. Mi-am zis resemnat: „Poate altă dată!”, dar acest „altă dată” n-a existat. Atunci, la Capșa, îl vedeam pentru ultima oară pe „cel mai deștept dintre francezi”. cum îl numea Proust pe marele său prieten român.

Pe monseniorul Vladimir Ghika<sup>17</sup> l-am cunoscut după întoarcerea mea în țară. Avea aproape optzeci de ani. Plete albe, barbă albă, pelerină lungă, neagră, foarte slab, copiilor le

17 Vladimir Ghika, print și martir, s-a născut în 1873 la Constantinopol. A refuzat să renunțe la uniunea cu Roma (și să devină „preot al păcii”, sub semnul stelei roșii), fapt pentru care a fost arestat în 1952 și a murit în închisoarea de la Jilava, din București, în 1954. Este candidat la canonizare (n.ed.). <!

amintea de Moș Crăciun, iar celor mari de Tolstoi sau de un sfânt coborât din frescele vreunei biserici vechi românești, înfățișarea lui îți devenea cu atât mai hieratică, cu cât îl cu-nostea mai bine și-l vedeai mai des. Aveai impresia că ai în față o făptură mai presus decât omenească, un spirit pur. „Pe Dumnezeu însuși”, spuneau unii.

În fiecare duminică, vreme de mai multe luni de zile, l-am vizitat în mica sacristie a capelei închinată Sfântului Vin-cent de Paul, unde venea anume ca să mă întâlnească, fix la ora patru după-amiază. Acum, după atâția ani câți au trecut de la moartea lui, pot spune că niciodată n-am fost mai apropiat sufletește de cineva ca de Mgr. Ghika. Cred că aveam o sensibilitate întrucâtva asemănătoare, că eram plămădiți din același aluat, în el, mă vedeam pe mine, cel care doream să devin. Probabil însă că și alții care l-au cunoscut îndeaproape au rămas cu o impresie asemănătoare: că le-ar fi plăcut să fie ca el. Îmi răspundea la incertitudinile care mă frământau ca și cum ar fi fost, cândva, răscolit el însuși de aceleași întrebări, presupun, pentru că nu-mi vorbea mai niciodată despre el, de comportarea lui eroică în timpul epidemiei de holeră din vremea campaniei din Bulgaria, în 1913, de pildă, sau de ajutorul minunat pe care s-ar spune că-l primise de la ghimpele din cununa Mântuitorului în unele ocazii. Se spunea că ar fi vindecat cu ajutorul acestuia un bolnav de cancer și că-l purtase cu sine cu prilejul vizitei pe care o făcuse împăratului Japoniei, vizită în urma căreia împăratului i s-a născut urmașul pe care și-l dorise, și câte alte fapte minunate.

Îi plăceau exprimările lapidare, adânc gândite, îndelung prelucrate, cu cât mai concentrate, cu atât mai edificatoare. Mi-amintesc de o doamnă care, într-un moment de descumpănire, l-a întrebat de ce Cristos stă cu brațele încrucișate în fața enormei suferințe omenești. „Nu, doamnă, i-a răspuns Monseniorul, Cristos nu stă cu brațele încrucișate, dimpotrivă, el și-a pus brațele în cruce pentru alinarea suferințelor

261

noastre”. Aceste câteva cuvinte au adus-o pe acea doamnă la credință. Mie îmi spunea, de pildă: „Fă în așa fel ca rugăciunile tale să devină adevărate acțiuni, iar acțiunile tale adevărate rugăciuni”. Ne-a rămas de la el, între altele, o carte cu astfel de cugetări admirabile, cizelate ca niște giuvaieruri, în limba franceză. Traduse, își pierd nu înțelesul lor profund, ci o parte din farmecul datorat exprimării. De

aceea reproduc acum, în încheiere, în original, una dintre aceste cugetări, care mă tulbură ori de câte ori mi-o repet: Quand lejour baisse on ne reconnait plus les disciples, comme leur Maî-tre, cu ă lafagon don't ils rompent, en le sacrifiantpour leur's fi eres, lepain vivant de leurs corps. ls

Câțiva ani mai târziu, am trăit în preajma unei alte mari personalități, poetul și academicianul Alexandru Philippide. Era o fire reținută, poate dintr-o mare și ascunsă timiditate. Se deschidea greu, și numai în parte. Se împrietenea greu. Își ascundea cu grijă fata de lumea străină marea, uriașa sensibilitate îndărătul unei politeți convenționale. Vorbea puțin, totdeauna cu rost și nu-și deschidea sufletul decât prin scris. Versurile lui sunt o spovedanie, acea spovedanie pe care i s-ar fi părut de prost-gust să o facă prin viu grai. Era atât de reținut, se stăpânea atât de bine, încât nu l-am auzit niciodată făcând o indiscreție sau criticând pe cineva, plângându-se de cineva sau de ceva ori vorbind cu glas iritat.

Când l-am cunoscut, părea un înțelept care, printr-un act hotărâtor de voință, a renunțat cu desăvârșire la vechi slăbiciuni omenesti, pentru a trăi numai pentru spirit și pentru frumosul atât de necesar lui pe care i-l ofereau poezia, literatura, în general ideile.

18 Când ziua scade, pe învățăcei nu-i mai recunoști, ca învățătorul lor, decât după felul în care frâng, sacrificând-o pentru frații lor, pâinea vie a trupului lor (lb. fr.) (n.ed.)

262

Așa cum nu lăsa să i se vadă lacrimile, nu lăsa să i se vadă nici virtuțile, își făcuse o normă de conduită din acel vers al lui Baudelaire, poet așa de drag lui:

Je hâis le mouvement qui deplace les lignes 19

și se ferea cu strânsnicie să se dea în spectacol.

Nu știu cât era de iubit de colegii săi, scriitorii, dar știu că era respectat de toți cei care-l cunoșteau. Nu am auzit pe nimeni vorbindu-l de rău.

știa să glumească, făcea haz de o vorbă de duh, întâmpina pe oricine cu amabilitate, dar nu părea amator de cunoștințe noi. Cred că se simțea deosebit de bine acasă la el, în camera lui, mai ales la ceasuri de noapte, când scria.

Nu-și făcea „relații”, nu era demagog, nu răspundea la felicitările ce i se trimiteau de sărbători, nu era monden.

De la o vreme, eu însumi am avut impresia că-i sunt de prisos și l-am înțeles. M-am retras din viața lui pentru a nu-l inoportuna. I-am rămas recunoscător pentru că, fără ajutorul lui, nu aș fi putut să-mi public prima mea carte. Ca să-mi apară cartea, mi-a prefătat-o.

Marea prietenă a vieții mele a fost remarcabila scriitoare Lucia Demetrius.

Nu m-a decepționat niciodată, a avut suflet rar: cinstit, cald, generos. M-a ajutat la nevoie, m-a consolată la durere, împreună cu ea am citit nenumărate versuri, și ani de-a rândul ne-am delectat recitând împreună, „în cor”, poezii de Guillaume Apollinaire, poetul nostru drag, datorită căruia ne-am descoperit unul pe celălalt și ne-am împrietenit, la Balcic, în vara lui 1936.

Lucia avea o memorie nemaipomenită. Istorisca zeci și zeci de întâmplări ale ei și ale altora, cu haz, culoare și sen

19 La Beaute „Frumusețea”: Urase tot ce e zbucium tulburător de linii (trad. rom. de Al. Philippide) (n.ed.).

263

sibilitate. Iată, de pildă, una pe care-mi place s-o spun, la rândul meu, altora, pentru că o găsesc plină de haz:

Lucia lua parte la unul dintre multele congrese internaționale ale femeilor, din Asociația cărora făcea parte, cu rang înalt. Se afla în U.R.S.S., la masă cu o negresă, care-i devenise pe parcursul congresului simpatcă, și cu o interpretă, pentru că negresa nu vorbea decât englezește, iar Lucia, la perfecție, numai franțuzește.

Pentru a-i face plăcere negresei, Lucia i-a oferit, prin intermediul interpretei, o cutie cu compot de ananas, pe care o avea de-acasă, cu gândul că ananasul îi va aminti noii ei prietene, negresa, acolo, la Moscova, de țările calde.

După un scurt schimb de fraze scurte cu negresa, pe care a întrebat-o, prin mijlocirea interpretei, dacă i-ar face plăcere să guste un compot de ananas, interpreta rusă i-a transmis Luciei pe un ton foarte liniștit în franțuzește răspunsul africanei:

— Elle vous remercie infiniment, mais elle ne mange que des juristes.<sup>20</sup>

Lucia a încremenit. I-a trebuit un răstimp ca să afle că negresei nu-i plăcea ananasul, ci o variantă a acestuia, numită avocat<sup>21</sup>, cultivată, ca și ananasul, în America tropicală. Interpreta tradusese pur și simplu avocat prin juriste. Atâta tot.

20 Vă mulțumește foarte mult, dar ea nu mănâncă decât juristi (lb. fr.) (n.ed.).

21 Avocat, în limba franceză, înseamnă „avocat” și „avocado” (n.ed.).

264

L'enfant royal

„Nu șterge prea mult din Jurnalul tău, căci, după cum îmi scria odată mama Ilenei, der gute Mut ist immer Wahrheit”. Curajul sincer e totdeauna adevăr, e sfatul pe care mi-l dădea, la rândul său, Georges Duca<sup>1</sup>, în 1982, el aflându-se la Stanford, iar eu la București. și, de teamă că aş putea avea neplăceri cu o epistolă venită din California dacă în conținutul ei s-ar părea ceva suspect, în loc să-mi spună că acele cuvinte scrise în germană aparțin reginei Măria a României, sotia regelui Ferdinand I, Duca menționa că veneau de la „mama Ilenei”, fiind sigur că voi pricepe despre cine era vorba, Ileana nefiind altcineva decât fiica cea mai mică a reginei Măria. Situația politică în care se afla România în anii aceia ne obliga la asemenea nevinovate disimulări, în ce o

1 Gheorghe (Georges) I. Duca (1905 – 1985), fiul primului-ministru Ion Gh. Duca, asasinat în Gara Sinaia, în 1933. În 1928, a obținut licența în drept la Universitatea din București, începând din octombrie 1928, deține, în cadrul Ministerului Afacerilor Străine, diferite funcții. Lucrează la Legatiile României din Washington, To-kyo, Rio de Janeiro, Budapesta. La 10 noiembrie 1942, îl întâlnim la Legatia României din Helsinki, iar de la 1 august 1943, la Legatia României din Stockholm, unde, de la 1 octombrie 1944, îndeplinește funcția de însărcinat cu afaceri. Este rechemat de la Stockholm pe 1 august 1947, dar refuză să se înapoieze; pe 15 octombrie, este suspendat din serviciu și trimis în fața Comisiei de disciplină (înstituită prin decizia ministrului liberal Gheorghe Tătărăscu) pentru judecarea cazului de „abateri grave”. Nu s-a mai întors niciodată în țară. Se sinucide în 1985 (n.ed.).

265

privea pe „mama Ilenei”, aceasta își pusese pentru totdeauna amprenta pe personalitatea prietenului și colegului meu, și el diplomat de carieră, fiu al fostului prim-ministru al țării, I.G. Duca, asasinat de legionari în gara Sinaia. Georges Duca copilărise în preajma reginei Măria, care făcea haz de libertatea cu care tânărul își spunea părerea

fără să se sfiască, și asta cu atât mai mult cu cât descoperea în el o personalitate mult mai înrudită cu a ei.

Exista la amândoi o curiozitate asemănătoare pentru oameni și locuri, un același simț al umorului și al ridicolului, aceeași sănătate excelentă, aceeași măiestrie pentru disocierea bunului și a prostului-gust. Îl deosebea de regină reținerea, care-l făcea să păstreze totdeauna o oarecare distanță între el și cei cu care avea de-a face, fie aceștia buni prieteni, să evite implicarea în viața altora, atunci când nu era solicitat. Această reținere firească lui făcea din el mai degrabă un spectator inteligent și obiectiv al vieții, decât unul dintre participanții la desfășurarea ei. Regina Măria, în schimb, era o aprigă luptătoare pentru dreptate, libertate și adevăr, oriunde și mereu.

Asemănările izbitoare dintre el și regină și cultul pe care-l avea pentru ea îi făcuseră pe colegii din minister, mai ales, să-l poreclească / enfant royal, copilul regal, pe acest tânăr cu înfățișare plăcută, nu prea înalt, dar bine legat (făcuse box în adolescență), cu privire senină, dar oarecum voalată, cu o ușoară miopie, cu zâmbet sincer, copilăresc, atrăgător.

„Mi-a plăcut să trăiesc cu ochii bine deschiși”, îmi scria el în 1984, tot de la Stanford, unde-și desfășura activitatea – după ce fusese, ca noi toți, colegii lui, diplomați de carieră, excluși din cadrele Ministerului Afacerilor Externe, odată cu venirea Anei Pauker la conducerea acestuia – la „Hoover Institution on War, Revolution and Peace”. Îmi scria mai departe: „Am avut enormul noroc ca spectatorul din mine, ce mai sunt cu prisosință, să nu ducă lipsă de material”. De material pentru Jurnalul pe care-l ținea din adolescență, bogat în relatări privitoare la locuri și la evenimente, în portrete

266

literare și fotografice, pentru că nu lipseau din Jurnal fotografii numeroase ale celor despre care scria.

Jurnalul personal era pentru Georges Duca una dintre rațiunile lui de a fi. Aveam impresia ca trăia pentru a-și scrie Jurnalul. Acestuia i se spovedea mai degrabă decât prietenilor. Trăia cu bucuria de a și-l scrie pe caiete groase de dictando, școlarești, legate în creton înflorat, mai groase la cotor pentru a face loc eventualelor fotografii ce însoțeau textul. Pentru cel care a citit cândva The Story of my Life „Povestea vieții mele”, autobiografia reginei Măria, asemănările dintre însemnările zilnice ale Suveranei și ale prietenului meu sunt evidente,

în ce privește stilul și felul de a privi viața.

Influenta reginei o descopeream și în felul în care Duca își mobila încăperile: același gust sigur la amândoi în armonizarea tesăturilor cu care erau îmbrăcate fotoliile și canapeaua salonului, cu mobila, cu lămpile din colțuri acoperite cu abajururi largi, cu vasele metalice, asemenea unor enorme farfurii întinse, în care înotau, ca niște nuferi, dălii sau crizanteme, cu polițele pe care zăceau fotografii înrămate, icoane de lemn, fetisuri, măști, aduse de prin locurile îndepărtate pe unde umblase.

Lui Georges Duca îi plăcea să cunoască oameni, mai ales dacă îi păreau interesanți, dar evita să devină familiar cu ei. Firea lui se opunea oricărei intimități.

L-am cunoscut mai bine în 1943, când Bucureștiul l-a numit însărcinat cu afaceri la Helsinki, unde eram, de vreo câteva luni, secretar de legatie. Acolo am împărțit împreună o bună bucată de vreme grijile războiului, speranțele și decepțiile cauzate de neprevăzutul evenimentelor zilnice. Nu lipseau din viața noastră evenimente de care, ulterior, făceam haz, și asta nu o dată datorită felului original în care se descurca în momente dificile. Iată, de pildă, unul dintre acestea.

Printre cunoștințele pe care le întâlneam adesea la recepțiile date de diplomații străini acreditați la Helsinki, erau și două doamne, mamă și fiică, ambele cultivate, distinse, vorbind curent în limbile de circulație internațională. De la o

267

vreme, cele două doamne – mama, înaltă, slabă, de o urâțenie rafinată, și fiica ei, la fel de înaltă și de slabă, de cultivată și distinsă ca și mama, plăcută în societate – îl vizitau din ce în ce mai des pe Duca la legatie. Se înnodase între ele și acesta o strânsă prietenie. Până într-o zi, când el îmi mărturiși că are tot mai mult impresia că mama intenționează să-l însoare cu fiica ei.

— Și ai avea ceva împotrivă? l-am întrebat.

— Nu... dacă n-ar fi nesiguranța în care trăim, războiul ăsta de care nu mai scăpăm, situația din țară și, în fine, dacă domnișoara nu ar fi așa de înaltă. Alături, suntem ridicoli. E cu un cap mai înaltă decât mine. Întors în țară, ar avea de ce să râdă Bucureștiul de mine. Așa că aș vrea să răresc vizitele până nu e prea târziu, și fără să le jignesc.

— Și ce te gândești să faci?

— Asta e, că mă tot gândesc, și nu găsesc o soluție. După vreo câteva zile, Duca mă pofteste într-o seară la masă.

— Mai vine cineva?

— Mda... cele două doamne, despre care îți vorbeam deunăzi.

— Ai găsit o soluție în privința proiectului lor matrimonial?

— Cred că da. Oricum, dacă poți, vino diseară. Seara, la masă, îl aud la un moment dat spunând:

— Am cunoscut la Paris, acum vreo câțiva ani, o ghicitoare extraordinară. Diplomații străini, și nu numai ei, erau uluiți de cât de bine le cunoaște această femeie trecutul. Prezicerile i se împlineau cu exactitate. Era considerată drept o nouă Madame de Thebes.

— N-ai încercat să o cunoști? îl întrebă una dintre cele două doamne.

— Ba da, răspunse Duca, sovăind parcă să-și continue istorisirea. Am vizitat-o. Era o femeie de lume între două vârste, vorbea o franceză plăcută, cu un ușor accent străin, a cărui proveniență n-am reușit s-o identific. și-a pus în ac

268

țiune recuzita obișnuită, cărțile de joc, zatul, globul de cristal, mi-a citit în palmă, a interesat-o zodia, apoi a început prin a-mi spune caracterul, după care mi-a amintit câteva scene din trecutul meu la care nu mă mai gândisem de mult. Totul surprinzător de exact.

— Despre viitor ți-a spus ceva?

— Da... foarte puțin, pentru că n-am vrut să știu de mai 'nainte ce-mi rezervă destinul. A apucat să-mi spună că mă voi căsători de două ori, că prima nevastă îmi va muri după vreo câteva luni și că voi fi foarte fericit cu a doua, toată viața. Cu privire la carieră mi-a spus că...

Cele două doamne, cu capul plecat deasupra farfuriei, transau cu mare atenție friptura. Aveam impresia că nu-l mai ascultau. S-au retras mai devreme ca de obicei, și de-atunci vizitele li s-au rărit simțitor.

În toamna, Georges Duca a fost transferat consilier de legatie la Stockholm. Acolo îl vizitam când curierul diplomatic de la București ne aducea corespondenta. Îl crutam pe acesta de un drum la Helsinki, unde bombardamentele aeriene ale sovieticilor se țineau lanț de la o vreme, iar eu aveam, în schimb, prilejul de a petrece câteva zile la Stockholm. Suedia, țară neutră, era pentru noi, cei care trăiam sub amenințarea continuă a bombardamentelor sovietice și a invaziei, raiul pe pământ. Vedeam la Stockholm un spectacol de operă, mâncăm

homari într-un restaurant de pe Stureplan, îmi revedeam prietenii, mă aprovizionam, iar noaptea dormeam fără grija atacurilor aeriene.

Spre sfârșitul anului, Duca îmi spune că a primit o telegramă de la București, în care i se ordonă să ia legătura în mare taină cu doamna Kollontay, ambasadoarea mult prețuită și unanim respectată a Uniunii Sovietice la Stockholm, pentru a afla în ce condiții ar fi de acord rușii să încheie cu noi o pace separată.

Doamna Kollontay locuia la Saltsjobaden, lângă Stockholm, într-un hotel foarte elegant, înconjurată de consilieri, neînchipuit de bine păzită, însoțită de secretari și ajutată de

269

O trupă de îngrijitoare și de oameni de serviciu, astfel încât părea cu neputință ca un emisar al unei țări străine, cum era cazul țării noastre, în război cu rușii, să obțină o audiență secretă. Dificultatea era sporită și de faptul că ambasadoarea nu se putea deplasa altfel decât purtată de un cărucior cu roțile, picioarele refuzând să o servească. Era exclusă, așadar, posibilitatea unei întrevederi în alt loc decât acolo, în sfârșit, nu mai țin minte prin câte a trecut prietenul meu până să izbutească s-o vadă și să-i transmită mesajul nostru. Au avut loc mai multe întrevederi, pentru că răspunsul așteptat de noi întârzia. Prima întâlnire a fost scurtă și rece. Ambasadoarea a luat act de oferta României și trebuia s-o transmită Moscovei. Duca urma să mai treacă pe-acolo. Pe de altă parte, Bucureștiul îi cerea lui Duca să se grăbească. Venise iarna și evenimentele păreau să se precipite, solicitând un deznodământ, întrevederile următoare n-au adus nicio clarificare. Venise primăvara, cu zile însorite și lungi. Vremea începea să se încălzească ușor. Duca bate din nou la ușa doamnei Kollontay. O revede, instalată în fotoliul cu roțile, cu privirea autoritară, încadrată de părul cret și bogat, îmbrăcată cu o rochie tinerească, albă, pe care zburdau mici flori de câmp, vesele, viu colorate. O rochie încrețită în jurul gâtului și sub umeri, în jurul brațelor, ce i s-ar fi potrivit mai bine unei copile decât acestei doamne impunătoare, respectabile și temute, cu mult trecută de vârsta dulcii adolescente.

Fără să-și dea seama ce face, amuzat de rochia ambasadoarei, cu gândul la Primăvara botticelliană, prinse între degetele lui mâna pe care i-o întindea aceasta, pentru a i-o săruta și, ridicându-i ușor și jucăus brațul, îi spuse, surâzându-i:

— Ehehee! c'est le printemps! 2

Se manifestase, ca și în alte dați, sincer, neglijând prudenta, cu  
acel gute Mut, cu acel curaj sincer care exprimă

E primăvară! (lb. fr.) (n.ed.).

270

totdeauna adevărul. Poate că ambasadoarea simțise că are în  
fața ei un tânăr sincer, curat, ori poate pentru că, de data asta, avea să-i  
comune, în sfârșit, răspunsul mult așteptat ambasadoarea izbucni, pe  
neașteptate, într-un râs răsunător, pornit din viscere, într-un râs de  
copil, cu toată gura deschisă. Iar Duca afla în acele momente ceva la  
care nu se gândise până atunci: descoperirea că ambasadoarea avea  
umor. Cădeau măștile, bănuielile, reținerile diplomatice. Ambasadoarea și diplomatul trăiau clipa rară a sincerității  
binevoitoare, indiferent de rezultatul următoarelor negocieri. Doamna  
Kollontay îi spuse că, în cazul unei păci separate cu Sovietele,  
românilor le vor fi restituite județele din Transilvania pierdute prin  
Diktatul de la Viena, dar nu și Basarabia, în privința Basarabiei, rușii  
nu admiteau nicio negociere. Niet categoric!

După război, m-am întors la București, traversând Uniunea  
Sovietică, aplaudând Lacul lebedelor la Leningrad și Prințul Igor la  
Moscova, parcurgând interminabilele săli ale Ermitajului, iar după  
două zile pe cele ale Tretiakovului. Aflând că Ana Pauker ne-a dat afară  
din minister pe noi toți diplomații de carieră, Duca nu s-a mai întors în  
tară. A rămas o vreme în Suedia, apoi, după câțiva ani s-a stabilit în  
California, la Stanford, de unde mi-a scris. La început, ne mulțumeam  
să ne felicităm de sărbători. Cu timpul, scrisorile au devenit mai lungi  
și mai dese. Urărilor li s-au adăugat cu precădere două subiecte.

Unul dintre acestea era apariția primelor noastre cărți: Cronica  
unui român din veacul al XX-lea, o prelucrare a Jurnalelor lui, în trei  
volume, și Nicomahos, un dialog al meu despre înțelepciune și fericire,  
pe care i l-am trimis, l-a citit și mi-a împărtășit impresiile lui. Din  
păcate, el n-a avut prin cine să-mi trimită Cronica lui. Prin postă, nu era  
recomandabil; s-ar fi „pierdut” cu siguranță.

Al doilea subiect dezbătut în scrisorile noastre a fost pentru  
mine o surpriză, pentru că-mi anunța hotărârea lui de a se sinucide în  
ziua când va împlini optzeci de ani! De la ori

271

care altul m-aș fi putut aștepta la o asemenea hotărâre, dar  
numai de la el nu. Iubea viața, călătoriile, îl interesau evenimentele

politice, oamenii deosebiți, era sănătos (în ciuda unei operații pe inimă pe care a suportat-o bine și care nu i-a dat după aceea de furcă). „Refuz să trăiesc peste optzeci de ani – îmi scria el –, când vă voi părăsi cu alai”. Vestea asta mi-a dat-o în vara anului 1982. Însemna că ar mai fi avut de trăit încă trei ani, timp în care putea să renunțe la intenția de a-și curma viața. „Nu doresc ca eu, ca și ceilalți – îmi scria, justificându-și intenția – să asistăm la propria mea decadentă. Nu va fi nici mormânt, nici slujbă, placa mea comemorativă este așezată la picioarele lespezii de la Ursani – zeii știu ceea ce fac și pentru ce o fac, cel puțin sper! U f aut savoir preparer să mort3, spunea Cocteau cu drept cuvânt”. După scrisoarea asta din 3 septembrie 1982, viața lui și-a urmat cursul obișnuit, în deplină concordantă cu preocupările și cu gusturile sale. În toamna lui 1982, a plecat în Italia, la Duino, poftit acolo de prietenul nostru comun, prințul Raymond de Torre e Tasso, iar în anul următor a vizitat Norvegia. În 1984, la șaptezeci și nouă de ani, deci cu un an înainte de a-și pune capăt zilelor, a plecat pentru cinci săptămâni spre izvoarele Nilului, până aproape de granița cu Sudanul, iar de acolo s-a dus în Iordania. La 30 octombrie 1984, îmi dădea noi detalii cu privire la sinucidere, pentru că în scrisorile mele mă străduiam din răspuțeri să-l înduplec să renunțe, îmi scria: „Voi lăsa totul în cea mai perfectă ordine, totul va fi timbrat, împachetat și dăruit înainte de sfârșit – legatarul meu universal va face cele convenite – minunati prieteni mă vor ajuta, pilulele obișnuite își vor face datoria în vreo oră, două. Doi băieți doresc să fie cu mine, nu cred însă că-i voi lăsa. Amintirea ce-o vor păstra despre mine trebuie să fie a unei ființe încă normale, fără melodramă, în plină simplitate. Scrisori tipărite în trei limbi vor tâlmăci pe scurt atitudinea mea, spre a-i la

3 Trebuie să știi să-ți pregătești moartea (lb. fr.) (n.ed.).

272

muri cinstit pe cei la care tin, ca și pe tine. Nu am nicio teamă, sunt doar plin de curiozitate”.

Zis și făcut: Scrisorile de care pomeneste au fost redactate și expediate imediat după 17 noiembrie 1985, dată la care pilulele și-au făcut datoria.

Astfel și-a încheiat viața, exact la optzeci de ani, / enfant royal, unul dintre oamenii cei mai lucizi, mai nobili sufletește, mai sensibili la simțul ridicolului și mai încântători din câți am cunoscut.

Odihnească-se în pace!

Iubire.

Ca acele motive wagneriene ce exprimă anumite stări sufletești pe care personajele de pe scenă nu pot sau nu vor să și le împărtășească prin cuvinte și pe care spectatorul avizat le înțelege și chiar le simte el însuși, pentru că acele motive muzicale par a fi expresia emoțiilor simțite de el însuși cândva, în împrejurări similare celor reprezentate pe scenă, ultima frază din *Un amour de Swann* deșteaptă în mine, de câte ori o recitesc, amintiri dulci și dureroase: *Dire quej ai gâche des armées de ma vie, quej ai voulu mourir, quej ai eu mon grand amour, pour une femme qui ne me plaisait pas, qui n'était pas mon genre.*<sup>1</sup>

Aceasta frază proustiana mă face să-mi amintesc că, de multe ori, la rândul meu, am iubit nebunește și că, de fiecare dată, am fost gata să dăruiesc unei făpturi oarecare tot ce aveam, crezând ca n-aș putea să supraviețuiesc decât mizerabil dacă m-ar părăsi, pentru ca, mai târziu, după ce iubirea a fost trădată și suferința ei obsedantă a trecut ca o migrenă, întâlnind-o pe stradă să mă întreb cum de-a fost posibil să-mi pierd capul și să fiu ridicol, s-o aștept de-ați

— Personajul „EA” din acest capitol este mama scriitorului, Marioara Berindei (1883 – 1977) (n.ed.).

1 Când te gândești că am pierdut ani din viața mea, că am vrut să mor, că mi-am închinat dragostea cea mai mare unei femei care nu-mi plăcea, care nu era genul meu! (M. Proust, în căutarea timpului pierdut, *Swann*, II, trad. rom. de Radu Cioculescu, Editura pentru Literatură, 1968).

274

tea ori zadarnic, să-i suport toanele și tainele, să-i savurez până și mediocritatea uneori, s-o iubesc cu atât mai mult, cu cât se îndepărta mai evident de mine și, mai ales, când, după un timp, legătura pe care o acceptase până atunci fie din interes, fie din obișnuință, fie din amabilitate și, ceva mai rar, dintr-un sentiment real, s-a stins.

Această frază din romanul lui Marcel Proust i-am citit-o într-o seară El – și i-a plăcut neașteptat de mult. Am fost surprins și entuziasmat. Surprins pentru că ceea ce ne place nouă foarte mult rareori le place și altora în aceeași măsură, mai ales când e vorba de un detaliu, de un amănunt pe lângă care se trece de obicei cu nepăsare, ca, de pildă, o mână dintr-un tablou, un anumit motiv dintr-o simfonie, un anumit vers dintr-un lung poem, o frază dintr-un întreg roman sau, din

înfățișarea unui prieten comun, zâmbetul ori fruntea. Am fost și entuziasmat, pentru că nimic parcă nu ne leagă de cineva mai strâns (dacă nu și mai durabil), decât descoperirea unor astfel de preferințe comune. Vibrând cu altcineva în același moment pentru același lucru, ne destăinuim unul altuia, comunicăm cu adevărat, ne descărcăm, ne divulgăm, ne înfrățim, și bucuria de a descoperi în altul o sensibilitate geamănă e uneori fără margini. Marile extazuri de care pomeneste istoria au fost extazuri în doi.

Mi-a spus:

— Cât e de adevărat!

M-a privit în ochi, cu un zâmbet tremurat o clipă pe buze. Apoi, și-a copiat din cartea mea mica frază pe o bucățică de hârtie, ca s-o aibă la îndemână și s-o învete pe dinafară. Știa, de altfel, foarte multe lucruri pe dinafară: maxime și versuri, chiar poezii întregi, dar niciodată, când o întrebam, nu-mi putea spune de cine sunt. După ce a învățat acea frază, mi-o spunea EA mie sau, după ce o începea, o continuam împreună, „în cor”, privindu-ne în ochi unul pe celălalt și zâmbindu-ne cu înțeles. Era în zâmbetul nostru o confirmare a constatării lui Swann din acea frază, cu alte cuvinte păream a fi de acord că iubirile sunt trecătoare ca anotimpu

275

rile și că în urma lor nu rămâne decât uimirea că am putut iubi ce-am iubit. Eram, așadar, amândoi de părere că și cu noi se va întâmpla la fel, și de-asta zâmbetul nostru reciproc era amar – dar faptul că gândeam la fel ne încânta.

Mă întrebam uneori – zadarnic, firește, pentru că n-aș fi cutezat să-i sondez trecutul – ce anume îi amintea acea frază. Ce experiență a iubirii și a amăgirii o făcea să spună acum despre acea remarcă a lui Swann: „Cât e de adevărat!”?

Amintirile ne împiedică adesea să fim fericiți, și asta atunci când ne leagă prea mult de trecut, de zăpezile lui de altădată. Când, în loc să trăim clipa prezentă pentru tot ce ne oferă ea inedit, plăcut pentru simțire, hrănitor pentru cuget, o folosim spre a derula filmul trecutului, pentru a ofta și a lăcrima.

În ce mă privește, nu am o fire paseistă – cu o singură excepție: amintirile legate de EA, pe care, când nu le chem, vin singure, ca să mă mângâie, să-mi fie dor sau să mă mustre. La alte aduceri-aminte, puține la număr, mă întorc fără nostalgie, cu plăcere sau cu indiferență,

după caz. Dacă am scris despre unele întâmplări din trecut, am făcut-o, cum o făcea și Martha Bibescu, pentru a pescui din trecut câteva episoade mai deosebite și, mai ales, pentru a-i feri de uitare pe câțiva oameni pe care i-am cunoscut.

Au fost în existența mea ani de care mi-amintesc foarte puțin, pe care nu știu cum i-am umplut, care parcă n-au fost trăiți sau de care nu vreau să-mi amintesc. Aceștia din urmă n-au fost anii cei grei, ai sovăirilor, ai războiului sau ai lipsurilor materiale, ci ai greșelilor și ai rătăcirilor. Așa că, în această ultimă privință, nu o înțeleg pe nevasta lui Lot, care s-a întors ca să privească cum arde Sodoma. În locul ei, aș fi fost fericit să știu că nu va mai rămâne nimic dintr-un trecut jenant. Iar dacă ea s-a prefăcut într-un stâlp de sare e pentru că totdeauna ispășim plătindu-ne evocările nostalgice cu remușcări și cu lacrimi zadarnice. Așadar, dacă mi-am scris acum în urmă amintirile, am făcut-o cu gândul că mai târziu timpul mi le va șterge din memorie și din tot ce am

276

trăit nu va mai rămâne decât scrum. Dar nu le-am scris regretând trecutul, repet: cu o singură excepție, capitolul pe care l-am început acum.

De obicei, o dată ce încep un nou capitol de viață, nu mă mai preocup de cel pe care l-am încheiat. Mi se pare zădărnice să oftez după ceea ce nu mai pot avea și, de foarte multe ori, după ceea ce nici n-aș mai dori să am. Curiozitatea pentru ce are să mi se întâmple în viitor mă stăpânește mai mult decât părerea de rău după trecut.

În mod cu totul excepțional – repet asta pentru a treia oară –, dintre toate umbrele care mi s-au perindat pe zidul trecutului și care-mi stăruie în amintire, numai de a El mi-e dor. Un dor permanent și sfâșietor, pe care timpul vâd că nu face decât să-l amplifice, cu toate că-n mine stăruie teama că timpul, acest balsam al durerilor, precum și fiica lui, obișnuita, ar putea să-mi uzeze goblenul amintirilor legate de EA și să-mi preschimbe simtământul de-acum într-unul de mâna a doua. Mi-e teamă că, după câțiva vreme, voi suferi mai puțin aducându-mi aminte de unele episoade, dureroase acum, și că remușcărilor trezite de acestea le voi găsi justificări și scuze. Ghimpele din carne e ultima legătură ce mai subzistă între mine și EA. Dacă timpul mi-l va scoate din carne și astfel m-aș desprinde de EA, as continua să trăiesc sărăcit de unica mea avuție – și atunci ce-aș fi mai

mult decât un pumn de tărăna?

O astfel de teamă mă îndeamnă să scriu despre EA, deși în privința asta am o rețineră. Pe de-o parte, se știe că, de cele mai multe ori, sub imperiul unui sentiment puternic, scriem emfatic, siropos, mediocru, și n-aș vrea ca tocmai despre EA să scriu mai prost ca despre alții, îmi spun însă că ceea ce pun acum pe hârtie voi putea revizui mai târziu cu luciditate, ca pe ceva scris de un altul, îndurându-mă să renunț la pasajele patetice, la locurile comune, la evocările dulcege, adică tocmai la ceea ce scrisesem mai cu drag.

Pe de altă parte, se știe, iarăși, că nu neapărat ceea ce ne-a fost nouă de mare importantă în viață e de vreun interes.com

277

parabil pentru cel ce citește relatarea. Nu scriind despre lacrimile noastre i le vom stoarce cititorului pe-ale lui, ci întorcând cuțitul în propria lui rană prin măiestrie scriitoricească, fără însă să-i împărtășim lectorului vreo taină a așa-numitului nostru modus operandi. Viața mea nu-l interesează pe cititor decât în măsura în care evocarea ei, prin meșteșugite imagini, i-o poate evoca pe-a lui. Plângem durerea altuia cu atât mai mult cu cât ne imaginăm că ar putea fi tot așa de bine a noastră. Se sinucideau citind Werther cei care iubiseră și suferiseră din dragoste ca el, iar nu din compasiune pentru nefericitul personaj de carte.

Cu toate aceste rețineri, voi încerca să scriu despre EA, pur și simplu pentru că simt nevoia s-o fac. Ce va ieși nu va fi reflectarea simțămintelor mele, ci a abilității sau a stângăciei mele scriitoricești. Orice comunicare între oameni nu se face direct, de la inimă la inimă, ci prin mijlocirea cuvântului, și intensitatea ei depinde de acesta.

De obicei, nu scormonesc printre hârtiile trecutului, dar – iarăși în mod excepțional – recitesc uneori fragmente din însemnările El zilnice dintr-o agenda găsită de mine, întâmplător, într-un sertar. E o agendă mică, cochetă, de piele, pe care o primise cândva la un pom de Crăciun. Simțise nevoia s-o folosească și-și notase zilnic, seara, cum își folosisese vremea până atunci și, eventual, impresii. Scrisul, cu o caligrafie clară, frumoasă, urmează îndeaproape firul gândului, fără căutări stilistice. Dovadă că nicăieri n-am găsit o ștersătură. Scria pentru EA, nu pentru a fi citită – simplu, fără pretenții și bine! Mă gândeam că una dintre trăsăturile firii ei era autenticitatea. Nu se silea să facă ceva pentru a crește în ochii altora. Trăia așa cum simțea. Era

naturală, spontană, veselă sau tristă, fără sa se sfiască să fie veselă sau tristă, și, din fericire, înzestrată cu un bun-simț natural, devenit cu

278

timpul înțelepciune, datorită căruia a rămas tot timpul cu capul pe umeri.

În afară de această agendă – în care o regăsesc cu duioșia și cu dragostea pe care mi-o purta, cu grija pentru ce putea să mi se întâmple când eram departe și cu unele stângăcii de stil – mi-au mai rămas de la EA zeci de fotografii, dintre care pe unele le-am înrămat și le las să mă înconjoare, pentru ca oriunde, în casă, as ridica privirea s-o întâlnesc pe-a EI.

De altfel, mobilele și lucrurile mărunte de prin dulapuri au rămas așa cum le-a așezat EA. Regăsesc peste tot urme de-ale EI, dantele lucrate de EA, mici reparații făcute cu acul, și-i recunosc împunsătura, și-mi amintesc uneori chiar și momentul în care a cusut un lucru sau altul ori a brodat vreo perna. Unele locuri pe unde am fost împreună mi-aduc în minte mici scene sau fraze rostite de EA, care-mi răsucesc ghimpele în carne, și sunt trist – și fericit totodată.

De pildă, lacul de la marginea orașului. Cu ani în urmă, pe când televizorul nu se născocise încă, iar duminicile de iulie erau lungi și triste, luam, dacă nu ploua, pentru a goni din noi melancolia zilelor pustii, autobuzul și veneam amândoi acolo, în fața lacului. În jurul nostru, se agita obișnuita lume de duminică, venită să-și omoare timpul sau să-și distreze copiii. Familii modeste, slujnice, soldați și, mai ales, copii se înghesuiau nerăbdători pe pontonul îngust, în fața căruia adăstau micile vaporase albe ce făceau înconjurul întinderii irizate și calme.

În după-amiezile de 24 iunie ale fiecărui an, pentru că atunci începe solstitiul de vară, iar soarele rămâne uitat de Dumnezeu pe cer, obișnuiam să vizitez lacul, întinderea lui placidă și vastă, cu miros de putregai și de alge, și asfințitul dureros de lung mi-am inteau de vara nordică și, în special, de ziua aceea – acolo sărbătoare a soarelui care răzbate victorios în împărăția nopții, gonind întunericul. Pe malurile lacurilor finlandeze, se aprind în noaptea de 23 spre 24 iunie focuri, în case nimeni nu doarme, restaurantele sunt pli

279

ne de lume, de chiote, de cântece, iar noaptea clară binecuvântează în parcuri iubirile.

Se spune că în noaptea asta așa-zisa a Sânzienelor forțele obscure ale naturii, dătătoare de viață și inspiratoare de muzică și de poezie, se prind în hore nevăzute și că, în lumina crepusculară ce întârzie deasupra pădurilor, a apelor și a crângurilor, apoi în aceea, tremurătoare, a focului animat, spiridusi neastâmpărați străbat codrii, câmpiile, poienele, urmează de-aproape cursul apelor, chiuind și ținându-se de năzdrăvane pozne.

În fața lacului și în amurgul acelei zile, îmi aminteam de păgânele și bahicele ritualuri nordice păstrate de milenii, dar și de anii petrecuți de mine în țara sutelor de locuri traversate de cercul polar. A fost după aceea o vreme când veneam aici, în fața lacului, dezorientat, spre a-mi deplânge o viață ce-mi părea închisă. Seara de miez de iunie era înmiresmată cu arome de trandafiri, iar lumina ei portocalie și calmă mă fermeca. Eram prea îndurerat pentru a mă bucura de ea, și totuși o căutam, când m-a însoțit EA acolo pentru prima dată. Poposisem amândoi pe o bancă. Lacul tremura ușor la câțiva pași de noi, printre sălcii. Părea o ființă vie, iritată de mișcarea neîntreruptă a bărcilor ce se agitau în toate direcțiile. Pe poteca din fata noastră, treceau perechi înlănțuite, purtând în priviri mica lor fericire, pe care poate că o ignorau, dar care mie-mi sărea în ochi tocmai pentru că eram nefericit. Ambarcațiuni cu pânze adăstau pe luciul apei asemenea unor păsări enorme, albe, poposite pe suprafața ei. Aerul era umed și ușor încețoșat. Lângă mine, EA era transfigurată de desfășurarea marelui spectacol al asfințitului prelung, și exaltarea i se traducea printr-un monolog liric. Spunea tot ce-i trecea prin minte cu spontaneitatea sinceră a oamenilor cu sufletul curat. O priveam și-i invidiam seninătatea. Nu prețuiam atunci, în lumea asta, nimic mai mult ca inocenta, și credeam că nu mi-o voi recăpăta vreodată. Lumina apusului o avantaja și mi-aducea aminte că Leonardo n-o picta pe Mona Lisa decât în amurg, când umbrele dispar.

280

Avea fata și brațele sidefii precum cerul, privirea blândă și sentimentală, glasul moale, ușor cântat. Mă socotea, poate, nepăsător la spectacolele naturii, pentru că nu știa cât eram de nefericit.

Timpul trecea încet, ca și cum s-ar fi oprit pe loc. Bărcile erau umbre ce parcă duceau suflete pe Acheron, spre Hades. Apoi, când mantia lui Oberon a început să învâluie lacul și parcul, cu faldurile ei înstelate, ne-am ridicat și am pornit spre casă. Am trecut pe lângă curți

în care oamenii ședeau la masă, mâncând sau jucând table, pe lângă praguri unde întârziau ghemuite femei bătrâne și singure, prin cartiere vechi, cu case mici, înguste, pierdute în fundul curții. Luminile se aprindeau și mai trecea o zi.

Încetul cu încetul, rana mea lăuntrică s-a vindecat, și în anii următori seara cea mai lungă a anului îmi amintea descumpănirea de atunci. Din rana vindecată, păstram doar urma. Continuam să vin cu EA acolo, în seara solstiului de vară, ca la mormântul unui prieten drag. Aduceam omagiu durerii ce trecuse, seninătății pe care o recâștigam și molcomei noastre fericiri de a fi împreună.

Nu știu dacă-i plăcea așa de mult să facă ocolul lacului cu vaporasul, precum mă lăsa să cred. În orice caz, era pe atunci singura noastră bucurie de duminică după-amiază. De fapt, cred că nu atât plimbarea cu vaporasul o bucura, cât faptul de a fi cu mine o zi întreagă. Altfel, ne vedeam doar spre seară, când mă întorceam de la serviciu, și nici atunci destul, pentru că mă apucam de scris, însingurându-mă. Dar despre asta voi aminti ceva mai departe. EA ar fi mers cu mine oriunde m-ar fi mânat capriciul sortii, căci numai a fi împreună însemna pentru EA a trăi. Toată existența i se desfășura în funcție de mine, simțămintele El erau fie bucurie când îi eram alături, fie suferință când mă știa departe, fie spaimă când se gândea că m-ar putea pierde. Mă lăsa să scriu ziua sau noaptea, atâta cât voiam, și-mi apăra liniștea, fiindcă îi făcea plăcere, deși din scrisul meu multă vreme nu s-a ales nimic. Știam că ar fi preferat să-i țin tovărăsie, dar eram prea

281

egoist ca să-mi întrerup sterila activitate, pentru a rămâne lângă EA. Croseta singură în altă odaie, se gândea, desigur, la orele care i se scurg goale, răbda singurătatea în care o lăsam, dar nu-mi reproșa nimic. Când nu mai puteam suporta să o știu la câțiva pași de mine, așteptând o mângâiere care nu venea, o vorbă care nu se lăsa rostită, mă ridicam de la masă și alergam la EA. Mă privea atunci cu ochi tulburi în care îi jucau lacrimi, și în privirea El de câine credincios era recunoștință umilă și bucurie, îi sărutam fata și ochii, îi mângâiam obraji, aș fi vrut să-i cer iertare că sunt așa cum sunt, dar buzele îmi rămâneau încleștate, și sufeream pentru că nu puteam să-i cer iertare, îmi spuneam că viața e nesigură și că voi regreta poate, într-o zi a mâniei, într-o inevitabilă dies irae, că n-am stat mai mult lângă EA, că

nu i-am destăinuit tot ce aveam pe suflet; îmi imputam că nu pot să renunț la condamnabila mea grafomanie și la nevoia de a hoinări singur, seara; îmi spuneam că va trebui să mă schimb, dar anii treceau și rămâneam același.

Îmi doream, în continuare, mai mult timp liber pentru a scrie, mai multă singurătate, mai multă libertate, dar sufeream dorind și, în suferința mea, doream mereu.

Când duminica vremea era urâtă, rămâneam acasă și, dacă nimeni nu suna la ușă ca să ne viziteze, jucam amândoi cărți, făceam pasiente sau îi citeam câte ceva. Erau după-amiezi triste, în care simțeam că viața se scurge nefolosită, zădărnicită: pentru că nu puteam sau nu știam ce să facem cu ea pentru a fi fericiți. Nu-mi trecea prin minte că tocmai acele după-amiezi de duminică stângaci folosite, dar calme erau însăși fericirea pe care mi-o doream și că tocmai de ele îmi va fi, cândva, dor.

Uneori, când mă înapoiam de la serviciu, o găseam șezând în fotoliu, lângă fereastră. Tricota sau croseta una dintre interminabilele ei dantele pentru cearșafuri, o dantelă al cărei model, când se termina, era cu abilitate reluat de la capăt și putea fi astfel continuat la infinit. Din curbura gra tioasă a unui lujer lua naștere un altul, care era însă aido

282

mă cu cel care l-a precedat și, urmărind cu privirea motivul delicat al dantelei, minuțios imaginat, cu insistentele lui reveniri, realizate pe nesimțite, gândul mă ducea la o Fugă de Bach.

De câte ori o vedeam aplecată asupra lucrului de mână, dar parcă mai degrabă asupra gândurilor El tainice, mă cuprindea un val de tristețe.

Îmi spuneam: „Câte ore ireversibile de viață i se scurg astfel, în loc să fie trăite de EA în plenitudine și în bucurie!”

I-am spus o dată asta, mi-aduc aminte, și mi-a răspuns privindu-mă, ca de obicei când îmi vorbea ceva mai deosebit, cu o intensitate caldă și umeda:

— Dantelelor la care lucrez le-am dat doar ore. Viața însă ți-am dăruit-o numai ție!

Au fost ani în care, vara, plecam la mare singur, din acea anarhică nevoie de libertate și de singurătate, îmi plăcea să-mi petrec concediul fără nicio constrângere. Fără oră fixă pentru masă și, mai

ales, fără a-i purta El de grijă, îmi luam concediu de la cărțile de joc, de la eternele pasiente, de la vizitele împreună la rude, de la monotonia duminicilor, și hoinăream la mare ca un școlar scăpat de orice supraveghere. Seara, citeam până-mi cădeau ochii de somn, dar fără s-o aud pe EA spunându-mi: „De ce nu te culci? Măine ai să fii ostenit la serviciu. De ce-ți bați joc de sănătate? Vrei să-ți strici ochii?”

Erau ani în care așteptam săptămânile de singurătate la mare ale concediului ca flămându-l hrana. ședeam la plajă cât voiam, și pentru mine această totală libertate era însăși fericirea. Mâncăm pe apucate, iar seara mă plimbam în voie. Când îmi aduceam aminte că nimeni nu mă așteaptă aprinzând mereu lumina de la pat ca să privească minutarele ceasului, îmi trecea prin trup un fior de bucurie. Făceam tot ce mi-era interzis acasă: hoinăream, mă culcam târziu, fumam

283

mult, întârziem de vorbă cu câte o cunoștința întâlnită întâmplător, mâncăm la cele mai nepotrivite ore. Firește, nu mi-era inima ușoară, îmi dădeam seama că am lăsat-o singură, că-i va fi greu fără mine trei săptămâni încheiate cât mă desfătam la malul mării, dar nu voiam să mă înduioșez, de teamă că m-aș putea întoarce înainte de vreme, că as regreta apoi că m-am întors și aș fi morocănos cu EA.

La început, credeam că sunt îndrăgostit de mare. De fapt, eram îndrăgostit de libertate, și marea era doar spațiul agreabil în care mi-o manifestam. Mi s-au oferit o dată, prin sindicat, două locuri la munte. Le-am acceptat, ca să plec în concediu împreună cu EA. Eram foarte bucuros că puteam să-i procur o plăcere, s-o scot din oraș, ca să se odihnească la munte. I-a părut bine. Mai erau câteva zile până la plecare și începea să-și pregătească bagajele. Dar, pe măsură ce EA se bucura mai mult și mă consulta cu privire la bagaje, cu atât entuziasmul meu scădea. Mă gândeam că, plecând cu EA la munte, renunțam la libertate, la acea libertate pe care o așteptasem un an întreg. În ultimul moment, i-am spus că prefer să-mi fac concediul singur, pe litoral. Am avut această cruzime. N-a protestat. A tăcut și și-a scos din geamantane lucrurile. A avut noblețea să nu-mi facă nicio imputare. O auzeam păsind rar prin odaia alăturată, oprindu-se în fața dulapului deschis și așezându-și în rafturi, la loc, cele pregătite pentru vacanta la munte. Mi-era milă de EA, aveam remușcări, dar nu eram în stare să-i spun: „M-am răzgândit. Vom merge împreună la munte.

lartă-mi egoismul!" Aș fi făcut-o fericită, știam foarte bine, dar dorul de singurătate și de libertate era mai puternic, și mă disprețuiam.

De la mare, în anii când plecam singur, îi telefonam zilnic. De fiecare dată, mi se părea ciudat să-i aud glasul tremurat de emoție și de bucurie vorbindu-mi în receptor, în cele trei minute cât dura conversația noastră, abia aveam timp să ne spunem unul altuia câteva fraze convenționale, dincolo de care nu eram în stare să născocim nimic. și totuși, câte am fi putut să ne spunem! Ea – că dorul după mine îi

284

sfâșie pieptul, că zilele îi sunt goale și lungi, că le umplea cu mici îndeletniciri casnice pentru ca orele să-i treacă mai repede; iar eu – că fericirea mi-era umbrită de remușcări... în locul acestor declarații însă consumam cele trei minute rostind fraze banale. O aud și acum spunându-mi:

— Sunt bine. N-ai grija mea! Odihnește-te! Bucură-te, pentru că la întoarcere te așteaptă un nou an de muncă. Nu face economii! Rămâi atât cât ai concediu!

Astfel de cuvinte îmi mergeau la inimă, închideam telefonul bucuros că-mi făcusem datoria dăruindu-i trei minute de fericire, acele trei minute pe care le așteptase cu nerăbdare încă din ziua precedentă, din clipa în care sfârșisem convorbirea. știam că trăia numai pentru acele trei minute și că, în afara lor, pentru ea, totul era zădărnice. Mă îndreptam grăbit spre autobuz, în timp ce glasul ei continua să-mi mângâie urechea, încurajator. Până în ziua când am înțeles, în sfârșit, ceea ce ar fi trebuit să pricep din primul moment, și anume că vorbele El nu erau altceva decât un cifru neștiut decât de EA, și pe care abia acum îl dezlegam. Spusele ei zilnice, mereu cam aceleași, însemnau de fapt exact contrarul a ceea ce simțea când îmi vorbea la telefon. Sensul lor adevărat era cam acesta: „Nu mă simt bine. Gândește-te că sunt singură. Fă economii! Întoarce-te cât mai repede!”

Tocmai pentru că, fără să vrea, gândea astfel, își travestea gândul, ca să fiu liniștit. Am priceput în ziua când glasul tremurat a trădat-o și, din clipa aceea, remușcările și dorul au fost pe neașteptate mai puternice decât egoismul meu meschin. Plecasem în dimineața aceea spre plajă și, deodată, m-am întors din drum. Am intrat în cabina telefonică din centru, purtând în mine bucuria hotărârii pe care cu câteva clipe mai înainte o luasem și nerăbdarea de a i-o transmite.

Cabinele erau ocupate, a trebuit să aștept. Mă temeam că între timp EA va pleca poate de-acasă, și nu aveam răbdare să amân convorbirea.

285

Când am izbutit să prind legătura și când i-am auzit din nou glasul, mi-au dat lacrimile. I-am spus:

— Fă-ți imediat bagajele și vino aici pentru câteva zile. Te rog mult. Mi-e foarte dor de tine!

și a venit. Văzând-o acolo, pe litoral, alături de mine, am simțit bucuria pe care ne-o dau lucrurile puse în ordine. Făcusem ce trebuia să fac. Libertatea mi-a fost îngrădită, prezenta El mi-a fost incomodă, în schimb nu mă mai chinuiau remușcările. Voiam să rămân uneori pe plajă de vorbă cu prieteni, dar știam bine că EA nu trebuie să abuzeze de soare. Renunțam la plăcerea de a sta cu ei și ne întorceam acasă. Ca să nu-mi strice cheful, pleca uneori singură. O urmăream cu privirea cum urcă treptele ce duceau spre oraș, nesfârșitele trepte obositoare, cu soarele în creștet, ținându-se cu mâna de parapetul de lemn, cu pălărioara albă pusă anapoda pe cap, și fiecare pas pe care îl făcea urcând mi-era un cui ce mi se înfigea în piept. Mă cuprindea o milă dureroasă, iar bucuria de a rămâne în tovărășia valurilor dispărea, făcând loc tristeții și remușcărilor. De ce o lăsasem să plece singură? Totul, toată bucuria mea de a dormita nederanjat pe cearșaful mânjit de nisip sau de a simți îndelung voluptatea înotului în largul mării dispărea. Zădărnicii!

În schimb, îi dăruiam ei, fără excepție, după-amiezile. Jucam un ecarte, lăsând aparatul de radio să transmită o muzică estivală oarecare, urma ritualul cafelei, iar spre seară poposeam amândoi pe o bancă, de obicei în preajma bustului lui Eminescu, acolo unde trecătorul e înconjurat din trei părți de mare și are impresia că se află pe puntea unui vapor. E totdeauna, în locul acela, parcă mai mult aer marin ca-n alte părți și, spre seară, mai multă lumină ca oriunde.

Veneam acolo când soarele, obosit de cursa lui diurnă, trimite asupra mării o lumină moale, comme un long sangiot tout charge d'adieux<sup>2</sup>.

2 Charles Baudelaire, La Mort des antants: „Încărcat de-adio, ca un lung suspin” (trad. rom. de Al. Philippide) (n. ed.).

286

Urmăream, din spatele statuii și din preajma farului genovez, apusul lent, marea ce devenea lăptoasă, cerul tot mai alburiu înainte

de a se întuneca, zborul zgomotos al pescărușilor și orizontul îndepărtat, șters, abia demarcat de vapoarele îndepărtate, înșirate parca unele în spatele altora, în linie dreaptă, așteptându-și răbdătoare intrarea în port. De n-ar fi fost vapoarele, pentru privirile noastre cerul s-ar fi confruntat cu marea, undeva, ca într-o ideală, discretă și nedefinită contopire.

Ne străduiam să numărăm ambarcațiunile ce punctau orizontul. Câte erau? Zece, douăsprezece? Nu cădeam de acord și le numărăm din nou. Apoi, ne ridicam de pe bancă și ne apropiam de parapetul sub care, uneori, se spărgeau neîncetat valurile sau, alteori, abia alintau tărmlul ori se jucau cu noi, stropindu-ne fruntea aplecată spre ele. Ea le privea atent cum spălau neîncetat pietrele uriașe, aglomerate acolo pentru a susține promenada.

— Cum e cu suferința? o întrebam uneori, știind că-i face plăcere să-mi recite pentru a nu știu câta oară o anumită cugetare, sau una dintre cele două poezii franțuzești pe care nu le-am auzit decât de la ea.

— Suferința e ca valul mărilor spumegătoare ce, izbind aceeași piatră albă și strălucitoare, o-nnegreste. Corpu-n care...

— Corpu-n care inima s-a înnegrit – continuam eu – e un chin însuflețit.

Repetam cu ea cugetarea, sau o continuam, fără să aflu de unde o culesese. Poate că i-o scrisese vreun coleg de școală pe un album, așa cum nu am știut niciodată unde a găsit acele două poezii franțuzești pe care le știa pe dinafară. Zadarnic le-am tot căutat prin antologii. Mă întreba ea pe mine:

— Tu, care iubești poezia, cum de nu știi de cine sunt scrise versurile astea? Sunt atât de frumoase! Îmi plac așa de mult!

și, fiindcă peisajul marin o predispunea la visare, iar statuia poetului la poezie, începea să-mi recite:

287

— Puisque tout est fini désormais entre nous.

Puisque je ne puis plus au fond de tes yeux fous.

Au fond de tes yeux de lumière, lire l'azur, l'horizon, l'infini.

Puisqu'avec notre amour e est bel et bien fini.

Écoute, o mon amour, ma dernière prière...)

Ridicam din umeri. Ar fi dorit mult să afle cine a scris cugetarea amintită și cele două poezii franțuzești: Le Depart și Mă dernière

priere. Am copiat mai târziu aceste două poezii, ca să nu se piardă o dată cu EA, ca să rămână pentru totdeauna ceva de la EA, ceva ce se potrivea așa de mult cu firea ei sentimentală, încât mă întrebam uneori dacă nu le scrisese chiar ea într-un moment de inspirație.

Dimineața, plecam la plajă împreună. Parcurgeam un drum destul de lung până acolo. O obosea drumul? Ce importantă avea din moment ce era cu mine!

O revăd acum pe plajă, întinsă într-un șezlong, cu pălărioara albă aplecată pe un ochi, dormitând sau urmărind interesată ce se petrece în jurul ei. Când ieșeam din apă și o căutam cu privirea, o desprindeam imediat din mulțimea de trupuri agitate sau somnolente, așa cum la cinematograful distingi imediat, pe o stradă aglomerată, eroina principală printre figurantii ce reprezintă trecători necunoscuți, care pentru tine nu contează. Când iubim, pentru fiecare dintre noi, singurul lucru important este făptura iubită, restul oamenilor pe care-i întâlnim aproape că nu există. Ei încep să existe din nou pentru noi doar din clipa în care ne-am detașat de făptura iubită.

Mă apropiam, mă aplecam asupra El și umbra capului meu mângâindu-i ochii închiși o făcea să tresară din calma ei somnolentă:

3 Cum totul s-a terminat de-acum între noi, / Cum nu mai pot – în adâncul ochilor tăi aprinși, în adâncul ochilor tăi de lumină – să citesc azurul, orizontul, infinitul, / Cum dragostea noastră chiar s-a sfârșit, / Ascultă-mi, iubitul meu, ultima rugă... (lb. fr.) (n.ed.).

288

— Gata baia? Ai și venit? Iov;

Îi râdea fata pentru că eram din nou acolo, lângă EA. Acum, totul era bine. Câte nu se întâmplaseră în jurul ei în lipsa mea! Începea să-mi povestească. Nu atipise? De unde! Închisese ochii doar acum, în urmă, dar până atunci...

și glasul cu care-mi relata diversele întâmplări care o amuzaseră era pentru mine la fel de mângâietor ca mâna EI, pe care, când mă durea capul, și-o trecea alinător pe fruntea mea fierbinte. Mâna aceea îmi transmitea toată grija, toată dragostea, tot regretul EI de a mă vedea bolnav, îndulcindu-mi, parcă, durerea. Era caldă – sau rece când fruntea îmi ardea –, protectoare, așa cum nicio altă mână nu va mai fi pentru mine, poate, niciodată.

După unul dintre acele concedii, cam toate la fel, petrecute împreună la mare, abia ne întorsesem acasă și ne despachetasem

lucrurile, când, într-o noapte, o nenorocire a răpus-o, o suferință neașteptată.

După accidentul fatal, a început pentru EA o lungă agonie, care i-a preschimbat ultimii șase ani din viață într-un chin neîntrerupt. Am transportat-o la spital, unde a suportat cu neașteptată liniște sufltească o operație lungă și grea. A zăcut aproape o lună acolo, pe un pat de fier, printre oameni străini, printre accidentați și infirmi, culcată pe spate, aproape imobilizată. Veneam de două ori pe zi să-i aduc de mâncare, ședeam lângă EA câteva minute, apoi o părăseam până a doua zi. Mă urmărea cu privirea până la ușa salonului, de unde-i mai făceam un semn de bun rămas și se întorcea cu gândurile la suferința, la singurătatea, la dezolarea – și la speranța că operația poate va fi reușit, că-și va relua viața de altădată, alături de mine. Dar speranțele EI, încurajate de cele pe care i le dădeam în scurtele mele vizite la spital, n-au fost justificate. Refacerea mult așteptată a țesuturilor nu

289

s-a produs. Medicii mi-au dat de înțeles că o cangrenă ar putea să survină și, o dată cu aceasta, inevitabil, sfârșitul.

Am adus-o acasă frânt sufltește, bineînțeles fără să-i spun ce auzisem de la medic, îmi răsunau în urechi cuvintele acestuia: „Dați-i să mănânce tot ce pofteste, faceți-i orice plăcere, pentru că, din păcate...” Așa am făcut, cu un devotament încurajat de disperare. I-am vindecat escara cu care se întorsese, i-am desfăcut bandajul, am spălat-o, am pieptănat-o, i-am înfrumusețat odaia, am vegheat-o cu o dorință sălbatică de a face posibil imposibilul. și, în bună parte, am izbutit. Cangrena nu s-a produs. Cu timpul, a izbutit să se ridice din pat și, ajutată, să facă pași prin odaie. Când mă întreb cum am rezistat amândoi șase ani, EA copleșită de suferință – pentru că o infirmitate atrage după ea altele –, iar eu vlăguit de oboseală, nesomn, disperare și gânduri negre, îmi spun că numai iubirea unuia pentru celălalt ne-a dat această putere. EA a trăit așa cum a trăit acești ultimi șase ani pentru ca a vrut să trăiască; a suportat operația, apoi imobilitatea, cârjele, claustrarea între cei patru pereți ai odăii, pentru că, în schimbul suferinței, avea mai departe bucuria de a mă vedea mereu lângă patul EI sau la brațul EI, iar eu, oricât de greu mi-ar fi fost uneori, nu puteam concepe ca mâini străine s-o ajute.

Un raport amănunțit asupra vieții noastre din acei ultimi ani de

iubire supremă și de tortură ar fi poate prea lung pentru cine ar citi aceste pagini, încerc să mă obișnuiesc cu dureroasa realitate a imposibilității transmiterii simtămintelor noastre din cauza stângăciei cu care mânuim limbajul. Dacă nu avem darul de a emoționa, rămânem singuri cu durerile și cu bucuriile noastre.

Se cuvine, așadar, să mă limitez la redarea succintă a întâmplărilor, fără să insist asupra lor. Și totuși! Dacă aș putea să evoc tensiunea cu care duceam în spate fiecare oră din zi și din noapte, sub amenințarea complicațiilor infirmității ei și a congestiei cerebrale ce-și vestea prezenta prin spasme ce durau uneori o noapte și o zi, poate că aș putea

290

fi mai convingător, mai vrednic de crezare. Cititorul ar înțelege poate mai bine cum anii de încercare, deși semănați cu momente de iritare, de explozii nervoase, de oboseală, de poftă de evadare, de disperare, au alimentat iubirea, au cimentat-o, au contopit-o cu viața și i-au dat un sens major. La Rochefoucauld spunea, mi se pare, că iubirea e ca un foc pe care vântul îl stinge când e neînsemnat și-l preschimbă în incendiu când e puternic. Personajul principal al acestor rânduri nu e nici EA, și nici eu, ci iubirea. Nu are importanță pe cine iubim. EA poate fi soția, femeia pe care o iubim, sora, mama, bunica, fiica, un frate, o prietenă sau un prieten drag, chiar și un câine, n-are importanță, pentru că însemnătate are doar simtămîntul făcut din bucurie și durere, din devotament și duioșie, din disperare și spaima, din milă și melancolie, din așteptare, din dor, din amintiri. Dar să mă întorc la relatarea întreruptă.

În primii trei ani care au urmat accidentului, am dus-o vara, ca mai înainte, la mare. Eu – ca să-i dau iluzia că totul e aproape ca altădată, iar EA – ca să nu mă lipsească de bucuria de-a regăsi litoralul, ca altădată. Deplasările acestea estivale îi erau foarte incomode. Trebuia să suporte o călătorie de cinci ceasuri în autoturismul unor vecini binevoitori, iar acolo să nu se bucure de mare lucru, în primul an, mergea, la brațul meu, până la restaurantul de peste drum de casa unde locuiam, în al doilea an, o duceam uneori doar până la banca din fața casei, de unde privea strada, în al treilea an, n-a mai ieșit din odaie. Vedeă de la fereastră moscheea de peste drum și o distrau grupurile neîntrerupte de turiști străini care intrau s-o viziteze. Vacantele la mare deveneau pentru ea, tot mai mult, amăgiri, pseudocălătorii

dificile, dar nu se plângea. Era sociabilă ca mai înainte, bucuroasă când gazdele veneau să-i vorbească; le spunea glume, de parcă ar fi uitat de EA. Aproape că se resemnase.

După acești trei ani în care tot mai speram o vindecare, au urmat alți trei ani, în care m-am mulțumit să o văd instalată într-un fotoliu (știa că nu-mi place să o văd zăcând pe

291

pat și, oricât i-ar fi fost uneori de greu, să dădea jos, se îmbrăca și o așezam în fotoliu), purtând o rochie oarecare, o bluză sau un pulover, iar pe gât neapărat mărgelile, pentru ca, după ce târâm pe parchet fotoliul și-l duceam în fața mesei din cealaltă odaie, să am eu, dacă nu și EA, impresia că e tot cea din trecut. Atâta timp cât n-o vedeam zăcând în pijama sau în cămasă de noapte, mai păstram iluzia unei vieți normale în căminul nostru.

Privea la televizor cu plăcere, dar vederea îi slăbea din cauza unei cataracte încă neoperabile, astfel încât de la un timp nu mai vedea decât foarte vag ce se petrecea pe ecran. Se uita totuși. De citit, din același motiv, nu mai citea decât cu lupa. Spre sfârșit, își limitase lectura la aceea a programului de radio. Avea un mic aparat cu tranzistori, pe care avea grijă să mi-l ceară în fiecare dimineață, după ce o aduceam, îmbăiată, pieptănată și parfumată, în fața mesei din mijlocul odăii. Se obișnuise, în urmă, să facă economie de cuvinte când îmi cerea câte ceva. De pildă, când avea nevoie de aparatul de radio, îmi spunea atât:

— Cântăretul!

Iar când trebuia să-și ia doctoriile, mai ales pe cele destinate să prevină tromboza:

— Picăturile!

Renunșasem de mult la speranța că se va vindeca vreodată. Mai speram ca medicamentele să-i prevină declanșarea unui accident cerebral, împotriva ametelilor, papaverina îi devenise hrana zilnică, pe lângă multe alte doctorii, după care alergam uneori deznădăjduit prin nenumărate farmacii. Când le găseam, mi se păreau daruri de mare preț, pe lângă care aurul sau pietrele scumpe ar fi fost pleavă.

După ce-și sorbea, dimineața, cafeaua cu lapte, rupea pâinea rămasă în bucățele mici de tot, ca să hrănească gugus-tiucii care ne băteau la geam. Dacă nu avea pâine destulă, îmi amintea, tot laconic, de ritualul hrănirii porumbeilor, spunându-mi:

Bucuria vieții i se redusese treptat la foarte puțin, și EA părea că se mulțumește cu atât, că nu dorește mai mult. Îi plăcea să-și hrănească guguștiucii, să asculte la radio romante sau muzică ușoară (teatrul sau muzica simfonică o oboseau), să facă o partidă de cărți cu cele câteva rude sau prietene ce veneau o dată sau de două ori pe săptămână să o vadă, o amuzau mâncărurile simple preparate de mine – care abia acum îmi descopeream pseudotalente culinare – și găsea ca tot ce găteam eu era foarte gustos, probabil ca să mă stimuleze, iar seara privea la televizor atâta cât priveam și eu, poate mai mult ca să stea lângă mine, pe un alt fotoliu, decât de dragul unei emisiuni pe care abia o zărea.

În felul acesta, eram totuși fericiți. Ne obișnuisem cu suferința, cu nopțile în care, de mai multe ori, mă ridicam din pat și mă repezeam să văd ce face, atunci când nu mă chema chiar EA, cu rarele spasme cerebrale, cu ametelile, cu nesiguranța, cu teama de mai rău – și tot mai găseam destule momente de destindere. Avea nebănuite resurse interioare pentru a se bucura de viață, în ciuda infirmității și a șirului de greutăți de tot felul. Fredona o romantă, își amintea versuri, ca altădată, și se străduia să memoreze altele noi. În ultima vreme, își amintise din nou de alte versuri triste, pe care nu le auzisem nici din gura EI, și nici din altă parte și pe care mi le repeta mereu, cu o voce tremurătoare și caldă, ca și cum, spunându-mi-le, i-ar fi venit să plângă:

N-o mai iubesc, dar mă-ndeamnă o urmă de vechi obicei să trec în amurgul de toamnă Prin fata ferestrelor ei.

Iar dacă privesc printre gratii Nu caut acum, ca-n trecut, Trecând, să mă-nchin adoratei și urma-i văzând, s-o sărut.

— Cât de frumos! exclamă EA. De cine e poezia asta?

Am răsfoit și de data asta în detaliu toate materialele bibliografice pe care le aveam, ca să-i fac plăcere, dar n-am găsit versurile. Cât i-ar fi plăcut să afle cine le-a scris! mai târziu, pomenind de ele Luciei Demetrius, mi-a spus că sunt cuvintele unei vechi romante, și chiar mi-a fredonat-o. Răspunsul venea însă prea târziu și mi-a părut dureros de rău că nu i-l mai puteam transmite. Așa cum ne pare dureros de rău de atâtea și atâtea lucruri care vin prea târziu și

rămân pentru totdeauna nespuse sau nefăcute.

Împreună am descoperit, tot pe-atunci, un sonet al lui Vla-hută și, așa cum odinioară acea frază din Marcel Proust ne încântase în aceeași măsură, sonetul ne-a tulburat pe amândoi. Ne-am dat osteneala să-l învățăm pe dinafară și-l rosteam apoi în același timp împreună, privindu-ne unul pe celălalt, zâmbind:

— De-acum, ispititori, în van mai câtă Viclenii ochi... îi știu atât de bine! O, nu mai tremur când mă uit la tine, și azi te iert, căci rana-i vindecată.

O altă poezie pe care o repeta în urmă era de Minulescu: Iubire, bibelou de porțelan, și asta de dragul ultimelor versuri, pe care le spunea privindu-mă cu înțeles, pentru că-i sunau ca o rugă prin care implora destinul să-i mai acorde încă un an de viață, măcar un an, pentru a mai trăi, fie și așa, infirmă, suferindă, bătuită de ameteli, căzând în letargia spasmelor cerebrale, dar oricum, alături de mine:

— Așteaptă-mă la fel încă un an Un an măcar, atât, un singur an!

Așa i se adresa EA morții, și glasul i se îneca în plâns, îi luam capul între palmele mele și-i sărutam ochii calzi.

— Cât ești de bun! Oricât as suferi de mult, tot aș vrea să mai trăiesc, fie și așa, numai să fiu lângă tine!

și, după șase ani de suferință, fără nicio speranță de a se însănătoși, neajutorată și pândită de moarte, am auzit-o șoptindu-mi, și nu o dată, aceste incredibile cuvinte:

— Nu suntem, noi doi, fericiți?

294

— Ție și numai ție, mi-a mărturisit EA într-o zi, arătându-mi maldărul de medicamente de pe măsuta de lângă pat, îți datorez viața. Zi după zi și noapte după noapte m-ai vegheat, gonind moartea de la căpătâiul meu, ca pe o muscă mare, neagră și insistentă, ce se întoarce mereu spre locul de unde a fost alungată. Cine ar mai fi fost în stare de atâta devotament?

Aș fi vrut să-i răspund:

— Stau și voi sta totdeauna alături de tine, fie și cu mâinile goale, dar gata oricând să-ți spăl obrajii și să-ți pieptăn părul, să-ți torn la masă vinul în pahar și să-ți rup pâinea.

Dar, ca și altădată, gura mi s-a încleștat, și momentul prielnic efuziunilor sentimentale care i-ar fi adus mângâiere a trecut. și câtă nevoie avem, în momentele critice ale vieții, să știm, să ni se spună, să

fim siguri că suntem iubiți, că cel care stă lângă noi nu o face din interes, din datorie sau în sila, că nu suntem pentru el o greu suportabilă povară. Voia să-i confirm într-un fel sau altul că nu m-am săturat de EA, dar nu eram în stare să rostesc cuvintele pe care simțeam că le aștepta. Am avut fată de EA sufletul Cordeliei, care n-a putut să-i spună regelui Lear că-l iubește, iar când l-a lăsat să înțeleagă asta a fost prea târziu. Tăcerea Cordeliei a declanșat toată drama. Tăcerile mele mi-au atras remușcări, care mă copleșesc acum, când nu mai pot face nimic. Câte lucruri, care ar fi putut s-o mângâie, au rămas nespuse dintr-o condamnabilă sfială, din neputința de a rosti vorbe mari. Le port acum în minte ca pe niște pete de rugină ale conștiinței, pe care nu le spală nicio apă.

Încerc uneori să-mi împac conștiința, amintindu-mi de după-amiezile și de serile în care, ani de-a rândul, cât a fost bolnavă, am stat acasă, alături de EA, citindu-i versuri, ascultând împreună muzică sau jucând cărți. Numai că răul, chiar în cantitate mai mică decât binele pus pe cântar, atârână mai greu. Uităm mai lesne binele pe care ni l-a făcut cineva decât

295

O vorbă în doi peri a aceluiasi om, cu care ne-a ofensat. Uităm serviciile pe care le-am făcut cuiva, dar niciodată un cuvânt urât pe care i l-am spus într-un moment de iritare, îmi amintesc, desigur, că zi după zi am îngrijit-o fără a mă cruta, că au fost ani în care n-am dormit o singură noapte liniștită, dar mă obsedează cele câteva reproșuri care i le-am adresat în momente de mare oboseală, sau în clipe în care tânjeam după câteva ceasuri de evadare într-un alt univers, de destindere, de aventură.

O lună uriașă, rotundă și fosforescentă s-a ridicat pe cerul de culoarea oțelului, și asta prea devreme, ca și cum cineva ar fi venit la întâlnire cu mult înainte de ora fixată, și așteaptă acum stingher și singur, poate zadarnic. Marea trebuie să fie rece, iar târmul, măturat de vânt, cenușiu și pustiu. Mai e mult până la vară! Mi se pare o veșnicie de când EA nu mai e lângă mine. și în același timp mi se pare că nu a trecut decât o clipă!

Privirea El își păstrase vechea și dureroasa sclipire, rugătoare când, vâzându-mă obosit și ieșit din fire, îmi șoptea:

— Nu mă certa! știi că-ți fac viața amară. Iarta-mă! în loc să-i cer eu iertare, îmi cerea EA mie! Zâmbetul își păstrase, și el, întreaga

candoare sau se învăluia în tristețe când îmi spunea:

— Are să-ți fie urât fără mine! Ce-ai să faci după ce ai să rămâi singur?

Nu-mi plăceau astfel de întrebări și, pentru a le curma, i-am răspuns o dată:

— Am să scriu... Am să călătoresc...

— Da. Așa să faci...

Cuvintele cele mai obișnuite ale celor dispăruți ne par, după ce nu-i mai avem printre noi, grele de sens, sau chiar porunci ce se cer împlinite. De aceea am reînceput să scriu și am făcut o călătorie în Grecia, unde prieteni vechi și dragi m-au

296

poftit ca să-mi mângâie durerea. Dar nici scrisul, și nici călătoria minunată n-au izbutit să-mi ștergă din minte cuvintele EI, pe care mi le spunea uneori, înainte de a se culca:

— Poate că te îmbrățisez pentru ultima oară!

Se temea că va muri în somn, și bezna somnului i-a întunecat mintea, transformându-i făptura într-o ființă ce păstra doar chipul.

Mi-a fost dat să-i văd trupul apucat de mâini străine, legat de un scaun, coborât cu liftul, întins pe o targă, vârat într-o dubă a Salvării și transportat, împreună cu mine, la Spitalul Central, unde a intrat pe mâna medicilor și a asistentelor medicale. Iar eu, pentru care EA continua să fie, mai mult ca oricând, rațiunea de a fi, n-am mai fost admis decât cu greu să intru în zilele următoare, ca s-o văd, chiar și doar câteva clipe. Pentru a o vedea de două ori pe zi din fugă, clandestin, eram ore întregi pe drumuri, dar ce aveam mai bun de făcut decât să merg acolo și să cersesc unora și altora îngăduinta de a-i mângâia fata, sau măcar de a o zări din prag? Când izbuteam să mă apropiu de patul EI, o întrebam:

— Sunt eu, mă recunoști?

Mă privea nedumerită și ridica din umeri. Oare înțelegea ce-i spun? Nu pot să știu: nu avea destulă putere ca să se concentreze și să-și amintească cine sunt. Privirea EI mă urmărește mereu. E, poate, cea mai vie imagine – dacă nu singura – ce mi-a rămas în minte și-mi apare când mă gândesc la EA.

Din zi în zi era mai bine. Începea să-și revină.

— E un adevărat miracol ceea ce se petrece cu bolnava! îmi spunea, după a șasea sau a șaptea zi de spitalizare, medicul.

— V-a strigat toată noaptea! mi-a spus o dată o soră. Trecuseră nouă zile de când era la Central, la secția de reanimare, hrănită artificial și zăcând mereu culcată pe spate.

— Mă recunoști? am întrebat-o din nou, ca în fiecare zi, de altfel.

— Vreau acasă! mi-a răspuns clar și destul de tare.

297

Ce dureros mi-a răsunat în urechi, și-mi răsună încă, acest dureros „vreau acasă!”, rostit parcă de un copil. Era conștientă și se vedea singură pe un pat de spital, departe de mine, de micul univers al lucrurilor din odaia ei. N-am adus-o. Nu se putea. Trebuia să o mai las câteva zile în speranța că, îngrijită acolo, o să-și revină pe deplin. Nădăjduiam că se va vindeca și de data asta, așa cum se vindecase de spasmele cerebrale din anii trecuți. Dar, într-o seară, mi-au telefonat de la spital și m-au chemat. Când am ajuns, de la intrarea secției de reanimare am auzit-o gemând.

Amintirea acelei seri în care EA striga și nimeni nu știa ce are mi-a rămas întipărită în minte clipă după clipă, ca un film de groază. Era duminică, iar medicul care o îngrijea era de negăsit. A fost adus un medic din alt sector al spitalului, s-au dat telefoane, timpul trecea, eu ședeam lângă patul ei, ieșeam pe coridor, mă întorceam, intram în biroul unde medicii ședeau de vorbă, iar EA continua să se vaite ca o pasăre rănită.

— Ce te doare? am întrebat-o.

— Burta! mi-a răspuns, lucidă.

Pe de o parte, începea să se vindece, iar, pe de altă parte, o sursă necunoscută de durere își făcuse apariția. Medicii ocazionali de la Spitalul Central s-au temut de ocluzie intestinală și au expediat-o în seara aceea la Urgentă. Au operat-o. A doua zi dimineață, chirurgul mi-a spus că au tăiat-o degeaba, pentru că toate organele interne erau la locul lor. Atunci de unde preveniseră durerile? Nimeni nu știa. Am văzut-o dormind liniștită după operație. Eram bucuros că cel puțin nu se mai vaită. I-am luat mâna stângă în mâna mea și mi-a strâns arătătorul mâinii drepte între degetele EI, ca un copil. A fost un gest reflex, desigur. Dar, pentru că i-am simțit căldura știută a mâinii, liniștit, am părăsit spitalul ca să mă întorc după câteva ceasuri, când începeau orele de vizită, între timp, am pierdut vremea hoinărind prin împrejurimi, poposind pe o bancă, privind la niște copii care se dădeau în leagăn, până după-amiază, când am urcat din nou la reanimare.

sperând că s-a trezit. Din cadrul ușii, i-am văzut trupul acoperit în întregime cu un cearșaf. Aș fi vrut – ca și EA, de altminteri – să moară în brațele mele, dar destinul a vrut altfel.

Așa s-a sfârșit agonia EI – și a început a mea. Remus-cărilor! De ce nu am putut fi în acei ultimi ani mai răbdător, de ce-mi pierdeam uneori cumpătul, de ce o îndureram, de ce nu am fost mai tandru, de ce atâtea și atâtea lucruri au rămas nespuse? De ce?

Nu i-a mai fost dat să trăiască – încă un an!

Mă întreb cum de mi-am putut păstra firea, văzând-o fără viață și caldă încă, apoi moartă și rece, în sicriu, apoi coborâtă în pământ? E drept că formalitățile necesare înmormântării au fost îndeplinite de vecinii binevoitori, fără sprijinul cărora nu știu cum m-aș fi descurcat. Neîndemânatic cum sunt, prăbusit sufletește cum eram atunci, cred că alergătura după certificatul de deces, după îmbălsămare, sicriu și celelalte m-ar fi epuizat cu totul. Faptul că vecinii mei, Milica și medicul Petre Andreescu, m-au lăsat, fără să-i rog, cu o admirabilă discreție, să-mi conștientizez în voie durerea a fost pentru mine o binefacere, singura mângâiere în acele momente.

Mă întreb, de asemenea, cum am putut să trăiesc, să mănânc, să dorm, să vorbesc, să mai citesc îndată după aceea, îmi spun că n-am iubit-o destul, din moment ce am putut continua să trăiesc și să încep chiar să mă bucur de viață. Dar, de atunci, ceva în mine s-a schimbat iremediabil. Sunt ca un instrument muzical ce continuă să fie utilizat, dar căruia-i lipsește o coardă: locul ei a fost luat de alta. Cea care vibra pentru EA a început să-și iradieze propriul înțeles, să-și reverse în cugetul meu propria-i taină, cea a dorului permanent de EA, a amintirii EI obsedante, a întrebării chinuitoare și poate absurde: să nu fi rămas oare din EA, în jurul meu.

nimic, nicio entitate care să pulseze spre mine mesajul elocvent și inepuizabil al iubirii pe care mi-a purtat-o? Am uneori impresia că vorbesc cu glasul EI, că fac gesturi care erau ale EI, ca și cum i-aș fi îmbrăcat sufletul ca pe-o cămasă. Fără EA, mă simt exterior mie însumi, o alteritate alienată într-o lume căreia îi sunt recunoscător că mă caută, că mă vizitează, că-mi caută tovărășia fără să-i fiu necesar. Existam pentru EA, fiindcă avea nevoie de mine, fiindcă eram aerul pe care-l respira. Mă agitam să mi se publice o carte doar spre a-i face EI o

bucurie. Mă întrebam uneori când voi mai putea dormi o noapte întreagă fără grijă, și-mi blestemam întrebarea. Acum dorm liniștit – dar ce folos?

Într-o noapte, am visat că sunt înconjurat de ape grele, tulburi, că plutesc pe ele ca un navigator temerar, dar slab, nesigur; furtuna și noaptea se învâртеbeau amețitor în jurul meu, iar stâncile și ceata luau îndărătul ochilor mei închiși înfățișări omenești.

Visam că oscilez între tentația extremelor, între ispita Absolutului și cea a cărnii. Se făcea că nu-mi puteam lua ochii de la agitația mării, fascinat de scânteierile ei verzi întunecate și violete. Visam că mă abat din drum, că sunt în derivă, că, asemenea lui Ulise, mă sustrag chemărilor, mă opresc și fug din locul în care m-am oprit, că mă strecor viclean printre monștrii mei dragi și că mă îndrept, cu pânzele corăbiei sfâșiate și cu catargul frânt, spre un port liniștit și primitiv. Știam, în vis, că mă așteaptă acolo o umbră întinsă pe un pat, ca o statuie culcată pe un sarcofag, o prezentă imponderabilă ca un freamăt, ca o șoaptă, al cărei rost de a fi e iubirea, o entitate palidă, ștearsă, și totuși mai tare decât toți monștrii mei dragi din trecut, pe care am îmbrățișat-o ca pe o adevărată Penelope, plângând de bucurie. și lângă EA am rămas, lăsând corabia să se depărteze, goală, ca o coajă de nucă, în voia valurilor.

M-am trezit chemând-o, implorând-o să mai rămână lângă mine. Dar, din visul care se destrăma, doar lacrimile ce-mi udau fata și perna erau reale.

Noaptea! Noaptea fără EA! Lumina zilei, chiar așa fumurie cum e la început de decembrie, o prefer de mii de ori lungilor nopți în care nu o visez. Lumina zilei e mișcare, forfotă aducătoare de uitare – bezna în singurătate însă mi-aduce aminte de nopțile în care-i pândeam răsuflarea, în care tresăream la orice mișcare a Ei, și mă grăbeam să-i simt strângerea mâinii, caldă, ca de copil, și să-i sărut icoana frunții. Nopți de veghe ale unui străjer neconsolat. Se temea să nu moară în somn fără să mă mai vadă, fără o ultimă îmbrățișare. Când mă simțea alături, în întuneric, se agăta de mine avid, aproape cu disperare. Așteptam să o învăluie din nou somnul, iar când înțelegeam că a cuprins-o în ceata lui de fantasme, închideam ochii, mă linișteam, dar nu mai adormeam uneori decât spre ziuă.

Acum, când nopțile îmi amintesc de EA, de trecutul nostru, de banalele întâmplări din care ne-a fost țesută viața înaintea marii

suferințe, când o visez culcată pe un pat de spital sau când am impresia că-i aud glasul, mă trezesc dimineța descurajat și singur.

și iată că-mi găsesc totuși o mângâiere, scriind despre EA și despre alte câteva umbre, care, cele mai multe, au precedat-o sau au urmat-o în acea împărțire de unde nimeni nu s-a mai întors.

Epilog în după-amiaza aceasta, m-am dus din nou, singur de astă dată, după amar de vreme, la lacuri, ca să nu lipsesc de la sărbătoarea Sânzienelor, stranie și veche, pe care multă vreme am dat-o uitării. De aceea, remușcările mă întorc la ea ca la o mare dragoste a trecutului, pe nedrept abandonată, sau ca la o aniversare, iarăși pe nedrept neglijată ani de zile.

Ziua asta mi-amintește nu numai de bine cunoscuta feerie shakespeareană, dar, mai ales, de păgânele și bahicele ritualuri cu care e întâmpinată, în țara Kalevalei, această zi, cea mai lungă din an și cea mai luminoasă.

Dar azi, amintirea anilor petrecuți în Finlanda în timpul războiului, a bucuriei cu care e sărbătorită acolo ziua și noaptea ce o premerge, îmi e umbrită de amintirea anilor mei de dezorientare ce au urmat războiului, când alergam de Sânziene pe malul lacurilor bucureștene, spre a-mi deplânge viața ce mi se părea definitiv închisă.

Azi, în fața lacului mi-am trecut în revistă viața.

Unde ești, copilărie? Ca ieri aveam opt ani, la Târgu Mureș, și jucam pe scena mare a Palatului Cultural rolul lui Adam, Marioara Oprean fiind Eva, iar colegul meu Mircea Iustian gonindu-ne îngruntat dintr-un paradis de mucava în culise, unde ne aștepta inimoasa noastră profesoară, doamna Boca.

„Unde ești, adolescentă?” exclamam, ca Apollinaire, ale cărui poezii le recitam, împreună cu Lucia Demetrius, la Bal-cic, într-o vară îndepărtată:

O majeurese abandonée Comme une guirlandefanée...

Unde ești, adolescentă singuratică, trăită fără mari bucurii, cam la întâmplare, cu inerentele ei întrebări și rătăcirii?

Unde ești, tinerețe? Ca ieri dansam cu Eliza la barul Vi-soiu, atât de aproape unul de celălalt, încât ar fi fost de ajuns un imperceptibil gest ca să ne atingem buzele. Acest gest nu l-am făcut nici eu, nici ea. Mi-a scris mai târziu despre asta în felul ei moldovenesc: „Să știi mata că aiasta se cheamă virtute”. Dar iată că nici Eliza nu mai este, cum nici

Cristina nu mai este. Eliza s-a stins din viață la vreo două luni de la ultima ei scrisoare. Și asta nu demult!

Revăd Balcicul, cu cimitirul tătar cătărat pe o coastă de deal.

Revăd apoi Mogosoia. Aud glasul cântat al principesei Martha, ducesa mea de Guermantes.

Revăd legatia Spaniei, unde dansam seară după seară cu Carola de Casa Rojas, după melodia, la modă pe atunci, Lili Marlene.

Revăd Baltica încețoșată, apoi cele câteva nopți nordice sădite adânc în amintire: cea de la Aulanko, într-un sfârșit de septembrie, cea de la Borgo, pe malul Golfului Finic, noaptea de la Sigtuna, într-un hotel ce-mi evoca un decor „belle époque” și, în sfârșit, noaptea de la Visby și zilele ce i-au urmat. Those lovely days în Visby...

Revăd Capitala finlandeză în anii războiului. La Alcazar, cafeneaua modestă de la primul etaj al unei case vechi de pe Esplanadă, unde iarna era atât de frig, încât ședeam la masă cu paltoanele pe noi, unde permisionarii veniți de pe front beau împreună cu prietenele lor câte un ersatz de cafea și-și încercau norocul la Bajazzo, vârand un gologan în aparatul agățat în perete și câștigând, eventual, alți câțiva.

Un pianist bătrân și știrb ne cânta la pian valsuri vechi, de pe vremea junetii sale, fredonându-le jalnic, iar femeii înalte în uniformă „Armatei Mântuirii” își vindeau acolo, în cafeneaua plină de fum și de soldați, unii ușor amețiți după snapsurile abia băute, ziarul lor respectabil. Treceau cu el sub braț printre mese și pe lângă peisajele pictate de pe pereți, oferindu-le consumatorilor, îl cumpărau cu toții, respectuos, fiindcă așa se cuvenea. Dacă îl și citeau, asta nu mai știu.

O ascultam pe Aulikki Răutawaara, cântând nesfârșita arie a Sălciei, din Othello, sau pe Erik Tawaststjerna, executând la pian Tablourile dintr-o expoziție, și revăd nopțile luminoase de vară, când Stockholmul îmi părea un oraș de basm. Oile Gustafson, care-mi slujea de cicerone, mă purta pe străzile înguste ale Orașului Vechi sau îmi arăta casa cenților Bon de in pragul căreia a fost asasinat Axei von Persen, cel atât de devotat reginei Marie Antoinette, sau, ceva mai departe, statuia lui Gustav Vasa, în fața Casei Cavalerilor din care tocmai ieseam, și-mi explica încotro este îndreptat și va sta veșnic îndreptat arătătorul întins al brațului vânjos al regelui Carol XII, spre a atrage neconștient atenția suedezilor.

Revăd Sankt-Petersburgul, acolo un balet, cum nu mai văzusem

niciodată, la fostul Mariński, revăd imensul Ermitaj, apoi Moscova, cu Galeriile Tretiakov, cu somptuosul metrou, cu amețitoarea înălțime a sălii teatrului Balsoi, cu zidurile Kremlinului, cu mausoleul. Apoi, eleganta Budapesta, Praga – oraș de aur, Atena, insulele Mării Egee, în care trăiește parcă lumea legendelor antice ale vechii He-lade, nobila Geneva, Parisul capitală a Europei, Bucureștiul predestinat parcă să renască mereu din propria-i cenușă, Marea noastră pe-al cărei tărâm antichitatea greco-romană și Orientul își alătură ruinele, iar prezentul, datinile... Locuri și oameni pe lângă care m-am oprit uneori câteva zile, alteori mai mulți ani, spectacole, muzee și cărți, multe cărți, întrebări, semne și chemări celeste. și astfel a trecut viața. M-am lăsat încântat și tulburat nu o dată de aspecte ale ei, ce s-au dovedit după aceea doar surogate echivoce ale adevăratei frumuseți – frumusețea adevărului –, asemeni acelor peisaje venețiene de pe un biet paravan pictat ce mi-a fermecat copilăria. Numai că, fără astfel de manifestări îndoielnice, nu s-ar fi trezit în mine nostalgia desăvârșirii. Ad augusta per îngusta.<sup>4</sup> De aceea, acum, în încheiere, binecuvântate fie-mi cărările și vremea pierdută în căutări zadarnice, în leacuri și îndeletniciri sterile, binecuvântat fie paravanul venețian, căci, fără dulcea otravă a acestor rătăcirii, nu m-aș fi putut înalta spre mai multă lumină, spre acea Lumină fără de care toate ale vieții nu sunt decât zădărnici și goană după vânt!

4 La lucruri desăvârșite, prin depășirea situațiilor critice (Ib. lat.) (n.ed.).

305

Cuprins

Cuvânt înainte... 5

Paravanul venețian... 15

Mămăita... 22

Clara. ... 34

Balcic 1936... 42

Romanul unui roman (I) ... 61

Un schimb de scrisori... 75

Seherazada... 80

În umbra lui Napoleon... 93

Nasa... 106

Confidente... 116

|                             |     |
|-----------------------------|-----|
| Domnul Jacques Truelle...   | 127 |
| Jean...                     | 133 |
| Despărtire...               | 139 |
| 28 noiembrie 1973...        | 144 |
| Doamna Hymans...            | 148 |
| O sfântă candoare... >...   | 155 |
| Romanul unui roman (II) ... | 161 |
| Cazul Holma...              | 175 |
| Rosa Salminen...            | 219 |
| Malaparte...                | 226 |
| Profiluri decupate...       | 241 |
| L'enfant royal...           | 265 |
| Iubire...                   | 274 |
| Epilog...                   | 302 |
| Indice de nume...           | 307 |